

Nebojša Majstorović, Boris Popov, Jelena Matanović, Vanja Slijepčević i Dragana Jelić

**Nezaposlenost u Republici Srbiji:
posledice po psiho-fizičko zdravlje i ključni faktori uspeha
u ponovnom zapošljavanju**



Novi Sad
2017

UNIVERZITET U NOVOM SADU,
FILOZOFSKI FAKULTET NOVI SAD,
21000 Novi Sad,
Dr Zorana Đinđića br. 2
www.ff.uns.ac.rs

Za izdavača
Prof. dr Ivana Živančević Sekeruš

Nebojša Majstorović, Boris Popov, Jelena Matanović, Vanja Slijepčević i Dragana Jelić

**Nezaposlenost u Republici Srbiji:
posledice po psiho-fizičko zdravlje i ključni faktori uspeha u ponovnom zapošljavanju¹**

Recenzenti
Prof. dr Svetlana Čizmić
Doc. dr Marica Šljukić
Prof. dr Dobrila Vujić

Lektura i korektura
Živanka Majstorović

ISBN
978-86-6065-410-8



Novi Sad
2017

Zabranjeno preštampavanje i fotokopiranje. Sva prava zadržava izdavač i autor.

¹APA: Majstorović, N., Popov, B., Matanović, J. Slijepčević, V., i Jelić, D. (2017). Nezaposlenost u Republici Srbiji: posledice po psiho-somatsko zdravlje i ključni faktori uspeha u ponovnom zapošljavanju. Filozofski fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija. ISBN: 978-86-6065-410-8.

Sadržaj

Reč autora	7
Sažetak.....	9
Uvod.....	10
Nezaposlenost i zdravlje	14
Nezaposlenost i aktivizam u ponovnom zapošljavanju	24
Problem istraživanja.....	31
Ciljevi i hipoteze istraživanja.....	33
Metod	35
Uzorak nezaposlenih i način prikupljanja podataka.....	35
Staż nezaposlenosti i druge demografske odlike ispitanika	36
Postupak prikupljanja podataka	40
Uzorak varijabli	40
Instrumenti za prikupljanje podataka	41
Postupci obrade podataka	43
Rezultati	45
Opis mera ukupnog zdravlja kod nezaposlenih u Srbiji.....	45
Fizičko zdravlje kod nezaposlenih	53
Strah i anksioznost kod nezaposlenih	58
Depresivne reakcije kod nezaposlenih.....	62
Umor kod nezaposlenih	66
Poremećaj socijalnog ponašanja kod nezaposlenih.....	72
Opis mera aktivizma kod nezaposlenih u Srbiji.....	77
Aktivizam – sopstveno zalaganje i pomoć drugih	84
Opis ostalih mera kod nezaposlenih u Srbiji.....	88
Strategije prevladavanja kod nezaposlenih	88
Procena verovatnoće ponovnog zaposlenja (optimizam).....	93

Finansijske teškoće izazvane gubitkom zaposlenja	100
Fleksibilnost u zapošljavanju	105
Centralnost rada	111
Samozapošljavanje kod nezaposlenih u Republici Srbiji.....	116
Faktori psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih u Srbiji	119
Pol i efekti nezaposlenosti na zdravlje	120
Godine starosti i efekti nezaposlenosti na zdravlje	122
Nivo obrazovanja i efekti nezaposlenosti na zdravlje.....	125
Regioni u Republici Srbiji i efekti nezaposlenosti na zdravlje	127
Trajanje (staž) nezaposlenosti i zdravlje	130
Procena finansijske situacije i zdravlje nezaposlenih	132
Paradoks poboljšanja zdravlja kod nezaposlenih.....	135
Faktori aktivizma u traženju novog zaposlenja.....	137
Pol nezaposlenih i aktivizam.....	139
Godine starosti nezaposlenih i aktivizam.....	141
Nivo obrazovanja nezaposlenih i aktivizam	145
Regioni u Srbiji i aktivizam	148
Trajanje (staž) nezaposlenosti i aktivizam	151
Zdravlje i aktivizam	154
Strategije prevladavanja i aktivizam	157
Centralnost rada i aktivizam	160
Procena šansi za zaposlenje i aktivizam	164
Fleksibilnost u zapošljavanju i aktivizam	167
Procena finansijske situacije i aktivizam	169
Prediktori zdravlja kod nezaposlenih u Srbiji – model	170
Prediktori aktivizma kod nezaposlenih u Srbiji – model	171
Diskusija rezultata.....	177

Faktori psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih u Srbiji	177
Faktori nivoa aktivizma u ponovnom zapošljavanju	181
Pol i aktivizam	182
Godine starosti nezaposlenih i aktivizam.....	183
Obrazovanje i aktivizam	184
Regioni u Srbiji i aktivizam	185
Trajanje (staž) nezaposlenosti i aktivizam	186
Model zdravlja kod nezaposlenih u Srbiji.....	187
Model aktivizma kod nezaposlenih u Srbiji.....	187
Zaključak	191
Preporuke praktičarima.....	192
Literatura.....	195
Prilog.....	205

Reč autora

Nezaposlenost predstavlja vrlo ozbiljan društveni, politički i psihološki problem. Sa ubrzanim tehnološkim napretkom i globalizacijom nezaposlenost je postala jedan od najvećih izazova na koji današnja civilizacija mora da nađe odgovor. Prema podacima Međunarodne organizacije rada (International Labor Organization), do 2019. godine imaćemo preko 212 miliona nezaposlenih ljudi u svetu, sa očekivanim trendom daljeg rasta do kraja dekade. Samo od pojave najnovije ekonomske krize 2008. godine u svetu je izgubljeno 61 milion radnih mesta. Prema Republičkom zavodu za statistiku Srbije, stopa nezaposlenosti u Srbiji za prvi kvartal 2016. godine iznosila je 19% od ukupnog broja radno sposobnih sa tendencijom opadanja u narednom periodu. Prema podacima Eurostat-a, stopa nezaposlenosti u evropskim zemljama je veoma neujednačena, bilo da je reč o članicama Evropske unije ili kandidatima za članstvo. Tako, stopa nezaposlenosti članica Unije za 2016. godinu u Grčkoj iznosi 24%, u Španiji 20.4% dok u Češkoj 4.5%, u Velikoj Britaniji 5% i u Nemačkoj iznosi 4.3%. Neujednačena je i podrška koju ove zemlje izdvajaju iz svog bruto nacionalnog dohotka po osnovu pomoći nezaposlenima (u % BDP-a): Grčka izdvaja 1.1%, Španija 3.5%, Češka 0.7%, Velika Britanija 0.4% dok Nemačka izdvaja 1.2% (OECD podaci za 2011. godinu). U Republici Srbiji 8.8% nezaposlenih ima pravo na finansijsku pomoć u trajanju od 3 meseca do jedne godine, zavisno od dužine radnog staža.

Iz ovih podataka se vidi da je nezaposlenost vezana za prilike u nacionalnim ekonomijama kao i za status tih ekonomija u globalnom okruženju. Razlike u sistemskoj podršci nezaposlenima između navedenih evropskih zemalja ukazuju na prioritete koje lokalne vlade pridaju ovom problemu. Nesklad između stope nezaposlenosti u pojedinim zemljama i stope izdvajanja za podršku nezaposlenima ukazuje i na to da se nezaposlenost može pojaviti kao vrlo težak problem jer potrebe za podrškom daleko premašuju izdvajanja.

Tu se misli na adekvatna izdvajanja iz nacionalnog bruto dohotka kako bi se umanjili negativni efekti na političku, demografsku i ekonomsku stabilnost društve.

Neophodno je uočiti da nezaposlenost iz ekonomskog ugla predstavlja dvostruki gubitak za bilo koju lokalnu ili širu zajednicu. Tu se misli na gubitak ljudskih potencijala potrebnih za stvaranje tržišne vrednosti u tim zajednicama kao i u smislu direktnih troškova koje te zajednice imaju u zbrinjavanju nezaposlenih osoba i njihovih porodica. Posebno je važno preduzimati sistemske aktivnosti koje će vratiti nezaposlene na tržište rada i učiniti ih što spremnijim za ponovno uključivanje u ekonomiju zajednice kao novih uposlenika. Iz tog razloga važno je da se sprovede istraživanja koja pomažu u razumevanju efekata nedobrovoljnog gubitka posla na zdravlje i blagostanje ljudi kao i na faktore od kojih zavisi uspeh u ponovnom zapošljavanju. Takva istraživanja se sprovede na makro i na mikro planu. Makroekonomske analize se preduzimaju sa ciljem iznalaženja modela ekonomskog razvoja koji bi tržištu rada ponudio više radnih mesta i time više šansi za zaposlenje. Na mikro planu, istraživanja nezaposlenosti se sprovede obično na tri nivoa: 1) efekti nezaposlenosti na individualno blagostanje (psihološko, fizičko), 2) faktori uspeha u ponovnom zapošljavanju i 3) evaluacija programa namenjenih ubrzanju ponovnog zapošljavanja. Istraživanje čiji rezultati su predstavljeni u ovoj knjizi odnose se na prva dva nivoa, odnosno, daju sliku efekata gubitka posla na psiho-fizičko zdravlje nezaposlenih u Republici Srbiji kao i rezultate analiza demografskih i psiholoških faktora značajnih za uspeh u procesu ponovnog zapošljavanja. Knjiga je namenjena profesionalcima koji se bave pružanjem pomoći nezaposlenim licima kao i studentima i istraživačima u ovoj oblasti.

Prof. dr Nebojša Majstorović, decembar, 2016. godine

Sažetak

U ovom tekstu predstavljeni su nalazi istraživanja koje je preduzeto sa ciljem utvrđivanja efekata gubitka zaposlenja na psiho-fizičko zdravlje nezaposlenih osoba, kao i analize faktora aktivizma sa kojim nezaposleni traže novo zaposlenje u Republici Srbiji.² Podaci su prikupljeni na uzorku od 222 nezaposlene osobe regrutovane za istraživanje u četiri regiona: Novi Sad, Beograd, Zrenjanin i Leskovac. Ispitanici su popunili bateriju upitnika u tri navrata i u razmaku od 7 meseci tokom 2012. i 2013. godine.

Rezultati istraživanja pokazuju da su nezaposleni u Republici Srbiji relativno zdrava populacija ljudi koji, sa protokom vremena i uz odgovarajuću orijentaciju u suočavanju sa nezaposlenošću, pokazuju znakove oporavka već nakon sedmog meseca praćenja. Od merenih dimenzija, zdravlja, gubitak posla najčešće dovodi do simptoma poremećaja fizičkog zdravlja a najređe simptoma depresivnih reakcija. Utvrđeno je da pol, starost, region, staž nezaposlenosti kao i procena šansi za zaposlenje i težina finansijske situacije značajno određuju veličinu efekta gubitka posla na zdravlje nezaposlenih osoba. Kada je reč o nivou aktivizma u ponovnom zapošljavanju, rezultati pokazuju da je to stabilno svojstvo kao što su i efekti pola, starosti, nivoa obrazovanja, regiona, ocene težine finansijske situacije, ukupnog zdravlja nezaposlenog, ocene šansi za zaposlenje, fleksibilnosti u zapošljavanju i centralnosti rada. Dobijeni rezultati su diskutovani sa praktičarima u filijalama Nacionalne službe za zapošljavanje, a delovi ovog izveštaja dodatno su unapređeni prema potrebama prakse.

Ključne reči: nezaposlenost, psiho-fizičko zdravlje, aktivizam, longitudinalni podaci.

² Istraživanje je sprovedeno u okviru projekta 'Individualni i porodični efekti egzistencijalne nesigurnosti u Srbiji' koji je finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (Projekat br: 179022).

Abstract

Presented in this text are findings of research undertaken for the purpose of determining the effects of job loss on psycho-physical health of the unemployed, as well as to analyze factors of activism with which unemployed persons seek new employment³ Data has been collected from a sample of 222 unemployed people recruited for study in four regions in the Republic of Serbia: Novi Sad, Belgrade, Zrenjanin and Leskovac. Participants filled out a battery of tests on three separate occasions and in an interval of 7 months during the years 2012 and 2013.

Results of the study show that the unemployed in the Republic of Serbia are relatively healthy and, with the passage of time and with the appropriate orientation in coping with unemployment, show signs of recovery already after the seventh month of observation. Of the aspects of health which were measured, loss of employment most often leads to symptoms of disorders in physical health and least frequently to symptoms of depressive reactions. It has been concluded that gender, age, region, duration of unemployment as well as assessment of chances for new employment and financial hardship significantly determine the magnitude of the effects of losing a job on the health of the unemployed. When it comes to the level of activism in obtaining new employment, results show that this is a stable trait like the effects of gender, age, level of education, region, assessment of the gravity of the financial situation, overall health of the unemployed, estimation of chances of new employment, flexibility in securing employment and centrality of work. Obtained results

³ Research was conducted within the project “Individual and family effects of existential uncertainty in Serbia” which was funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia (Project no. 179022).

were discussed with practitioners in branches of the National Employment Service, and parts of this report were additionally improved according to the needs of the practice.

Key words: unemployment, psycho-physical health, activism, longitudinal data

Uvod

Nezaposlenost predstavlja individualni, socijalni, ekonomski a neretko i politički problem za skoro svako savremeno društvo. Pojava nezaposlenosti se vezuje za promene u organizacijama, bilo da su one izazvane unutrašnjim faktorima (npr. promenom tehnologije, poslovne filozofije ili uspostavljanjem novih standarda u radu) ili promenama izazvanim spoljašnjim okolnostima (npr. 'downsizing' kao efekat ekonomske krize). Na individualnom planu, gubitak zaposlenja izaziva brojne somatske, psihološke, socijalne i ekonomske poteškoće. Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije, nezaposlenost doprinosi povećanju rizika javljanja mentalnih teškoća kod nezaposlenih osoba, koje su do dva puta češće nego kod zaposlenih osoba (WHO, 2000; prema Reine et al. 2004).

Ako gubitak posla ima tako negativne efekte na individualno blagostanje, postavlja se pitanje kako taj efekat nastaje. Pre nego što ponudimo odgovor na to pitanje potrebno je odrediti i sam pojam nezaposlenosti. Šta je sadržaj fenomena nezaposlenosti? U ovom istraživanju se polazi od radne definicije po kojoj *nezaposlenost predstavlja status radno-aktivne i radno-voljne osobe koji je nastao nakon nedobrovoljnog gubitka plaćenog posla* (Majstorović, 2011). Značenje atributa radno-aktivna i radno-voljna osoba je određeno *Zakonom o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti Republike Srbije koji ukazuju na to da se nezaposlenom osobom smatraju osobe starosti između 15 i 65 godina, a atribut 'radno-voljna' definiše se kao želja osobe da nakon gubitka jednog nađe novo zaposlenje.*⁴

Ovako ozbiljan problem ljudske egzistencije u današnjoj civilizaciji tretiran je brojnim empirijskim istraživanjima, ali je bilo i značajnih pokušaja i da se o njemu teoretizira. Ključno pitanje teorija nezaposlenosti je zašto je gubitak posla traumatičan za

⁴ Prema Zakonu o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, nezaposleno lice je svako lice od 15 do 65 godina života, sposobno i odmah spremno da radi, koje nije zasnivalo radni odnos ili na drugi način ostvarilo pravo na rad, a koje se vodi na evidenciji nezaposlenih i aktivno traži zaposlenje (*Službeni glasnik RS*, br. 71/03).

osobu. Iako ima slučajeva da se jedan posao zameni drugim, neuporedivo je češće da gubitak zaposlenja prate brojne teškoće u nalaženju novog zaposlenja. U literaturi se neretko gubitak posla predstavlja kao jedan od najtežih oblika stresa u životu pojedinca (npr., Latack, Kinicki & Prussia, 1995; Hanisch, 1999). Teorije nezaposlenosti govore o negativnim efektima gubitka finansijske sigurnosti (Fryer, 1986), o značaju izgubljenog prethodnog socijalnog statusa (Warr, 1987), o izgubljenosti strukturi vremena (Jahoda, 1981), o pojavi osećaja bespomoćnosti (Peterson, Maier & Seligman, 1993) kao i o gubitku uključenosti u zajednicu (Wilkinson, 1996). U osnovi, teorije o efektima nezaposlenosti na psiho-fizičko blagostanje pokušavaju da objasne mehaniku uticaja nekih ključnih frustracija koje nastaju sa gubitkom plaćenog zaposlenja. Koni Vanberg ističe da su u poslednjih desetak godina istraživanja u oblasti nezaposlenosti išla u tri pravca: u pravcu upotpunjavanja znanja o tome kako nezaposlenost utiče na fizičko zdravlje i psihičko blagostanje ljudi, zatim u pravcu razumevanja procesa traženja zaposlenja i faktora koji mogu taj proces ubrzati (Wanberg, 2012). Konačno, na osnovu rezultata ovakvih istraživanja, predlagane su intervencije u pravcu obuke nezaposlenih kako da efikasnije traže novo zaposlenje. U nastavku ovog teksta biće predstavljeni rezultati brojnih istraživanja koja su se bavila efektima gubitka posla na zdravlje kao i faktorima aktivizma u traženju novog zaposlenja.

Nezaposlenost i zdravlje

Brojna empirijska istraživanja su se bavila uticajem nezaposlenosti na pojedine aspekte psiho-fizičkog zdravlja. Može se reći da su istraživači u proteklih 30 godina najčešće nalazili da nezaposlenost ima negativan uticaj na zdravlje ljudi, ali i to da postoje značajne individualne razlike u reakciji na gubitak posla (npr. Leana & Feldman, 1994). Tako je utvrđeno da je nezaposlenost povezana sa simptomima depresije (Wienfeld et al., 1991), povišenom anksioznošću (Donovan & Oddy, 1982), somatskim poremećajima (Kasl & Cobb, 1980), smanjenjem opšteg blagostanja (DeWitte, 1993), suicidalnošću, (Argyle, 1989),

poremećajima u socijalnom funkcionisanju (Šverko, Galić, Maslić Seršić, 2006), kao i nasiljem u porodici (Justice & Duncan, 1977). Meta-analiza 237 korelacionih i 87 longitudinalnih studija je pokazala da nezaposleni značajno češće imaju simptome distresa, depresije, anksioznosti, psiho-somatskih tegoba i pad samopouzdanja nego što je to slučaj sa zaposlenima, te potvrđuju da je ponovno zaposlenje u vezi sa značajnim padom simptoma distresa (Karsten & Moser, 2009, Paul & Moser, 2009, prema Wanberg, 2012). Ranije studije ukazuju na značajan negativan efekat nezaposlenosti na samopouzdanje i zadovoljstvo životom (Goldsmith et al., 1996; Clark et al., 2001), na pojavu somatskih poremećaja kao što su nesаница, glavobolje i hronične bolesti (McKee-Ryan & Kinicki, 2002), kao i to da nezaposlenost dovodi do poteškoća u kognitivnom funkcionisanju, pre svega u vezi sa pamćenjem i koncentracijom (Fryer & Payne, 1986). U Srbiji, Marić (2005a, 2005b) ispituje prediktore depresije kod nezaposlenih kao i prediktore njihovog aktivizma u nalaženju novog posla. Utvrđeno je da nezaposleni koji intenzivnije traže posao imaju manje simptoma depresije, da imaju jasniju nameru da traže posao, ali i da su pod većim finansijskim pritiskom i da se potencijalnim poslodavcima predstavljaju sa više samoeфикаsnosti.

Empirijska istraživanja efekata nezaposlenosti se mogu razvrstati u tri grupe:

1. *agregatna* koja pokazuju pozitivnu korelaciju između nezaposlenosti i psihosomatskih oboljenja,
2. *komparativna* u kojima se vrši poređenje indikatora mentalnog zdravlja kod zaposlenih i nezaposlenih ispitanika i
3. *longitudinalna* u kojima se ispituju promene u psiho-fizičkom blagostanju ispitanika pri prelasku iz jednog radnog statusa u drugi (McKee-Ryan et al., 2005).

Kada su u pitanju komparativna istraživanja, nezaposleni generalno pokazuju niži nivo mentalnog zdravlja od zaposlenih, dok longitudinalne studije beleže negativne promene

u psiho-fizičkom statusu sa prelaskom iz stanja zaposlenosti u nezaposlenost, kao i poboljšanje ovog stanja nakon što se osoba ponovo zaposli (McKee-Ryan et al., 2005).

Ipak, interpretacija empirijskih nalaza o vezi gubitka zaposlenja i zdravlja zahteva izvestan oprez. Naime, istaknuto je da smetnje u psiho-fizičkom funkcionisanju mogu nastati kao indirektna posledica, odnosno, mogu se javiti kao rezultat nepovoljnih materijalnih uslova za život nastalih nakon gubitka zaposlenja, a ne kao direktan efekat nezaposlenosti. Korpi, (2001, prema Wanberg 2012) potvrđuje ove pretpostavke nakon longitudinalnog istraživanja nezaposlenosti na reprezentativnom uzorku iz Švedske. Konačno, lošije psiho-fizičko zdravlje može biti i posledica negativnih iskustava na prethodnom radnom mestu (npr., mobing, previsoki radni zahtevi, loši uslovi rada i sl.).

Još jedna od varijabli koja u velikoj meri moderira odnos psiho-fizičkog zdravlja i nezaposlenosti jeste širi društveno-ekonomski kontekst. Iako je izvesno da nedostatak finansijskih resursa, izazvan radnom deprivacijom, otežava ili u potpunosti onemogućuje optimalne uslove za život, dostupni ekonomski resursi u okruženju mogu ublažiti negativne efekte gubitka posla (Hanish, 1999). Jahodin deprivacijski model (Jahoda, 1982), loše psiho – fizičko zdravlje nezaposlenih objašnjava gubitkom latentnih benefita (status, struktura vremena, socijalni kontekst) kao i manifestnih benefita (plata) koji je osobi pružao posao. Prema pojedinim autorima finansijsko stanje je najvažnija determinanta od koje zavisi intenzitet posledica nezaposlenosti. Materijalna sigurnost i životna egzistencija predstavljaju najvažnije manifestne prednosti zaposlenosti i većina negativnih reakcija na nezaposlenost i gubitak posla upravo je vezana za smanjenje finansijskih mogućnosti (DeFrank & Ivancevich, 1986; prema Gowan & Gatewood, 1997). Nađeno je i da je loša finansijska situacija okidač za depresiju kod nezaposlenih koja dovodi do razvoja bespomoćnosti i uverenja da osoba ne može da upravlja svojim životom što nadalje, blokira angažovanje potrebnih kapaciteta osobe za aktivno traženje novog posla (Price et al. 2002, prema

Wanberg 2012). U skladu sa teorijom ograničenog delovanja, finansijski resursi omogućavaju pristup ostalim resursima koji mogu ublažiti negativne simptome kao što je angažovanje osobe u hobijima, socijalnim aktivnostima i slično (Freyer, 1986). Primer za to su istraživanja u Holandiji gde postoje razvijeni programi pomoći nezaposlenim licima i gde nisu pronađene značajne razlike u mentalnom zdravlju između zaposlenih i nezaposlenih lica (Shaufeli & Van Ypren, 1992; prema Šverko, 2005). Međutim, u istraživanjima koja su sprovedena u zemljama sa niskom finansijskom pomoći za nezaposlene, kao što je Kina, nađeno je da je kod blizu polovine nezaposlenih moguće postaviti psihijatrijsku dijagnozu psihičkih poremećaja (Lai, Chan & Luk 1997; prema Šverko, 2005).

Kroskulturalna studija u kojoj su nezaposleni u Velikoj Britaniji, Slovačkoj, Češkoj i Bugarskoj poređeni po finansijskom stresu, socijalnoj podršci i psihološkom stresu dala je rezultate koji ukazuju na to da je finansijski stres (zabrinutost zbog nedostatka novca), izraženiji kod zemalja u tranziciji i da raste sa produženom nezaposlenošću (Gallie et al., 2001). Iako su ispitanici u Velikoj Britaniji takođe zabrinuti zbog nedostatka novca, nije zabeležen porast finansijskog stresa sa trajanjem nezaposlenosti. Takođe, nezaposleni iz Velike Britanije pokazuju manji stepen poteškoća u psiho-fizičkom funkcionisanju u odnosu na nezaposlene iz ostalih zemalja obuhvaćenim istraživanjem (Branković, 2002).

Iako većina istraživanja nalazi pozitivne korelacije između dužine staža nezaposlenosti i javljanja depresivnih simptoma (npr., Feather & Barber, 1983; McKee-Rayyan et al., 2005), postoje i nalazi koji govore da kratkoročna nezaposlenost može imati čak pozitivne efekte na mentalno zdravlje osobe, i to u smislu da osoba gubitak posla doživljava kao neku vrstu "zdrave pauze" (Maccoby, 1998, prema Reine et al., 2000). Ipak, nalazi znatno češće pokazuju da se mentalno zdravlje kod nezaposlenih osoba pogoršava unutar razdoblja od nekoliko nedelja do tri meseca nakon prestanka radnog odnosa. Nakon tog perioda, neki istraživači primećuju promenu nabolje, odnosno, pojavu stabilizacije simptoma

poremećaja što objašnjavaju navikavanjem nezaposlenog na novu životnu ulogu (Fryer & Payne, 1986).

Međutim, iako nezaposlenost ima generalno negativne posledice na različite aspekte svakodnevnog funkcionisanja, intenzitet i trajanje tih posledica nisu jednaki kod svih nezaposlenih. Među faktorima koji dovode do ovakvih individualnih razlika, nalaze se pol, starost nezaposlenih, nivo njihovog obrazovanja, kao i dužina staža (trajanje) nezaposlenosti.

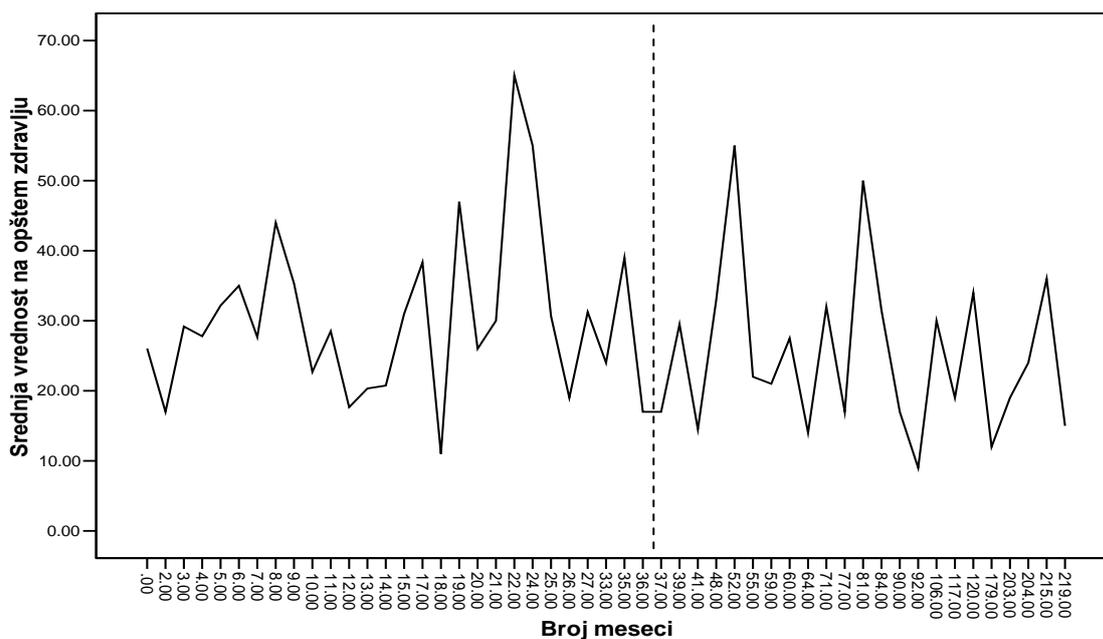
U prilog ovoj tvrdnji govore rezultati longitudinalne studije sprovedene u Nemačkoj u periodu od 1984. do 2001. godine koja je obuhvatila uzorak od 24 600 ispitanika, starosti od 18 do 64 godine (Gordo, 2006). Rezultati pokazuju da dužina radne deprivacije ima efekta na zadovoljstvo psiho-fizičkim zdravljem u smislu da osobe koje su nezaposlene kraće od godinu dana pokazuju veće zadovoljstvo trenutnim stanjem zdravlja od osoba koje su nezaposlene duže od godinu dana. Vrhunac negativnog efekta staža nezaposlenosti javlja se oko 12. meseca trajanja nezaposlenosti. Studija takođe otkriva da između muškog i ženskog poduzorka postoje značajne razlike u posledicama nezaposlenosti. Za razliku od žena, kod muškaraca nezaposlenost u trajanju do godinu dana dovodi do negativnih promena u psiho-fizičkom zdravstvenom statusu. Autor studije kao jedno od mogućih objašnjenja navodi veći dijapazon životnih uloga kod žena (tj., majka, osoba zadužena za brigu o domaćinstvu i sl.) koje dovode do toga da prva reakcija žena na gubitak posla ne mora da bude pojava simptoma poremećaja zdravlja, već neka vrsta "psihičkog rasterećenja". Ovi nalazi nisu u skladu sa ranijim istraživanjima (npr., Fryer i Payne, 1986) koja govore da nezaposlenost ima negativnije posledice za žene nego za muškarce. Međutim, kada je u pitanju nezaposlenost koja traje duže od jedne godine, negativan uticaj na psihofizičko zdravlje zabeležen je podjednako i kod muškaraca i kod žena. To se razlikuje od nalaza jedne švedske studije po kojima postoje više korelacije nezaposlenosti i simptoma pogoršanja zdravlja kod muških ispitanika (Reine et al., 2000).

Istraživanja pokazuju i da se negativni efekti nezaposlenosti razlikuju kod mlađih i starijih osoba. Očekivanje je da nezaposlenost kod mlađih osoba ima negativne konsekvence po razvoj psihosocijalnog identiteta (Gurney, 1980, prema Dollard & Winefeild, 2002), dok se kod starijih očekuje da se negativni efekti nezaposlenosti reflektuju kroz brigu oko obezbeđivanja egzistencije za porodicu (Dollard & Winefeild, 2002). Generalni zaključak je da odnos između starosti i intenziteta reakcija na nezaposlenost nije linearan (Daniel, 1974; Hepworth, 1980; Warr & Jackson, 1984) i da se psihološke posledice nezaposlenosti u najvećoj meri manifestuju kod osoba srednjih godina (od 30 do 59 godina). Jedno od retkih longitudinalnih istraživanja koje se bavi moderatorskim uticajem godina starosti na vezu između dužine staža nezaposlenosti i zdravlja na ispitanicima mlađim od 30 godina je studija Reine et al. (2000). Istraživači su pratili 1044 ispitanika tokom 14 godina i anketirali ih na uzrastu od 16, 18, 21 i 30 godina. Pomoću upitnika prikupljeni su podaci o psihofizičkom zdravlju (npr., problemi sa spavanjem, depresivna raspoloženja, problemi sa koncentracijom, anksioznost, hronična somatska oboljenja i dr.) i o radnom i socio-ekonomskom statusu. U studiji je izvršeno poređenje mera ispitanika na varijablama u dve vremenske tačke, odnosno, formirane su i poređene dve starosne grupe ispitanika: uzrast do 21 godine (mlađa grupa) i grupa ispitanika starosti 30 godina (starija grupa). Kada je u pitanju trajanje nezaposlenosti ispitanici su podeljeni u dve grupe na osnovu radnog statusa u poslednjih 5 godina, na one kod kojih je staž nezaposlenosti bio kraći od 6 meseci u kontinuitetu (kratkotrajna nezaposlenost), odnosno duži (dugotrajna nezaposlenost). Zatim je napravljen nacrt 2x2 (mlađi kratkotrajno i dugotrajno nezaposleni i stariji kratkotrajno i dugotrajno nezaposleni). Nalazi pokazuju da se efekti dugotrajne nezaposlenosti razlikuju u zavisnosti od godina starosti nezaposlenog, odnosno, da radna deprivacija ostvaruje veće korelacije sa teškoćama u psiho-fizičkom funkcionisanju na uzrastu od 21. godine nego kod nešto starijih ispitanika (30 godina). Ovakvi nalazi nisu u skladu sa prethodnim istraživanjima u kojima je utvrđeno da

nezaposlenost dovodi do višeg nivoa stresa kod starijih osoba (Daniel, 1974; Hepworth, 1980; Warr & Jackson, 1984).

Nivo obrazovanja ispitanika je relevantan za verovatnoću ponovnog zaposlenja, pa samim tim i za pozitivna i negativna očekivanja i procenu trenutnog stanja. McKee-Ryan et al. (2005) kao i Marić (2005a) nalaze da viši nivo obrazovanja negativno korelira sa simptomima poremećaja zdravlja kao posledice gubitka zaposlenja. Međutim, Majstorović (2011) ne nalazi da se obrazovne grupe značajno razlikuju prema simptomima poremećaja zdravlja izazvanih gubitkom posla.

Kada je reč o značaju dužine staža nezaposlenosti, Majstorović (2011) na našem uzorku otkriva da staž nezaposlenosti ima efekte na učestalost javljanja pojedinih simptoma depresivnosti i to značajno češće kod osoba sa stažom nezaposlenosti dužim od 7 meseci, a ređe kod onih koji su nezaposleni duže od 25 meseci. Utvrđeno je da se vrhunac negativnog efekta nezaposlenosti na zdravlje nalazi oko 24. meseca staža nezaposlenosti, kao i da se značajan pad simptoma poremećaja zdravlja ('poboljšanje?') javlja posle 25. meseca bez posla ('privikavanje na novu uloge?'). Kako pokazuje donji dijagram, utisak je da postoji 'tačka preloma' u merama zdravlja sa trajanjem nezaposlenosti (Slika 1). Kurvilinearan odnos između trajanja nezaposlenosti i opšteg zdravlja je prethodno nađen u istraživanjima kod nezaposlenih mlađih adolescenata (Winnefeld & Tiggemann, 1990).

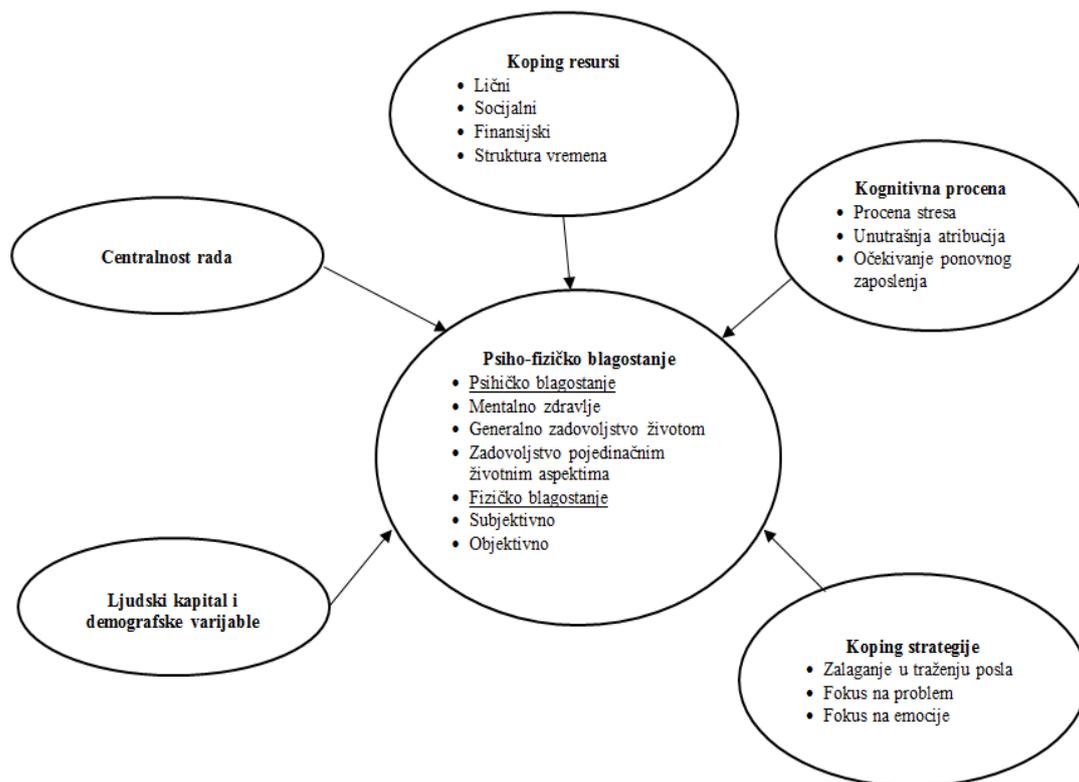


Slika 1. Trend srednjih vrednosti opšteg zdravlja tokom perioda nezaposlenosti

Podaci dobijeni studijom u Hrvatskoj ukazuju i na to da je upotreba medikamenata u populaciji nezaposlenih značajno češća u odnosu na zaposlene, i to pre svega kod nezaposlenih osoba starosti između 30 i 39 godina (Dragun et al., 2006). Podaci se u određenoj meri razlikuju od nalaza Šverka (2004) u kome je upoređeno zdravstveno stanje reprezentativnog uzorka nezaposlenih osoba u Hrvatskoj s uzorkom iz opšte populacije. Oba uzorka ispitanika su podeljena u pet starosnih grupa između kojih nisu pronađene značajne razlike prema fizičkom zdravlju. Međutim, nezaposlene osobe su, u poređenju sa opštom populacijom, pokazivale značajno viši stepen narušenog mentalnog zdravlja. Razlike su posebno izražene unutar dveju grupa ispitanika i to onih u grupi starosti od 35 do 50 godina i od 45 do 50 godina. Slično je nađeno i u drugoj studiji gde su depresivni simptomi (operacionalizovani kao skorovi na Bekovoj skali depresivnosti) bili češći kod populacije nezaposlenih u odnosu na zaposlene. U slučaju grupe kratkotrajno nezaposlenih (do 12 meseci), rizik za razvoj depresivnog poremećaja veći je kod žena u odnosu na muškarce, zatim kod nezaposlenih starijih od 35 godina kao i kod nezaposlenih sa završenom srednjom školom. U grupi dugotrajno nezaposlenih, veće prisustvo depresivnih simptoma pokazuju

starije osobe. Međutim, kod obe grupe nezaposlenih kao faktori rezilijentnosti izdvojili su se visoko obrazovanje i zaposlenost ostalih članova porodice (Stankunas et al. 2005).

Na osnovu svojih nalaza istraživači su ponudili generalni model faktora zdravlja nezaposlenih osoba kao što je model na Slici 2 (McKee-Ryan & Kinicki, 2002).



Slika 2. Model zdravlja nezaposlenih (McKee-Ryan & Kinicki, 2002)

Opšta ocena rezultata prethodnih istraživanja o efektima gubitka zaposlenja na zdravlje bila bi da postoji saglasnost među istraživačima o sledećem:

- da je gubitak plaćenog posla povezan sa pojavom simptoma poremećaja fizičkog zdravlja, straha i anksioznosti, depresivnih reakcija, sa pojačanim osećajem zamorenosti i znakova poremećaja socijalnog ponašanja,
- da sistemska materijalna podrška ublažava negativne efekte gubitka posla na zdravlje i

- da je odnos zdravlja i trajanja nezaposlenosti verovatno krivolinjski sa naglim porastom simptomatologije psiho-fizičkih poremećaja u prvih nekoliko meseci (najduže do 2 godine) a da potom dolazi do ublažavanja degradacije zdravlja.

Saglasnost među istraživačima je mnogo manja kada se analiziraju moderatorski efekti varijabli kao što su pol, starost i nivo obrazovanja. Utisak je da se istraživači slažu da gubitak zaposlenja predstavlja vrlo jak stresor ali i da bi trebalo uzimati više u obzir lokalne odlike i resurse koji stoje na raspolaganju nezaposlenima onda kada se govori o posledicama takvog stresa na zdravlje. Ovde je potrebno više kros-kulturalnih studija koje bi tragale za ličnosnim i kontekstualnim determinantama tih reakcija kako bi se objasnile uočene regionalne razlike u pogledu ozbiljnosti i vrste psiho-fizičkih poremećaja koji prate nezaposlenost. Dilema da li simptomi poremećaja samo prate ili su izazvani gubitkom posla ostaje i dalje nerazrešena. Tek indirektni nalazi o tome da se zdravlje popravlja nakon ponovnog zapošljavanja ukazuju na to da je nezaposlenost verovatni uzrok u tom odnosu. Međutim, nije jasno da li je taj oporavak nastao usled izlaska iz finansijske krize koja je nastala gubitkom posla, kao i to da li se patologija uopšte pojavila usled ulaska u stanje finansijskih teškoća ili se radi o direktnom psihološkom efektu gubitka zaposlenja. Dakle, ostaje pitanje šta može da razboli pojedinca, sâm gubitak posla ili promena načina života nakon gubitka zaposlenja. Obzirom da se nezaposlenost ne može indukovati eksperimentalnom procedurom, ostaje da se istraživači ove teme potrude da se nađu u prirodnom organizacijskom eksperimentu i u pravo vreme pojave nezaposlenosti.

Studija, čiji se rezultati iznose u ovom tekstu, longitudinalno prati zdravlje nezaposlenih osoba u Srbiji i analizira značaj faktora navedenih na Slici 2 za efekte gubitka posla na zdravlje ali i na aktivizam nezaposlenih u njihovom nastojanju da ponovo nađu zaposlenje. O faktorima uspeha u ponovnom zaposlenju govori se u sledećem poglavlju.

Nezaposlenost i aktivizam u ponovnom zapošljavanju

Gubitak posla se smatra značajnim izvorom stresa, ne samo zato što ugrožava finansijsku sigurnost, nego i zato što od osobe zahteva učenje novih znanja i veština, usvajanje novih uloga, kako i da prihvati promene u okviru ličnog i socijalnog funkcionisanja (Warr, 1983). Suočavanje sa nezaposlenošću iziskuje kognitivni napor kojim osoba nastoji da odgovori na promene nastale gubitkom posla. Literatura koja se bavi nezaposlenošću prepoznaje značaj ponajviše dveju strategija suočavanja: usmerenost na problem i usmerenost na emocije (Leana & Feldman, 1990, 1992; Kinicki & Latack, 1990; prema McKee-Ryan i et al., 2005).

Prva grupa strategija predstavlja pokušaje direktnog uticaja na problem gubitka posla i podrazumeva da osoba preduzima niz aktivnosti kako bi problem rešila ponovnim zapošljavanjem. Te aktivnosti mogu biti čitanje oglasa, direktno kontaktiranje poslodavaca, posećivanje sajмова zapošljavanja, pohađanje treninga i seminara, prekvalifikacija i slično. Strategije usmerene na emocije podrazumevaju ponašanja koja za cilj imaju regulaciju emocionalnog odgovora na gubitak zaposlenja kao i ublažavanje simptoma time izazvanog stresa. Iako prva grupa strategija vodi ka ostvarenju željenog cilja, njihova primena ne garantuje uspešan ishod, obzirom da ponovno zapošljavanje zavisi i od mnogih faktora nad kojima nezaposleni nema kontrolu (npr., društveno-ekonomske okolnosti ili stanje na tržištu rada). Usled takvih neizvesnosti i čestih neuspeha, proces traženja zaposlenja može postati obeshrabrujući i negativno uticati na psiho-fizičko blagostanje pojedinca (Wanberg, 1997, prema McKee-Ryan et al., 2005). Kada je reč o odnosu aktivizma u zapošljavanju i mentalnog zdravlja, nalazi ukazuju da spremnost na intenzivno traženje zaposlenja negativno korelira sa simptomima depresije (Marić, 2005b).

U istraživanjima koja se odnose na suočavanje sa nezaposlenošću varijable se dele na antecedente, strategije suočavanja i ishode. U grupi antecedenata kao najvažniji prediktori

aktivizma u zapošljavanju navode se resursi za suočavanje i finansijske teškoće. Resursi za suočavanje sa nezaposlenošću se odnose kako na unutrašnje i spoljašnje karakteristike osobe tako i na potencijale okruženja koji takođe igraju važnu ulogu u traženju novog zaposlenja (Latack i sur., 1995; Lazarus i Folkman, 1984; Leana i Feldman, 1995, prema Kinicki et al., 2000). Od odlika osobe najvažniji su samopoštovanje, lokus kontrole, samoeфикаsnost i zadovoljstvo životom. Na primer, istraživanja pokazuju da viši nivo samopoštovanja i unutrašnji lokus kontrole pozitivno koreliraju sa aktivizmom u traženju novog posla (Kinicki & Latack, 1990; prema Kinicki et al., 2000; Petrović, Čizmić i Kovačević, 2009). Takođe, studije pokazuju da su osobe koje sebe ocenjuju kao samoeфикаsne istrajnije i u nameri pronalaženja novog posla, dok je niži nivo samoeфикаsnosti povezan sa rezignacijom kod nezaposlenog (Rife & Kilty, 1990 prema Wiener i Oei, 1999). Međutim, pojedini autori ističu da aktivizam zavisi i od vrednosnog sistema osobe nazvan centralnost rada. Centralnost rada se odnosi na važnost koju osoba pridaje radu u doživljavanju sopstvenog selfa (McKee-Ryan et al., 2005). Manifestacije centralnosti rada su uključenost u rad, predanost profesiji i vrednovanju stanja uposlenosti. Kanungo (1982), kao i Max Weber pre njega, tvrdi da ovakva vrednosna orijentacija potiče od kulturalno nasleđene protestantske radne etike ili ovome slične radne etike usvojene u nekim drugim kulturalnim okruženjima. Istraživanja pokazuju da kod osoba sa izraženom centralnošću rada gubitak posla izaziva značajno pogoršanje psiho-fizičkog zdravlja (npr. Ashforth, 2001). Takođe, istraživanja pokazuju da su nezaposlene osobe za koje rad predstavlja jedno od centralnih mesta u vrednosnom sistemu, nezavisno od procene težine finansijske situacije, aktivnije u traženju posla u odnosu na nezaposlene kojima je rad manje važan (Battista & Bond, 1983; prema Wanberg et al. 1999). Majstorović (2011) otkriva da centralnost rada direktno utiče na fleksibilnost u zapošljavanju (tj., spremnost na promenu profesije i prihvatanje treninga) koja dalje ima direktnog efekta na povišen aktivizam u nalaženju novog adekvatnog posla.

Kada je reč o resursima u okruženju, kao najvažniji prediktor aktivizma navodi se socijalna podrška, odnosno, instrumentalna i emocionalna pomoć dobijena kroz socijalne odnose (Kinicki et al., 2000). Konkretno, rezultati istraživanja pokazuju da podrška drugih pozitivno korelira sa upotrebom strategija usmerenih na problem kod nezaposlenih (Wanberg, Watt & Rumsey, 1996). Saglasno sa tezom Jahodine teorije (1982) da su finansijske teškoće jedan od glavnih uzročnika problema u psiho-fizičkom funkcionisanju nezaposlenih osoba, istraživanja otkrivaju da finansijska deprivacija i pritisak koreliraju sa intenzitetom traženja posla (Schwab et al., 1987; Vinokur & Caplan, 1987). Utvrđeno je i da procena težine finansijske situacije zavisi od porodične odgovornosti nezaposlenog, odnosno, od broja zavisnih članova u porodici (McKee-Ryan et al., 2005). U skladu sa tim su i nalazi koji pokazuju da ispitanici u zemljama sa razvijenim programima finansijske podrške za nezaposlene, pokazuju i niži nivo aktivizma u zapošljavanju kada se uporede sa osobama koje takvu pomoć od svoje države ne dobijaju (Baron & Gilley, 1979; prema Kanfer et al. 2001).

Pored pomenutih, kao prediktori aktivizma u zapošljavanju u istraživanjima se pominju još i neki aspekti ličnosti, pre svega nizak neuroticizam, ekstraverzija i savesnost (Wanberg et al, 1997), zatim percipirana efikasnost u traženju posla (Kanfer & Hullin, 1985; Eden & Aviram, 1993), očekivanje pozitivnog ishoda (Wanberg et al, 2000), kao i neke demografske odlike nezaposlenih.

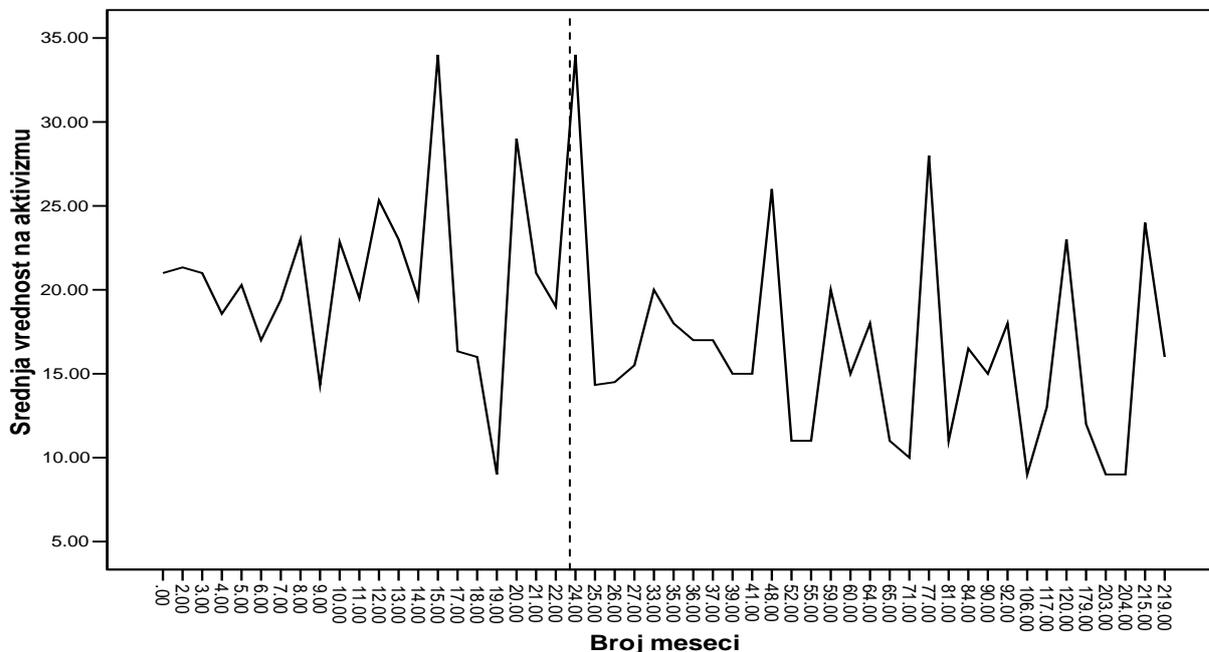
Kada je reč o demografskim odlikama, utvrđeno je da osobe sa višim i visokim obrazovanjem pokazuju i značajno više aktivizma u traženju posla u odnosu na nezaposlene sa završenom osnovnom ili srednjom školom (Petrović, Čizmić i Kovačević, 2009; Mirković i Čizmić, 2011). Nadalje, nađeno je da muškarci, osobe mlađe dobi, višeg obrazovanja i sa kraćim radnim stažom aktivnije traže novi posao (Kanfer, Wanberg, & Kantrowitz, 2001). U odnosu na polne razlike spram strategija prevazilaženja, istraživanja pokazuju da su nezaposleni muškarci skloniji strategijama usmerenim na problem, kao što je aktivno traženje

posla i pohađanje seminara i edukacija, dok su nezaposlene žene sklonije strategijama usmerenim na emocije (Feldman, 1991). Kulik (2000) u svom istraživanju navodi da muškarci, bez obzira na starost, pokazuju viši nivo aktivizma u traženju posla u odnosu na žene. Isti autor otkriva i da između godina starosti i aktivizma postoji kurvilinearan odnos, tačnije da osobe srednjih godina najintenzivnije traže posao. Ovaj nalaz autor interpretira u svetlu povećane porodične odgovornosti, usled koje starije nezaposlene osobe pokazuju veći stepen fleksibilnosti u zapošljavanju u odnosu na mlađe, i to u smislu da su spremniji da prihvate i posao sa traženim obrazovanjem koje je niže od njihovog.

Kada je u pitanju povezanost dužine staža nezaposlenosti i intenziteta u traženju novog posla, nalazi nisu jednoznačni. Prema nekim autorima postoji pozitivna veza između ovih konstrukata (Feather & O'Brien, 1987; prema Wiener & Oei, 1999) dok je, prema drugima, aktivizam u traženju posla određen namerom traženja posla koja zavisi od procene trenutnog stanja (Feather, 1982, prema Taris et al., 1994). Odnosno, oni nezaposleni koji svoje stanje nakon gubitka posla procenjuju negativnijim biće i u većoj meri motivisani da traže posao i da budu aktivniji u svojim namerama. Međutim, osobe sa produženim stažom nezaposlenosti akumuliraju više neuspešnih pokušaja i time umanjuju svoja očekivanje pozitivnog ishoda što, zauzvrat, dovodi do smanjenja aktivizma tokom vremena (Feather & O'Brien, 1987).

U skladu sa ovim nalazom, Majstorović (2011) utvrđuje da grupa osoba koje su nezaposlene do 7 meseci manifestuje značajno više aktivizma u traženju novog zaposlenja nego grupa koja je nezaposlena duže od 7 meseci. Detaljnija analiza je pokazala da grupa sa stažom do 7 meseci značajno češće prati oglase za zapošljavanje u novinama i na Internetu i da češće šalje svoju biografiju na adrese kompanija. Zanimljivo je da ovakva razlika u aktivizmu nije dobijena kada su grupe formirane sa stažom kraćim ili dužim od 9 meseci. Nadalje, trend aktivizma duž staža nezaposlenosti takođe pokazuje da postoji mogućnost

rasta aktivizma do 25. meseca nezaposlenosti a potom i trend njegovog pada (Slika 3). Kulik (2000) ima drugačije nalaze po kojima intenzitet traženja posla raste samo u prva tri meseca nezaposlenosti, nakon čega dolazi do njegovog pada.



Slika 3. Trend srednjih vrednosti aktivizma tokom perioda nezaposlenosti (Majstorović, 2011)

U literaturi su data dva objašnjenja pada aktivizma u traženju novog zaposlenja. Prema jednom od njih, neuspeli pokušaji dovode do nezadovoljstva, opadanja motivacije i upornosti u traženju posla (Wanberg et al. 2005). Takođe, dolazi i do negativne procene sopstvene samoefikasnosti i razvijanja negativnog stava prema samom procesu nalaženja zaposlenja. Osoba se nalazi u ambivalentnoj situaciji neuspeha, jer takav ishod dovodi do narušavanja psiho-fizičkog blagostanja koje je utoliko veće koliko je osoba istrajnija u traženju novog posla (Leana & Feldmen 1995; Chan, 2002).

Jedno kompleksnije objašnjenje promena u aktivizmu tokom vremena daju Barber i saradnici (1994) predlažući tri teorijska modela: sekvencijalni, model učenja i model emocionalnog odgovora. Sekvencijalni model tumači traženje posla kao proces koji se odlikuje određenim fazama. U prvoj fazi osoba ulaže vreme i trud kako bi se informisala o

moćnim poslovima, identifikovala one za koje poseduje kvalifikacije, kao i načine na koje može konkurisati za njih. Nakon ove faze intenzitet traženja posla opada usled čekanja ishoda inicijalne potrage. Ukoliko je druga faza završena neuspešno, sledi povratak u prvu fazu i još intenzivnija potraga. Navedeni model pretpostavlja da se nezaposlena osoba ponaša racionalno tokom procesa traženja novog zaposlenja.

Međutim, česti su slučajevi da pojedinac ima nerealna očekivanja kako o procesu, tako i o ishodima traženja posla. Zato autori uvode model učenja po kome nezaposlena osoba postepeno diferencira efikasne tehnike u traženju zaposlenja, odnosno, češće primenjuje one koje daju nekakav rezultat i time povećava verovatnoću konačnog pozitivnog ishoda.

Ukoliko ni novousvojene tehnike ne doprinesu nalaženju zaposlenja, kod osobe će se javiti neželjene reakcije, pre svega u obliku nesigurnosti u sopstvene kapacitete i neizvesnost oko verovatnoće zaposlenja. O tome govori model emocionalnog odgovora, prema kome akumulacija negativnih iskustava dovodi do povlačenja ili izbegavanja izvora stresa. Ovo se može dogoditi direktno razvojem naučene bespomoćnosti ili indirektno tako što se smanjuju samopoštovanje i samoeфикаsnost što za posledicu ima smanjenje aktivizma u traženju novog zaposlenja (Barber et. al, 1994).

Opšta ocena istraživačkih nalaza je da je aktivizam u traženju novog zaposlenja povezan sa unutrašnjim kvalitetima osobe, zatim sa procenom finansijske situacije nastale nakon gubitka zaposlenja i resursima u okruženju koji su na raspolaganju. Od unutrašnjih kvaliteta autori se uglavnom slažu da se radi o samopoštovanju, samoeфикаsnosti, centralnosti rada, očekivanjima od procesa zapošljavanja, niskom neuroticizmu, ekstroverziji i visokoj savesnosti, ali i da neke demografske odlike često igraju ulogu (na primer, porodična odgovornost, godine starosti i nivo obrazovanja). Nalazi ukazuju i na značaj staža nezaposlenosti i to u smislu da aktivizam raste i opada određenom dinamikom tokom trajanja nezaposlenosti. Nema saglasnosti oko broja meseci čekanja na posao nakon koga dolazi do

pada nivoa aktivizma što bi moglo da indikuje uticaj različitih obrazaca karakteristika nezaposlenih i spoljašnjih okolnosti u sredinama u kojima su sprovedena istraživanja. U okviru ovog izveštaja biće opisan nivo aktivizma na uzorku nezaposlenih u Republici Srbiji i taj nivo razmatran spram trajanja nezaposlenosti kao i niza demografskih i drugih odlika nezaposlenih osoba.

Problem istraživanja

Kao što je već istaknuto, mnoga prethodna istraživanja navode da je gubitak posla ili u korelaciji sa narušavanjem zdravlja ili je njegov neposredni uzrok. Ovaj tekst prikazuje rezultate istraživanja koji se bave efektima gubitka posla na psiho-fizičko zdravlje nezaposlenih osoba u Republici Srbiji kao i faktorima koji posreduju u tom efektu tokom perioda od 14 meseci praćenja. Nadalje, knjiga se bavi nivoom aktivizma sa kojim nezaposleni traži novo zaposlenje kao i faktorima koji dejstvuju na aktivizam tokom istog perioda od 14 meseci. Pažnja je posvećena analizi zdravlja i aktivizma kod nezaposlenih u zavisnosti od faktora poput trajanja nezaposlenosti, procene finansijskih teškoća izazvanih gubitkom posla, procene verovatnoće nalaženja novog zaposlenja, centralnosti rada u vrednosnom sistemu pojedinca, fleksibilnosti u zapošljavanju kao i od nekoliko demografskih odlika nezaposlenih. Konačno, analiziran je značaj ovih faktora s ciljem uspostavljanja prediktivnih modela zdravlja i aktivizma u zapošljavanju koji bi mogli poslužiti kao osnova za intervenciju u sistemu stručne podrške nezaposlenima u sistemu Nacionalne službe za zapošljavanje Republike Srbije.

Ciljevi i hipoteze istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je opis efekata nedobrovoljnog gubitka zaposlenja na psiho-fizičko zdravlje kod nezaposlenih u Republici Srbiji kao i analiza faktora aktivizma u procesu njihovog ponovnog zaposlenja. Specifični istraživački ciljevi formulisani su na sledeći način:

- ustanoviti učestalost simptoma poremećaja opšteg psiho-fizičkog zdravlja kao i simptoma poremećaja pojedinih aspekata zdravlja kod nezaposlenih osoba u Srbiji,
- analizirati efekte različitih faktora na učestalost simptoma poremećaja psiho-fizičkog zdravlja kod nezaposlenih u Srbiji,
- utvrditi opšti nivo aktivizma u traženju novog posla kod nezaposlenih u Srbiji i
- analizirati efekte različitih faktora na učestalost pojedinih aktivnosti u traženju novog posla kod nezaposlenih u Srbiji i
- testirati strukturne modele prediktora psiho-fizičkog zdravlja i aktivizma kod nezaposlenih u Republici Srbiji i
- formulisati preporuke praktičarima koji rade na podizanju nivoa aktivizma u ponovnom zapošljavanju kod nezaposlenih u Srbiji.

Na osnovu nalaza prethodno navedenih istraživanja o nezaposlenosti (npr. Latack et al., 1995; McKee-Ryan et al., 2005; Wanberg, 2010; Majstorović, 2011) formulisane su sledeće hipoteze:

H1: Nezaposlene osobe će pokazivati simptome poremećaja psiho-fizičkog zdravlja, pogotovo u smislu povećanog straha i anksioznosti, depresivnih reakcija kao i znakove poremećaja socijalnog ponašanja i pojačanog osećaja zamorenosti.

H2: Postoji značajan uticaj trajanja nezaposlenosti na poremećaj zdravlja sa tendencijom da učestalost simptoma poremećaja zdravlja raste do 7. meseca nezaposlenosti a da potom učestalost simptoma opada.

H3: Postoji značajan uticaj trajanja nezaposlenosti na nivo aktivizma u traženju novog zaposlenja sa tendencijom da je taj nivo najviši u prvih 7 meseci nezaposlenosti a potom pokazuje tendenciju opadanja.

H4a: Efekat nezaposlenosti na zdravlje najveći je kod nezaposlenih osoba starosti između 35 i 50 godina.

H4b: Efekat nezaposlenosti na zdravlje najveći je kod nezaposlenih osoba sa nižim obrazovanjem.

H5a: Ne postoji značajan uticaj pola i regiona boravka na nivo zdravlja nezaposlenih osoba.

H5b: Ne postoji značajan uticaj pola na nivo aktivizma kod nezaposlenih.

H5c: Ne postoji značajan uticaj regiona boravka na nivo aktivizma kod nezaposlenih

H6: Prediktori poremećaja ukupnog zdravlja nezaposlenih osoba su viši nivo centralnosti rada, procena manje verovatnoće ponovnog zaposlenja, teža finansijska situacija, niža fleksibilnost u zapošljavanju.

H7: Prediktori aktivizma u ponovnom zapošljavanju su viši nivo centralnosti rada, manje simptoma poremećaja zdravlja, viša fleksibilnost u zapošljavanju, procena veće verovatnoće ponovnog zaposlenja, teža finansijska situacija.

Metod

Uzorak nezaposlenih i način prikupljanja podataka

Podaci su prikupljeni na stratifikovanom uzorku nezaposlenih osoba iz četiri regiona u Srbiji (Novi Sad, Zrenjanin, Beograd i Leskovac) i to u tri navrata sa razmacima od sedam meseci. Uzorak nezaposlenih dizajniran je prema rezultatima ankete o radnoj snazi Republičkog zavoda za statistiku koja sprovedena na 8000 domaćinstava u Srbiji tokom aprila 2011. godine. Uzorak ispitanika, po svom obrazovnom, starosnom, rodnom, bračnom i porodičnom statusu, reprezentuje demografsku strukturu populacije nezaposlenih u Republici Srbiji. Na osnovu preciznih instrukcija regrutovanje ispitanika i formiranje baze podataka izvršili su psiholozi u regionalnim filijalama Nacionalne službe za zapošljavanje tokom perioda septembar - decembar 2011. godine. Ukupno je dobijeno 1038 popunjenih upitnika sa učestalošću predstavljenom u tabeli 1. Konačan uzorak od 222 ispitanika formiran je na osnovu informacija da su u periodu istraživanja oni ostali realno nezaposleni i da su imali validne podatke dobijene u sva tri merenja. Za potrebe analiza podataka ovaj uzorak je podeljen prema polu, starosti, stažu nezaposlenosti i nivou obrazovanja ispitanika (Tabela 2).

Tabela 1. *Raspodela broja popunjenih upitnika dobijenih u tri ponovljena merenja*

Merenje	Broj	Procenat
mart 2012.	438	42,2
oktobar 2012.	358	34,5
maj 2013.	242	23,3
Total	1038	100,0

Tabela 2. *Raspodela broja ispitanika po demografskim odlikama*

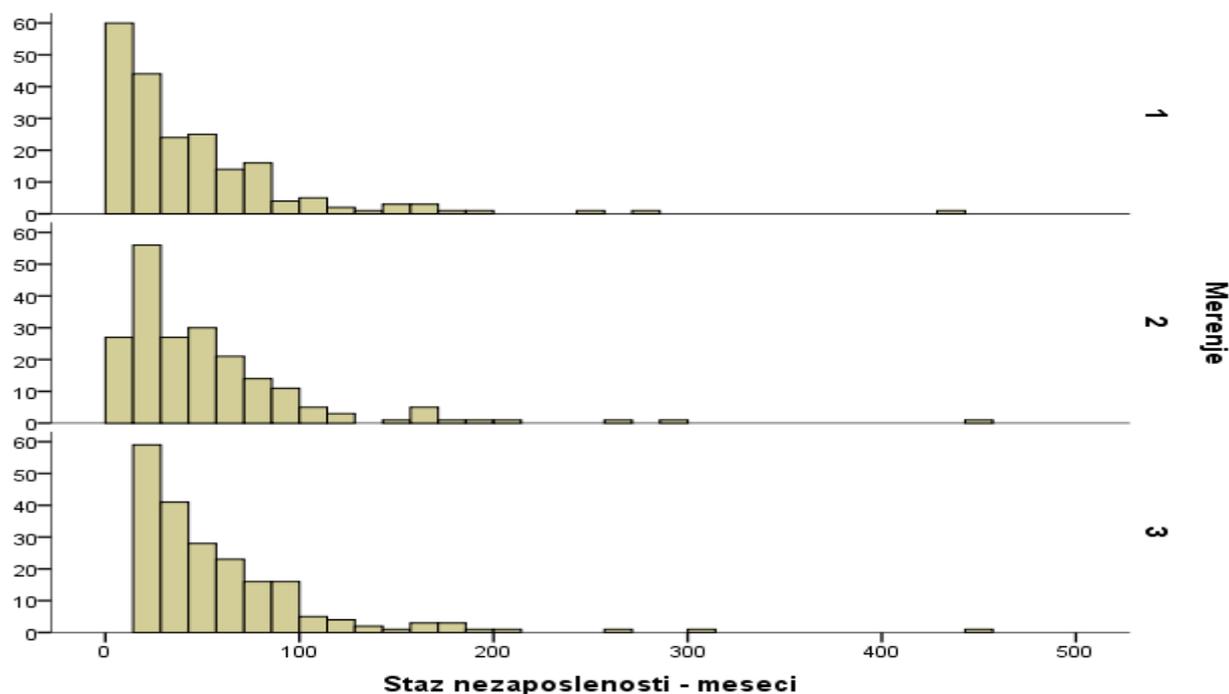
Varijabla		Broj	Procenat
Pol	Ž	115	55.6%
	M	92	44.4%
Starost	26-35	45	20.3%
	36-45	67	30.2%
	46-50	58	26.1%
	51-59	52	23.4%
Stož nezaposlenosti	do 18 meseci	75	36.4%
	od 19 do 28 meseci	29	14.1%
	od 29 do 48 meseci	33	16.%
	od 49 do 75 meseci	35	17.%
	76 i više meseci	34	16.5%
Obrazovni nivo	Osnovna škola	32	14.4%
	Srednja škola	151	68.%
	Viša škola	15	6.8%
	Fakultet i više	24	10.8%

Stož nezaposlenosti i druge demografske odlike ispitanika

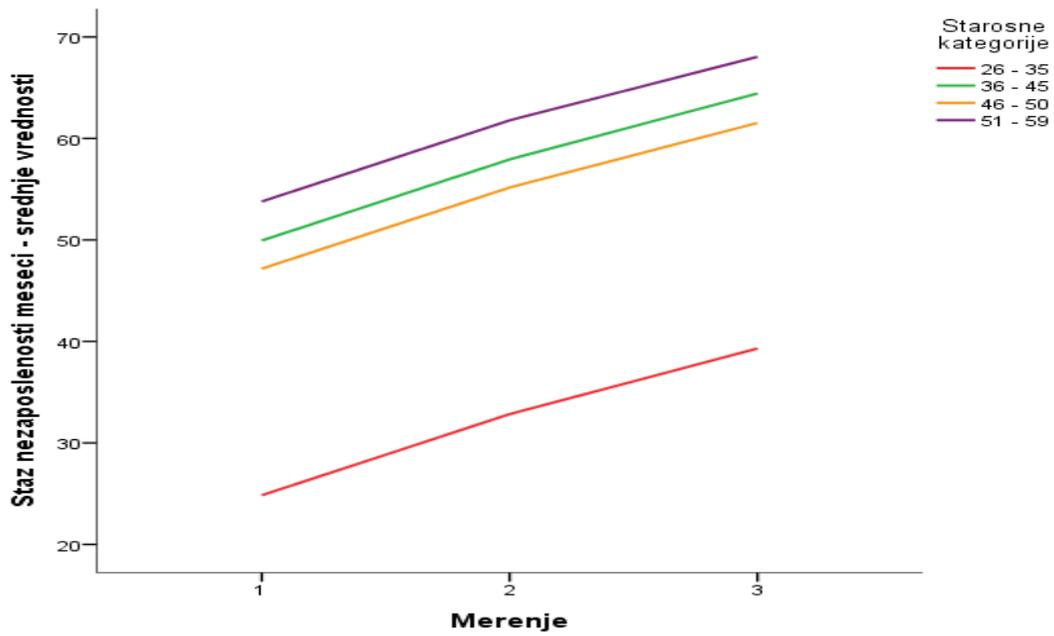
Obzirom na važnost vremena čekanja na posao u ovom istraživanju ovde je prikazana frekvencijska analiza odnosa staža nezaposlenosti i drugih demografskih odlika. Vreme čekanja na posao (staž nezaposlenosti) je ovde shvaćen kao period od gubitka posla do nalaženja novog zaposlenja i izračunat je kao broj meseci čekanja na posao. Pozitivno zakrivljeni histogrami pokazuju da glavnina nezaposlenih osoba u uzorku ima kraći staž

čekanja na posao koji se uvećava brojem 7 i 14 u tri tačke merenja (Slika 4). Dijagrami koji slede opisuju takav porast prosečnog broja meseci idući od prvog do trećeg merenja, odnosno, inicijalni broj meseci čekanja na posao uvećan za 7 meseci u drugoj tački i za 14 meseci u trećoj tački merenja. Ovi dijagrami su konstruisani da bi ukazali na odnose između grupa nezaposlenih a prema prosečnom broju meseci čekanja na posao. Na primer, Slika 5 pokazuje da najstarija grupa nezaposlenih u uzorku ima i najviše meseci staža čekanja, kao i to da je sledeća grupa po prosečnom broju meseci čekanja na posao ne sledeća po starosti nego grupa sredovečnih (36-45 godina). Jednako tako, dijagrami pokazuju da muškarci imaju više meseci čekanja na posao nego žene (Slika 6), kao što više meseci čekanja na posao imaju i nezaposleni sa obrazovanjem do završene osnovne škole (Slika 7) i nezaposleni nastanjeni u regionima Beograda i Leskovca (Slika 8).

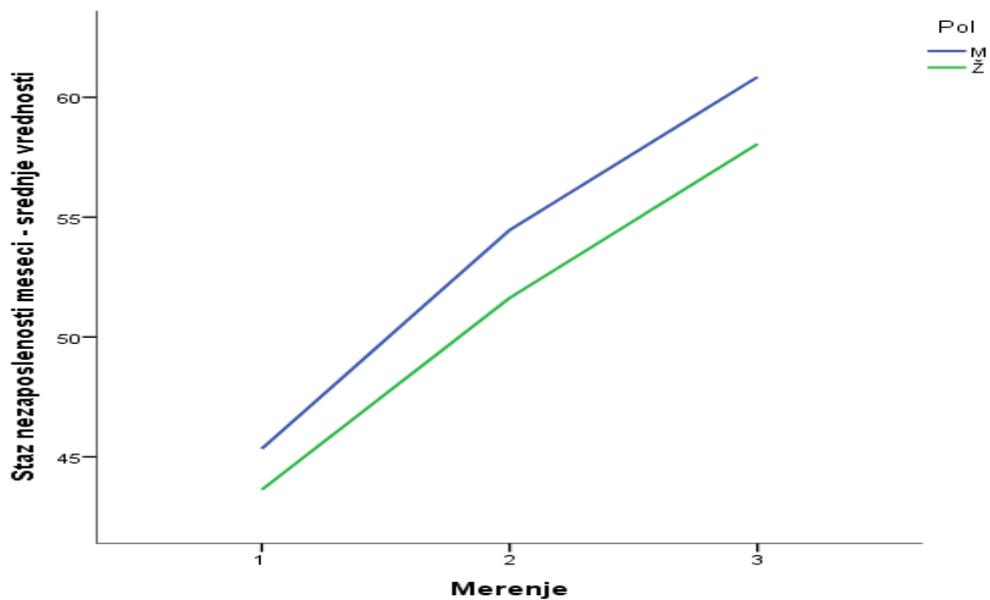
Slika 4. Staž nezaposlenosti – distribucija broja nezaposlenih u tri merenja (N=222)



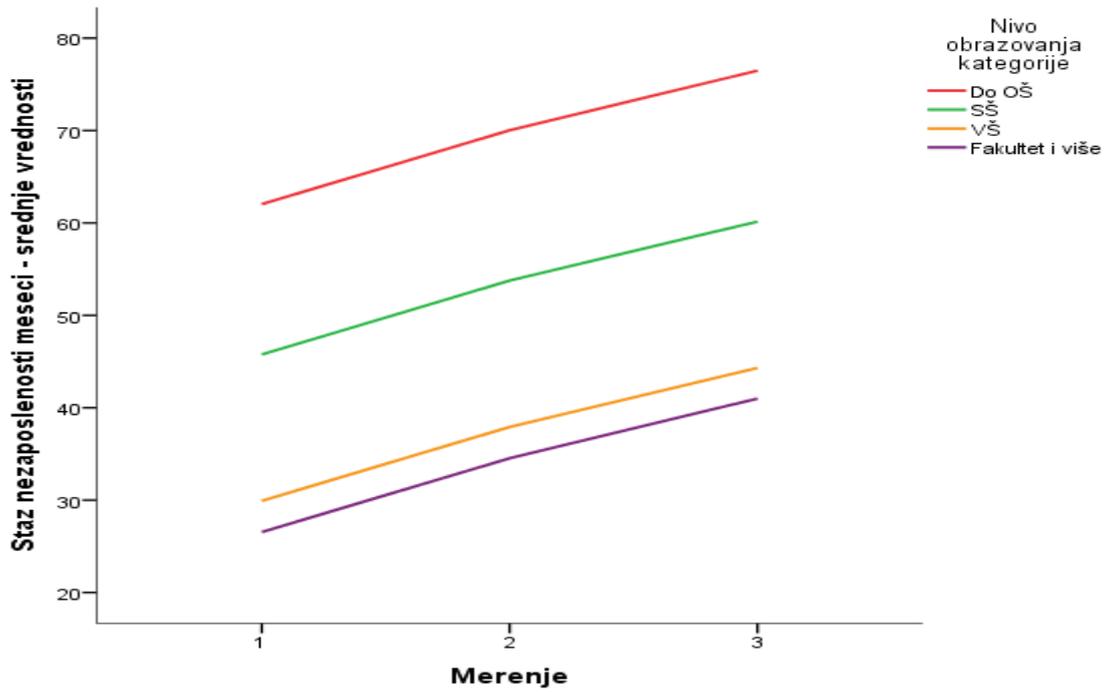
Slika 5. Staž nezaposlenosti u mesecima kod nezaposlenih različite starosti (N=222)



Slika 6. Staž nezaposlenosti u mesecima kod nezaposlenih različitog pola (N=222)

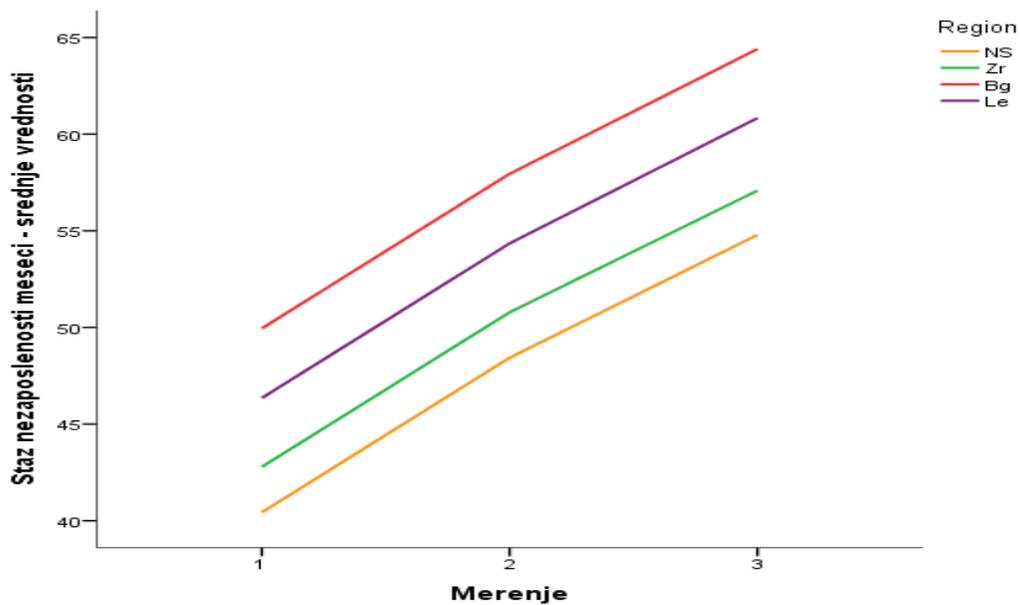


Slika 7. Staž nezaposlenosti u mesecima kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N=222)



Slika 8. Staž nezaposlenosti u mesecima kod nezaposlenih iz različitih regiona Srbije

(N=222)



Postupak prikupljanja podataka

Prikupljanje podataka je uključivalo prethodni informisani pristanak svih ispitanika kao i potpisanu izjavu istraživača saradnika u filijalama Nacionalne službe o tajnosti informacija o anketiranim nezaposlenim licima sa evidencije Nacionalne službe za zapošljavanje. Ispitanici su informisani o ciljevima istraživanja, istraživačkom timu, o načinu korišćenja podataka i o načinu na koji mogu kontaktirati rukovodioca projekta. Ispitivanje je bilo anonimno u smislu da pristup ličnim podacima imaju samo regionalni psiholog-anketar i rukovodilac projekta. Napominjemo da, zbog nacrtu istraživanja koji predviđa ponavljanje merenja na istim ispitanicima, potpunu anonimnost nije bilo moguće ostvariti.

Uzorak varijabli

Zavisne promenljive ovog istraživanja bile su *zdravlje* nezaposlenih osoba i nivo njihovog *aktivizma* u traženju novog zaposlenja. *Zdravlje* je određeno kao stepen odsustva simptoma somatskih poremećaja kod nezaposlenih osoba, kao i simptoma poremećaja u obliku izraženog straha i anksioznosti, hroničnog umora, socijalne disfunkcionalnosti i depresivnih reakcija.

Nivo aktivizma je određen kao stepen vidljivog zalaganja nezaposlene osobe u pronalaženju novog zaposlenja. Reč je o učestalosti postupaka poput praćenja oglasa na Internetu, volontiranja u kompanijama, pozivanja kompanija telefonom kao i učestalosti drugih načina stvaranja uslova za ponovno zapošljavanje.

Ovom prilikom je analiziran značaj sledećih nezavisnih promenljivih: stepen finansijskih teškoća izazvanih gubitkom zaposlenja, procena verovatnoće ponovnog zaposlenja (optimizam), strategija prevladavanja, fleksibilnost u zapošljavanju, centralnost rada, trajanje nezaposlenosti ('staž' nezaposlenosti), pol, starost, nivo obrazovanja i region u kojem nezaposlene osobe žive (Novi Sad, Zrenjanin, Beograd i Leskovac).

Stepen finansijskih teškoća izazvanih gubitkom zaposlenja se odnosi na procenu životnih teškoća koje nakon gubitka zaposlenja osoba ima sada ili očekuje da će imati u bliskoj budućnost.

Procena verovatnoće ponovnog zaposlenja se odnosi na stepen optimizma sa kojom nezaposlena osoba gleda na šanse ponovnog zaposlenja.

Strategija prevladavanja tiče se načina na koji se osoba odnosi prema gubitku zaposlenja, bilo da se opredeljuje za negiranje nastalog stanja, za ublažavanje emotivnih reakcija izazvanih nezaposlenošću ili se opredeljuje za rešavanje problema traženjem novog zaposlenja.

Fleksibilnost u zapošljavanju se odnosi na spremnost nezaposlene osobe da prihvati određene promene kako bi povećala šanse za ponovno zapošljavanje poput spremnosti da prihvati treninge, dosadne poslove, manje plaćene poslove i drugo.

Centralnost rada se odnosi na sklonost osobe da ceni uposlenost i stanje angažovanosti po sebi, odnosno, da rad smešta u centar svog vrednosnog sistema.

Trajanje nezaposlenosti se odnosi na vreme provedeno od dana gubitka plaćenog posla izraženo u danima, sedmicama ili mesecima. U literaturi se neretko koristi termin 'staž' nezaposlenosti kao specifičan period vremena koji je, po svojoj važnosti za osobu, uporediv sa nekim drugim stažom, poput radnog staža.

Instrumenti za prikupljanje podataka

Zdravlje nezaposlenih osoba je ispitano putem *Skale psiho-fizičkog zdravlja* konstruisane za potrebe ovog istraživanja (SPFZ-1; Majstorović, 2011). Instrument sadrži 23 stavke koje mere učestalost simptoma poremećaja na pet dimenzija zdravlja: poremećaj fizičkog zdravlja, strah i anksioznost, depresivne reakcije, umor i poremećaj socijalnog ponašanja. Od ispitanika se traži da na 4-stepenoj skali proceni stepen prisustva nekog stanja. Status ispitanika na ovom upitniku se određuje prosečnim vrednostima na subskalama

zdravlja ali i kao ukupan nivo zdravlja sumativnim skorom na svim stavkama upitnika. Na uzorku od 97 zaposlenih u Srbiji dobijene su srednje vrednosti po dimenzijama zdravlja koje će se koristiti kao referentne u poređenju sa zdravljem nezaposlenih osoba (Konjović, 2012). Ispitivanja metrijskih svojstava pokazala su da je interna konzistentnost upitnika SPFZ-1 visoka ($\alpha = .92$; Majstorović, 2011).

Nivo aktivizma je procenjivan upitnikom UTP-1 (Milanković i dr., 2011) dužine 11 stavki kojima se opisuju različite aktivnosti u traženju novog zaposlenja (npr. *'Nakon gubitka posla pratim oglase za zapošljavanje u novinama'*). Od ispitanika se traži da na 4-stepenoj skali (od *'uopšte to ne radim'* do *'skoro stalno to radim'*) proceni učestalost sa kojom obavlja svaku od tih aktivnosti. Status ispitanika se određuje na osnovu skora koji je računat kao suma skorova na svih 11 stavki. Majstorović (2011) nalazi da upitnik UTP-1 poseduje zadovoljavajuću internu konzistentnost ($\alpha = .88$).

Nivo finansijskih teškoća (IFA; Vinokur & Schull, 1997) je procenjen tro-ajtemskim upitnikom koji traži da ispitanik na 5-stepenoj skali oceni stepen teškoća, nastalih usled gubitka zaposlenja, a sa kojima se susreće u svakodnevnom životu (od 1-nimalo do 5-ekstremno mnogo).

Procena verovatnoće ponovnog zapošljavanja (PPZ; Majstorović i dr., 2016) je utvrđena pomoću skale dužine 4 stavke koje mere stepen optimizma u nalaženju novog posla na bazi pomoći prijatelja ili procene dovoljnosti sopstvenih potencijala. Od nezaposlenog se traži da oceni koliko je tačna tvrdnja na skali od 1- potpuno netačno do 4 – potpuno tačno.

Strategija prevladavanja (FZA; Majstorović i dr., 2016) je merena opredeljivanjem ispitanika za jednu od 6 ponuđenih mogućnosti od kojih se prve tri odnose na strategije prevladavanja (poricanje, emocionalni odgovor i rešavanje problema) dok se poslednje tri tiču specifičnih reakcija na gubitak posla: pomirenost sa gubitkom posla i odustajanje od tržišta rada, pokretanje sopstvenog posla i traganje za zaposlenjem u inostranstvu.

Fleksibilnost u zapošljavanju (UFZ; Majstorović i dr., 2016) je procenjena putem upitnika sa 14 stavki koje mere spremnost nezaposlenog da prihvati određene promene poput spremnosti da pohađa treninge, da prihvati dosadne poslove, manje plaćene poslove i drugo. Od ispitanika se traži da se izjasni sa DA ili NE o svakoj od ovih stavki. Interna konzistentnost skale je zadovoljavajuća sa $\alpha = .85$ (Majstorović, 2011).

Centralnost rada (UCR; Feather, 1990) je merena pomoću 12 stavki upitnika u kome se traži da ispitanik na 5-stepenoj skali oceni tačnost svake od njih (od 1 – potpuno netačno do 5 – potpuno tačno). Prethodna primena upitnika UCR na našoj populaciji pokazala je da upitnik ima zadovoljavajuću internu konzistentnost sa $\alpha = .88$ (Majstorović, 2011).

Postupci obrade podataka

Analiza podataka je obavljena primenom tehnika deskriptivne i inferencijalne statistike s tim da su podaci prethodno prečišćeni i validirani prema utvrđenom protokolu za pripremu podataka za obradu (Majstorović, 2012). Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 438 nezaposlenih osoba različitog pola, nivoa obrazovanja, staža nezaposlenosti, nastanjenih u četiri regiona u Srbiji. Nakon odstranjivanja univarijantnih autlejera (po kriterijumu $z \geq 3.29$; Tabachnik & Fidell, 2001) konačna obrada podataka je urađena na uzorku od 666 mera za 222 ispitanika dobijenih u 3 tačke u vremenu. Primenjene su i tehnike obrade za podatke iz ponovljenih merenja uz ispitivanje efekata faktora poput pola, obrazovnog nivoa, staža nezaposlenosti i drugih faktora obuhvaćenih istraživanjem. Modeliranje odnosa prediktora nivoa zdravlja i aktivizma u ponovnom zapošljavanju sprovedeno je primenom tehnike modeliranja putem strukturalnih jednačina (EQS 6.1; Bentler, 2006).

Rezultati

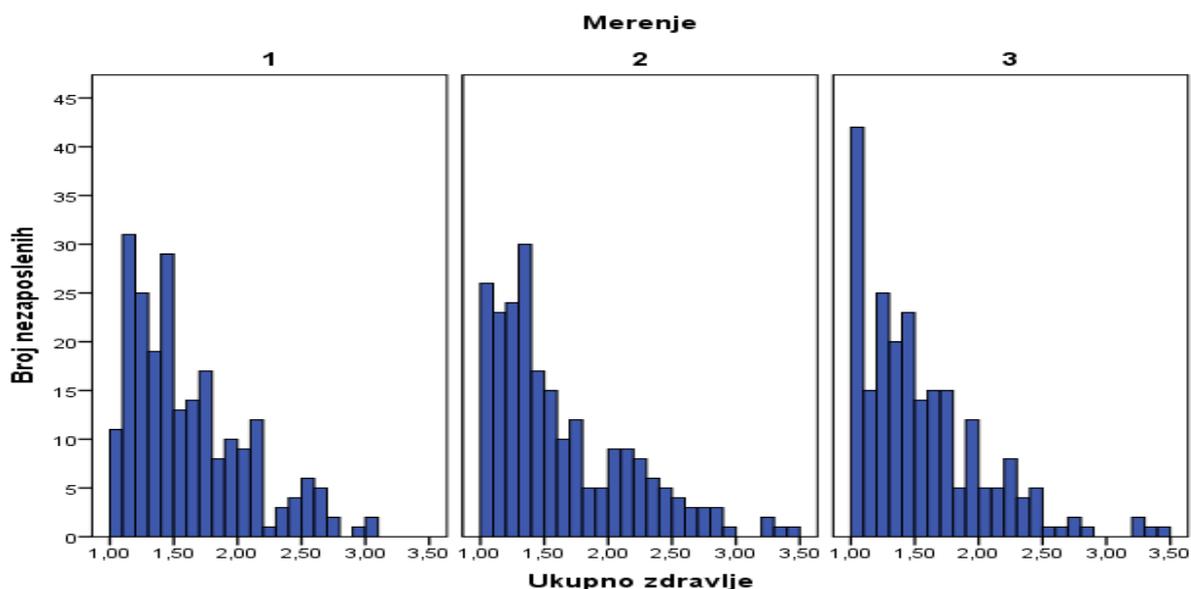
Opis mera ukupnog zdravlja kod nezaposlenih u Srbiji

U tabeli 3 dati su deskriptivni pokazatelji distribucija mera učestalosti simptoma poremećaja ukupnog psiho-fizičkog zdravlja na uzorku nezaposlenih u Srbiji. Vidljivo je da je distribucija simptoma u drugom i trećem merenju (7 i 14 meseci nakon inicijalnog merenja) pozitivno zakrivljena što govori da je reč o radno sposobnoj i relativno zdravoj populaciji koja se nalazi na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje.

Tabela 3. *Opis mera ukupnog psiho-fizičkog zdravlja kod nezaposlenih u Srbiji (N=222)*

Varijable	Srednja vrednost	Standardna devijacija	Skjunis	Kurtozis
Ukupno psiho-fizičko zdravlje (raspon mera 1-4)				
1. merenje	1.62	.46	.99	.36
2. merenje	1.63	.53	1.11	.65
3. merenje	1.55	.49	1.31	1.99

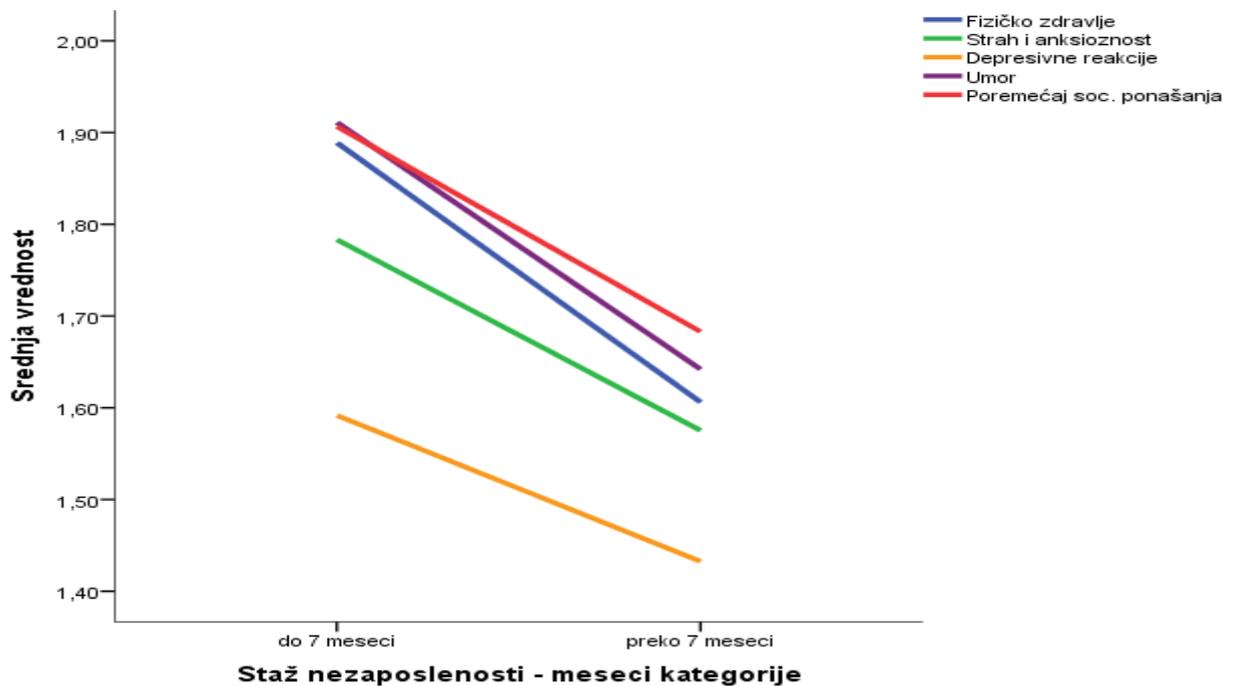
Slika 9. Distribucije srednjih vrednosti ukupnog zdravlja u tri merenja (N=222)



Na Slici 9 date su srednje vrednosti mera ukupnog zdravlja dobijene u 3 ponovljena merenja. Dijagram pokazuje da nezaposleni opisuju učestalost merenih simptoma poremećaja zdravlja najčešće između stupnjeva '1-nikada' i '2-da, ali retko'. Vidljivo je i to da broj onih koji nikada nemaju simptome poremećaja zdravlja raste od nešto iznad 10 nezaposlenih u prvom merenju, preko više od 25 njih u drugom do preko 40 u trećem merenju. Ovaj nalaz, shvaćen kao indikacija poboljšanja zdravlja kod nezaposlenih nakon 7 meseci bez posla, biće posebno analiziran i interpretiran u ovom tekstu.

Donji dijagram (Slika 10) pokazuje kretanja učestalosti simptoma pojedinih dimenzija zdravlja nezaposlenih osoba na osnovu mera dobijenih u tri merenja. Može se uočiti da nezaposleni sa stažom nezaposlenosti do 7 meseci imaju češće simptome umora, poremećaja socijalnog ponašanja, fizičkog zdravlja, straha i anksioznosti i nešto manju učestalost depresivnih reakcija.

Slika 10. Srednje vrednosti učestalosti simptoma poremećaja dimenzija zdravlja (N= 222)

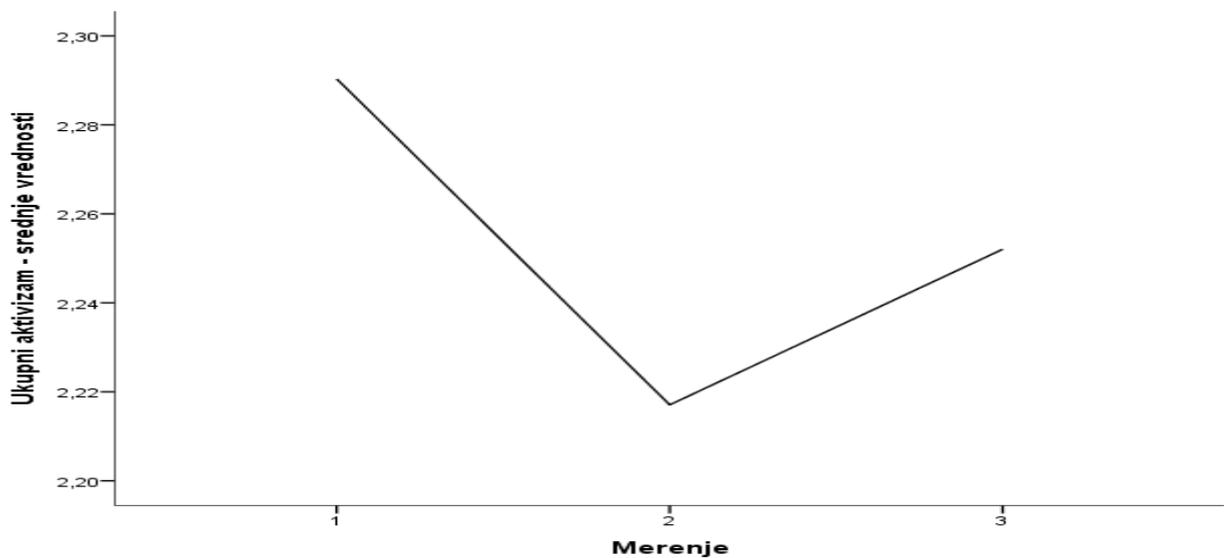


Ako se uporedi dijagram ukupnog zdravlja (Slika 11) sa dijagramom koji predstavlja nivo aktivizma (Slika 12), uočava se obrnut odnos dveju varijabli – sa porastom simptoma poremećaja psiho-fizičkog zdravlja opada nivo aktivizma u traženju novog posla kod nezaposlenih, i obrnuto. Provera odnosa ovih varijabli pokazala je da postoje statistički značajne negativne korelacije između učestalosti simptoma poremećaja opšteg zdravlja i ukupnog aktivizma u traženju novog posla u prvom i drugom merenju i neznačajna korelacija ovih mera u trećem merenju ($r_{1,1}=-.19, p<.01$; $r_{2,2}=-.18, p<.01$; $r_{3,3}=-.08, p>.05$).

Slika 11. Srednje vrednosti učestalosti simptoma poremećaja ukupnog zdravlja (N= 222)

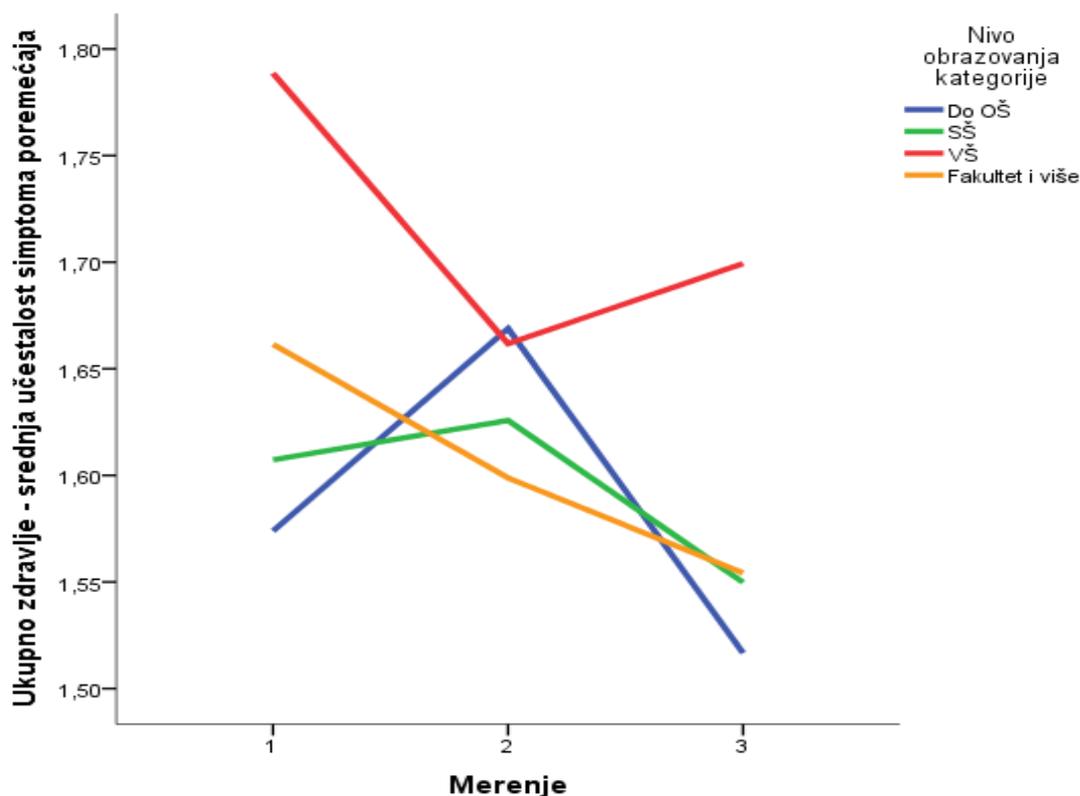


Slika 12. Ukupni aktivizam nezaposlenih po merenjima (N= 222)



Međutim, kretanja učestalosti simptoma poremećaja ukupnog zdravlja nisu uniformna nego oni poprimaju različite forme u zavisnosti od kombinacije protoka vremena i drugih odlika nezaposlenih. Na primer, u slučaju nivoa obrazovanja, dobijaju se određene pravilnosti u distribuciji simptoma idući od prvog do trećeg merenja.

Slika 13. Ukupno zdravlje po pojedinim obrazovnim grupama i merenjima (N= 222)

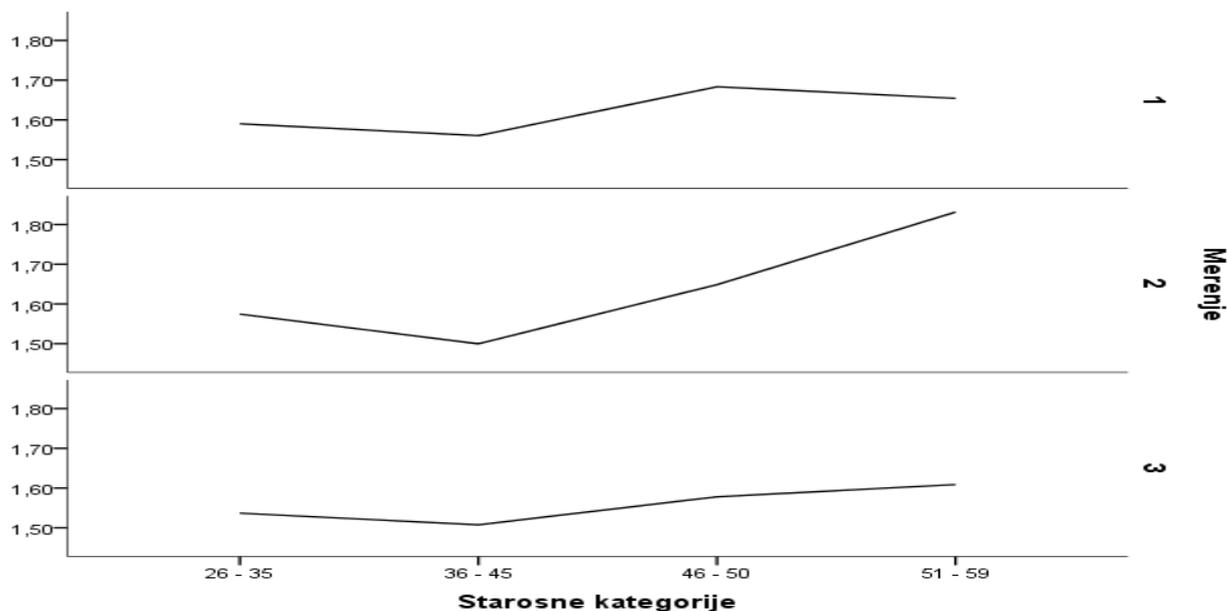


Tako Slika 13. ukazuje na to da se nivo simptoma poremećaja psiho-fizičkog zdravlja u drugom merenju kod većine obrazovnih kategorija kreće u istom intervalu, dok se u trećem merenju najčešće beleži pad učestalosti simptoma poremećaja. To nije slučaj jedino kod nezaposlenih sa završenom višom školom kod kojih nalazimo porast simptoma nakon 14 meseci. Ispitanici sa najnižim stepenom obrazovanja, u prvom i trećem merenju (nakon 14 meseci) u najmanjoj meri izveštavaju o učestalosti simptoma narušenog psiho-fizičkog zdravlja, dok su u drugom merenju (nakon 7 meseci) identifikovani kao grupa sa najvišom frekvencijom simptoma. Zanimljivo je da nezaposleni sa višom školom pokazuju najviši nivo poremećaja ukupnog zdravlja u sva tri merenja kao i to da kod njih izostaje tendencija 'poboljšanja' zdravlja nakon 7 meseci.

Ukoliko se simptomi poremećaja ukupnog zdravlja posmatraju s obzirom na starost nezaposlenih osoba takođe se uočavaju određene pravilnosti. Na Slici 14 primetna je niža učestalost simptoma kod dve najmlađe grupe ispitanika kao i pad učestalosti simptoma po

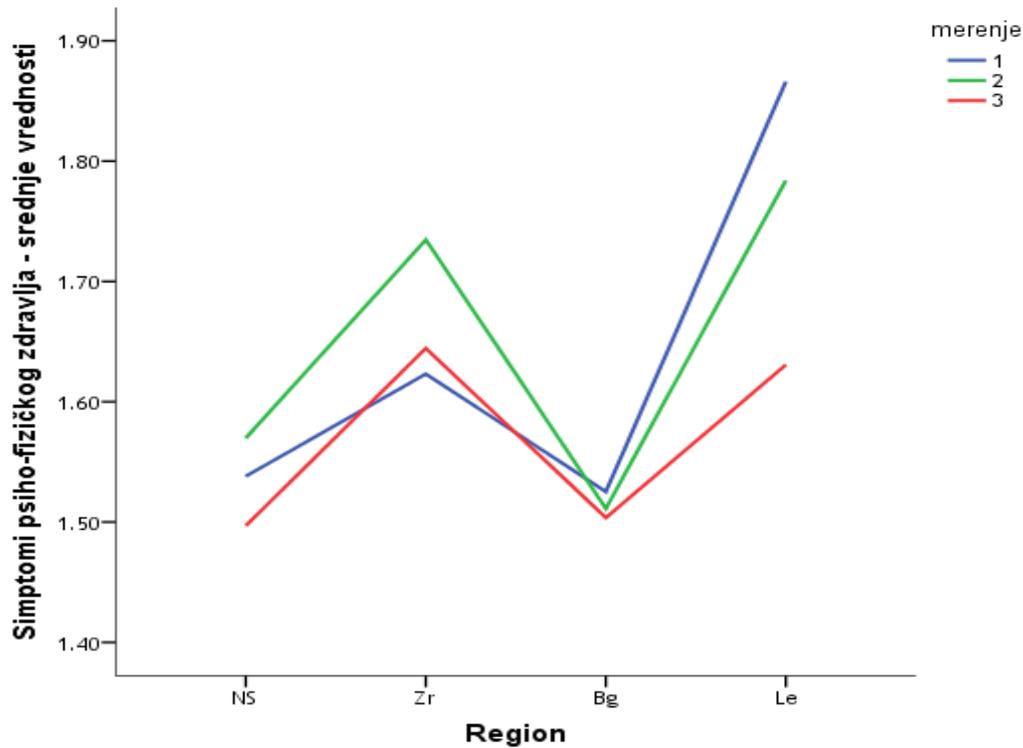
merenjima. Kod svih ispitanika je prisutna tendencija blagog pada simptoma po merenjima, osim u slučaju najstarije grupe ispitanika (51-59 godina) kod kojih se u drugom merenju (nakon 7 meseci) primećuje nagli porast simptoma koji u trećem merenju (nakon 14 meseci) opadaju ispod nivoa simptoma zabeleženih u prvom merenju.

Slika 14. Ukupno zdravlje po pojedinim starosnim grupama i merenjima (N= 222)



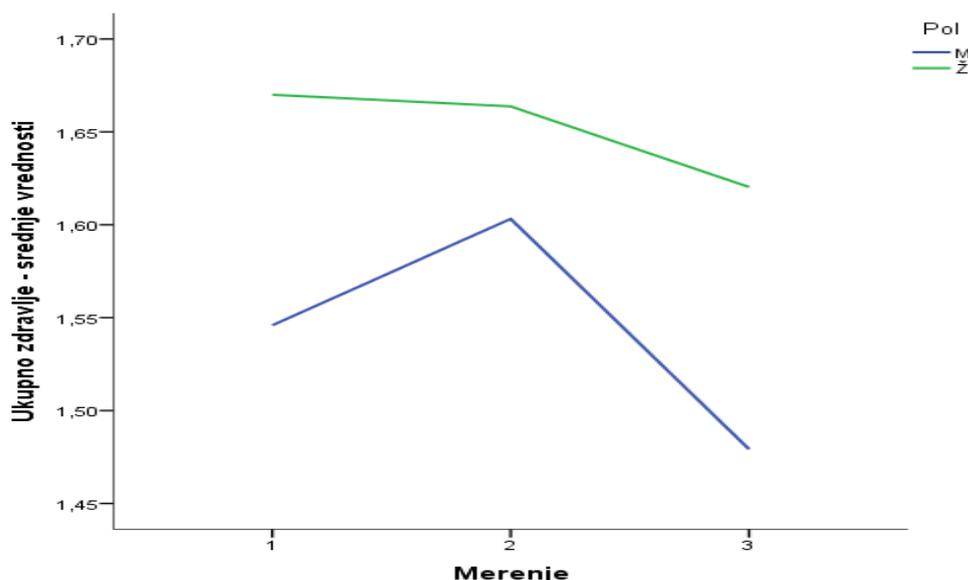
Kada ispitanike podelimo prema regionu stanovanja uočavamo isti trend javljanja simptoma kod svih ispitanika u sva tri merenja. Pokazalo se da je Leskovac region sa najviše simptoma u sve tri tačke merenja. Beogradski i novosadski nezaposleni pokazuju najniži nivo simptoma poremećaja ukupnog zdravlja. Na Slici 15 može se uočiti da je ocena ukupnog zdravlja konzistentnija u većim centrima (Beograd i Novi Sad) što može da upućuje na verovatan uticaj ekonomskog konteksta u ovim gradovima.

Slika 15. Ukupno zdravlje po pojedinim regionima i merenjima (N= 222)



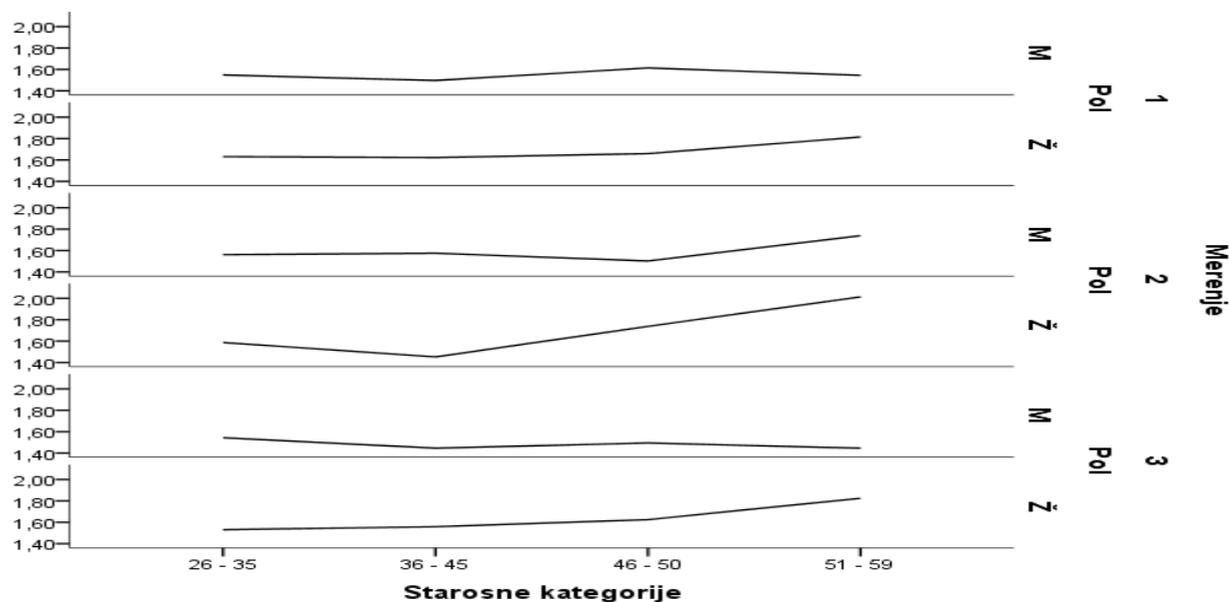
Često je analiziran efekat gubitka posla na zdravlje obzirom na rodnu pripadnost nezaposlenih. Na Slici 16 možemo uočiti da ispitanice u većoj meri navode prisustvo simptoma poremećaja psiho-fizičkog zdravlja od muškaraca u sva tri merenja. Takođe vidimo da nivo simptoma kod muškaraca u drugom merenju raste, a u trećem merenju opada na nivo koji je niži od nivoa u prvom merenju, dok kod žena do pada simptoma dolazi u trećem merenju. Ove razlike u tendencijama biće dalje analizirane u smislu njihove statističke značajnosti u poglavlju o faktorima zdravlja.

Slika 16. Ukupno zdravlje po polu i merenjima (N=222)



Sa Slike 17 uočavamo da kod žena starosti od 51-59 godina dolazi do naglog porasta broja simptoma u drugom merenju, nakon 7 meseci, koji u trećem merenju (nakon 14 meseci) opada, ali ne ispod nivoa zabeleženog u prvom merenju. Kod muškaraca iste starosne dobi ove oscilacije su blaže tokom vremena.

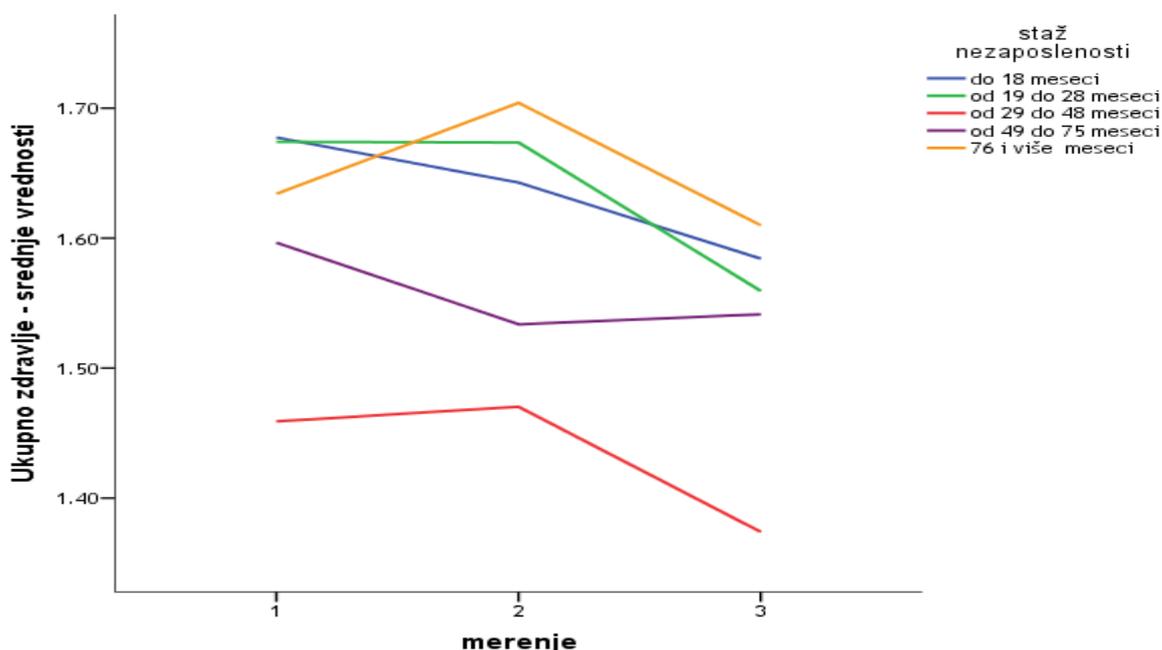
Slika 17. Ukupno zdravlje po polnim i pojedinim starosnim grupama (N= 222)



Kada posmatramo staž nezaposlenosti u mesecima i psihofizičko zdravlje (Slika 18), vidimo da najviše simptoma pokazuju osobe koje su bez posla duže od 75 meseci i da se

poboljšanje zdravlja javlja u drugoj tački merenja. Najmanja učestalost simptoma narušenog psiho-fizičkog zdravlja zabeležena je kod nezaposlenih sa stažom od 29 do 48 meseci kod kojih se takođe u drugoj tački merenja javlja poboljšanje. Dakle, najotporniji na gubitak zaposlenja nisu najmlađi nego sredovečni nezaposleni koji, prema oceni sopstvenog zdravlja nakog gubitka posla, ne prelaze u ocenu '2-da, ali retko' ni ujednoj tački merenja.

Slika 18. Ukupno zdravlje po stažu nezaposlenosti (N= 222)



U narednim poglavljima efekti gubitka zaposlenja na zdravlje biće opisani i u terminima učestalosti simptoma poremećaja po svakoj dimenziji zdravlja: fizičko zdravlje, strah i anksioznost, depresivne reakcije, umor i poremećaj socijalnog ponašanja.

Fizičko zdravlje kod nezaposlenih

Jedan od aspekata ukupnog psiho-fizičkog zdravlja koji je posebno analiziran je fizičko zdravlje nezaposlenih u Srbiji. Sa Slike 19 vidimo da nivo simptoma poremećaja fizičkog zdravlja raste u drugom merenju, odnosno, da dolazi do oscilacija u fizičkom zdravlju nakon određenog perioda nezaposlenosti. Može se uočiti da se u trećem merenju (14

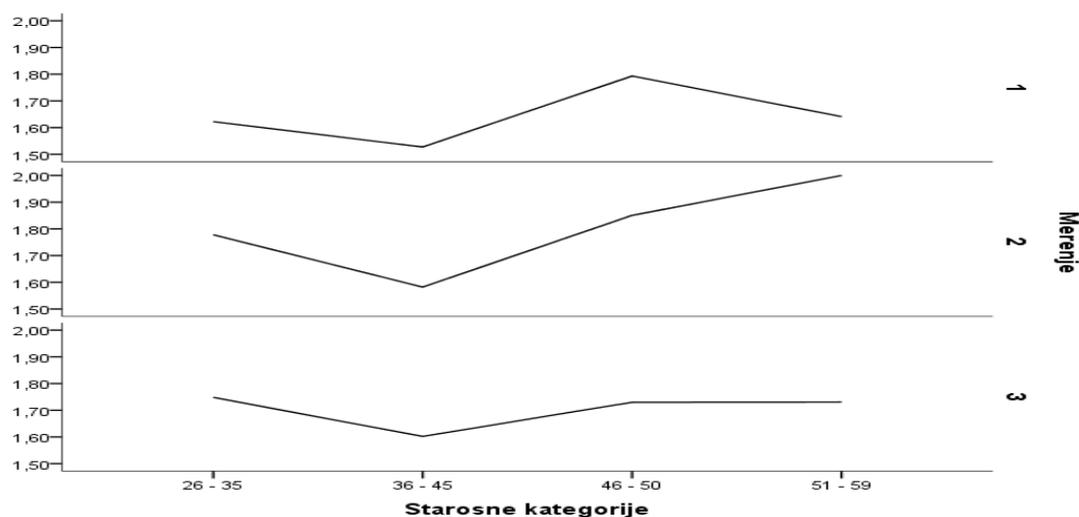
meseci nakon inicijalnog merenja) javlja blagi pad simptoma ali i da se oni i dalje javljaju češće nego u prvom merenju.

Slika 19. Učestalost simptoma poremećaja fizičkog zdravlja u tri merenja (N= 222)



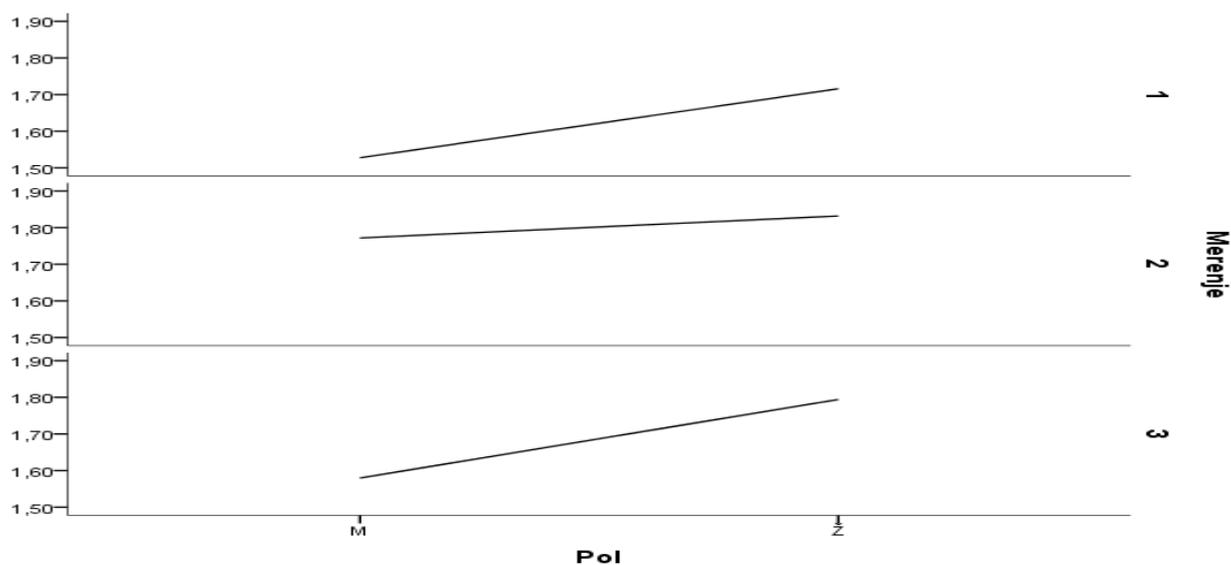
Ako Sliku 19 posmatramo u celini, po merenjima, primećuje se da najviše simptoma narušenog fizičkog zdravlja svi ispitanici imaju u drugom merenju, nakon 7 meseci od inicijalnog merenja. Najviši nivo simptoma narušenog fizičkog zdravlja prijavljuju nezaposleni stari od 46-50 godina, osim u drugom merenju gde najstarija grupa nezaposlenih pokazuje najviše simptoma (Slika 20).

Slika 20. Srednje vrednosti mera fizičkog zdravlja kod nezaposlenih različite starosti (N=222)



Kao i kod ukupnog psiho-fizičkog zdravlja, žene ostvaruju više skorove od muškaraca i na merama poremećaja fizičkog zdravlja. Trend porasta i opadanja simptoma fizičkog zdravlja prati trend ukupnog zdravlja, pa i ovde dolazi do blagog pada simptoma u trećem merenju u odnosu na drugo (Slika 21).

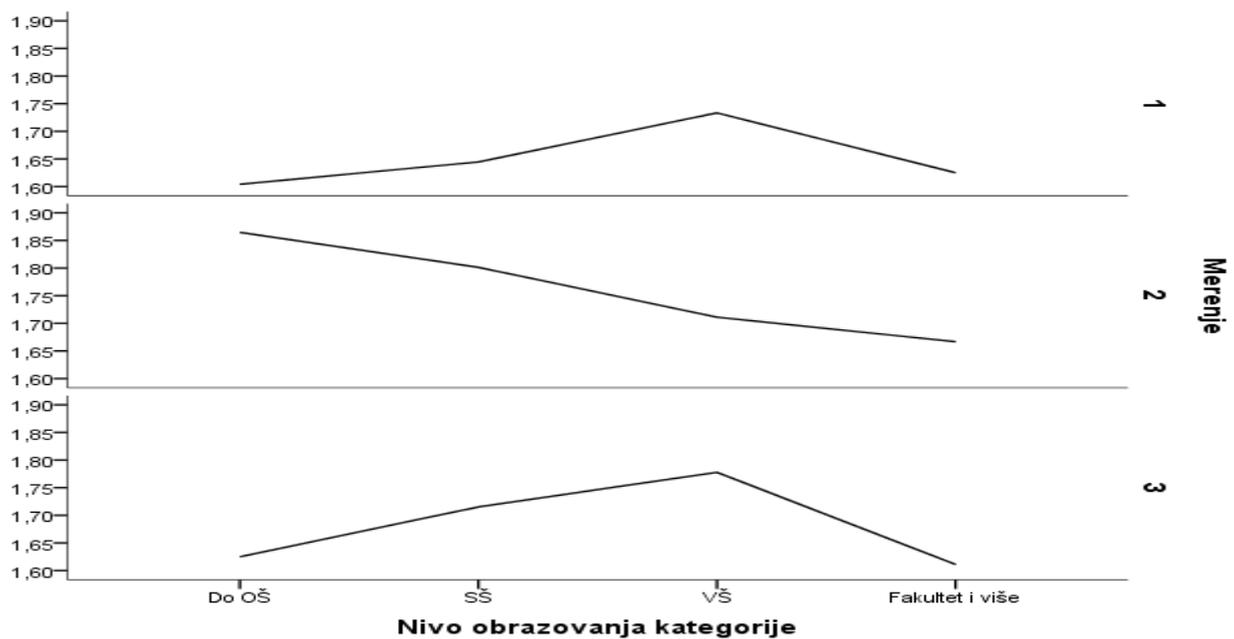
Slika 21. Srednje vrednosti mera fizičkog zdravlja kod nezaposlenih različitog pola (N=222)



Generalno gledano, porast učestalosti simptoma narušenog fizičkog zdravlja javlja se u drugom merenju kada su u pitanju sve obrazovne kategorije, što je zabeleženo i kod ukupnog psiho-fizičkog zdravlja. Odstupanje od navedenog trenda javlja se kod nezaposlenih sa završenom višom školom. Jedino kod njih se beleži blagi pad simptoma u drugom merenju, dok u trećem merenju nivo simptoma raste (Slika 22).

Slika 22. Srednje vrednosti mera fizičkog zdravlja kod nezaposlenih različitog obrazovanja

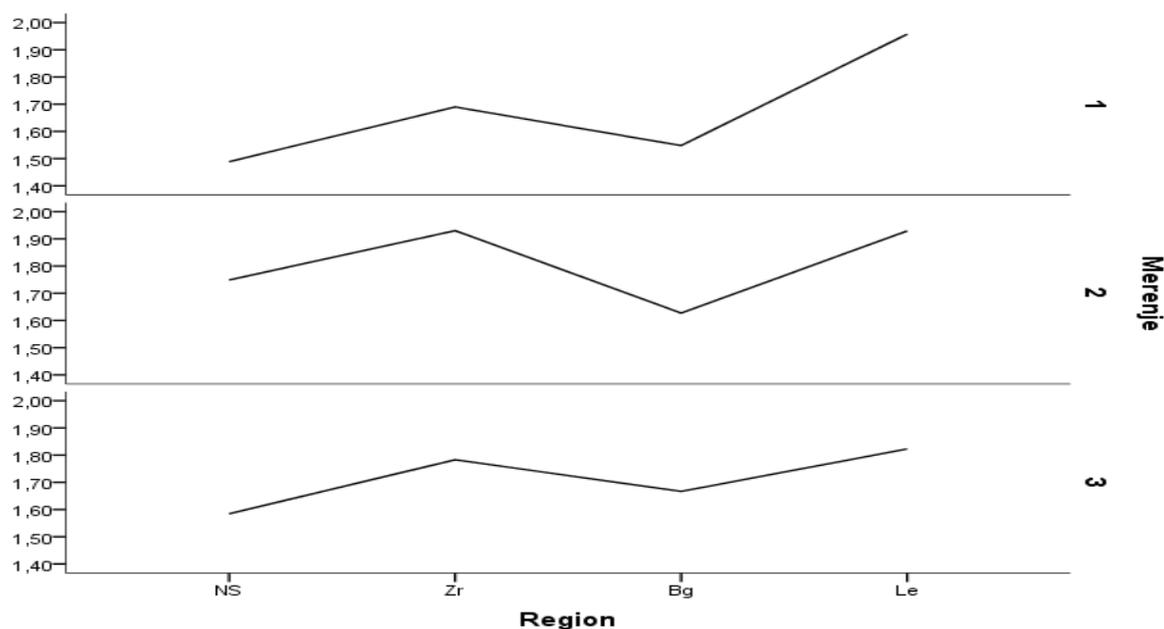
(N=222)



Ako se osvrnemo na Sliku 23 koja pokazuje nivo simptoma poremećaja fizičkog zdravlja po merenjima kod nezaposlenih iz različitih regiona, možemo videti da nezaposleni iz Leskovca prijavljuju najviše simptoma u sva tri merenja. Po učestalosti simptoma, na drugom mestu se nalaze nezaposleni Zrenjaninci, dok se kod nezaposlenih Beograđana i Novosađana beleži najniži nivo simptoma. Distribucija učestalosti simptoma po merenjima odgovara distribuciji dobijenoj na ukupnom psiho-fizičkom zdravlju.

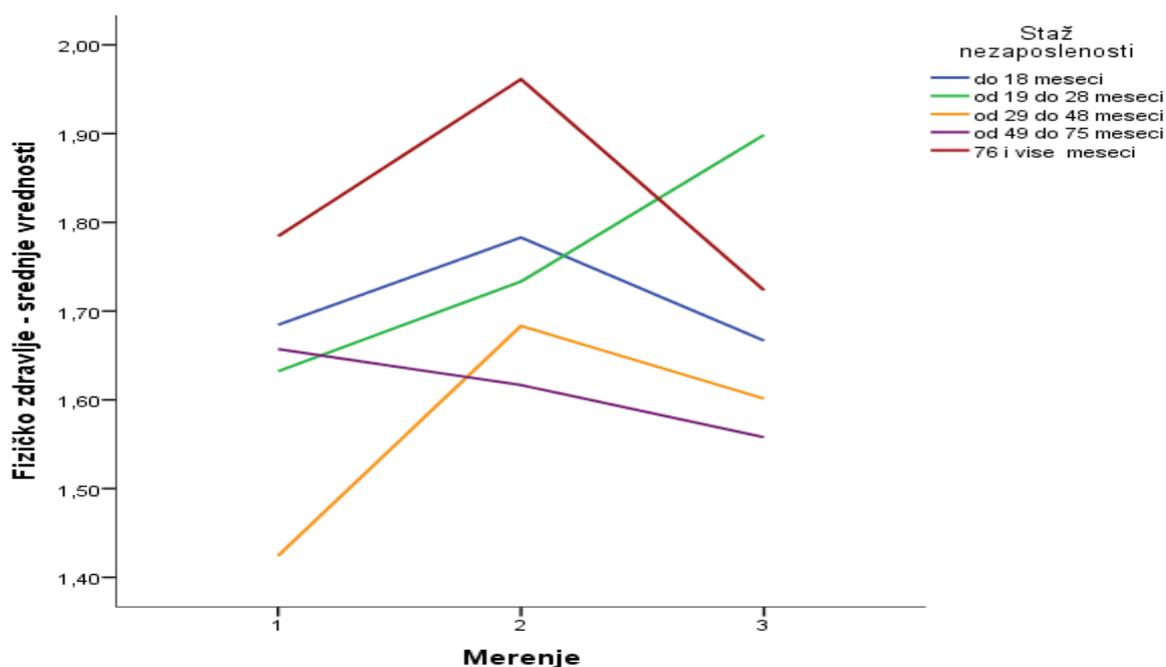
Slika 23. Srednje vrednosti mera fizičkog zdravlja kod nezaposlenih iz 4 regiona Srbije

(N=222)



Kada je reč o stažu nezaposlenosti (dužina čekanja na posao) uočeno je da najviše simptoma poremećaja fizičkog zdravlja pokazuju nezaposleni koji najduže čekaju na posao, ali i oni sa najkraćim stažom nezaposlenosti (Slika 24).

Slika 24. Srednje vrednosti mera fizičkog zdravlja kod nezaposlenih različitog staža (N=222)

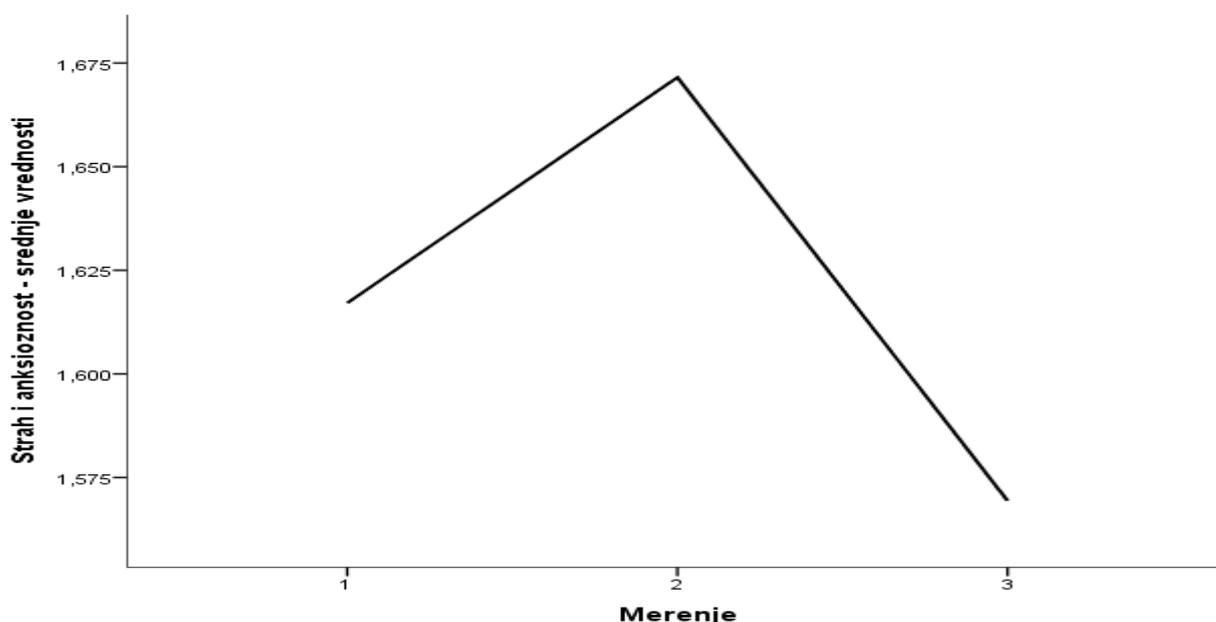


U cilju dobijanja detaljnije slike o fizičkom zdravlju nezaposlenih, posmatrali smo kretanja učestalosti pojedinih simptoma poremećaja fizičkog zdravlja i ustanovili da ispitanici u najmanjem broju izveštavaju o simptomima koji se tiču problema sa probavom. Najviše je simptoma koji se odnose na osećaj istrošenog tela o čemu najčešće izveštavaju žene i najstariji ispitanici, a najmanje ispitanici od 36-45 godina. Takođe je uočeno da žene sa većom učestalošću od muškaraca navode simptome koji se tiču glavobolje.

Strah i anksioznost kod nezaposlenih

Slika 25 pokazuje tendenciju porasta učestalosti simptoma straha i anksioznosti kod nezaposlenih u drugom merenju kao i tendenciju pada ove učestalosti u trećem merenju.

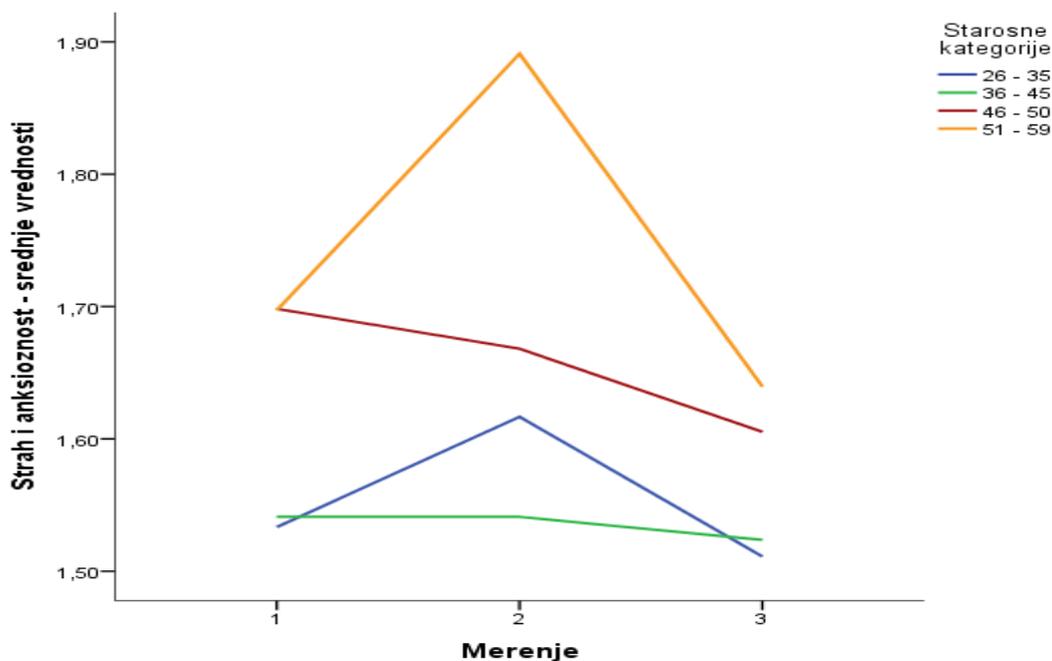
Slika 25. Strah i anksioznost kod nezaposlenih u tri merenja (N=222)



Slika 26 pokazuje sličan obrazac promene intenziteta ovih simptoma kod najmlađe i najstarije grupe ispitanika – veliki porast izraženosti simptoma u drugom merenju i nakon toga pad na nivoe slične onim zabeleženim u prvom merenju. Kod srednjih starosnih grupa (36-45 i 46-50) beleži se pad ili stagnacija simptoma kroz merenja. Kada je reč o ukupnom nivou straha i anksioznosti po starosnim grupama uočljivo je redosled grupa od najstarijih sa

najvišim skorovima u sva tri merenja ka mlađim grupama. Odstupanje od pravila nalazimo u tome što najmlađi nezaposleni reaguju više sa strahom i anksioznošću nego grupa starosti 36-45 godina.

Slika 26. Strah i anksioznost kod nezaposlenih različite starosti (N=222)

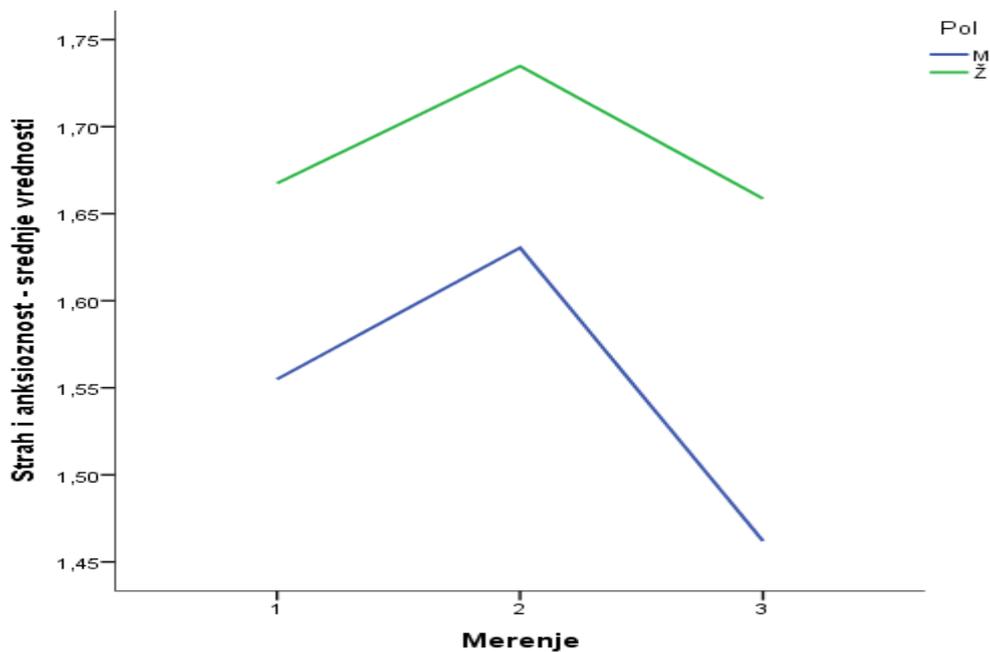


Kada je reč o polu ispitanika, primetan je porast izraženosti simptoma straha i anksioznosti u drugom merenju, a nakon toga pad u trećem merenju kod ispitanika oba pola. Primetno je da žene u svim merenjima prijavljuju veću učestalost simptoma u poređenju sa muškarcima (Slika 27).

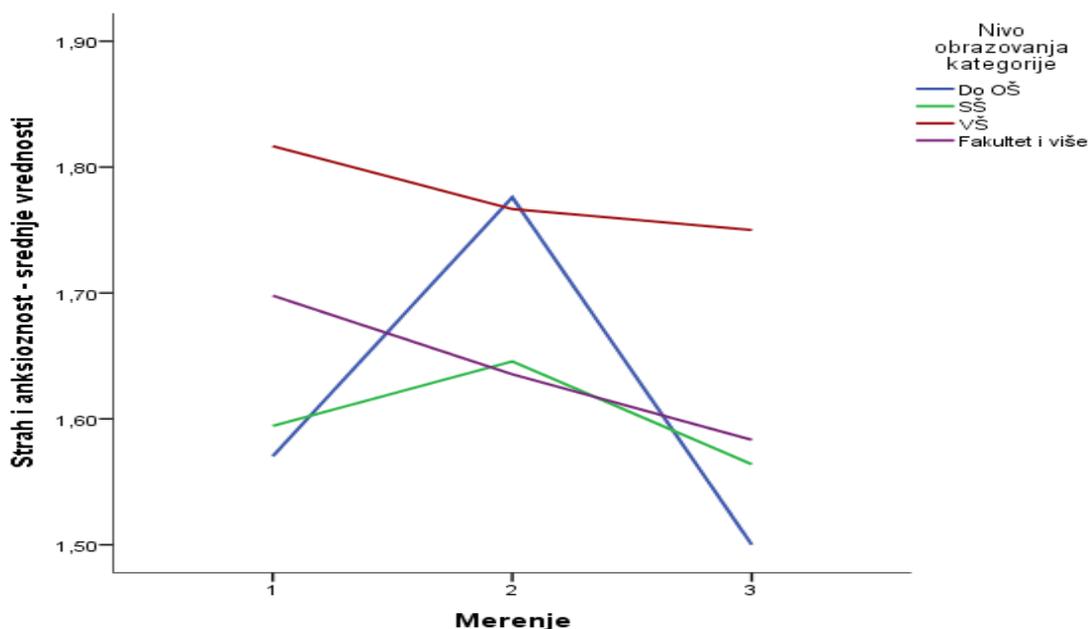
Kroz merenja je primetno i opadanje izraženosti simptoma anksioznosti i straha kod visokoobrazovanih ispitanika (Slika 28). Kod ispitanika sa završenom osnovnom/višom školom beleži se sličan trend u izraženosti ovih simptoma kroz vreme praćenja od 14 meseci. Obrazovne grupe se ponašaju različito po ovoj dimenziji zdravlja – nezaposleni sa nižim obrazovanjem pokazuju tendenciju porasta učestalosti simptoma u drugom merenju dok nezaposleni sa višim obrazovanjem pokazuju monotoni trend opadanja siptoma sa protokom vremena. Dakle, kod prve dve obrazovne grupe beleži se skok u izraženosti simptoma nakon

prvog merenja, dok se u trećem merenju javlja pad koji je izraženiji nego kod grupe sa višim nivoom obrazovanja.

Slika 27. Strah i anksioznost kod nezaposlenih različitog pola (N=222)



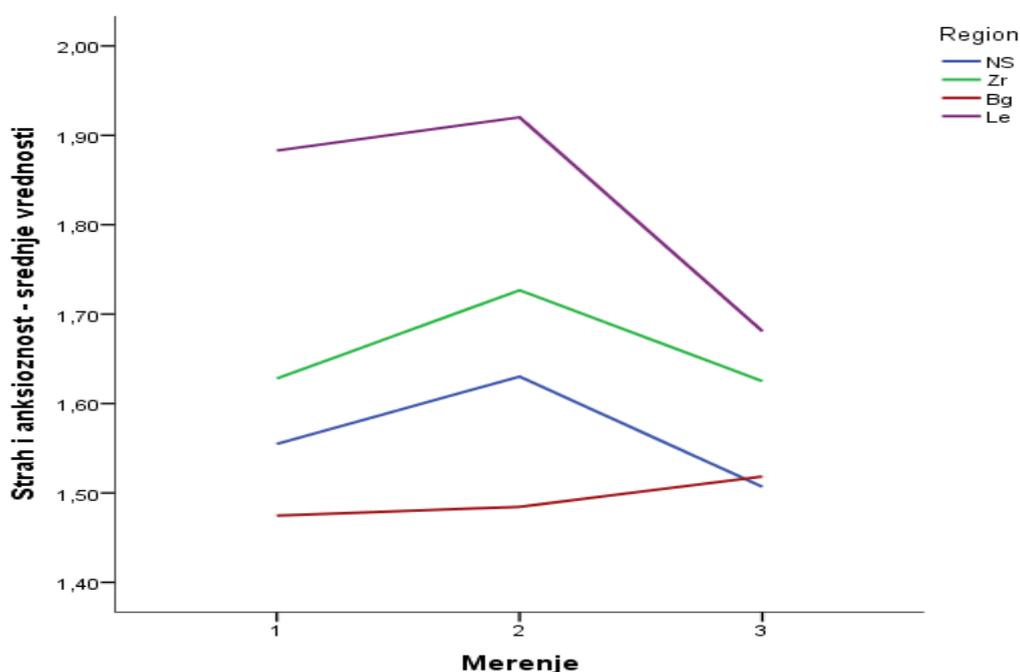
Slika 28. Strah i anksioznost kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N=222)



Ukoliko uporedimo ispitanike po regionima, najviša izraženost ovih simptoma prisutna je kod ispitanika iz Leskovca (Slika 29). Kod svih ispitanika, osim onih iz Beograda, u periodu prvih 7 meseci praćenja dolazi do porasta intenziteta straha i anksioznosti između

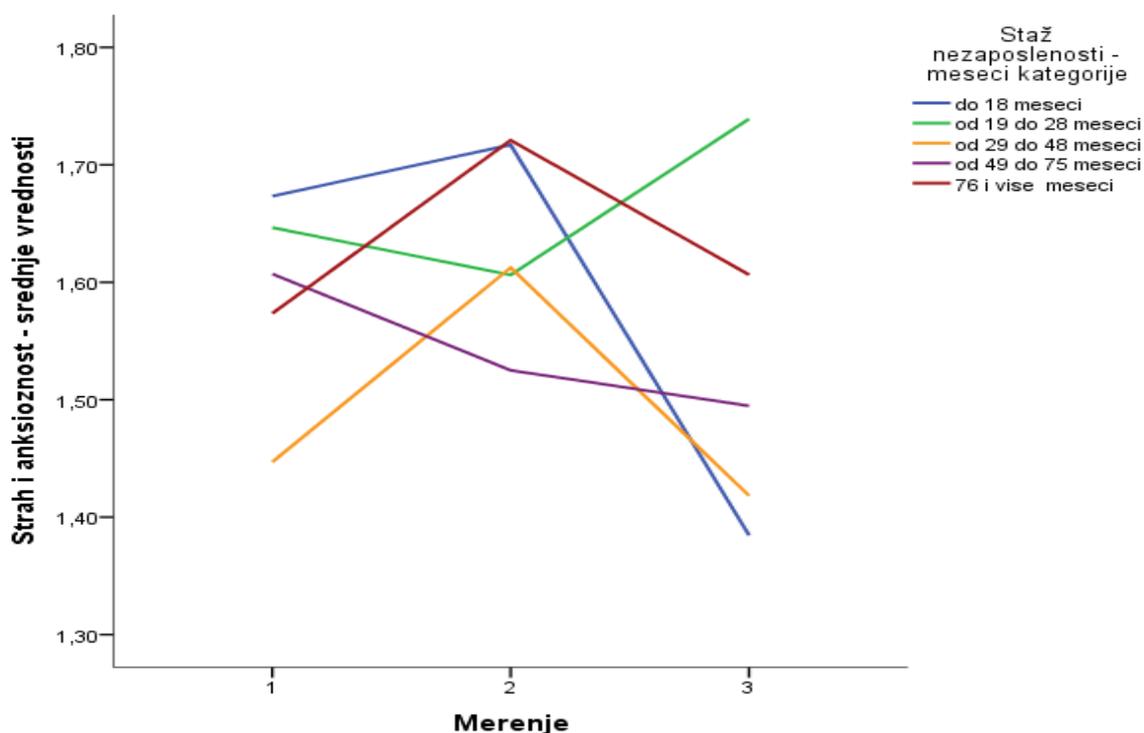
prva dva merenja, nakon čega se beleži pad u trećem merenju. Kod beogradskih ispitanika trend je drugačiji, kod njih su simptomi najmanje izraženi i gotovo stagniraju između prva dva merenja, da bi u trećem merenju došlo do blagog porasta izraženosti simptoma straha i anksioznosti. Indikativna je tendencija da su strah i anksioznost viši kod nezaposlenih iz manjih sredina.

Slika 29. Strah i anksioznost kod nezaposlenih iz različitih regiona Srbije (N=222)



Posmatrano prema kategorijama staža, situacija drastično varira. Do porasta između prva dva merenja dolazi kod grupa koje su nezaposlene do 18, od 29 do 48 i preko 76 meseci. Situacija kod druge dve grupe je obrnuta, oni koji ne rade od 19 do 28 i od 49 do 75 meseci prijavljuju pad izraženosti straha i anksioznosti između ovih merenja. U trećem merenju dolazi do velikog pada izraženosti ovih simptoma kod svih grupa prema stažu nezaposlenih, osim kod grupe koja je nezaposlena od 19 do 28 meseci, koja prijavljuje porast izraženosti straha i anksioznosti nakon 14 meseci praćenja (Slika 30).

Slika 30. Strah i anksioznost kod nezaposlenih različitog staža nezaposlenosti (N=222)

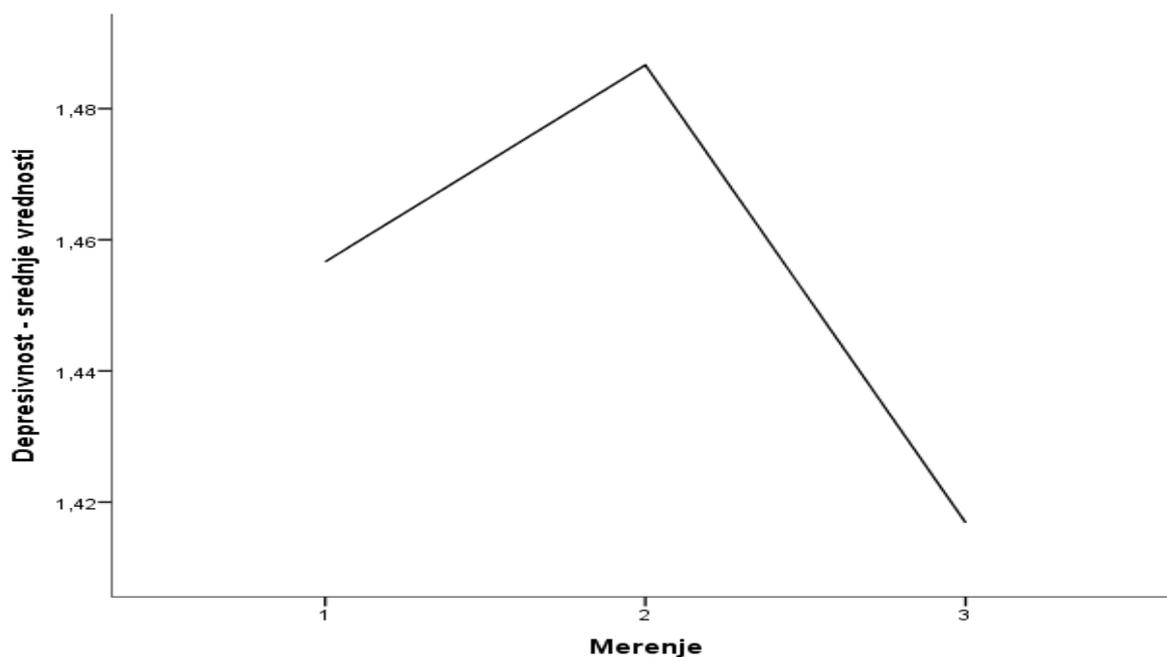


Depresivne reakcije kod nezaposlenih

Depresivne reakcije kod nezaposlenih su merene subskalom kojom se od ispitanika traži da procene koliko često u poslednje vreme pate od nesanicе, osećaja da gube apetit, pomisli da je bolje umreti, da je rad izgubio smisao za njih, da ne vrede kao osoba, da sumnjaju u svoje radne sposobnosti kao i to da imaju utisak da su postali sporiji u radu.

Kao i kod prethodnog aspekta zdravlja, mere učestalosti javljanja depresivnih reakcija kod nezaposlenih prati osnovni obrazac porasta u prvih 7 meseci i pada u drugih 7 meseci praćnja. Odstupanja od ovog obrasca nalazimo kod mlađih i sredovećnih nezaposlenih, kod žena, kod nezaposlenih sa višom i visokom školskom spremom kao i kod dveju grupa sa određenim stažom nezaposlenosti (Slike od 31 do 33).

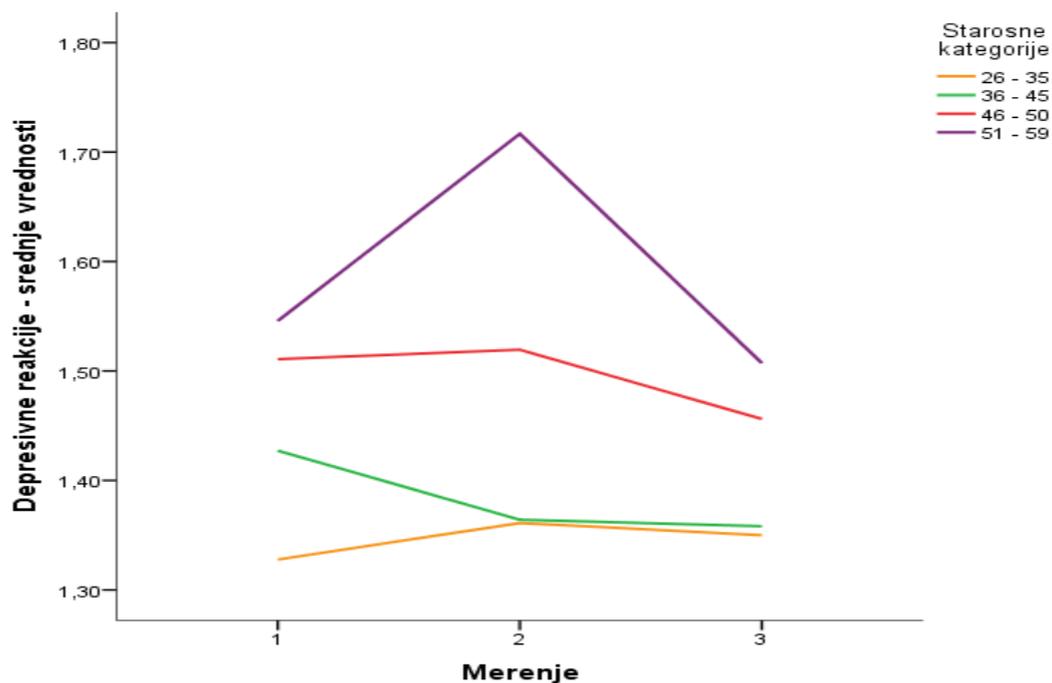
Slika 31. Depresivne reakcije kod nezaposlenih u tri merenja (N=222)



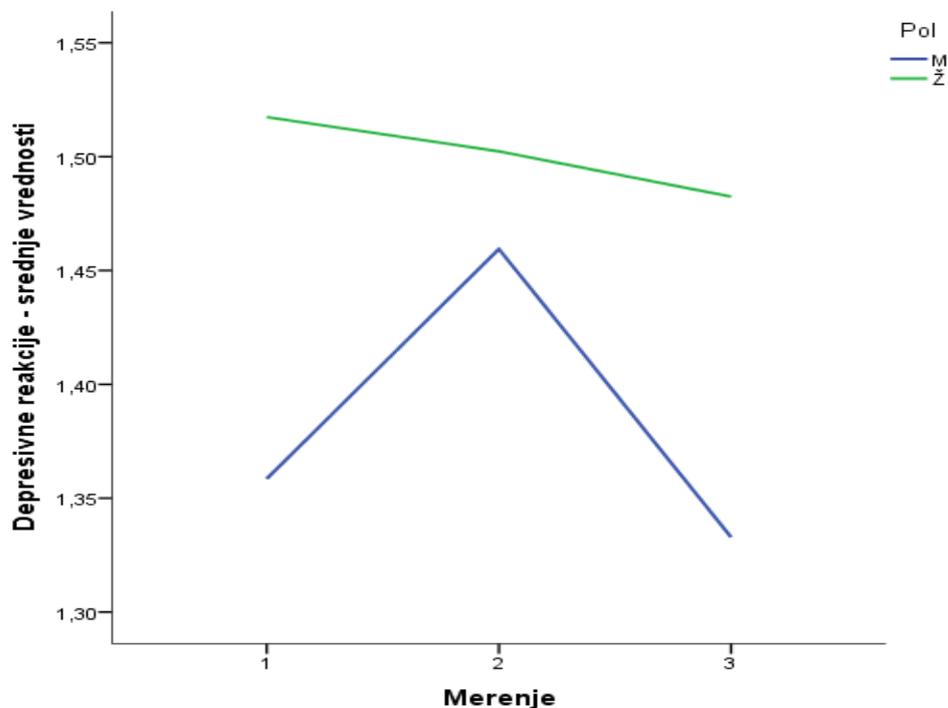
Mlađi i sredovečni nezaposleni pokazuju drugačije obrasce promene intenziteta depresivnih reakcija kroz vreme. Kod najmlađe grupe dolazi do porasta, a kod grupe između 36 i 45 do pada, a zatim stagnacije u intenzitetu simptoma depresivnosti. Grupa ispitanika od 46 do 50 godina starosti beleži sličan obrazac promene kroz vreme kao najmlađi ispitanici, s tim da kod njih nakon drugog merenja, umesto stagnacije dolazi do izraženijeg pada u simptomima depresivnosti.

Žene ponovo prijavljuju veću učestalost simptoma koji se kroz merenja nalaze u blagom opadanju, dok muškarci prijavljuju generalno nižu učestalost depresivnih reakcija sa najčešćim profilom promena - nakon porasta u drugom, imaju tendenciju pada u trećem merenju.

Slika 32. Depresivne reakcije kod nezaposlenih različitih starosti (N=222)



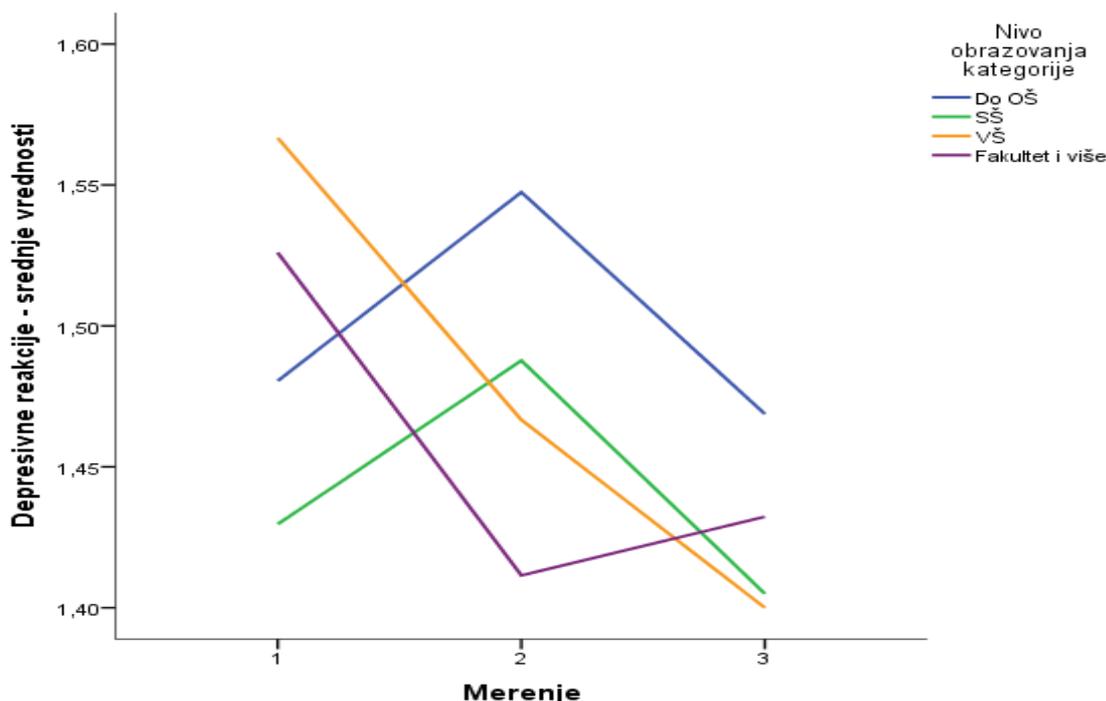
Slika 33. Depresivne reakcije kod nezaposlenih različitog pola (N=222)



Na donjoj Slici 34 uočljivo je da nezaposleni nižeg nivoa obrazovanja izveštavaju o očekivanom obrascu promene kroz vreme koji je već komentarisano. Oni sa višim nivoom

obrazovanja pokazuju drugačiji trend promene simptoma kroz vreme. Nakon opadanja depresivnosti u drugom merenju, kod onih sa višom školom zabeležen je dalji trend opadanja učestalosti simptoma, dok se samo kod ispitanika sa završenim fakultetom u trećem merenju beleži porast izraženosti depresivnih reakcija.

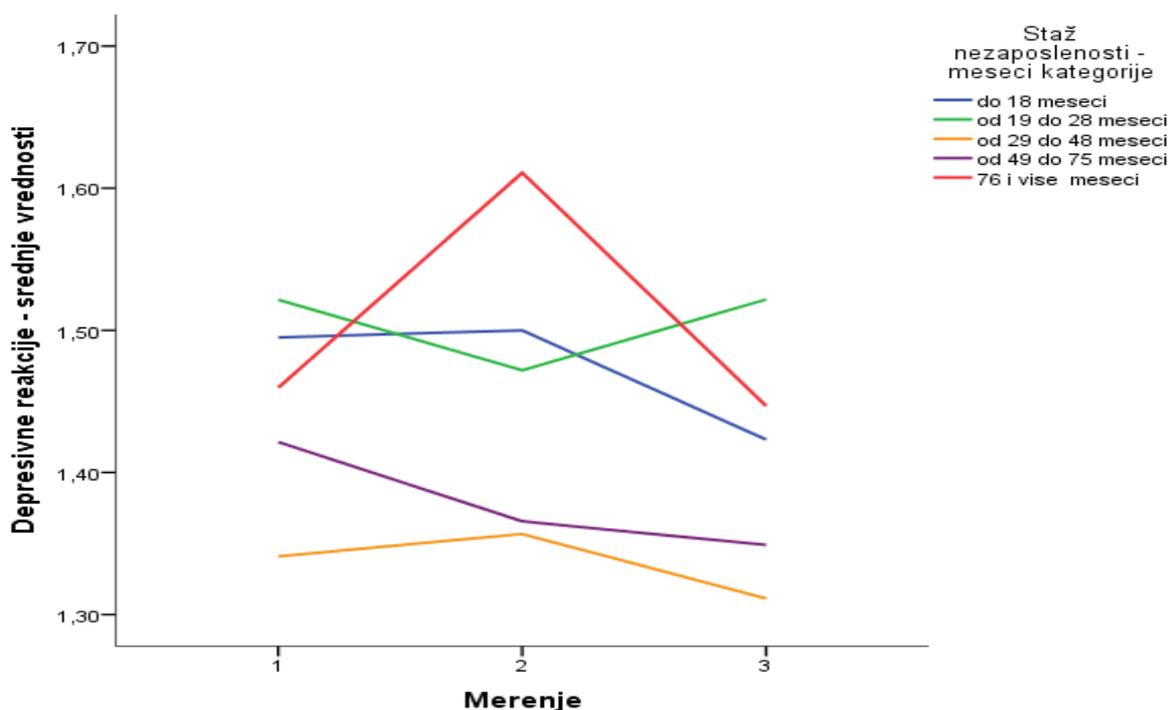
Slika 34. Depresivne reakcije kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N=222)



Nezaposleni u Beogradu i Novom Sadu izveštavaju o najmanje izraženim simptomima depresivnosti čiji nivo se kroz merenja nije značajno menjao. Kod ispitanika iz Zrenjanina primetan je najčešći profil porasta simptoma, a zatim pada kroz vreme praćenja, dok kod nezaposlenih u Leskovcu nakon inicijalno najvišeg nivoa simptoma depresivnosti dolazi do njihovog opadanja u oba naredna merenja.

Učestalosti depresivnih reakcija se menja različito u skladu sa stažom nezaposlenosti (Slika 35). Do porasta simptoma nakon 7 meseci praćenja dolazi kod svih grupa osim nezaposlenih od 19 do 28 i od 49 do 75 meseci. U trećem merenju sve grupe osim grupe zaposlenih koji su nezaposleni 19 do 28 meseci izveštavaju o smanjenju depresivnih reakcija.

Slika 35. Depresivne reakcije kod nezaposlenih različitog staža nezaposlenosti (N=222)



Zanimljivo je da se po većoj učestalosti depresivnih reakcija na gubitak zaposlenja izdvajaju grupe nezaposlenih sa najdužim i dve grupe sa kraćim stažom čekanja na posao, u odnosu na one koji čekaju na posao od 29 do 75 meseci i koji prijavljuju manju učestalost depresivnih reakcija. Podrazumeva se da su osobe sa najmanje staža nezaposlenosti najčešće i najmlađe a osobe sa najdužim stažom i najstarije, tako da možemo ukazati na sličnost ove distribucije simptoma sa distribucijom koju nalazimo kod starosnih grupa nezaposlenih.

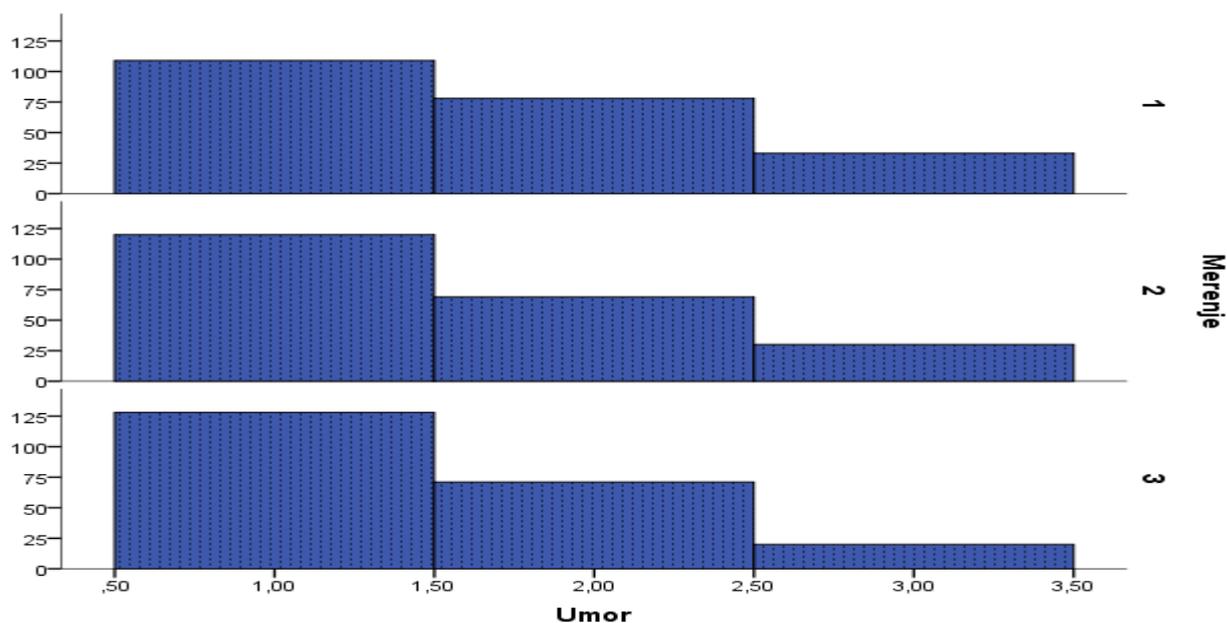
Umor kod nezaposlenih

Umor u radu predstavlja stanje smanjene spremnosti osobe za novo zalaganje izazvano preteranom eksploatacijom njenih resursa i praćeno je osećanjem nedostatka energije za fizičku i/ili mentalnu aktivnost kao i potrebom za mirovanjem i/ili snom. Međutim, pored preterane eksploatacije sopstvenih resursa, pojedinac može biti u stanju umora i onda kada doživi intenzivan stres ili se takvo stanje može pojaviti u slučaju neke teške bolesti. Ovakvo šire shvatanje umora navelo je istraživače da kao jedan od efekata

gubitka zaposlenja ispitaju i subjektivni doživljaj umora kod nezaposlenih. Konkretno, umor je u ovom istraživanju meren subskalom upitnika SPFZ-1 i to pomoću stavki koje se tiču doživljaja generalnog umora bez vidljivog razloga, doživljaja da osoba lako gubi 'svežinu duha' u bilo kakvom radu i doživljaja da se osoba ne može odmoriti, odnosno, da nikada nema dovoljno sna.

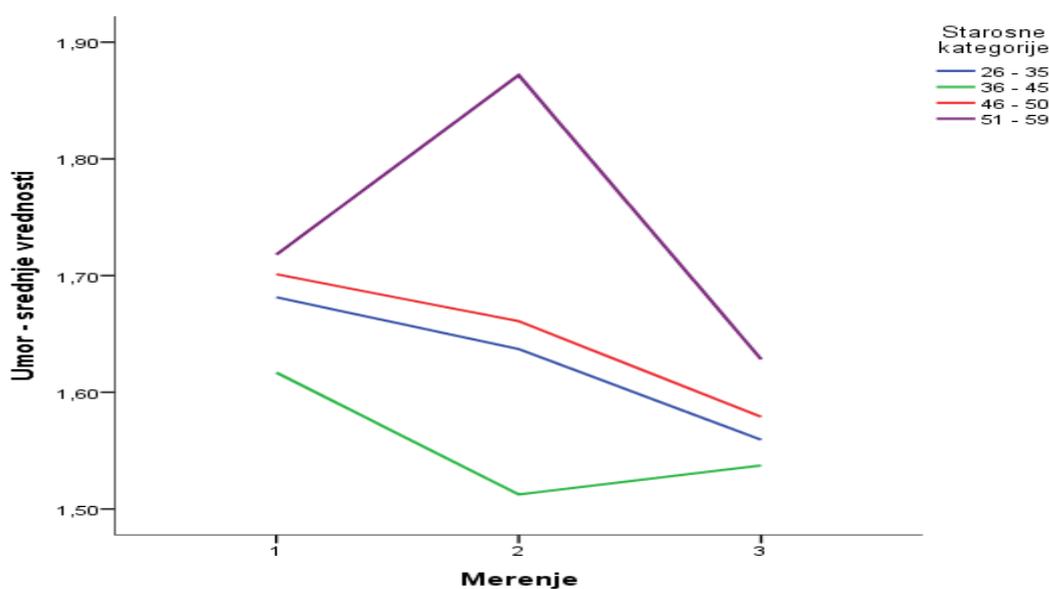
Podaci prikupljeni u tri merenja pokazuju da preko polovine ispitanih nezaposlenih nikada ne doživljava umor bez razloga, doživljaj gubitka svežine duha, niti nedovoljnost sna, da oko trećine njih ima ovakav doživljaj kao i to da oko 30 njih često ima takav doživljaj. Uočljivo je da učestalost simptoma umora ima blagu tendenciju opadanja idući od prvog do trećeg merenja (Slika 36). Vidimo da se povećava broj osoba koje vremenom ne doživljavaju umor, kao i da se broj onih koji izveštavaju o simptomima umora (preko vrednosi 2 na apscisi) smanjuje. U ovom istraživanju nije nađen nijedan nezaposleni koji svakodnevno doživljava umor. Može se konstatovati i to da je obrazac učestalosti simptoma po merenjima ostao isti, odnosno, da se dobija relativno stabilan kao i blago opadajući broj nezaposlenih koji prepoznaju stanje umora kod sebe. Da li ovakav opadajući trend subjektivnog doživljaja umora ukazuje na to da sa protokom vremena dolazi i do adaptacije nezaposlenih na stres izazvan gubitkom zaposlenja?

Slika 36. Umor – broj nezaposlenih koji (ne)doživljavaju stanje umora u tri merenja (N=222)



Kada se razmatra distribucija učestalosti simptoma umora spram nekih demografskih odlika nezaposlenih uočava se nekoliko tendencija. Kada je reč o starosnim grupama može se reći da nezaposleni srednjih godina (36-45 godina) pokazuju tendenciju ka najnižoj učestalosti simptoma umora, dok najstariji (od 51 do 59 godina) pokazuju i da su najumorniji (Slika 37).

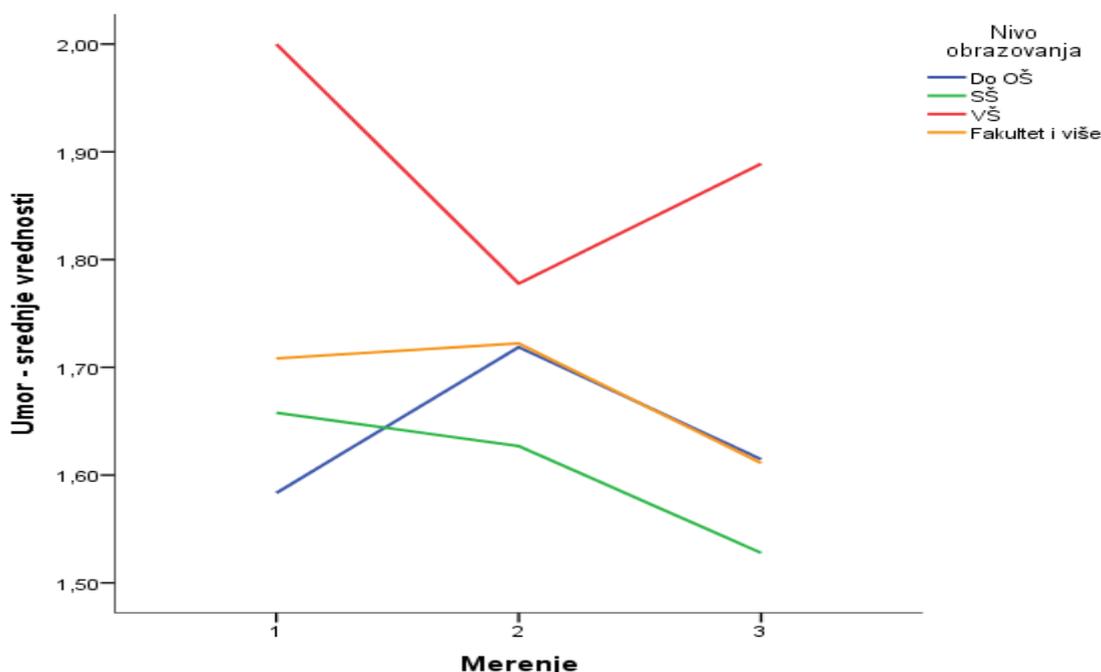
Slika 37. Umor kod nezaposlenih različite starosti (N=222)



Razlike po rodnoj pripadnosti pokazuju uniformnu sliku – žene pokazuju više simptoma umora nego muškarci sa tendencijom opadanja učestalosti simptoma kod obe grupe kroz vreme.

Poređenje obrazovnih grupa pokazuje zanimljivu sliku po kojoj nezaposleni sa višom školom sistematski izveštavaju o najviše simptoma umora (Slika 38).

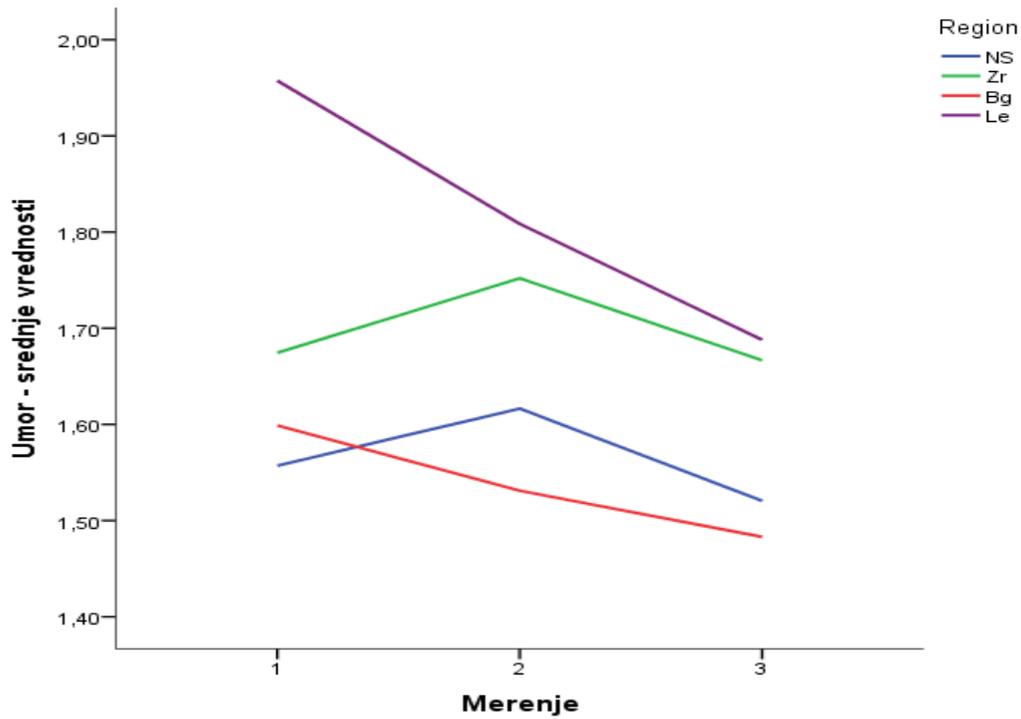
Slika 38. Umor kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N=222)



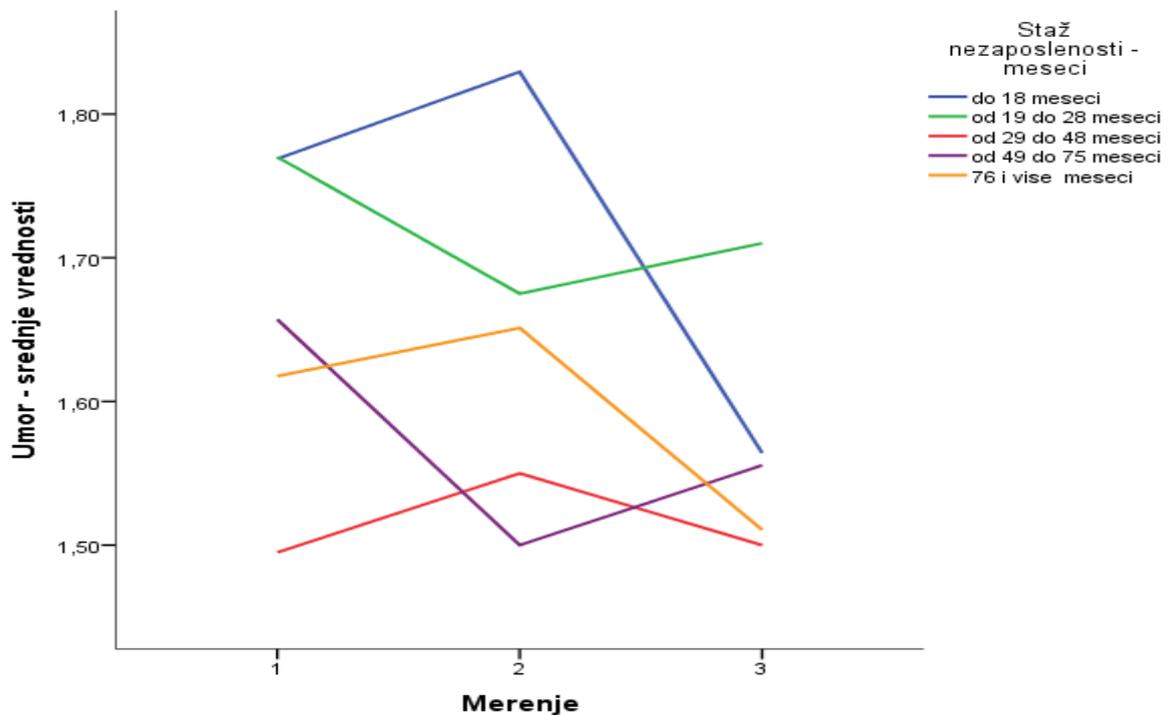
Distribucije prosečne učestalosti simptoma umora po regionima pokazuju tendenciju da nezaposleni iz Zrenjanina i Leskovca imaju nešto više vrednosti u odnosu na nezaposlene iz Novog Sada i Beograda (Slika 39).

Kada je reč o značaju staža nezaposlenosti za distribuciju pokazatelja umora vidljivo je da osobe koje su skoro izgubile posao (do 18 meseci bez posla) izveštavaju o većoj učestalosti umora ali i tendenciju ka bržoj rehabilitaciji, odnosno, najvećem smanjenju umora nakon 14 meseci praćenja (Slika 40).

Slika 39. Umor kod nezaposlenih iz različitih regiona Srbije (N=222)



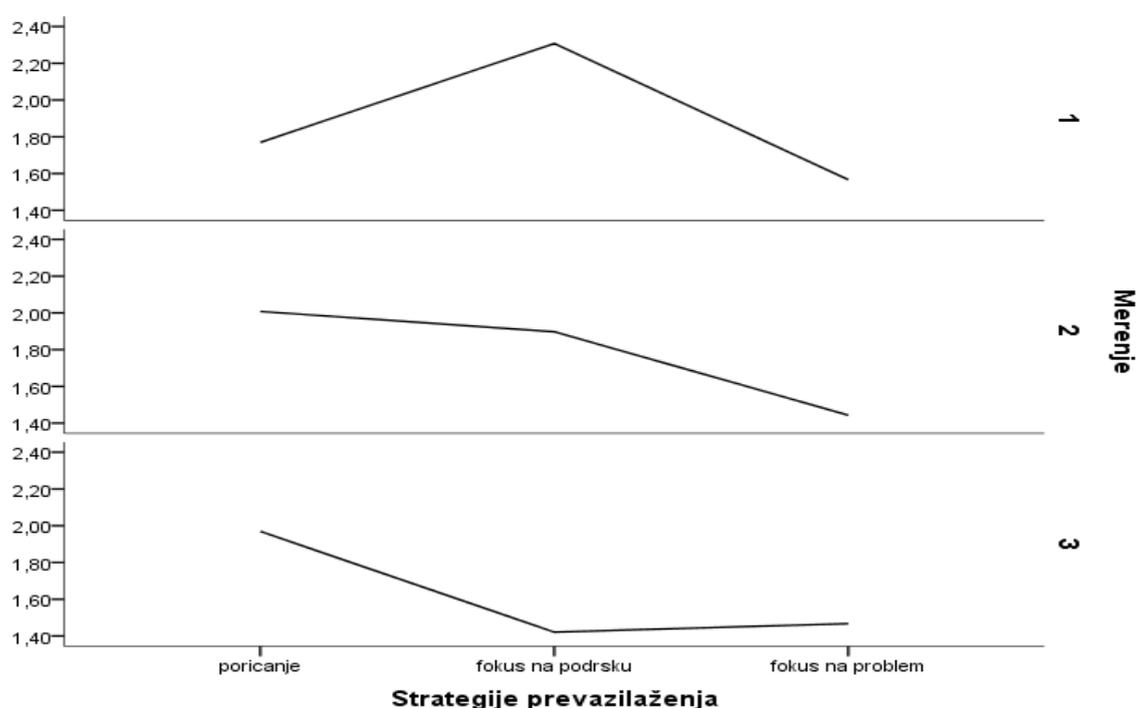
Slika 40. Umor kod nezaposlenih sa različitim stažom nezaposlenosti (N=222)



S obzirom na važnost stanja umora za aktivizam u ponovnom zapošljavanju, postavljeno je i pitanje kako mere umora kovariraju sa preferencijom različitih strategija

prevazilaženja koje nalazimo kod nezaposlenih. Uočene su smislene i očekivane veze, odnosno, nađena je tendencija ka nižem umoru kod nezaposlenih koji preferiraju strategiju usmerenost na rešavanje problema (aktivno traženje zaposlenja). Kod poricanja taj nivo je viši i konstantan kroz vreme dok, kod onih sa strategijom oslanjanja na druge (npr., podrška prijatelja), nalazimo smanjenje umora kroz vreme, što je najverovatnije povezano sa procesom izgradnje socijalne podrške. Dalje analize će proveriti održivost ovih tendencija.

Slika 41. Umor kod nezaposlenih sa različitim strategijama prevazilaženja (N=222)



Detaljniji opis učestalosti stanja umora kod nezaposlenih može se zasnivati na analizi distribucija pojedinačnih mera umora i to spram sledećih demografskih odlika: starosti, pola, nivoa obrazovanja, regionalne pripadnosti i staža nezaposlenosti. Uočena je tendencija da su sve mere umora nezaposlenih iz regiona Leskovca povišene u odnosu na grupe iz Novog Sada i Beograda. Jednako tako, nađeno je da stariji nezaposleni pokazuju češću tendenciju ka stanju umora u odnosu na ostale starosne grupe pri čemu se 'umor bez vidljivog razloga' kod njih javlja češće. Žene sistematski pokazuju povišene tri mere umora u odnosu na muškarce, dok nezaposleni sa višom školom prednjače u doživljaju svih mera umora u odnosu na ostale

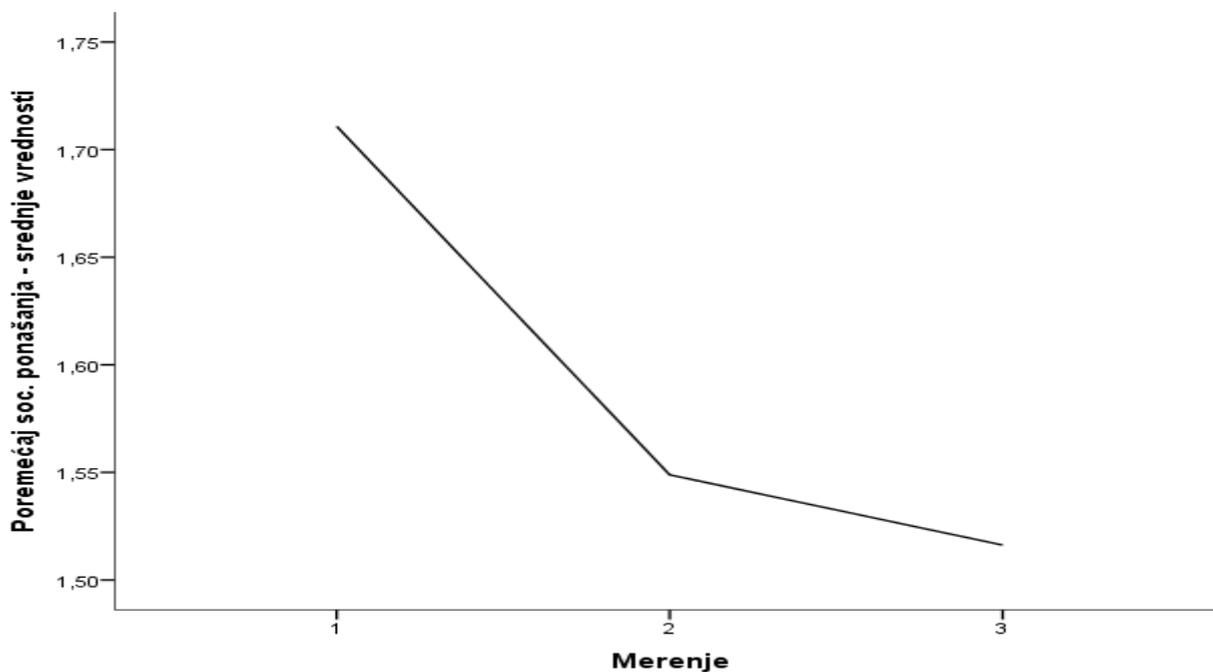
obrazovne grupe. Dalje analize će ustanoviti da li su ove tentativne razlike nastale slučajno ili zbog sistematskog dejstva ovih demografskih odlika one dostižu nivo statističke značajnosti.

Poremećaj socijalnog ponašanja kod nezaposlenih

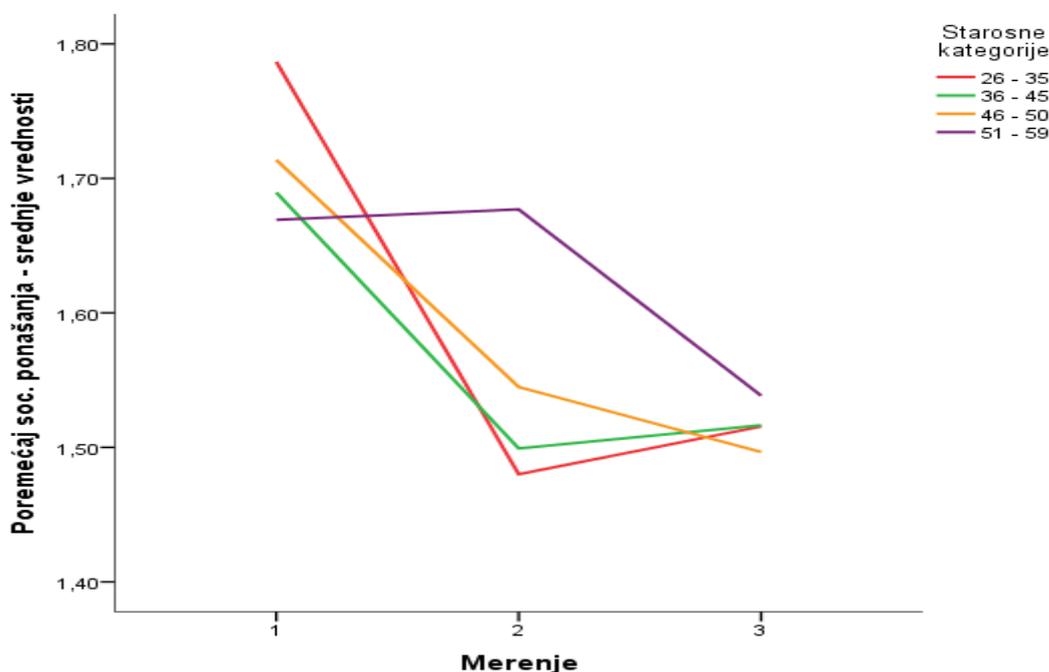
Poremećaj socijalnog ponašanja kod nezaposlenih je meren na osnovu pokazatelja sklonosti ka izbegavanju kontakata sa drugima, pojave osećaja nelagode u razgovoru sa drugima, utiska da osoba druge opterećuje svojim problemima, da je drugi izbegavaju i da je osoba postala nestrpljiva sa drugima. Dijagrami koji slede opisuju generalan trend smanjenja učestalosti mera ovakvog poremećaja ponašanja kod nezaposlenih i tokom perioda praćenja od 14 meseci (Slika 42). Ovakav trend opstaje i kada se uzme u obzir značaj demografskih odlika kao što su starost, pol, obrazovanje, region i staž čekanja na posao.

Ako pogledamo Sliku 43 uočićemo da sve starosne grupe ispitanika osim najstarijih (51-59) imaju isti trend opadanja frekvencije simptoma poremećaja socijalnog ponašanja u drugom merenju (7 meseci nakon inicijalnog merenja), i blagi porast simptoma u trećem merenju, sa izuzetkom grupe ispitanika uzrasta 46-50 godina koji imaju tendenciju opadanja simptoma sa protokom vremena. Najstariji nezaposleni (51-59 godina) izveštavaju o najvišoj frekvenciji simptoma poremećaja socijalnog ponašanja, nivo simptoma raste u drugom merenju i opada u trećem, ali i dalje zadržava veću frekvenciju nego kod ostalih starosnih kategorija.

Slika 42. Poremećaj socijalnog ponašanja kod nezaposlenih u tri merenja (N=222)



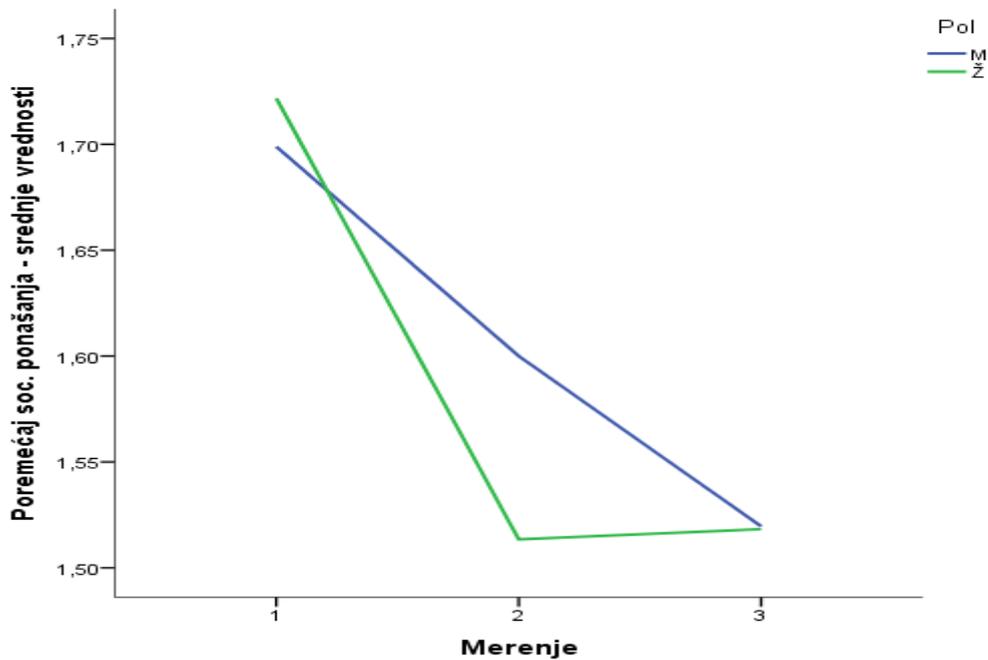
Slika 43. Poremećaj socijalnog ponašanja kod nezaposlenih različite starosti (N=222)



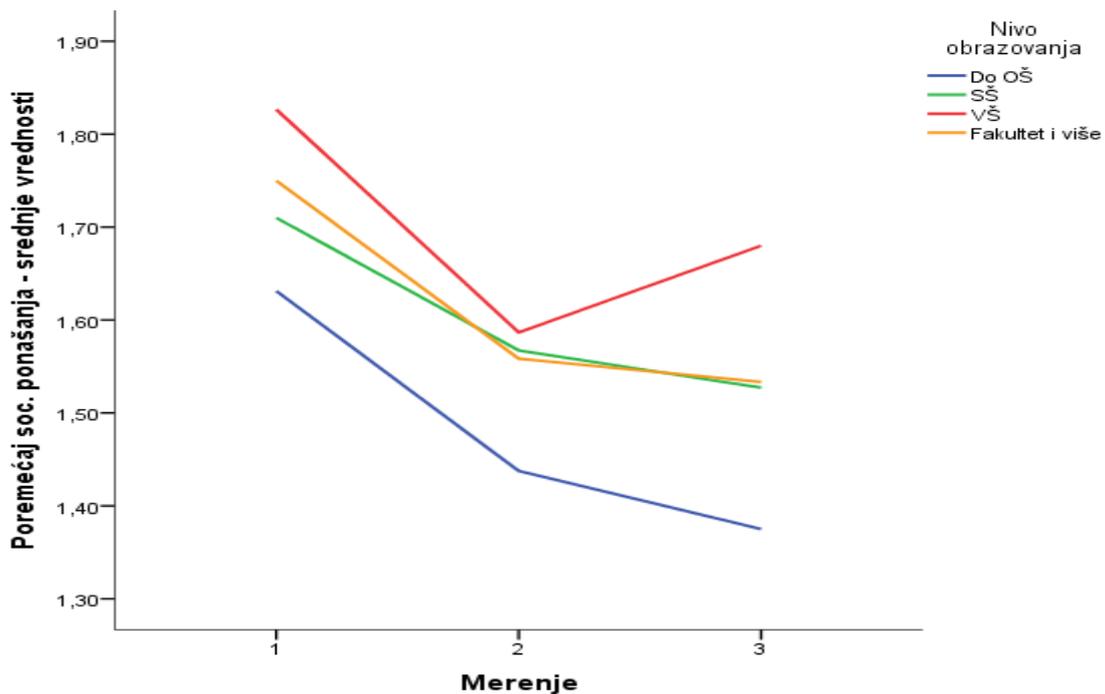
Polne razlike u frekvenciji simptoma poremećaja socijalnog ponašanja vidimo na Slici

44. Ispitanici muškog pola ostvaruju konstantan pad simptoma sa protokom vremena, dok kod žena primećujemo pad simptoma nakon 7 meseci i blagi porast simptoma 14 meseci nakon inicijalnog merenja.

Slika 44. Poremećaj socijalnog ponašanja kod nezaposlenih različitog pola (N=222)



Slika 45. Poremećaj socijalnog ponašanja kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N=222)



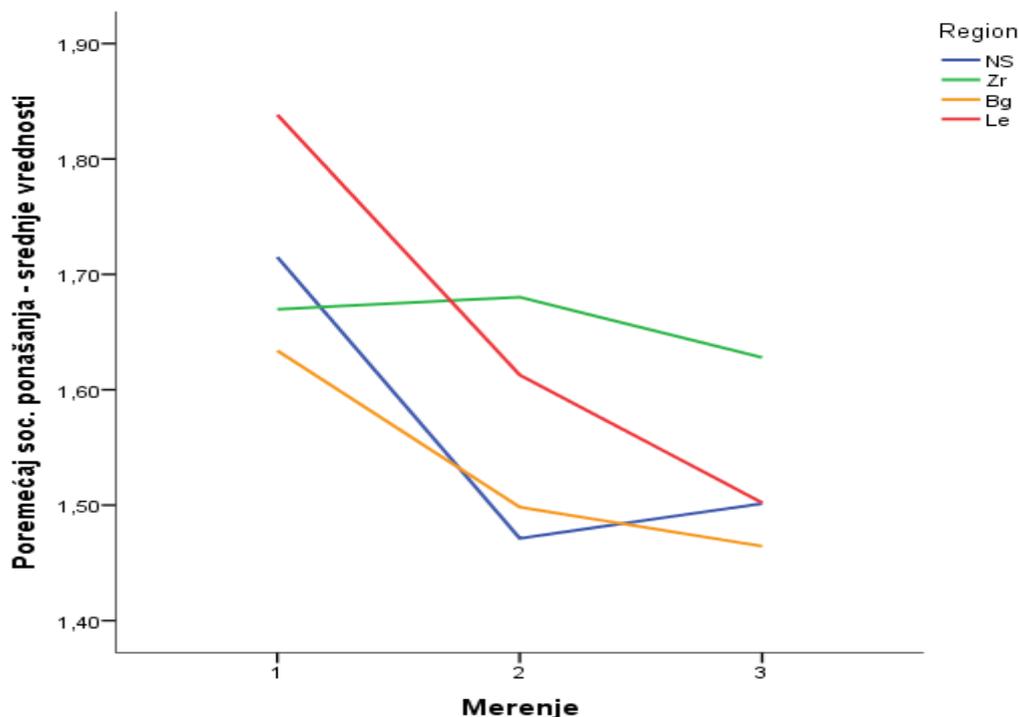
Kada ispitanike kategorišemo na osnovu najviše završenog nivoa obrazovanja, trend opadanja frekvencije simptoma sa protokom vremena imaju sve obrazovne kategorije osim

ispitanika koji su završili višu školu koji, nakon pada u drugom merenju, beleže porast simptoma u trećoj tački merenja (Slika 45).

Kada posmatramo uticaj regionalne pripadnosti nezaposlenih osoba primetno je da se u prvom merenju javlja najveća učestalost simptoma poremećaja socijalnog ponašanja kod svih ispitanika (Slika 46). U drugom i trećem merenju prisutan je trend opadanja frekvencije simptoma kod svih ispitanika. Najviši nivo simptoma ostvaruju ispitanici iz Zrenjanina, a najniži novosadski nezaposleni. Sa protokom vremena simptomi kod ispitanika iz Zrenjanina, Beograda i Leskovca beleže kontinuirani pad, dok je kod Novosađana primećen blagi porast simptoma u trećem merenju u odnosu na drugo. Dalje analize će utvrditi održivost ovih tendencija.

Slika 46. Poremećaj socijalnog ponašanja kod nezaposlenih iz različitih regiona Srbije

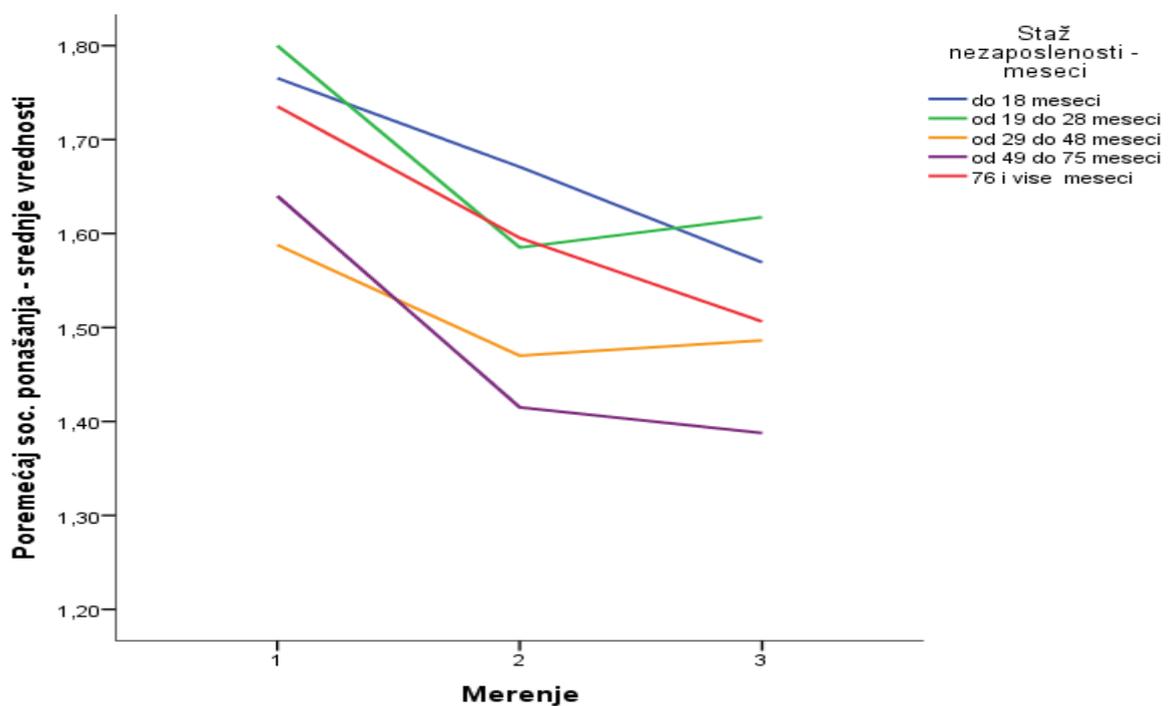
(N=222)



Tendencija opadanja učestalosti simptoma poremećaja socijalnog ponašanja Slika 47 prisutna je i kada se posmatra spram staža nezaposlenosti. Možemo uočiti dve grupe ispitanika: nezaposleni sa stažom nezaposlenosti između 29 i 75 meseci sa sniženim

frekvencijama ovog poremećaja kao jedna, i svi drugi ispitanici sa povišenim frekvencijom simptoma poremećaja socijalnog ponašanja, kao druga grupa. Nadalje, ispitanici sa najdužim i najkraćim stažom nezaposlenosti imaju monotoni pad simptoma poremećaja socijalnog ponašanja tokom perioda od 14 meseci. Kod ispitanika koji su nezaposleni između 19 i 28 meseci primećujemo, nakon pada simptoma u drugom merenju, porast simptoma u trećem merenju.

Slika 47. Poremećaj socijalnog ponašanja kod nezaposlenih različitog staža (N=222)



Opis mera aktivizma kod nezaposlenih u Srbiji

Aktivizam u traženju novog zaposlenja je definisan kao stepen spremnosti nezaposlenog da se angažuje u traganju za novim poslom. Viši nivo aktivizma znači veću učestalost i više različitih aktivnosti u traženju zaposlenja. Aktivizam u traženju zaposlenja čine konkretne aktivnosti poput praćenja oglasa u novinama i na Internetu, učenje novih veština, volontiranje, pozivanje kompanija, pomoć poznanika i prijatelja i druge. Aktivizam nezaposlenih je meren tako što je od nezaposlenog traženo da proceni koliko često koristi navedene aktivnosti u periodu nakon gubitka zaposlenja.

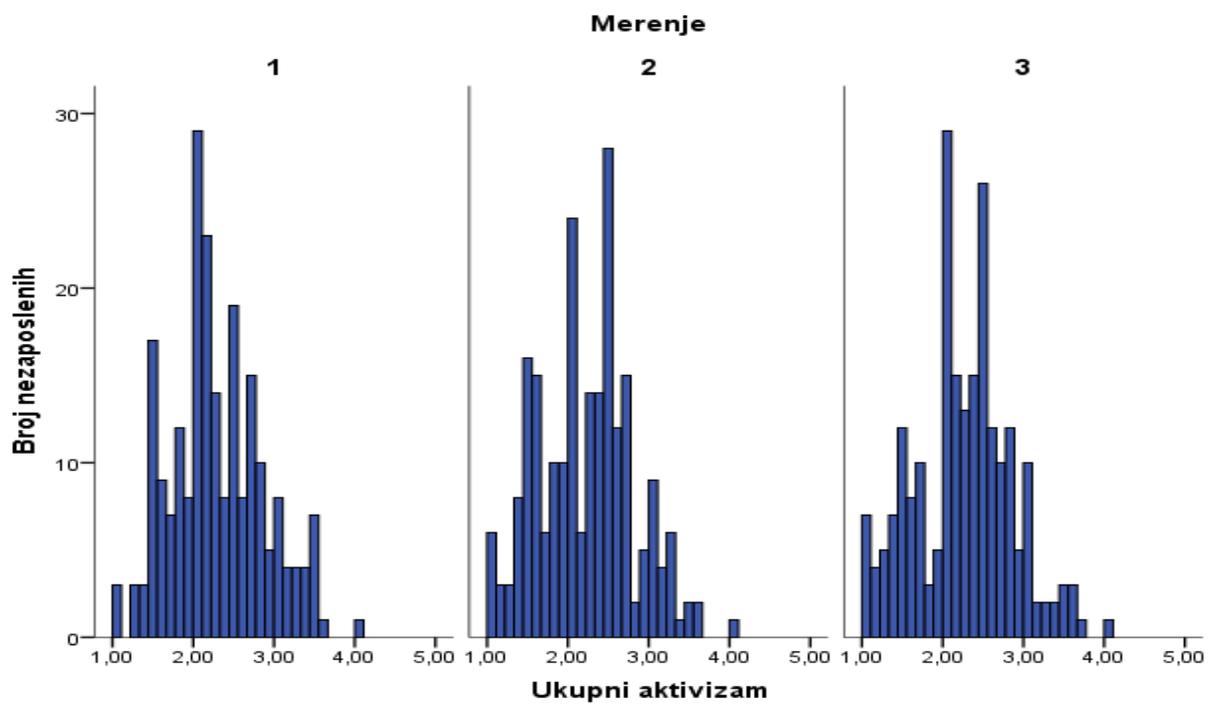
Rezultati pokazuju da je distribucija sirovih mera aktivizma bliska normalnoj, odnosno, da ova osobina ima učestalost kao i mnoga druga lična svojstva, nezavisno od činjenice da su podaci prikupljeni na uzorku nezaposlenih osoba koje se razlikuju po radnom statusu u odnosu na opštu populaciju (Tabela 4). Drugačije rečeno, demografske osobenosti ove populacije ne proizvode distribuciju koja bi odstupala po raspršenju mera i/ili učestalosti po nekim od tih mera. Otuda se nameće zaključak da normalnost distribucije mera aktivizma ukazuje na to da stepen spremnosti na angažovanje u traženju zaposlenja proizilazi iz interakcije velikog broja faktora (individualnih osobenosti i osobenosti okruženja) bez obzira na specifičnosti koje populacija nezaposlenih može imati. Ova generalna konstatacija biće dalje proverena u analizama značaja demografskih faktora koji eventualno mogu da utiču na razlike u nivou aktivizma u ponovnom zapošljavanju kod pojedinih podgrupa nezaposlenih osoba.

Kao što se može primetiti na slici 49 osnovni trend ukupnog aktivizma kod nezaposlenih je njegov pad u drugom merenju i blagi porast u trećem. Ovaj trend će biti analiziran još jednom u delu ovog poglavlja u kome se aktivizam razmatra kao dvo-dimenzionalni konstrukt: sopstveno zalaganje i podrška drugih.

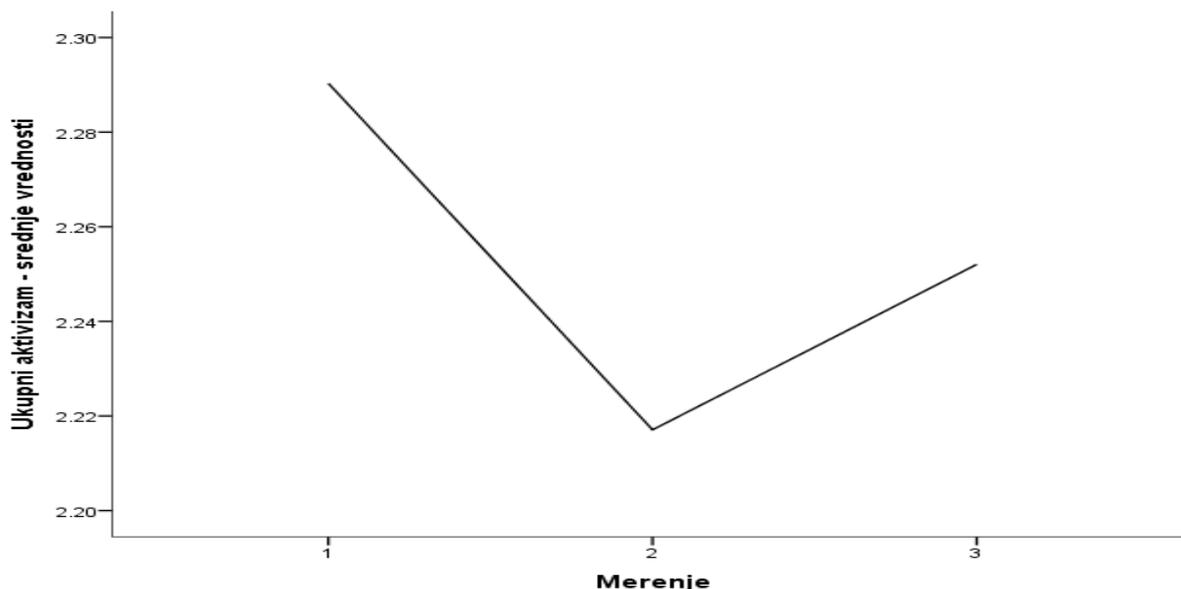
Tabela 4. Opis mera aktivizma kod nezaposlenih u Srbiji (N=222)

Varijable	Srednja vrednost	Standardna devijacija	Skjunis	Kurtozis
Aktivizam (raspon mera 1 – 4)				
1. merenje	2.29	.57	.31	-.27
2. merenje	2.21	.59	.16	-.37
3. merenje	2.25	.60	.06	-.16

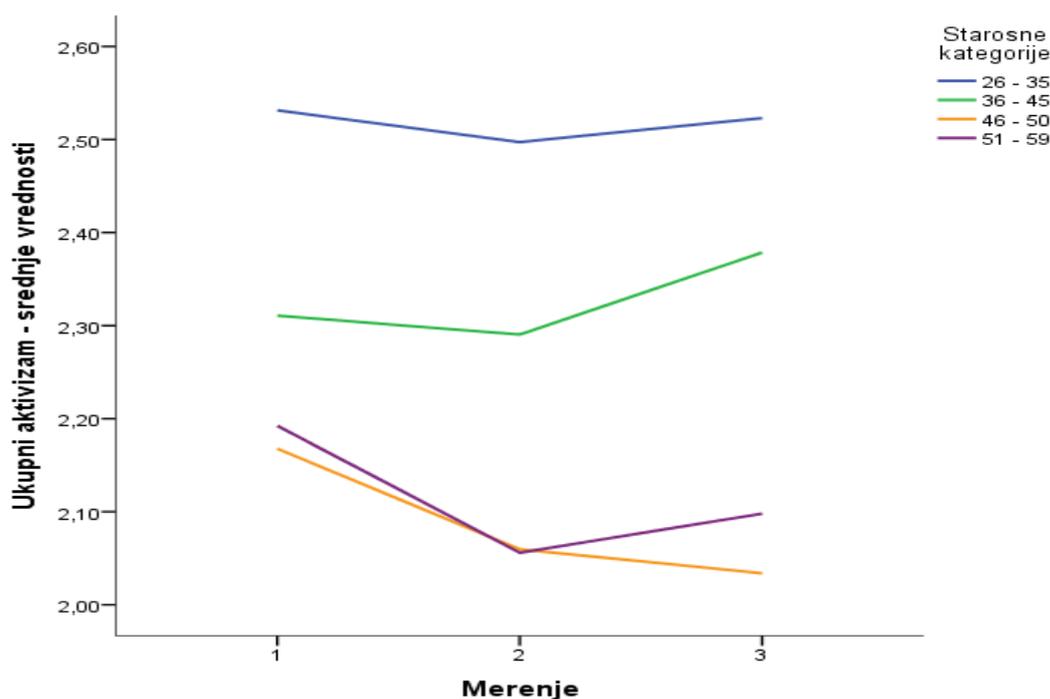
Slika 48. Distribucije mera ukupnog aktivizma u tri merenja (N=222)



Slika 49. Ukupni aktivizam kod nezaposlenih u tri merenja (N= 222)

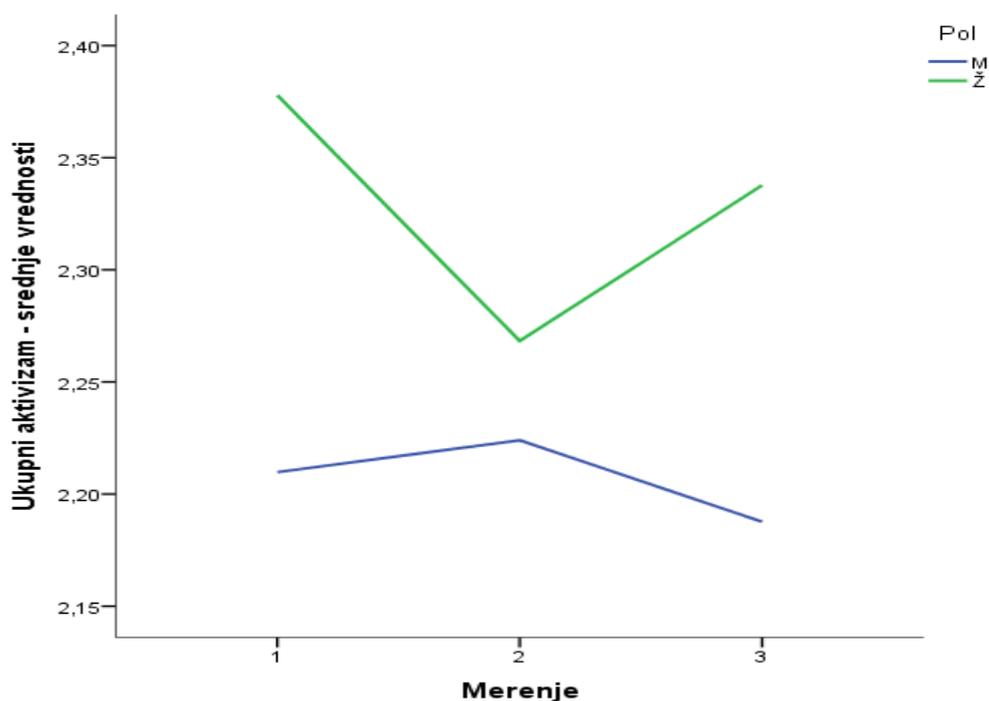


Slika 50. Ukupni aktivizam kod nezaposlenih različite starosti (N= 222)



Lako se može uočiti da su mlađi i sredovečni nezaposleni aktivniji u traganju za zaposlenjem i verovatno, kao grupa, različiti po tome u odnosu na one stare 45 i više godina (Slika 50). Takođe, može se primetiti i tendencija da žene pokazuju jače zalaganje u ponovnom zapošljavanju od muškaraca (Slika51).

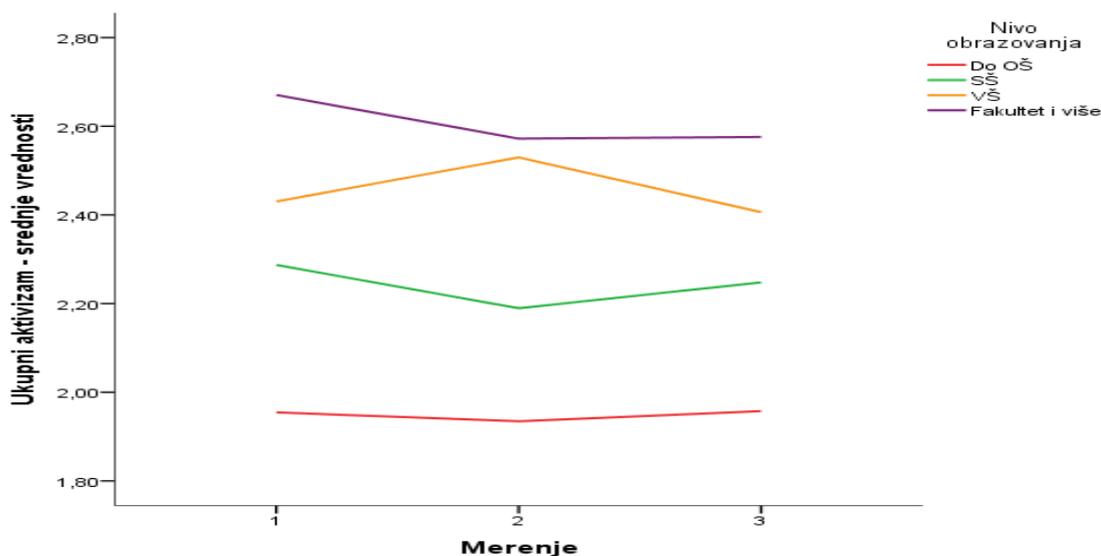
Slika 51. Ukupni aktivizam kod nezaposlenih različitog pola (N= 222)



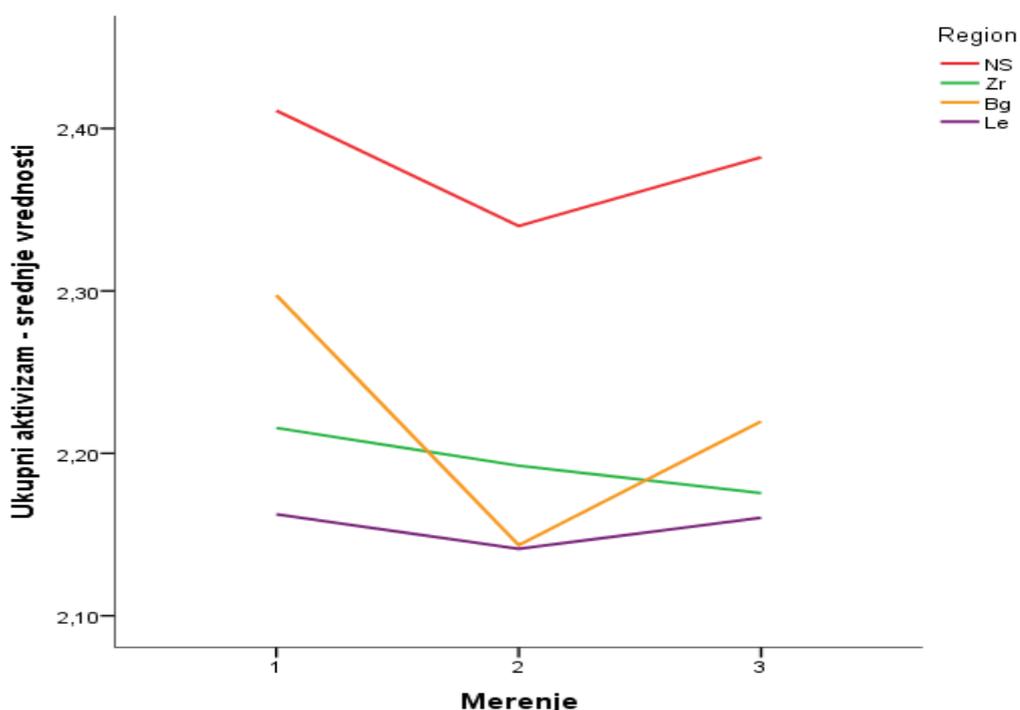
Na Slici 52 možemo uočiti tendenciju da nezaposleni sa višim obrazovanjem pokazuju i više aktivizma. Dalje analize po dimenzijama aktivizma kao i po pojedinim aktivnostima u traganju za poslom mogu dati znatno više informacija o ovoj tendenciji.

Opis distribucije učestalosti aktivizma po regionu prebivališta ukazuje na tendenciju višeg aktivizma kod nezaposlenih u regionu Novog Sada u odnosu na aktivizam kod nezaposlenih iz drugih regiona Republike Srbije (Slika 53).

Slika 52. Ukupni aktivizam kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N= 222)



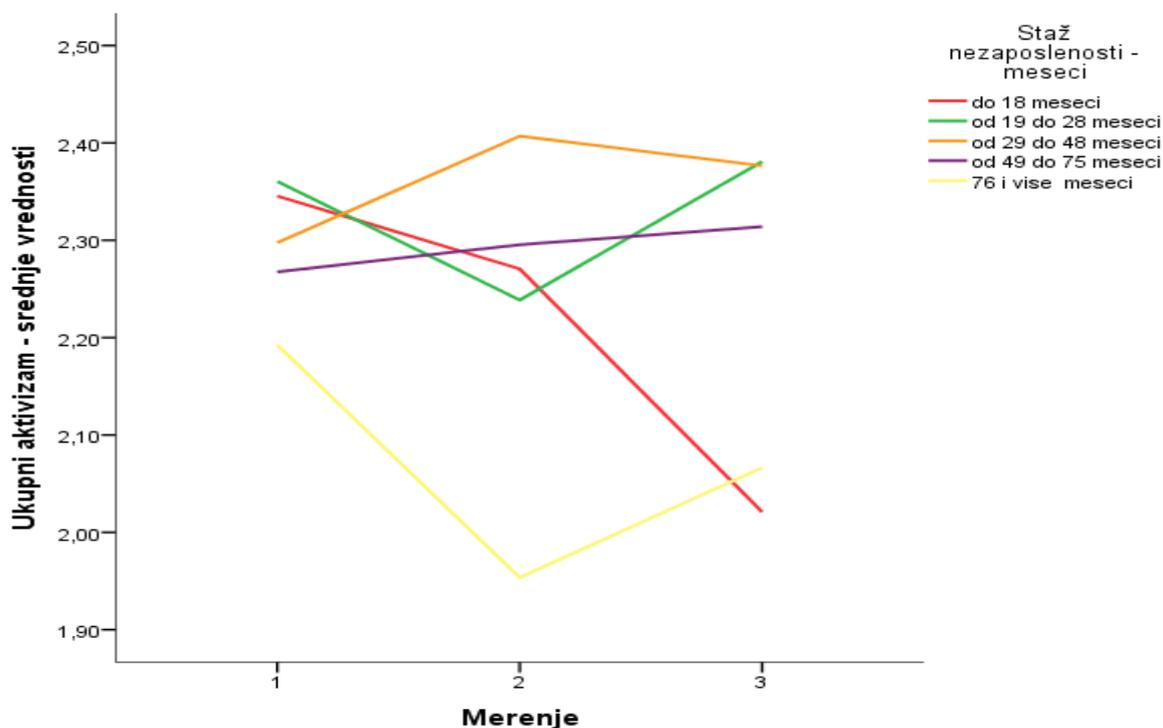
Slika 53. Ukupni aktivizam kod nezaposlenih iz različitih regiona Srbije (N= 222)



Kada je reč o značaju staža nezaposlenosti na aktivizam izdvaja se tendencija velikog pada u nivou aktivizma tokom perioda od 14 meseci i to kod onih koji najkraće vreme traže zaposlenje. Može se uočiti i tendencija da je grupa koja traži posao u periodu od 29 do 48

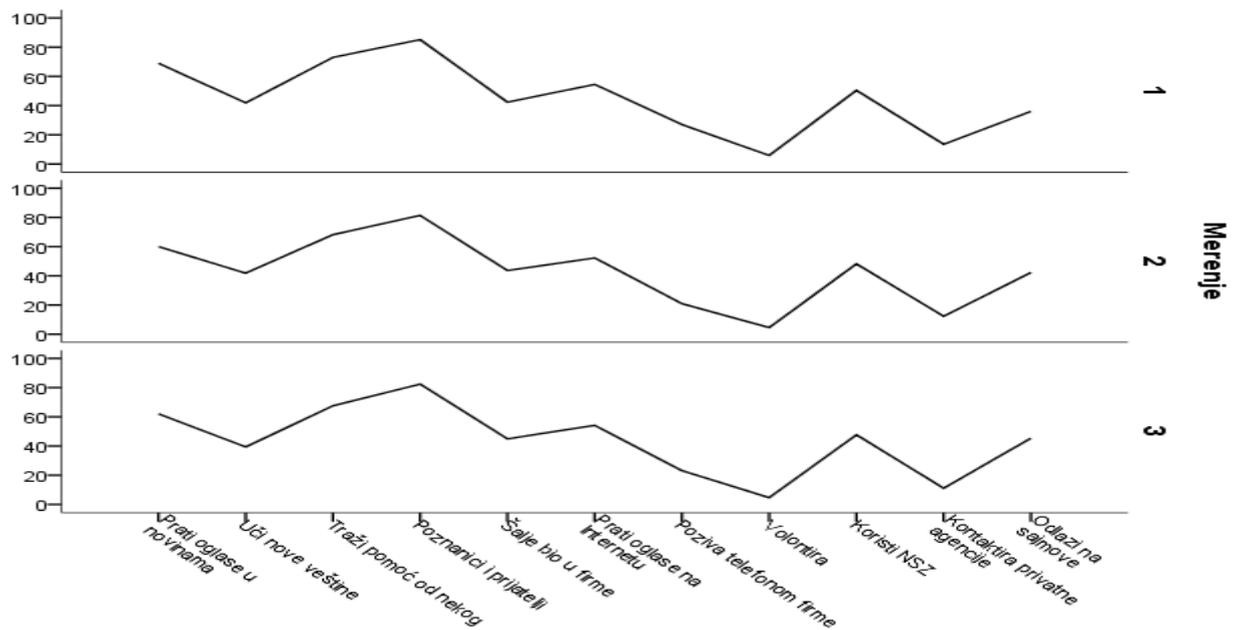
meseci grupa sa najvišim aktivizmom u odnosu na sve ostale grupe formirane po stažu nezaposlenosti kao i to da osobe sa najdužim stažom nezaposlenosti (76 i više meseci) pokazuju i najniži aktivizam (Slika 54).

Slika 54. Ukupni aktivizam kod nezaposlenih različitog staža čekanja na posao (N= 222)



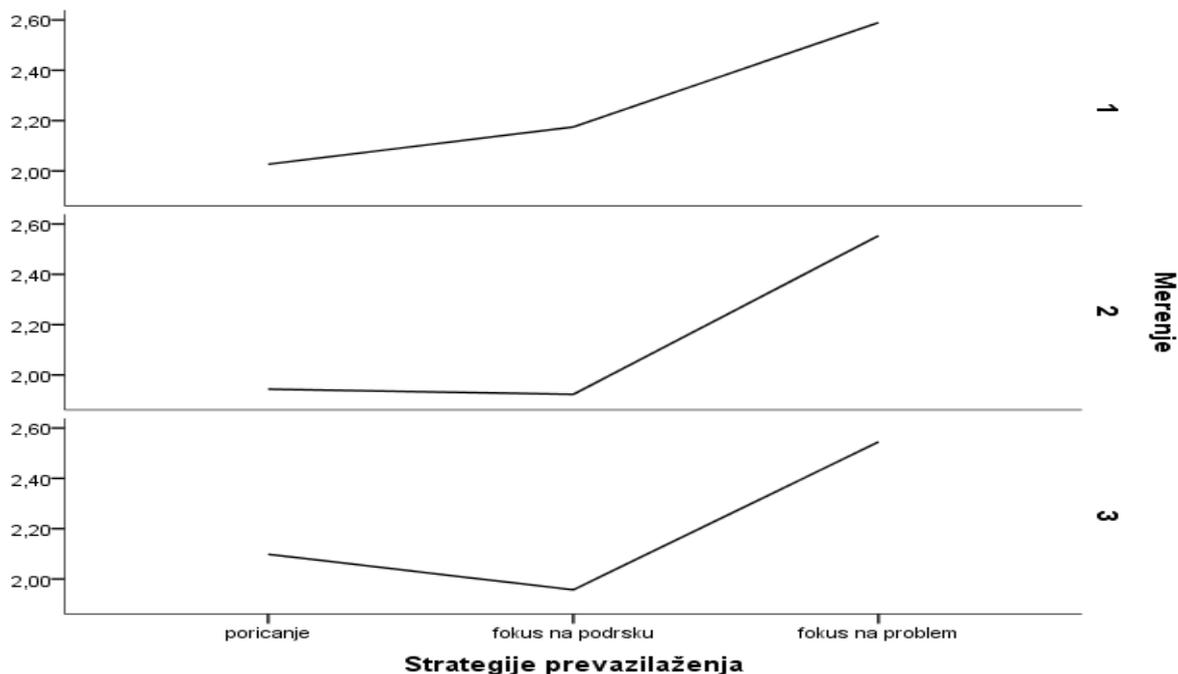
U cilju razumevanja značaja određenih postupaka za nalaženje zaposlenja, može se postaviti pitanje koje su od merenih aktivnosti traženja posla češće birane od strane nezaposlenih. Donji dijagrami pokazuju frekvencije pojedinih oblika aktivnosti u traženju zaposlenja nađene tokom praćenja u tri vremenske tačke (Slika 55). Može se uočiti relativno stabilan profil preferencija vrsta aktivnosti tokom 14 meseci praćenja. Aktivnosti koje nezaposleni 'često' ili 'skoro stalno to rade' bile su 'pomoć od strane drugih', 'praćenje oglasa za posao na Internetu', 'praćenje oglasa u novinama' i 'učenje novih veština'. Uočljivo je da između 50% i 60% nezaposlenih koristi usluge Nacionalne službe za zapošljavanje i da je ovaj procenat bio relativno stabilan u periodu praćenja od 14 meseci. Može se lako primetiti i da je najmanje onih koji često volontiraju i kontaktiraju privatne agencije za zapošljavanje.

Slika 55. Učestalost oblika aktivizma u traženju posla (N=222)



Još jedno važno pitanje je relacija ukupnog aktivizma, sa jedne, i dominantne strategije prevladavanja sa druge strane. Kao što je dijagramatski prikazano, fokus na problem podrazumeva viši nivo aktivizma u odnosu na poricanje i usmerenost na podršku od drugih (Slika 56). Dublja analiza može da pokaže da li usmerenost na rešavanje problema (nalaženje posla) znači pre svega sopstveno zalaganje ili ona uključuje i aktivnosti traženja podrške od drugih koja se pokazuje kao generalno najčešći oblik aktivizma u traženju posla.

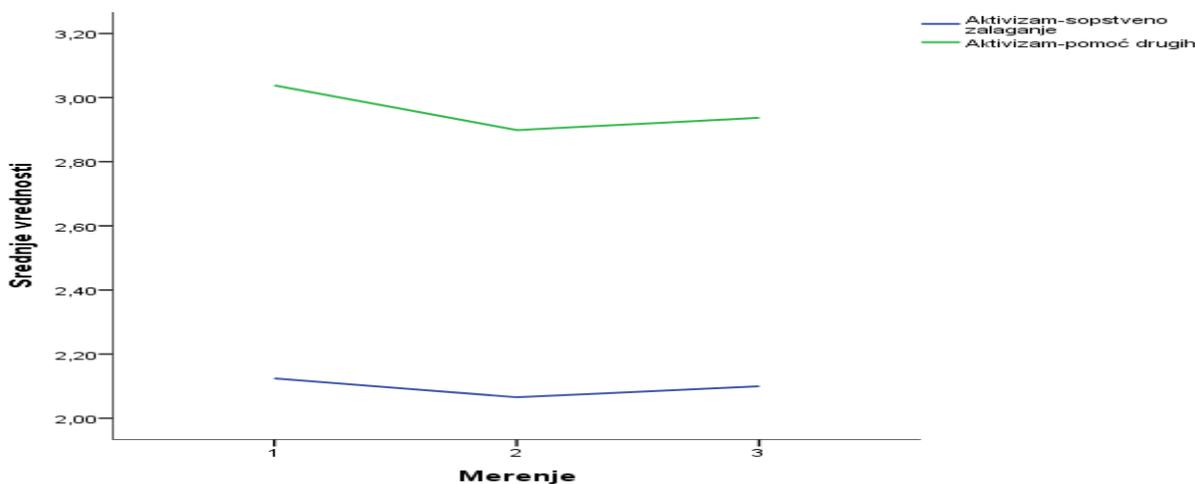
Slika 56. Aktivizam kod nezaposlenih sa različitim strategijama (N=222)



Aktivizam – sopstveno zalaganje i pomoć drugih

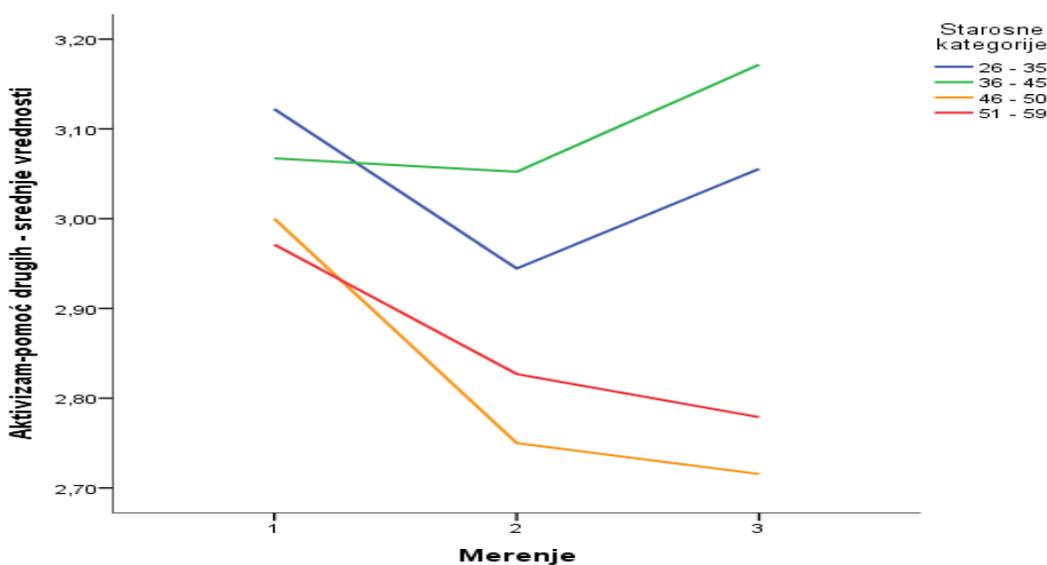
Kao što je već nagovešteno, faktorizacijom mera ukupnog aktivizma u zapošljavanju ustanovljeno je da se mere ovog konstrukta jasno grupišu u dve negativno korelirane dimenzije: sopstveno zalaganje i pomoć drugih. Donji dijagram pokazuje da je prosečna učestalost mera ovih dimenzija aktivizma takođe različita, sa višim srednjim vrednostima učestalosti za pomoć drugih (Slika 57). Osnovni cilj opisa mera ovih konstrukata je da se analiziraju razlike u njihovim tendencijama kada se uzmu u obzir različite demografske odlike nezaposlenih osoba. Za očekivati je da će određena grupa nezaposlenih biti sklonija sopstvenom zalaganju u nalaženju posla, odnosno, da će neka druga grupa biti sklonija da očekuje pomoć drugih u tome. Obzirom da se od 11 mera aktivizma 9 njih odnosi na dimenziju 'sopstveno zalaganje', opis ukupnog aktivizma važi i za dimenziju sopstvenog zalaganja. Otuda će deskripcija koja sledi biti data samo za dimenziju 'pomoć drugih'.

Slika 57. Učestalost dimenzija aktivizma kod nezaposlenih u tri merenja (N= 222)

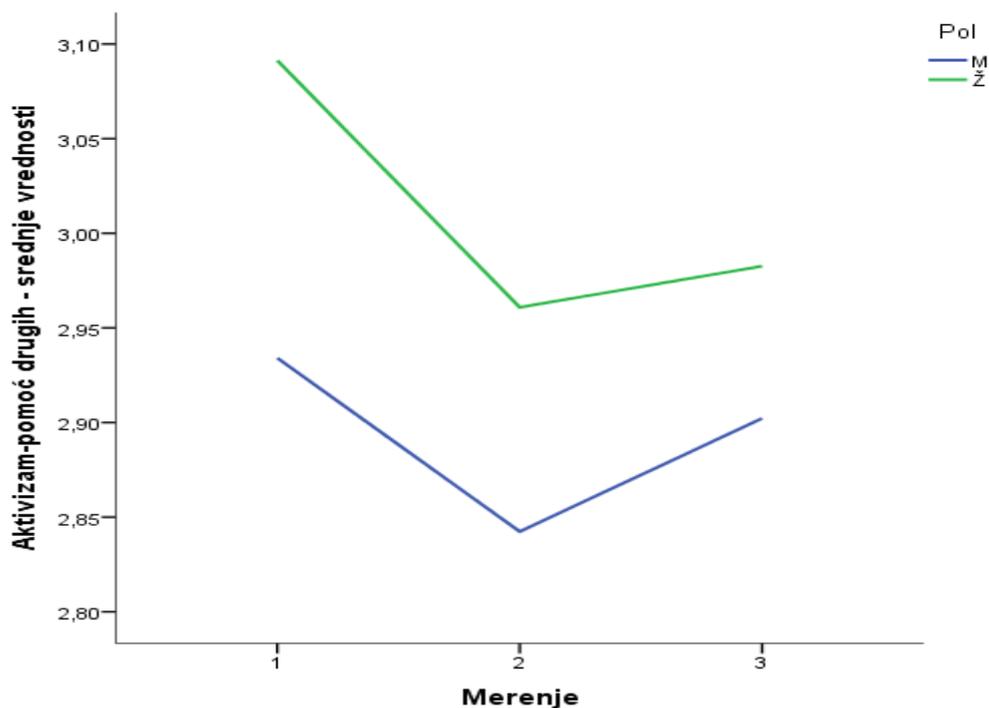


Kada je reč o starosti nezaposlenih može se uočiti da mlađi i oni mlađi od 45 godina nezaposleni pokazuju tendenciju da češće traže podršku drugih u ponovnom zapošljavanju, čak i da vremenom raste. Kod nezaposlenih starijih od 45 godina obrazac je drugačiji, odnosno, kod njih se sa produženjem statusa bez posla javlja tendencija odustajanja od podrške drugih (Slika 58).

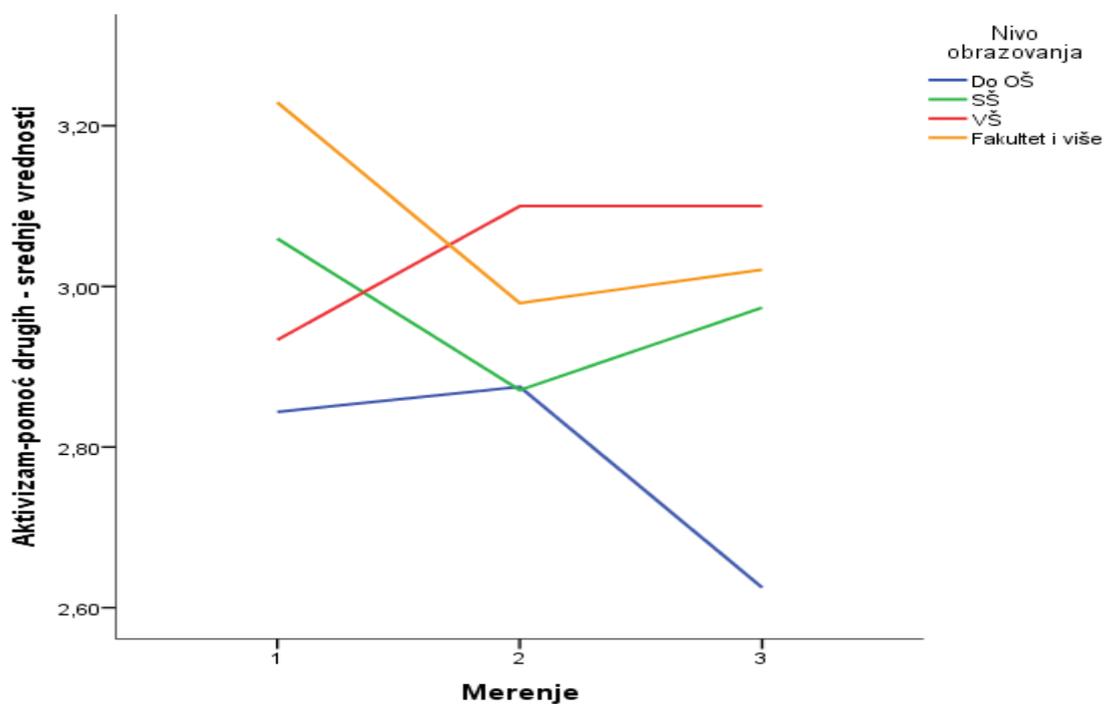
Slika 58. 'Pomoć drugih' kod nezaposlenih različite starosti (N= 222)



Slika 59. 'Pomoć drugih' kod nezaposlenih različitog pola (N= 222)



Slika 60. 'Pomoć drugih' kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N= 222)

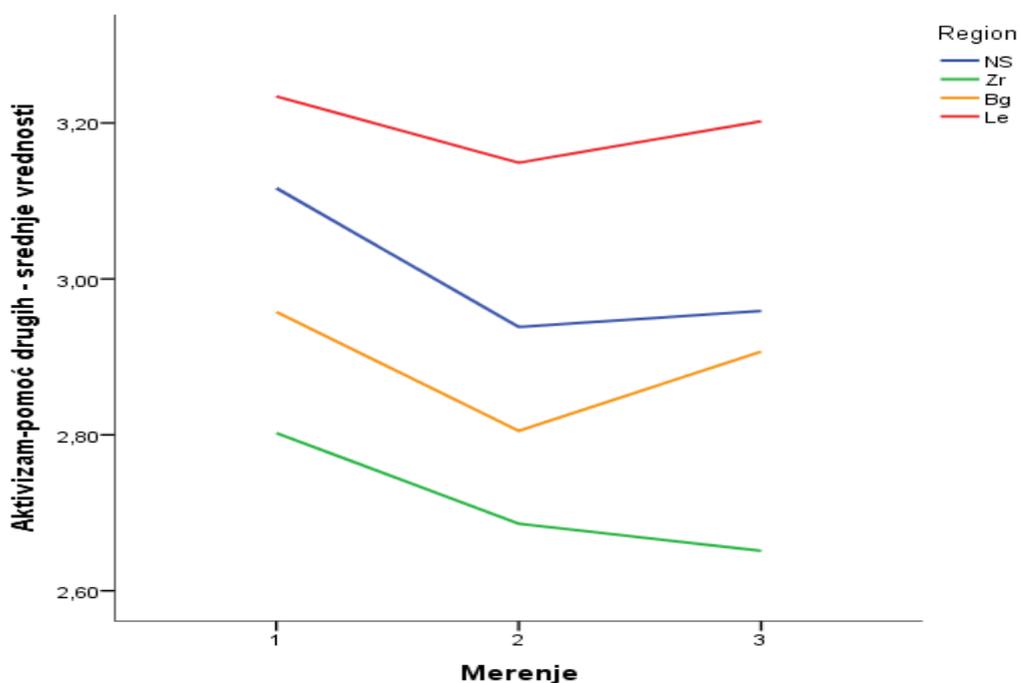


Prisutna je i tendencija da žene i nezaposleni sa višim i visokim obrazovanjem češće traže podršku drugih nego što to čine oni sa srednjom i osnovnom školom. Zanimljiva je

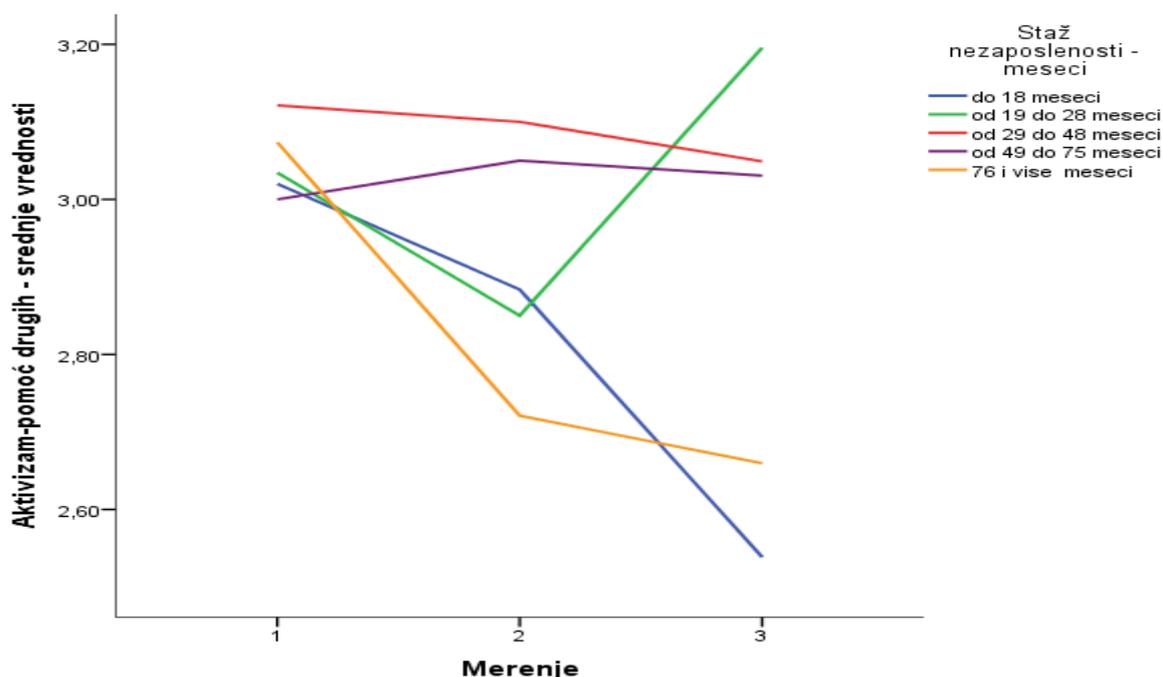
pojava opadanja ovakve orijentacije kod nezaposlenih sa osnovnom školom u trećem merenju.

Kada je reč o regionu stanovanja jasno je primetna jača orijentacija ka drugima u regionu Leskovca, ali i Novog Sada (Slika 61). Zanimljiva je situacija uticaja staža nezaposlenosti na podršku drugih sa protokom vremena. Sve grupe po stažu kao da kreću iz istog čvora (od istog stepena preferencije pomoći drugih), ali se sa protokom vremena ponašaju različito. Na primer, nezaposleni sa najkraćim i najdužim stažom čekanja na posao, posle 14 meseci, pokazuju pad aktivnosti u traženju pomoći drugih (Slika 62).

Slika 61. 'Pomoć drugih' kod nezaposlenih iz različitih regiona Srbije (N= 222)



Slika 62. 'Pomoć drugih' kod nezaposlenih različitog staža nezaposlenosti (N= 222)



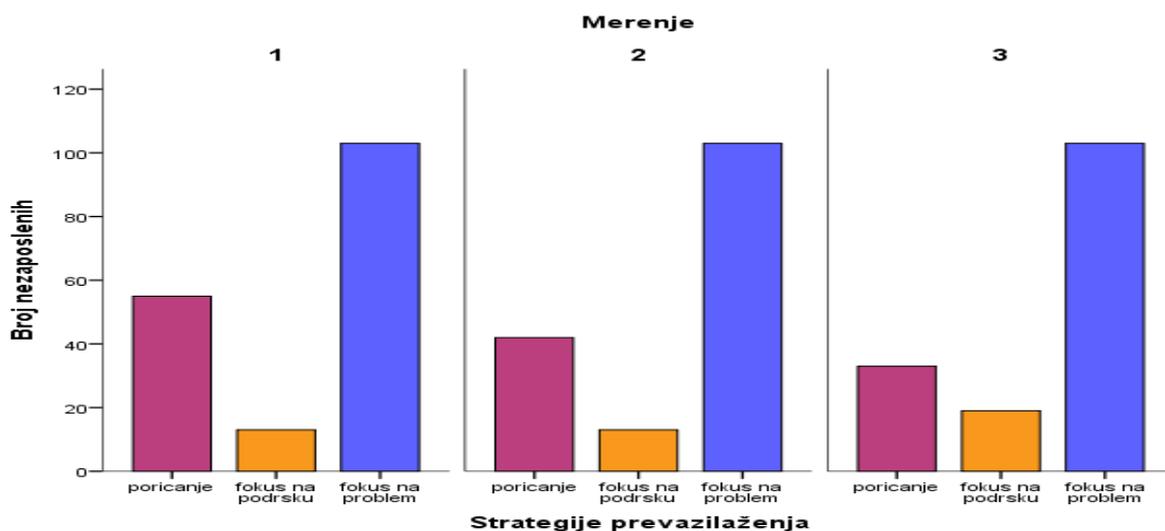
Opis ostalih mera kod nezaposlenih u Srbiji

Strategije prevladavanja kod nezaposlenih

Strategije prevladavanja su ispitane kao procena učestalosti reakcija na generalno stanje nastalo nakon gubitka zaposlenja. Od ispitanika je traženo da se opredele za jednu od pet opcija od kojih su tri ovde obrađene: poricanje (ne može da se pomiri sa gubitkom posla, ne prihvata to i izbegava da misli o tome), emotivna podrška (više se druži sa drugima, traži saosećanje, odlazi u crkvu) ili fokus na problem (traži oglase za posao, uči nove veštine, šalje biografiju na adrese firmi). U ovom delu biće opisana učestalost po merenjima, starosnim kategorijama, polu, obrazovanju, regionu i stažu nezaposlenosti. Na kraju ovog poglavlja, biće opisana i učestalost aktivnosti oko pokretanja sopstvenog posla (samozapošljavanje) kao i učestalost aktivnosti u cilju odlaska u inostranstvo.

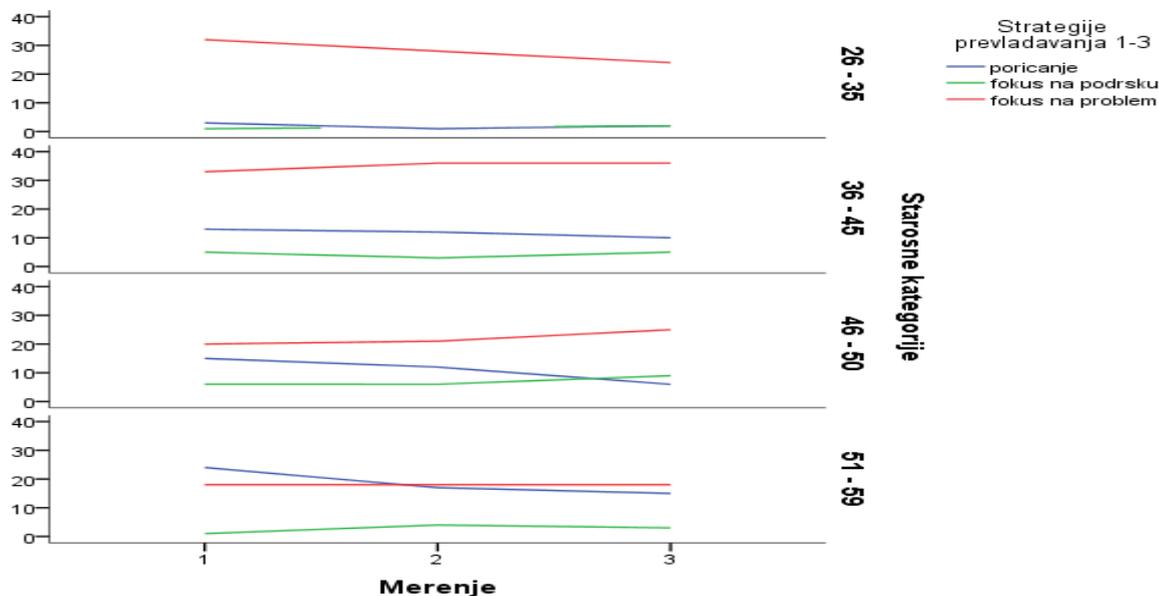
Na Slici 63 može se uočiti da primena strategija ne varira mnogo u zavisnosti od protoka vremena. Jedino se može primetiti tendencija da je tokom 14 meseci praćenja došlo do blagog pada primene strategije poricanja i do blagog porasta u korištenju podrške drugih.

Slika 63. Strategije prevazilaženja kod nezaposlenih u tri tačke merenja (N=222)



Kada je reč o značaju starosti primetno je da je kod svih starosnih kategorija fokus na problem najčešće primenjivana strategija prevladavanja (Slika 64).

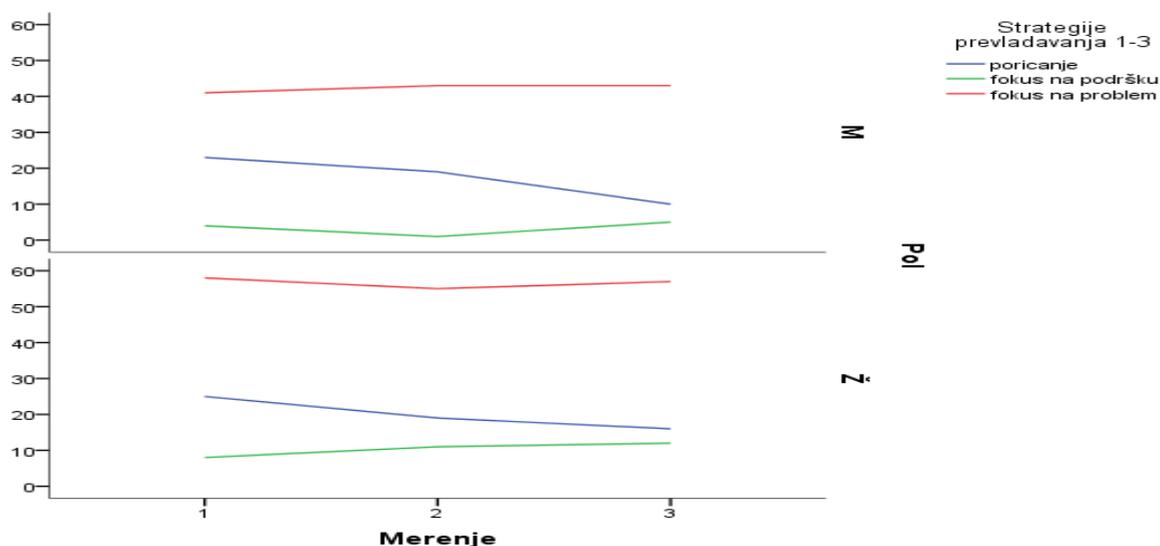
Slika 64. Strategije prevladavanja kod nezaposlenih različite starosti (N=222)



Fokus na rešavanje problema, u poređenju sa ostalim strategijama, najviše koriste ispitanici iz mlađih starosnih kategorija, dok su kod starijih ispitanika strategije ravnomernije zastupljene. Ispitanici između 46 i 60 godina starosti se u svim merenjima u značajnoj meri fokusiraju i na podršku, dok strategiju poricanja najstariji ispitanici najviše koriste posmatrano spram ostalih starosnih grupa. Uočljivo je da učestlost strategije fokus na problem ima tendenciju opadanja sa starošću kao i da se povećava učestalost drugih dveju, pogotovo strategije poricanja.

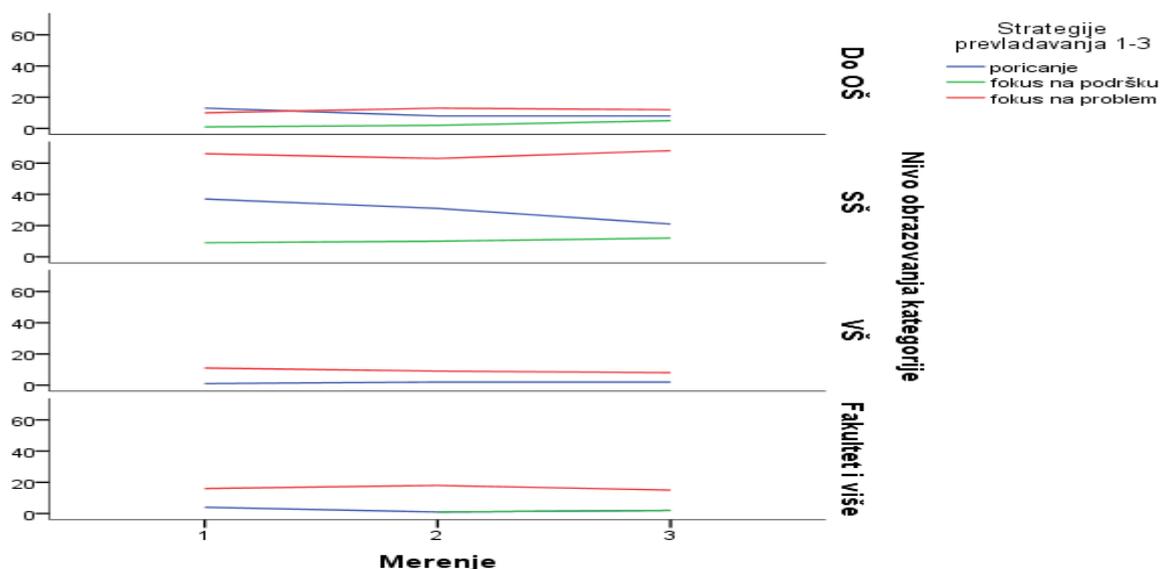
Ispitanici oba pola najviše koriste fokusiranje na problem, što je konzistentan nalaz u svim merenjima. Kod muškaraca vremenom dolazi do opadanja primene strategije poricanja, dok kod žena pored ređeg poricanja vremenom dolazi do češće primene fokusiranja na podršku.

Slika 65. Strategije prevladavanja kod nezaposlenih različitog pola (N=222)



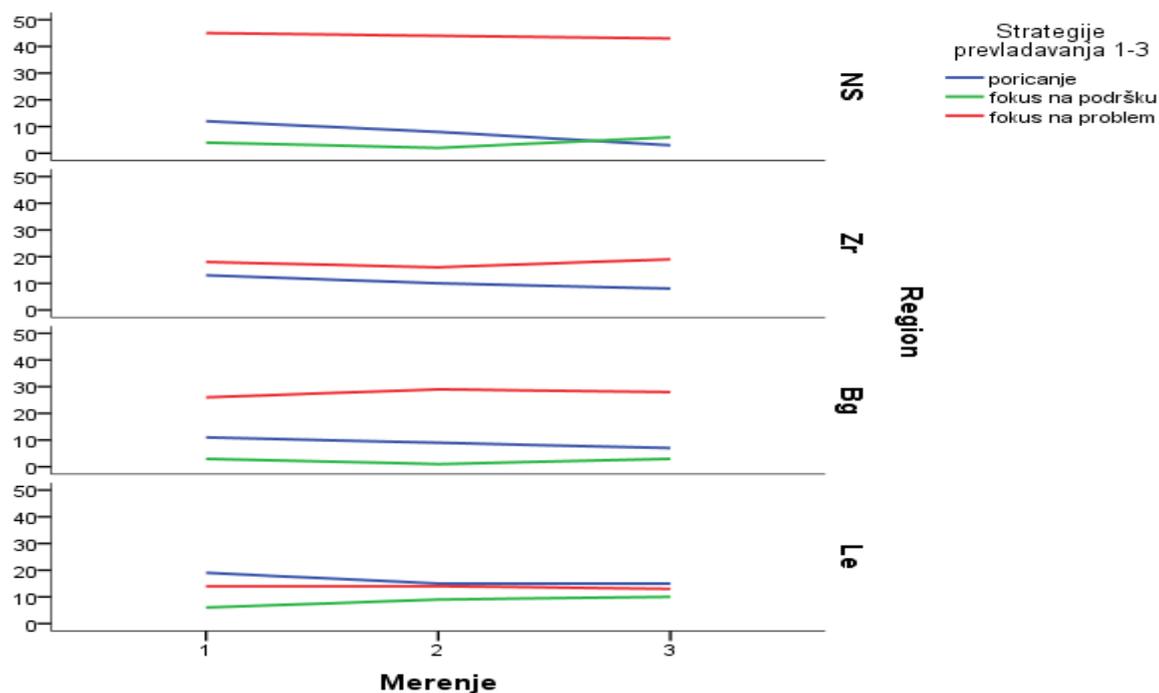
Na Slici 66 ponovo je primetno da sve obrazovne grupe najčešće koriste fokus na problem, potom poricanje, dok je fokus na podršku ređe korišćena strategija prevladavanja.

Slika 66. Strategije prevladavanja kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N=222)



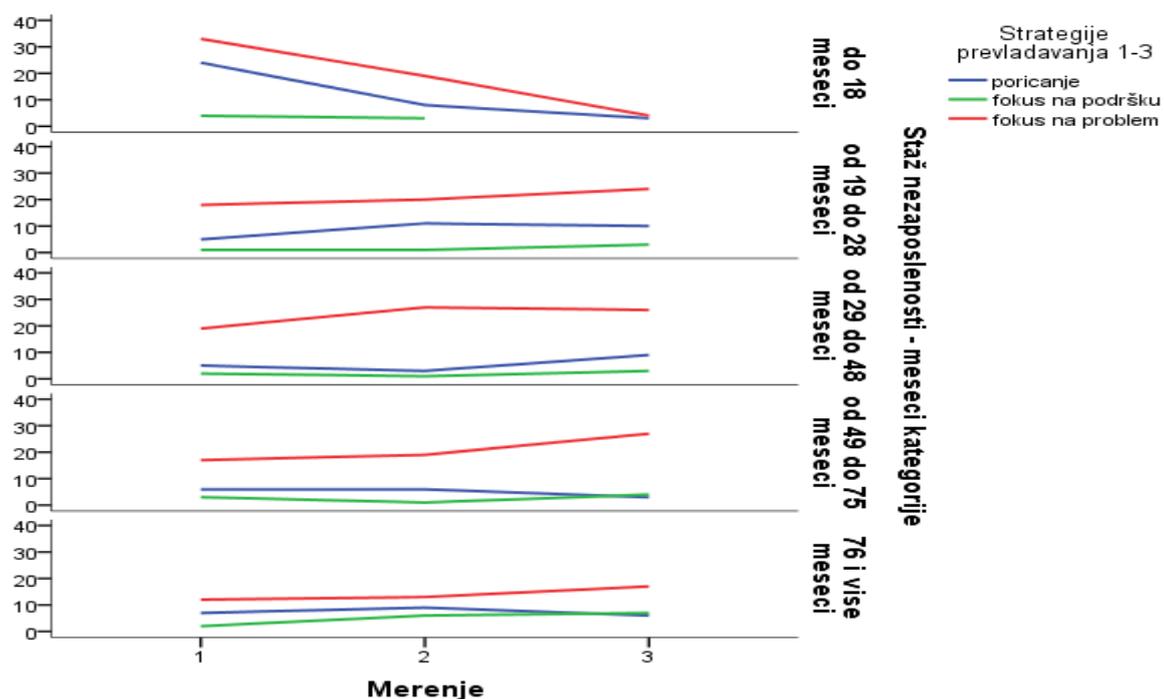
Sličan obrazac učestalosti strategija prevladavanja, primarno strategije fokusiranja na problem, prisutan je u svim gradovima, osim u Leskovcu (Slika 67). Obrazac učestalosti primene različitih strategija u ovom regionu je drugačiji. Nezaposleni iz ovog grada koriste ovu strategiju prevladavanja u manjoj meri u odnosu na nezaposlene iz drugih gradova, u sličnoj meri u kojoj koriste i strategije poricanja problema. Može se uočiti i tendencija da se strategija fokusiranje na problem vidljivije razdvaja od druge dve strategije u većim centrima (Beograd i Novi Sad), dok u manjim gradovima učestalost merenih strategija približno jednaka. Kod nezaposlenih iz Zrenajna broj onih koji se opredeljuju za strategije poricanja i pomoći drugih je jednak u sva tri merenja.

Slika 67. Strategije prevladavanja kod nezaposlenih iz različitih regiona Srbije (N=222)



Primena strategija prevladavanja se razlikuje kod ispitanika sa različitim stažom nezaposlenosti (Slika 68). Kod ispitanika koji su najkraće bez posla može se uočiti tendencija da sa protokom vremena opada i primena svih merenih strategija prevladavanja. Za razliku od njih, zaposleni koji su bez posle od 19 do 28 meseci beleže blagi porast u primeni svih strategija kroz vreme. Različite tendencije su primetne kod zaposlenih sa dužim periodom nezaposlenosti, ali zajednička je najčešća upotreba fokusa na problem u poređenju sa poricanjem ili traganjem za podrškom. Zanimljivo je da, u poređenju sa ostalima, ispitanici sa najdužim periodom nezaposlenosti znatno u manjoj meri koriste fokusiranje na problem dok vremenom aktiviraju i prevladavanje fokusom na podršku.

Slika 68. Strategije prevladavanja kod nezaposlenih različitog staža nezaposlenosti (N=222)

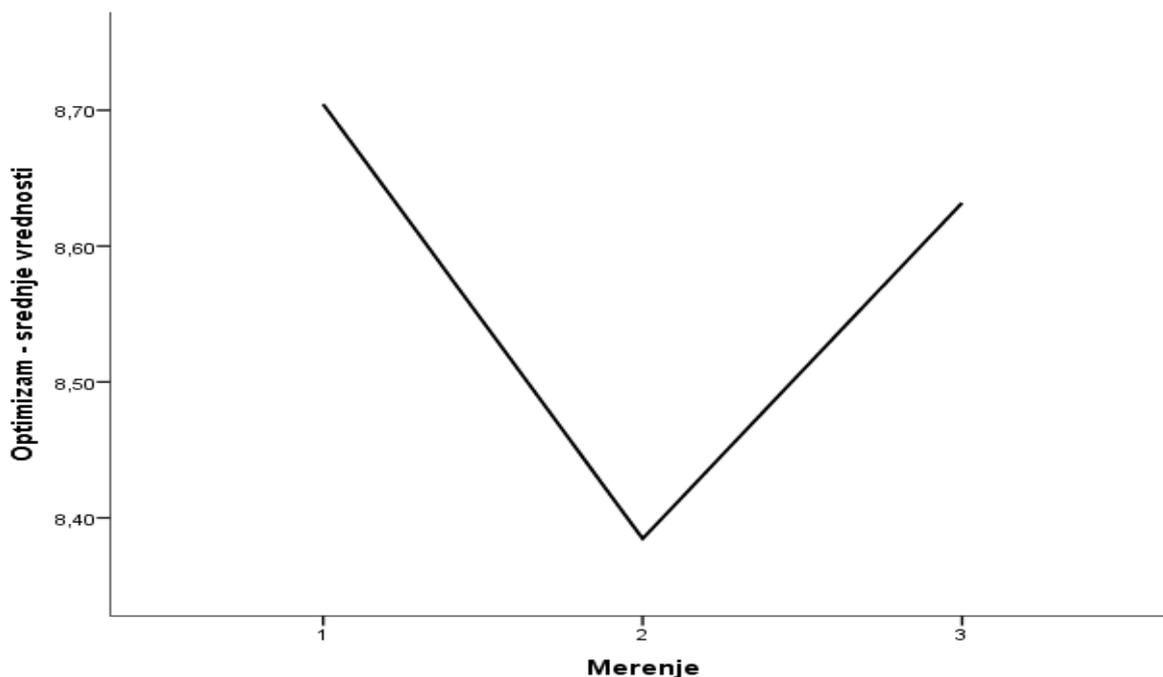


Procena verovatnoće ponovnog zaposlenja (optimizam)

Procena generalnog optimizma kod nezaposlenih (šansi za zaposlenje) urađena je pomoću skale sa 4 stavke kojima se od ispitanika traži da procene koliko je tačno da će drugi posao naći bez poteškoća, da će znanje i prethodno iskustvo pomoći u nalaženju novog posla, da će druge osobe pomoći kao i da generalno neće biti velikih teškoća u zapošljavanju. U opisu koji sledi date su srednje vrednosti kao i distribucije broja optimista među nezaposlenima kako je nađeno u tri tačke merenja.

Sa Slike 69 primetno je da su srednje vrednosti na optimizmu različite u tri tačke merenja, odnosno da dolazi do pada u drugom i porasta u trećem merenju.

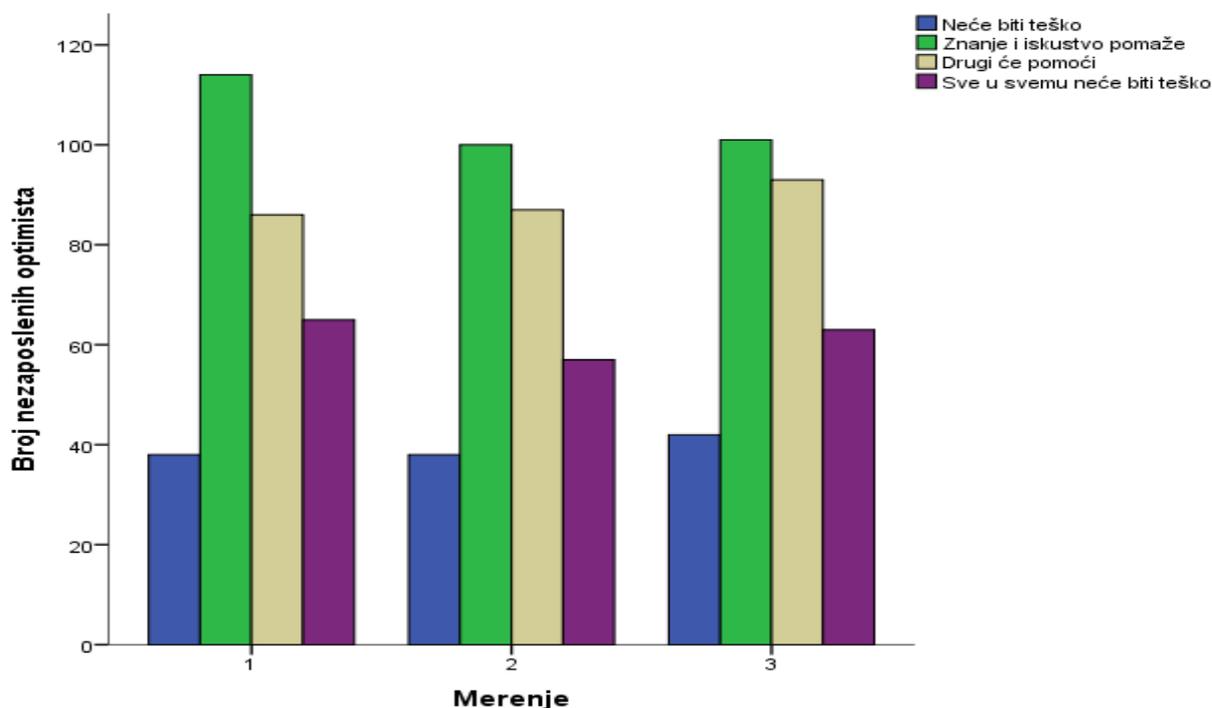
Slika 69. Optimizam kod nezaposlenih u tri tačke merenja (N=222)



Primetno je da se broj nezaposlenih optimista kroz tri vremenske tačke ne menja drastično (Slika 70). Najviše je onih koji smatraju da znanje i iskustvo pomaže, i njihov broj tokom vremena donekle opada. Nešto je manje onih koji smatraju da će im drugi pomoći i broj ovih ispitanika tokom vremena raste. Onih koji smatraju da ukupno gledano neće biti teško u drugom merenju je manje nego u prvom, ali se njihov broj u poslednjem merenju opet povećava. Najmanje je onih koji smatraju da neće biti teško, ali je primetan blagi porast u broju ovih ispitanika, kroz tri tačke merenja.

Generalno gledano, optimizam je najviši kod najmlađih nezaposlenih, ne varira između merenja i pokazuje tendenciju opadanja između starosnih kategorija (Slika 71). Konkretno, kod ispitanika od 36 do 45 godina, dolazi do blagog pada u drugom, ali i porasta optimizma u trećem merenju. Optimizam kod onih između 46 i 50 se nalazi u blagom porastu tokom vremena, dok kod ispitanika od 51 do 59 kontinuirano opada i dostiže najmanju vrednost u poslednjem merenju. U drugom merenju broj nezaposlenih optimista je opao po svim merama ovog konstrukta.

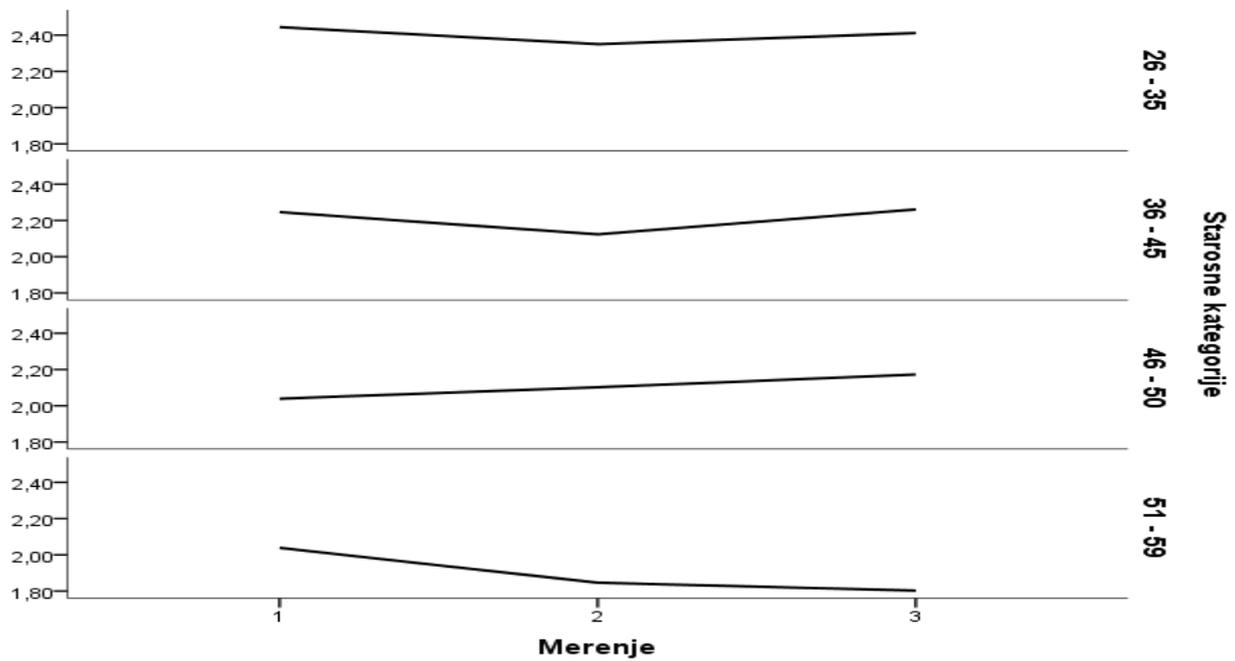
Slika 70. Optimizam - broj nezaposlenih optimista u tri tačke merenja (N=222)



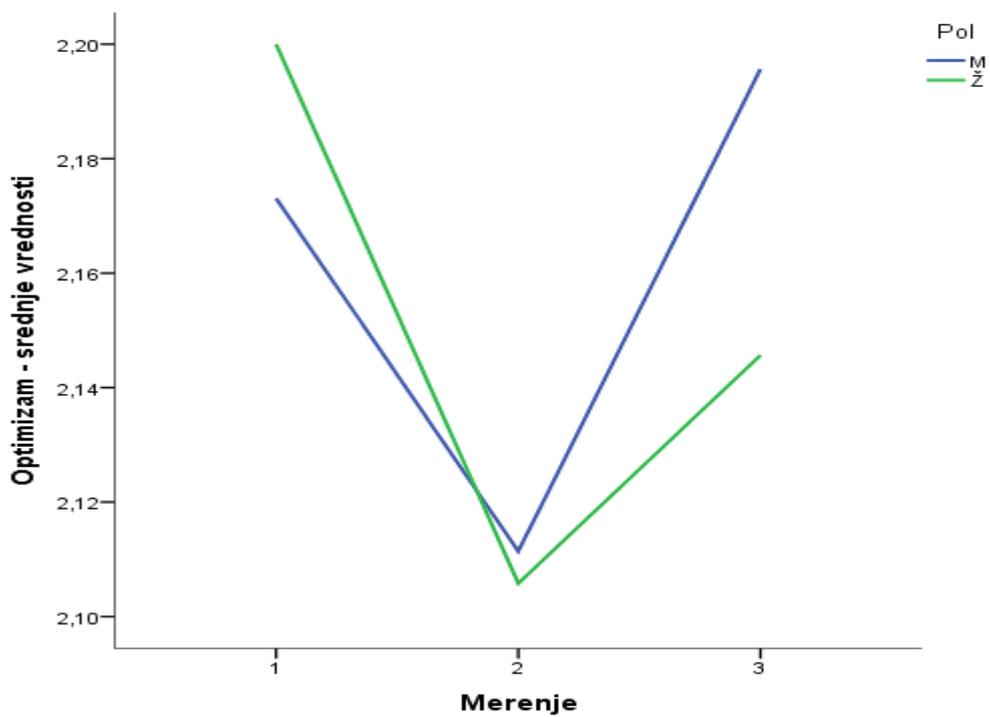
Kod muškaraca i žena primetan je isti trend pada optimizma u drugom merenju, ali i značajnog porasta u poslednjem merenju (Slika 72). U trećoj tački kod muškaraca optimizam je viši nego kod žena, koje su viši nivo optimizma imale u prvoj tački merenja.

Posmatrano po stavkama, nivoi optimizma su različito izraženi i promenljivi u toku vremena, kao što pokazuje Slika 70. Kod žena je znatno izraženiji stav da znanje i iskustvo pomažu, mada kroz merenja dolazi do opadanja intenziteta ove vrste optimizma. Po svim drugim merama optimizma imamo tendenciju većeg broja optimista kod nezaposlenih žena.

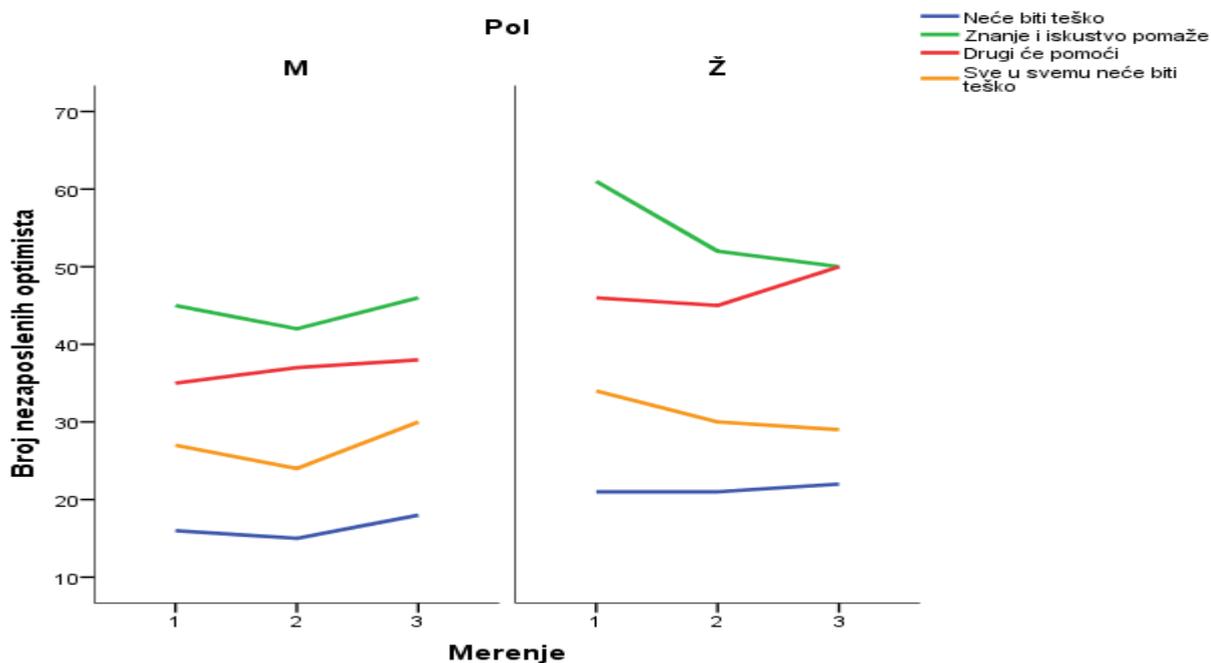
Slika 71. Optimizam među nezaposlenima različite starosti (N=222)



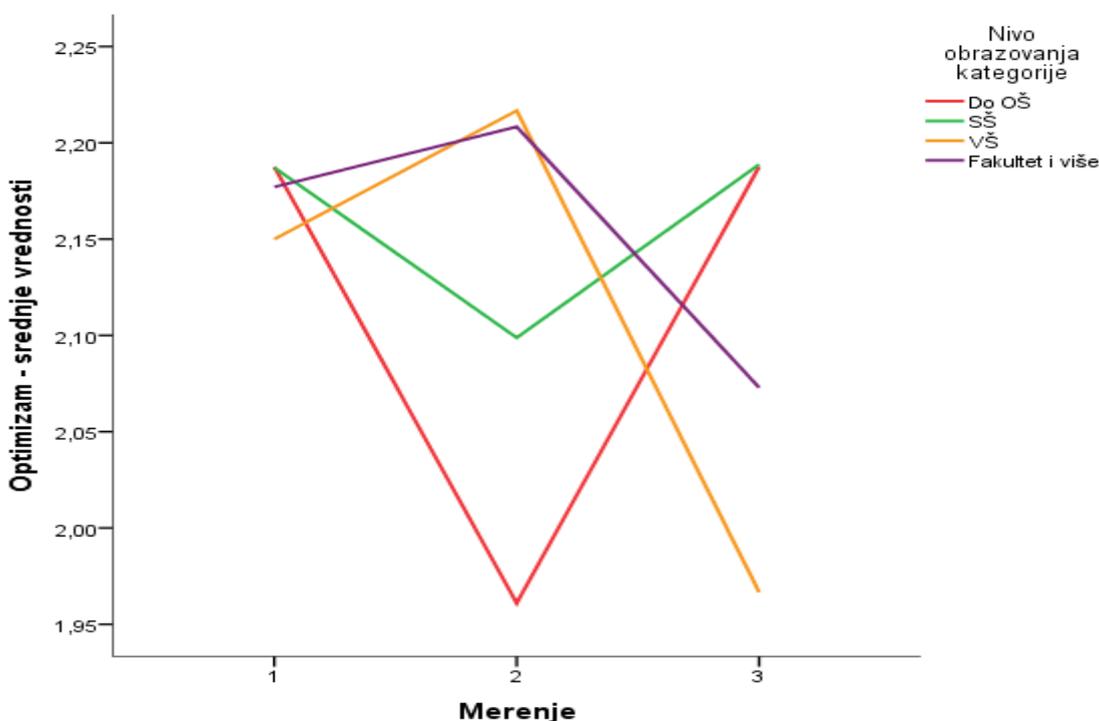
Slika. 72. Optimizam među nezaposlenima različitog pola (N=222)



Slika 73. Optimizam po stavkama kod nezaposlenih različitog pola (N=222)



Slika 74. Optimizam među nezaposlenima različitog obrazovanja (N=222)

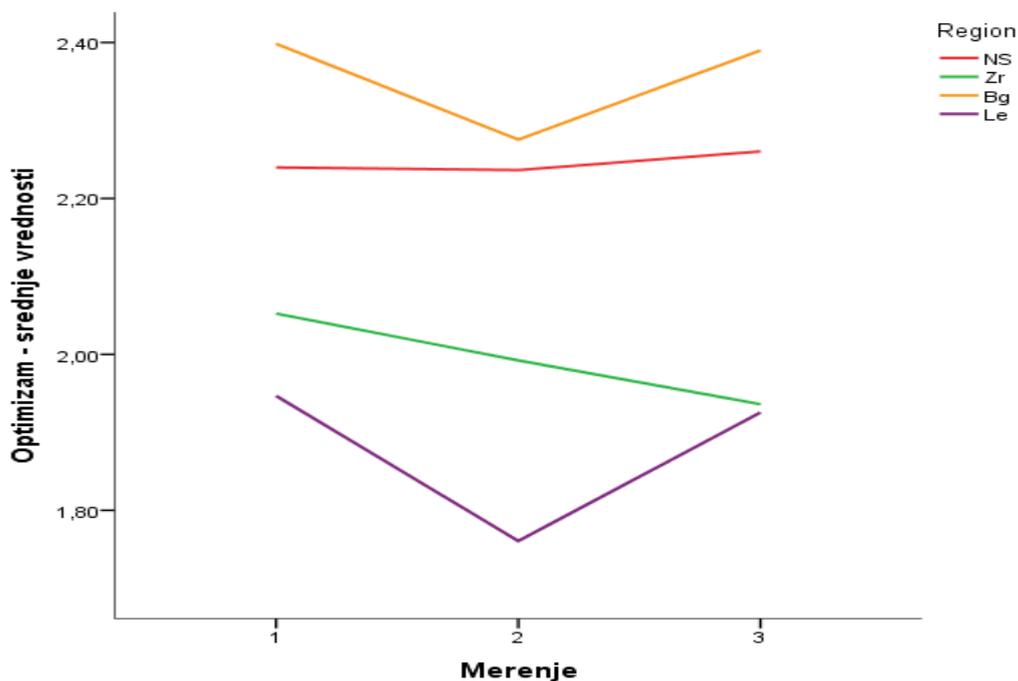


Ispitanici sa nižim stepenom obrazovanja izveštavaju o padu u nivou optimizma u drugom merenju, kao i o porastu optimizma u trećem merenju (Slika 74). Ovaj pad je

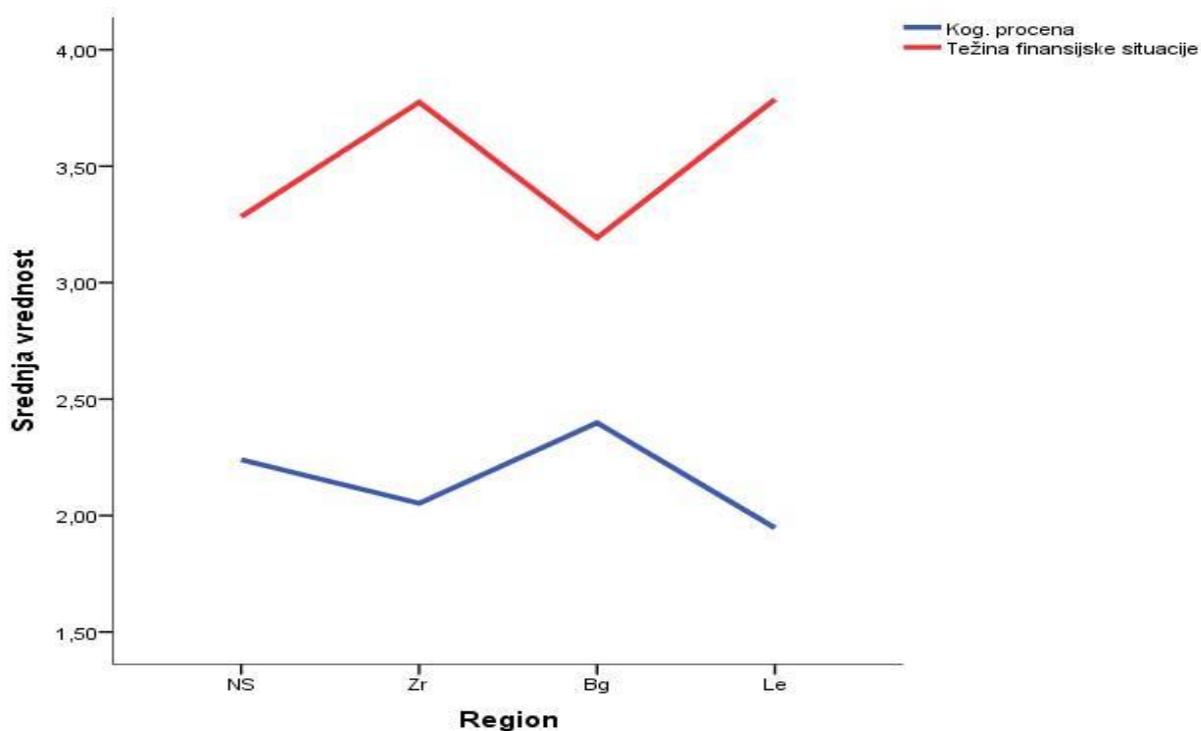
izraženiji kod ispitanika sa osnovnom školom. Kod ispitanika sa višim i visokim obrazovanjem dolazi do obrnutog trenda - optimizam najpre raste u drugom merenju, a zatim opada u trećem (veći pad kod ispitanika sa višom školom).

Najmanje optimizma beleži se kod nezaposlenih u Leskovcu i Zrenjaninu, dok su viši nivoi optimizma zabeleženi kod nezaposlenih u Novom Sadu i Beogradu (Slika 75). Sličan obrazac pada, a zatim i porasta u optimizmu prisutan je kod Leskovčana i Beograđana, pad u optimizmu kroz vreme beleži se kod Zrenjaninaca, dok su Novosađani izveštavali o veoma blagom porastu optimizma kroz merenja. Očigledno da nivo optimizma korelira sa stepenom ekonomske razvijenosti regiona, odnosno, sa brojem radnih mesta koji se lokalno nude na tržištu rada, ili je barem takvo očekivanje kod nezaposlenih. Pretpostavka da optimizam predstavlja subjektivnu meru ekonomske moći regiona podrazumeva da niži optimizam korelira sa procenom teže ekonomske situacije dobila je potvrdu u analizama podataka. Naime, utvrđeno je da nezaposleni iz Leskovca i Zrenjanina pokazuju značajno niži optimizam od nezaposlenih iz Novog Sada i Beograda ($F_{(3,218)} = 5.70, p < .01$) kao i značajno veće finansijske teškoće ($F_{(3,218)} = 6.12, p < .01$) (Jelić i sar., 2016). Odnos ove dve varijable po regionima je prikazan na Slici 76.

Slika 75. Optimizam među nezaposlenima iz različitih regiona Srbije (N=222)



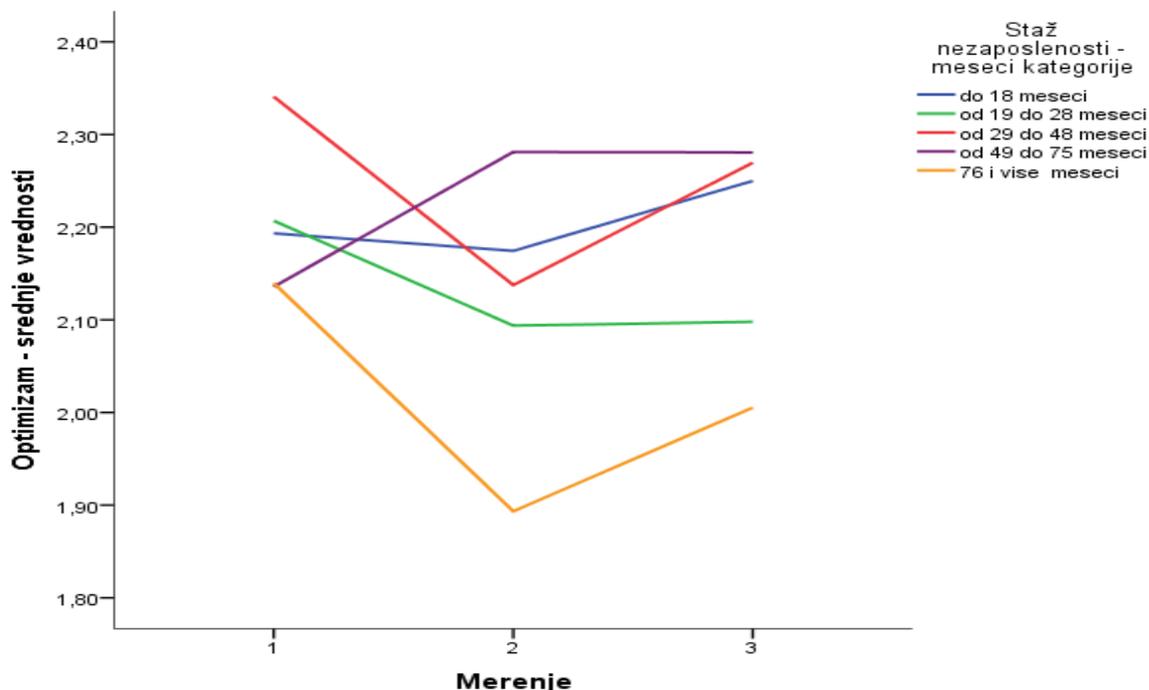
Slika 76. Optimizam i finansijske teškoće među nezaposlenima iz različitih regiona (N=222)



Optimizam između prva dva merenja je u opadanju kod svih grupa nezaposlenih prema stažu, osim kod onih nezaposlenih od 49 do 75 meseci (Slika 77). Kod njih je u trećem

merenju zabeležena stagnacija, dok se kod svih ostalih grupa nezaposlenih optimizam u trećem merenju nalazi u porastu.

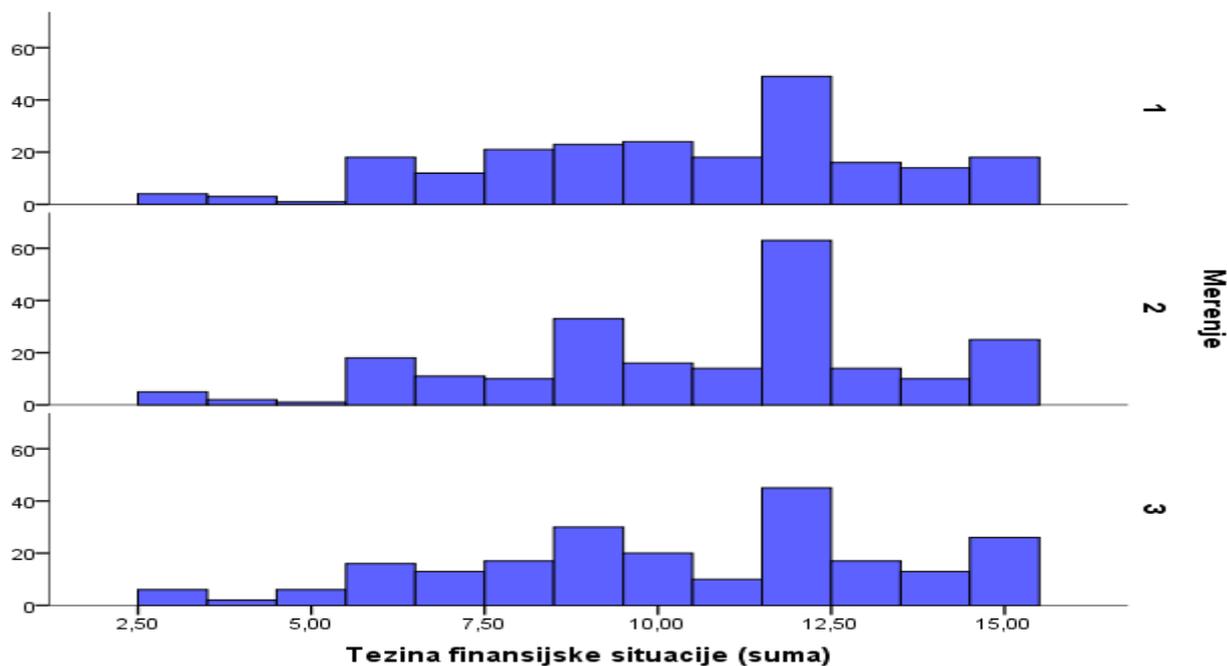
Slika 77. Optimizam među nezaposlenima različitog staža čekanja na posao (N=222)



Finansijske teškoće izazvane gubitkom zaposlenja

Ocena finansijskih teškoća dobijena je tako što je od ispitanika traženo da se izjasne u kojoj meri će osetiti posledice nastale nemaštine, snižavanja sopstvenog životnog standarda i smanjene količine novca kojim raspolažu u domaćinstvu. Ukupan skor dobijen je kao suma ocena po stavkama i predstavlja stepen težine finansijske situacije nastale usled gubitka posla. Distribucija broja nezaposlenih po ukupnom skoru težine pokazuje svojstvo negativne asimetričnosti, odnosno, grupisanje frekvencija u blizini povišenih skorova u sva tri merenja. Ovo govori da je finansijska situacija kod skoro 50% nezaposlenih u Srbiji teška ili ekstremno teška. Ponovo, u drugom merenju postoji tendencija da je ta situacija ocenjena kao dodatno teža (Slika 78).

Slika 78. Distribucija broja nezaposlenih po težini finansijske situacije u tri merenja (N=222)



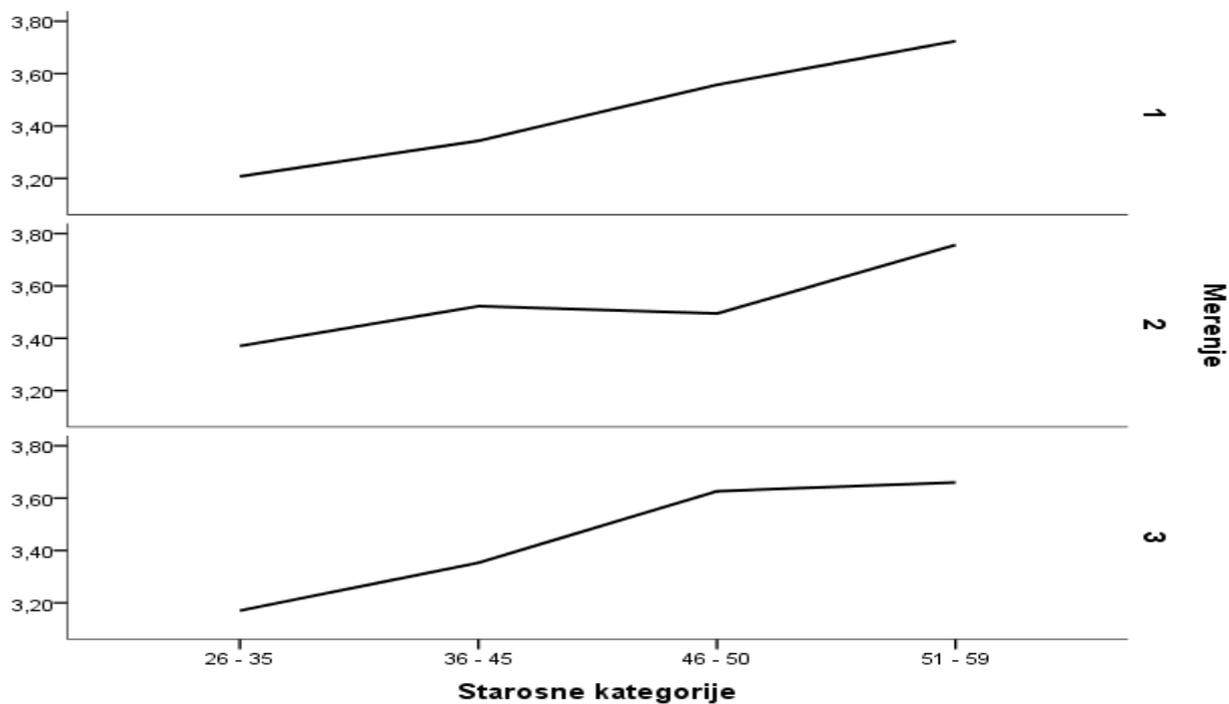
Slika 79. Težina finansijske situacije kod nezaposlenih u tri tačke merenja (N=222)



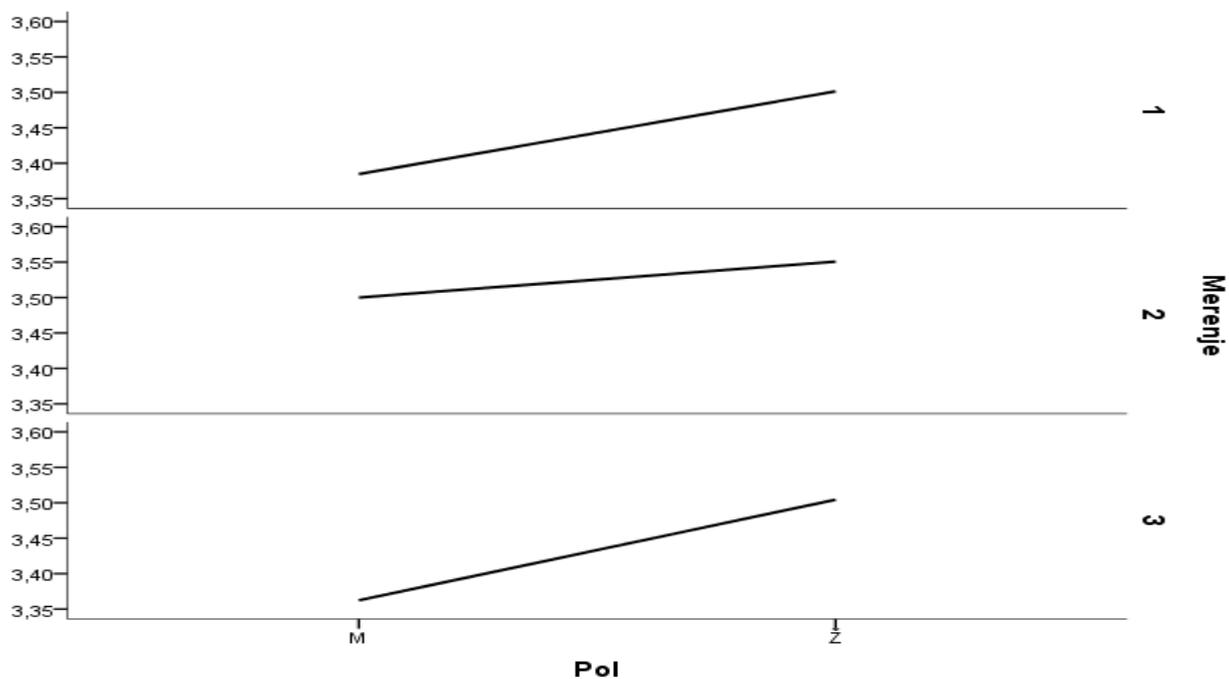
Kako pokazuju gornji dijagrami, u drugom merenju ispitanici izveštavaju o delimičnom pogoršanju finansijske situacije izazvane gubitkom zaposlenja, dok se procena ovog stanja u trećem merenju vraća na vrednost zabeleženu na početku. Utisak je da je situacija za nezaposlene bila teža tokom perioda mart – oktobar 2012. godine.

Na donjem dijagramu jasna je tendencija porasta finansijskih teškoća kod starijih grupa nezaposlenih (Slika 80) kao i kod nezaposlenih žena (Slika 81).

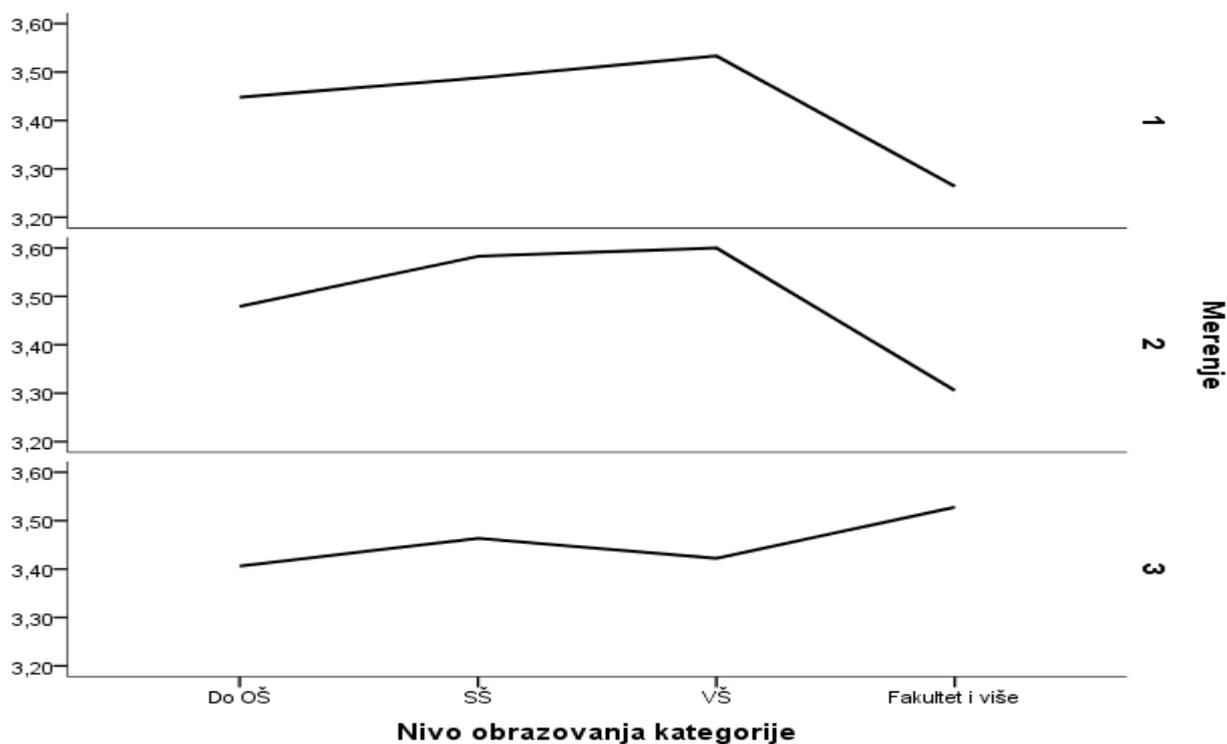
Slika 80. Težina finansijske situacije kod nezaposlenih različite starosti (N=222)



Slika 81. Težina finansijske situacije kod nezaposlenih različitog pola (N=222)



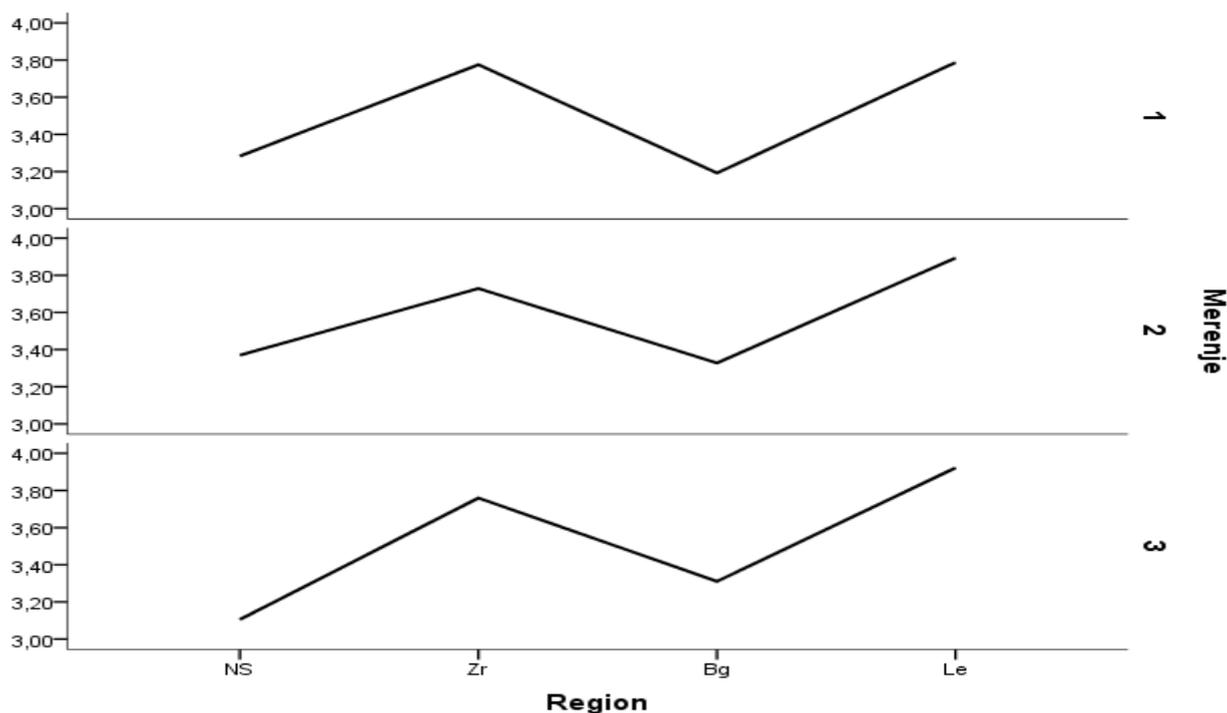
Slika 82. Težina finansijske situacije kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N=222)



Kada je u pitanju nivo obrazovanja i procena težine finansijske situacije (Slika 82) u sva tri merenja finansijske teškoće u najvećoj meri navode ispitanici sa završenom srednjom i višom školom, dok u trećem merenju (nakon 14 meseci) dolazi do blagog porasta broja ispitanika sa završenim fakultetom koji izveštavaju o finansijskim problemima usled gubitka posla.

Prisutne su i stabilne regionalne razlike kada je reč o proceni težine finansijske situacije (Slika 83). Ponovo nalazimo da je značajna veličina i ekonomska snaga grada u kojoj nezaposleni živi – veću ocenu teškoća daju nezaposleni u Leskovcu i Zrenjaninu.

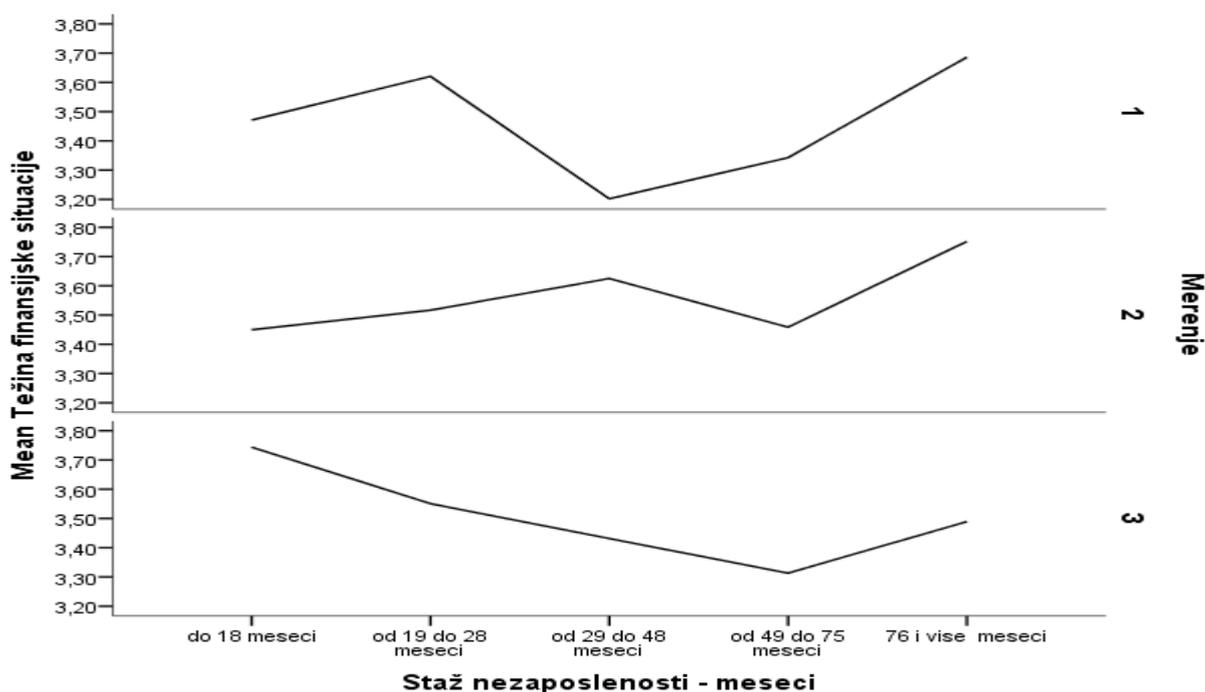
Slika 83. Težina finansijske situacije kod nezaposlenih iz različitih regiona Srbije (N=222)



Kada je reč o proceni težine finansijske situacije u odnosu na trajanje nezaposlenosti (Slika 84), primetno je da u sva tri merenja ne postoji linearan odnos ove dve varijable. U prvom i drugom merenju, kao razdoblje najteže finansijske situacije, identifikovan je period od 76 meseci nakon gubitka posla, dok se u trećem merenju navodi period trajanja nezaposlenosti do 18 meseci. U prvom merenju primetna je promena percepcije finansijskih teškoća u pozitivnom smeru koja se javlja u intervalu od 29. do 48. meseca trajanja nezaposlenosti, dok se u trećem merenju ova promena javlja u periodu od 49 do 75 meseci nakon gubitka posla.

Slika 84. Težina finansijske situacije kod nezaposlenih različitog staža nezaposlenosti

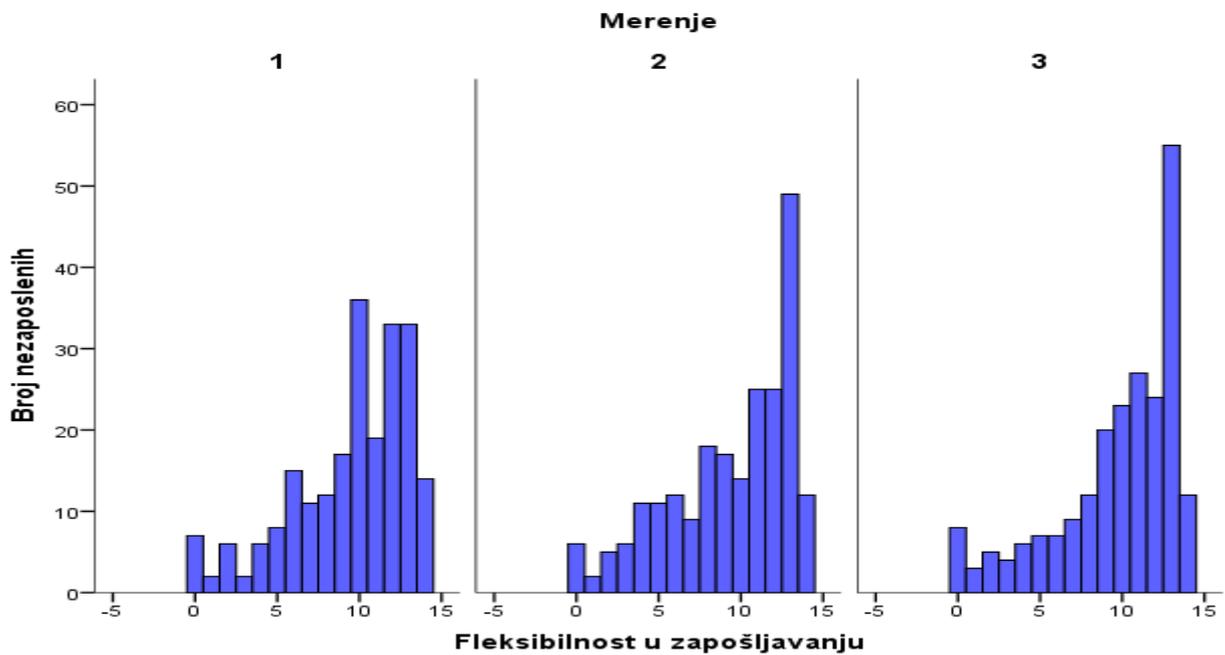
(N=222)



Fleksibilnost u zapošljavanju

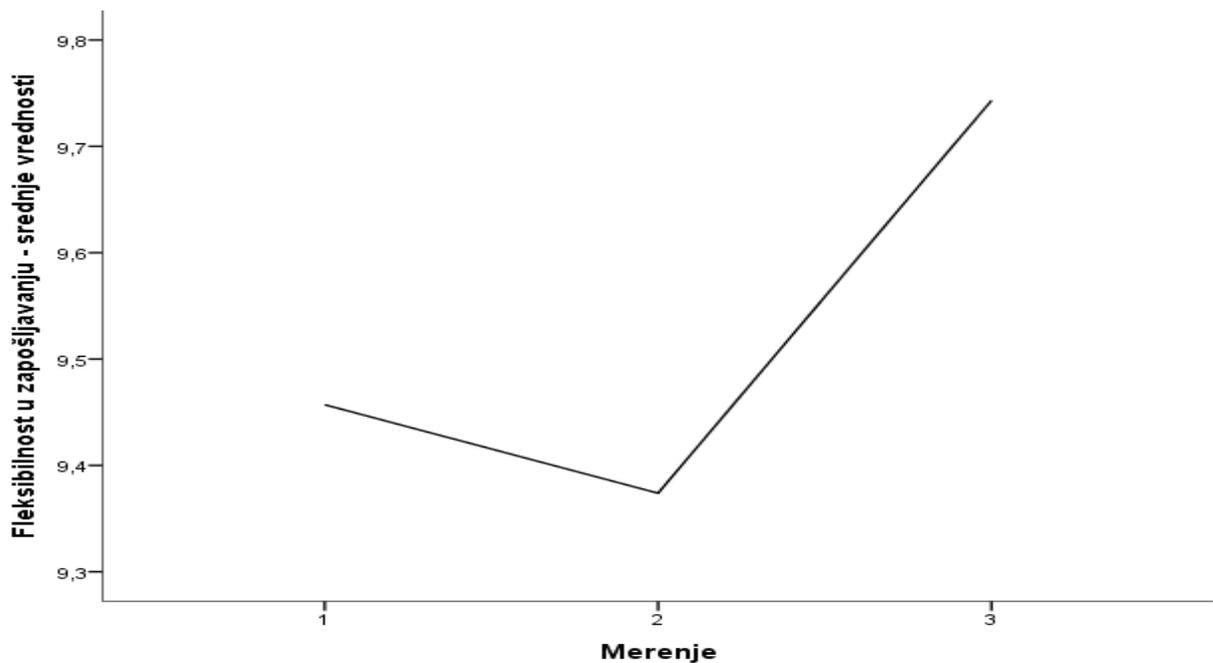
Pomoću 13 stavki upitnika UFZ (Majstorović i dr., 2016) merena je fleksibilnost pri zapošljavanju, odnosno, spremnost osobe da prihvati dosadne poslove, da pohađa treninge kako bi stekla nove veštine, da prihvati posao koji zahteva niže obrazovanje od onog koje nezaposleni već ima ili spremnost da prihvati i nižu platu samo da bi dobio/la posao. Donje distribucije skorova dobijenih u tri merenja pokazuju negativnu zakrivljenost, odnosno, povećani nivo fleksibilnosti kod nezaposlenih kao i tendenciju povećanja sa protokom vremena (Slika 85). Drugim rečima, sa protokom vremena, veći broj nezaposlenih postaje spremniji da prihvati poslove koji su manje plaćeni, koji zahtevaju niži nivo obrazovanja, kao i da dodatne treninge i usvajanja novih veština ukoliko to povećava šansu zaposlenja.

Slika 85. Distribucije mera fleksibilnosti u zapošljavanju u tri merenja (N=222)



Ovo potvrđuje i distribucija skorova ukupne fleksibilnosti u zapošljavanju po kojoj postoji jasna tendencija porasta u trećem merenju (Slika 86).

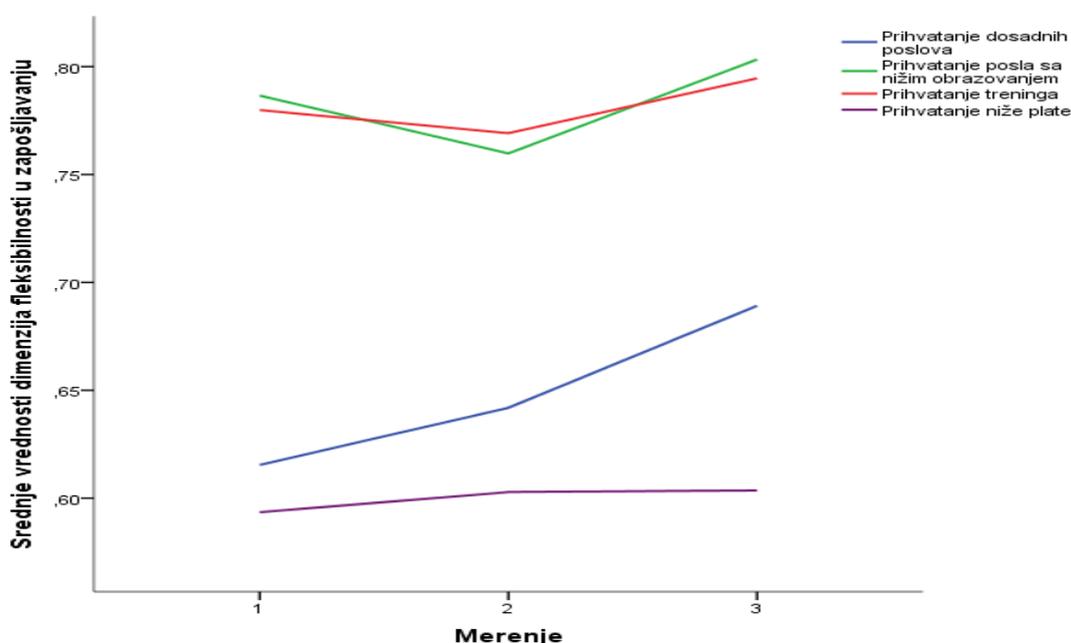
Slika 86. Ukupna fleksibilnosti u zapošljavanju u tri merenja (N=222)



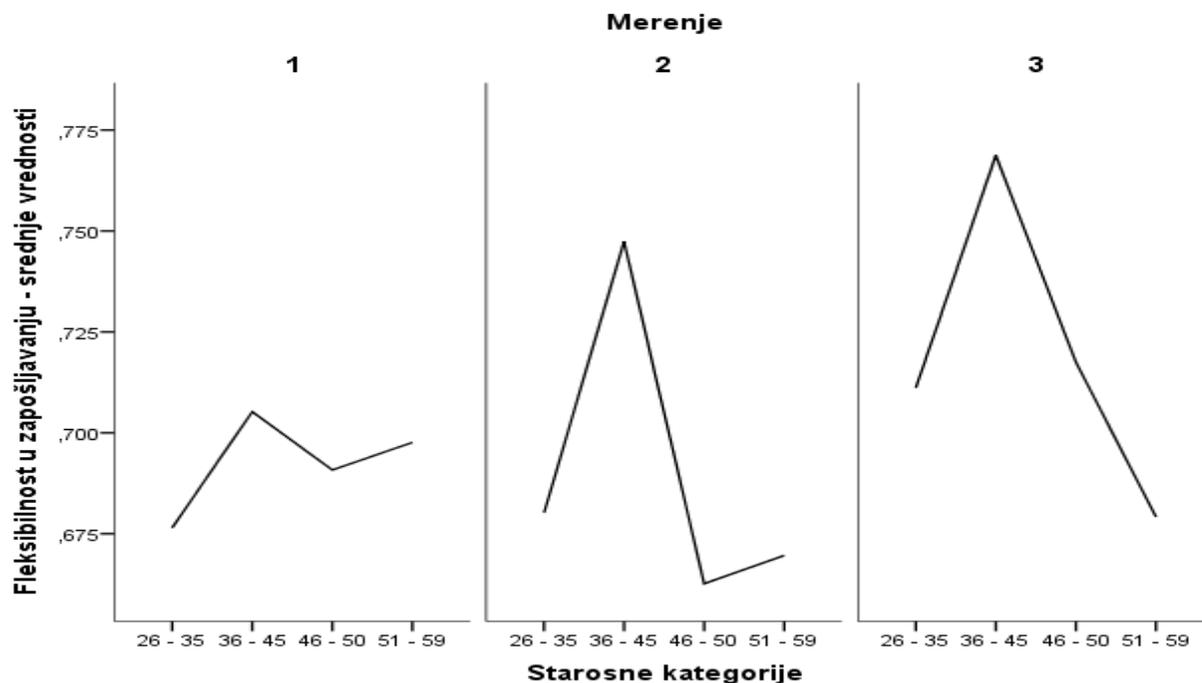
Distribucija individualnih mera fleksibilnosti ukazuje na dva klastera: 1. prihvatanje treninga i poslova koji zahtevaju niže obrazovanje i 2. prihvatanje dosadnih poslova i niže plate (Slika 87). Dijagram pokazuje da su u sva tri merenja ispitanici u manjoj meri spremni da pristanu da rade za nižu platu ili da prihvataju dosadne poslove. Kada je reč o spremnosti da se prihvate dosadni poslovi, postoji jasna tendencija rasta kroz merenja. Na drugoj strani, postoji veća spremnost za prihvatanje poslova koji zahtevaju niže nivoe obrazovanja i prihvatanje treninga. Ta spremnost najveća je u trećem merenju, odnosno nakon 14 meseci praćenja.

Posmatrano po starosnim kategorijama, vidljiva je opšta tendencija porasta fleksibilnosti u zapošljavanju sa protokom vremena (Slika 88). Zanimljivo je da ukupna fleksibilnost vremenom raste, posebno u grupi nezaposlenih starosti između 36 i 45 godina. Odstupanje od ovog trenda nalazimo kod starijih nezaposlenih, gde fleksibilnost u zapošljavanju pada u drugom merenju.

Slika 87. Dimenzije fleksibilnosti u zapošljavanju u tri merenja (N=222)



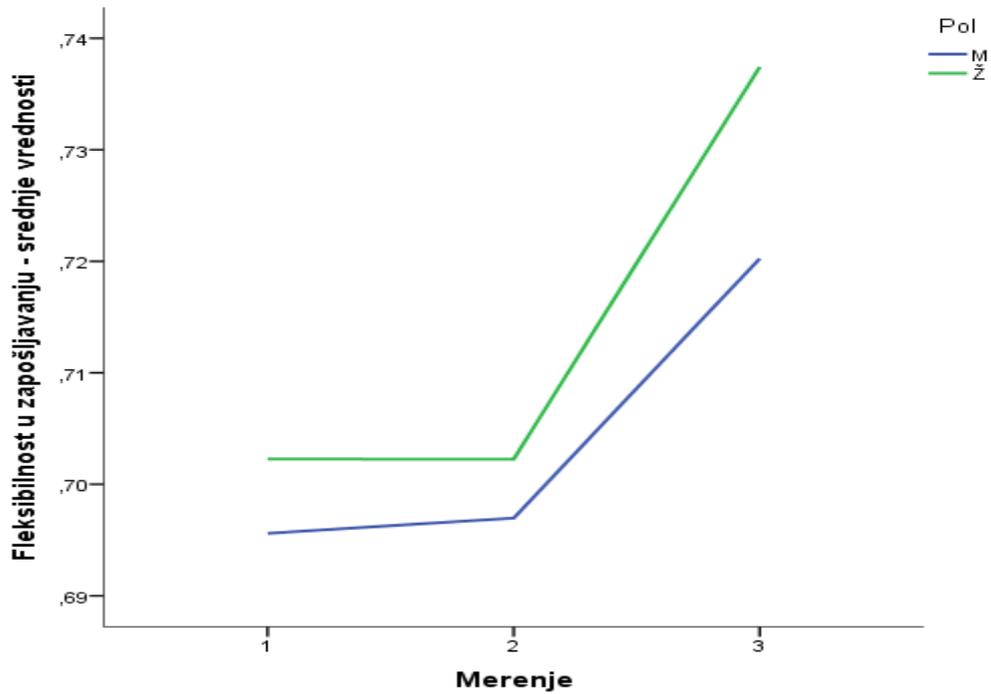
Slika 88. Fleksibilnost u zapošljavanju - starosne kategorije nezaposlenih (N=222)



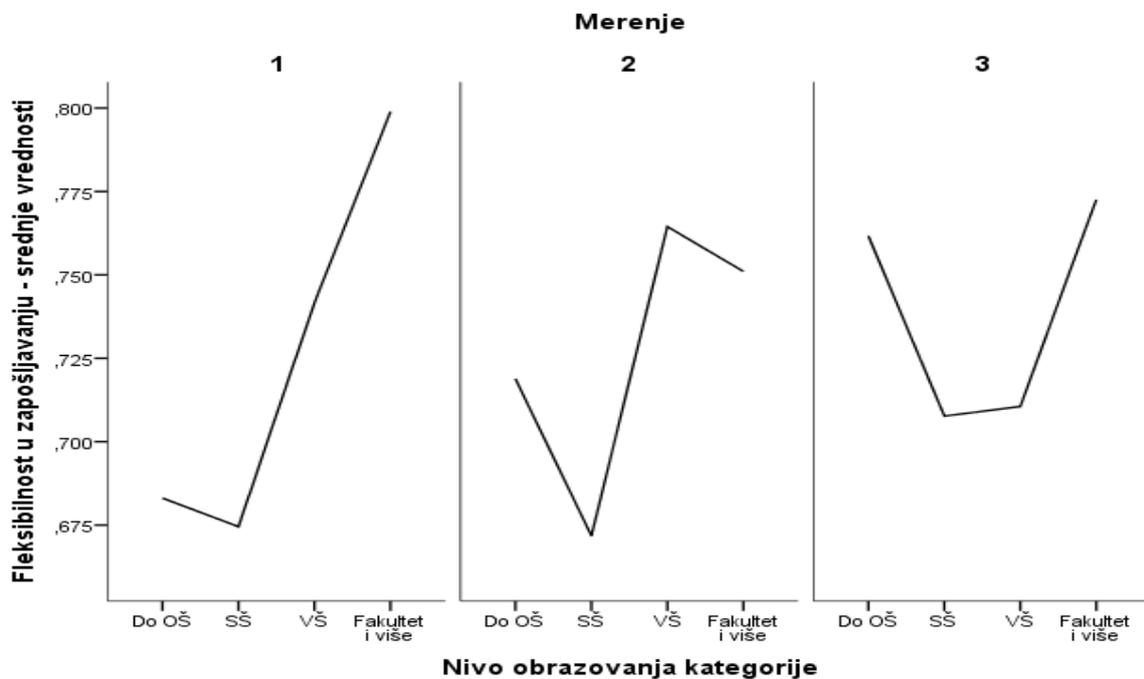
Kod nezaposlenih muškaraca i žena nalazimo sistematski više skorove kod žena ali i potpuno uniformne tendencije promena fleksibilnosti tokom 14 meseci praćenja (Slika 89).

Kod nezaposlenih sa osnovnom i srednjom školom fleksibilnost u zapošljavanju raste sa protokom vremena, dok kod onih sa završenom višom školom imamo opadanje ukupne fleksibilnosti u trećem merenju (Slika 90). Nezaposleni sa fakultetom pokazuju najviši stepen fleksibilnosti u prvom, a najmanji u drugom merenju. U sva tri merenja nezaposleni sa završenom srednjom školom su najmanje fleksibilni, dok u trećem merenju stepen fleksibilnosti ispitanika sa osnovnom školom i fakultetom beleži slične vrednosti, za razliku od prvog i drugog merenja.

Slika 89. Fleksibilnost u zapošljavanju kod nezaposlenih različitog pola (N=222)

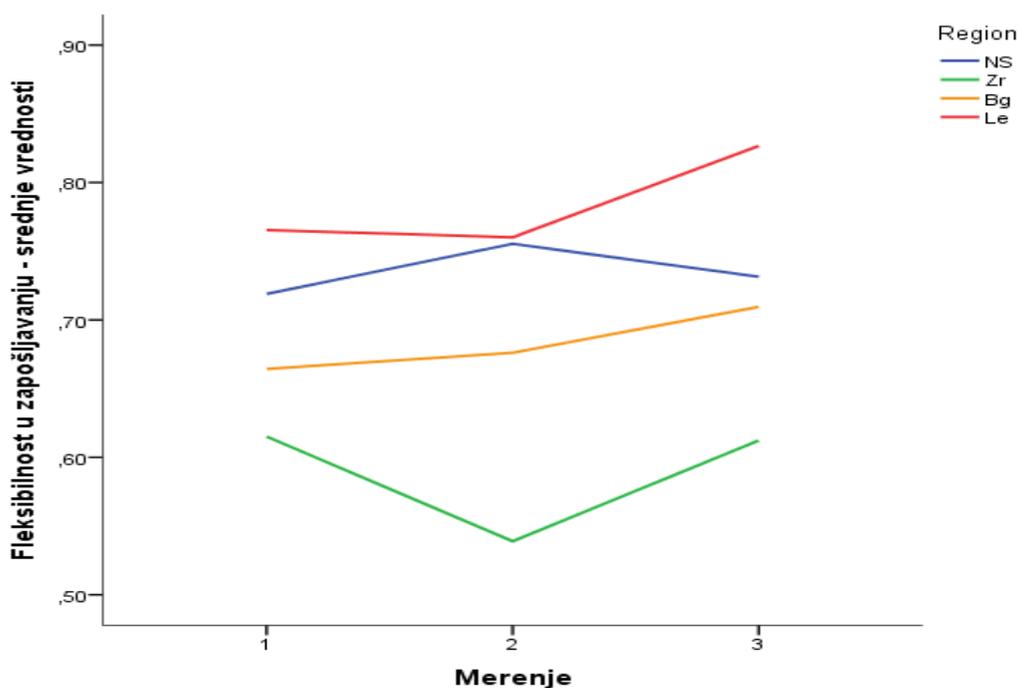


Slika 90. Fleksibilnost u zapošljavanju kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N=222)



Najviši stepen fleksibilnosti u zapošljavanju pokazuju nezaposleni iz Leskovca i Novog Sada u sva tri merenja dok najniži nivo nalazimo kod nezaposlenih iz Zrenjanina (Slika 91).

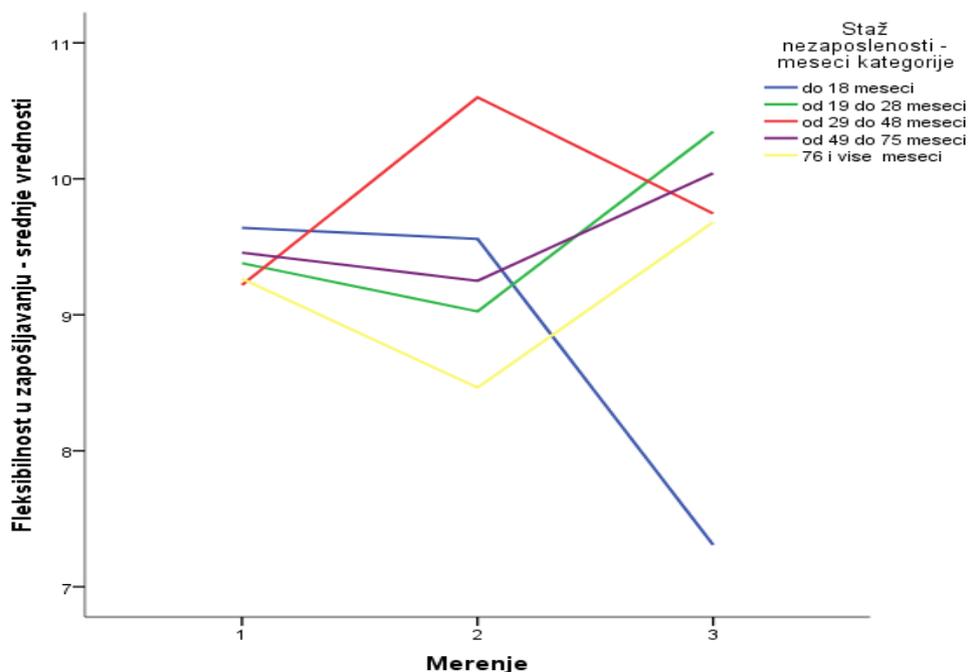
Slika 91. Fleksibilnost u zapošljavanju kod nezaposlenih iz različitih regiona Srbije (N=222)



Možemo da uočimo da glavnina ispitanika različitog staža nezaposlenosti ima sličan nivo fleksibilnosti u traženju novog zaposlenja u prvom merenju (Slika 92). U drugom merenju, nakon 7 meseci čekanja na posao, ispitanici koji su nezaposleni između 29-48 meseci imaju porast u nivou fleksibilnosti, dok kod ostalih nivo fleksibilnosti opada. U trećem merenju, nakon sledećih 7 meseci ispitanici sa najkraćim stažom nezaposlenosti imaju vidljiv pad u nivou fleksibilnosti. Kod ispitanika sa stažom nezaposlenosti između 29 i 48 meseci nivo fleksibilnosti opada u odnosu na drugo merenje. Ostale grupe nezaposlenih beleže porast fleksibilnosti u odnosu na nivo koji su ostvarivali u predhodnim merenjima. Ovde se može postaviti pitanje koji faktori stoje u osnovi različitog trenda fleksibilnosti u zapošljavanju kod ispitanika sa najkraćim stažom nezaposlenosti? Ova grupa ispitanika

trebalo bi da bude u fokusu budućih istraživanja obzirom da pokazuje potpuno različite tendencije u merama fleksibilnosti u odnosu na ostale kategorije nezaposlenih.

Slika 92. Fleksibilnost u zapošljavanju i staž nezaposlenosti u tri merenja (N=222)



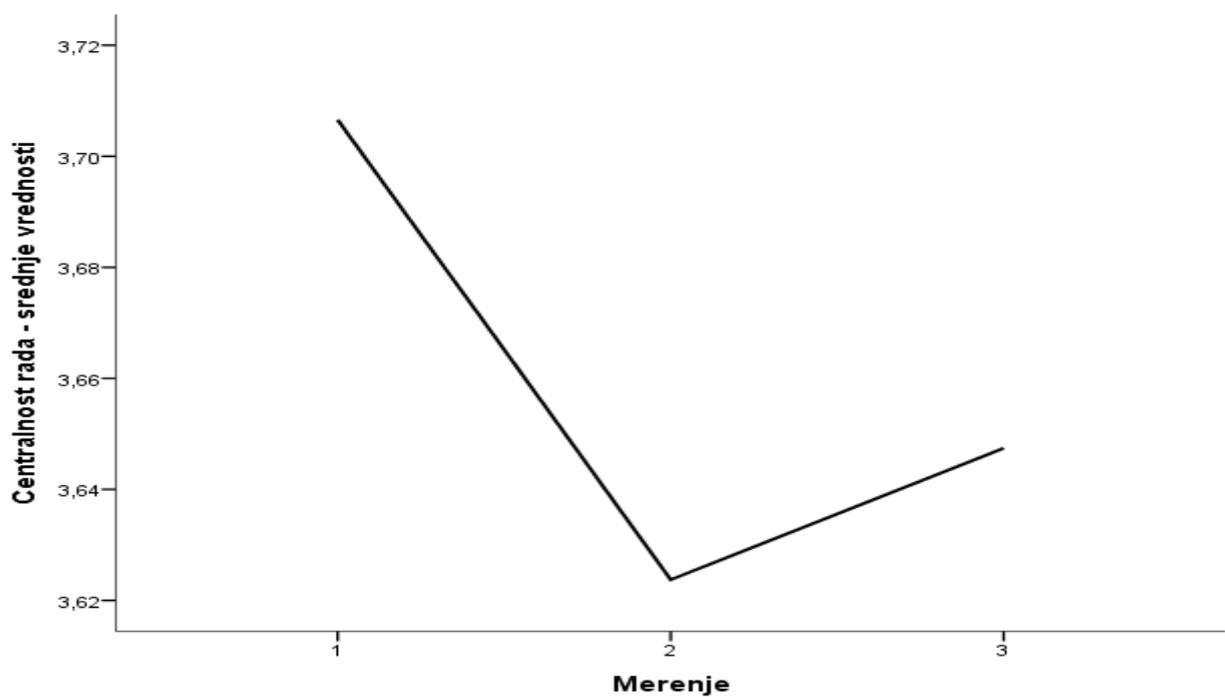
Centralnost rada

Primenom 12 stavki upitnika UCR (Feather, 1990) procenjen je stepen centralnosti rada, odnosno, stepen do kojeg je rad pozicioniran u centru vrednosnog sistema osobe. Pokazalo se da srednje vrednosti centralnosti relativno stabilne, odnosno, da se tokom praćenja od 14 meseci nalaze u zoni odgovora „uglavnom tačno“ i da pokazuju blagi trend pada u drugom i porasta u trećem merenju (Slika 93).

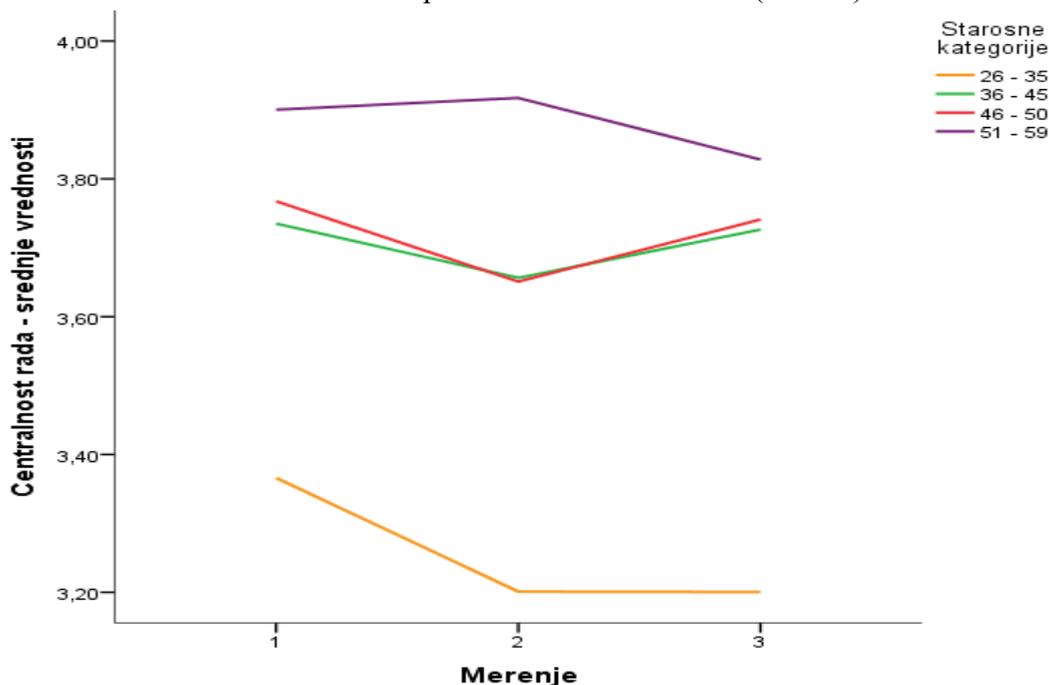
Utvrđeno je da nezaposleni koji su najstariji pokazuju i najviši nivo centralnosti rada tokom vremena, dok su najmlađi ispitanici grupa sa najnižim vrednostima ove dimenzije, u sva tri merenja. Ponovo se može uočiti stabilnost centralnosti rada tokom vremena kod tri starije grupe ispitanika, kao i to da su srednje vrednosti za najmlađu grupu nezaposlenih u zoni odgovora „ni tačno ni netačno“, odnosno, u zoni neodlučnosti (Slika 94). Trend

centralnosti rada se razlikuje kod nezaposlenih različitog pola. Kod ispitanica se primećuje viša srednja vrednost centralnosti rada u inicijalnom merenju i trend pada vrednosti tokom vremena, dok se kod ispitanika muškog pola beleži blagi pad u drugom merenju kao i blagi porast u trećem merenju (Slika 95).

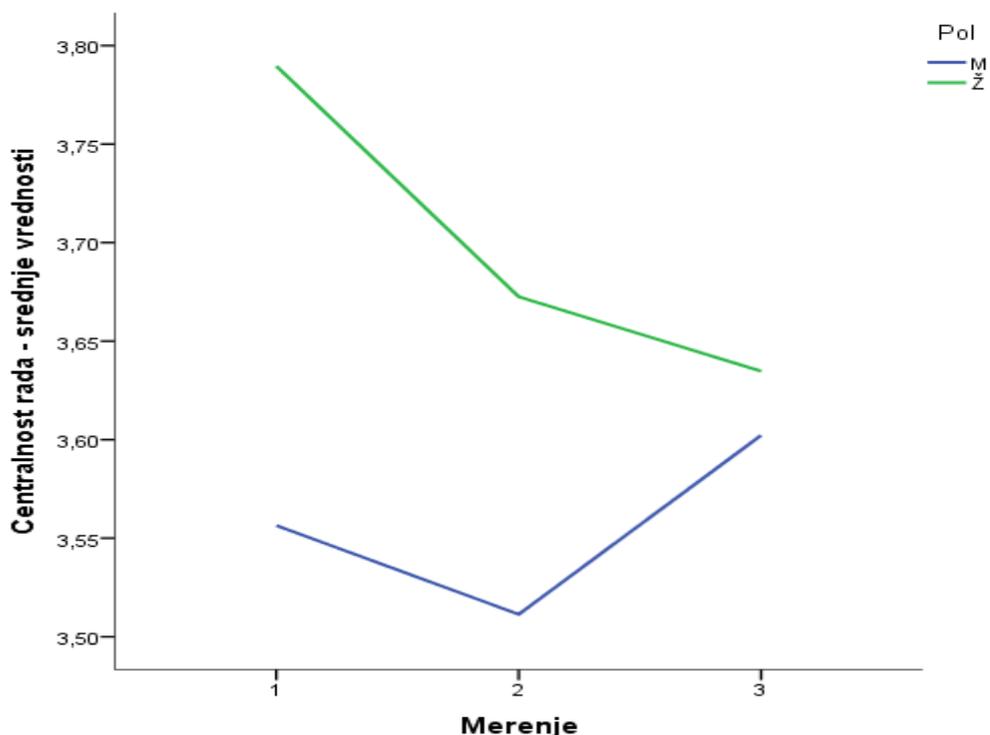
Slika 93. Centralnost rada u tri tačke merenja (N=222)



Slika 94. Centralnost rada kod nezaposlenih različite starosti (N=222)



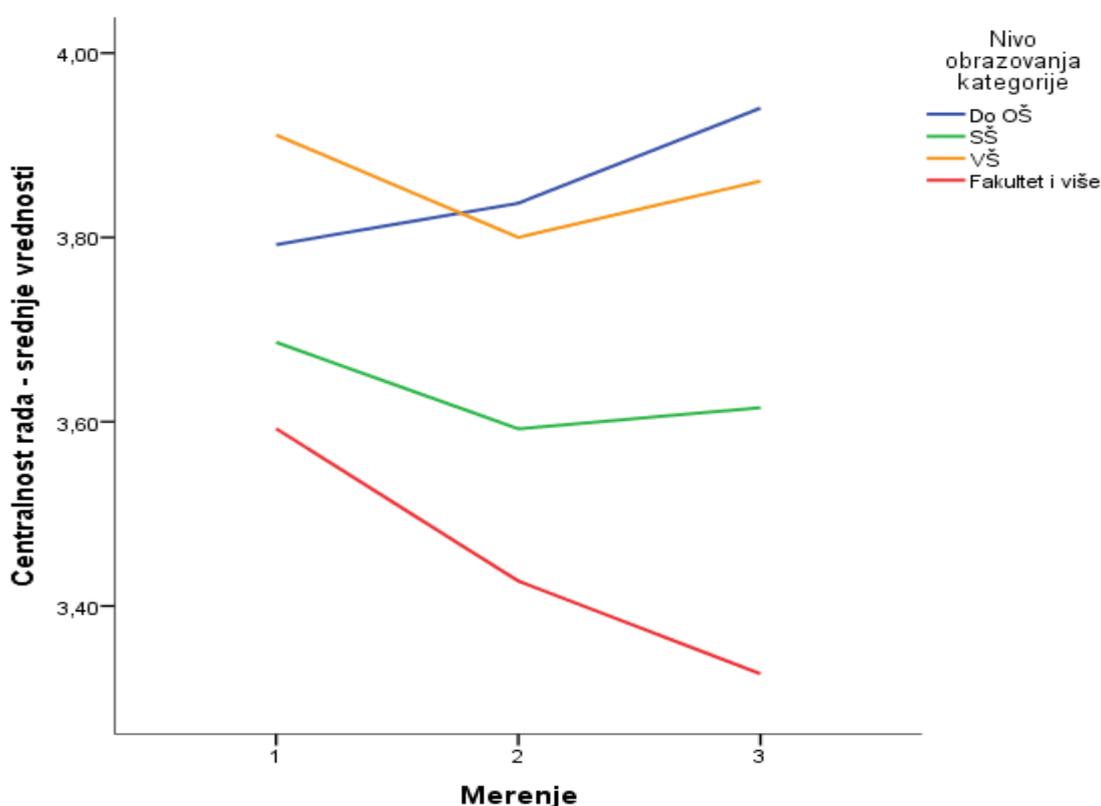
Slika 95. Centralnost rada kod nezaposlenih različitog pola (N=222)



Ukoliko ispitanike kategorišemo u grupe prema nivou obrazovanja, možemo ustanoviti da nezaposleni sa najvišim obrazovanjem imaju i najniži nivo centralnosti rada kao i da njihova srednja vrednost centralnost opada sa protokom vremena. Slično nalazimo kod

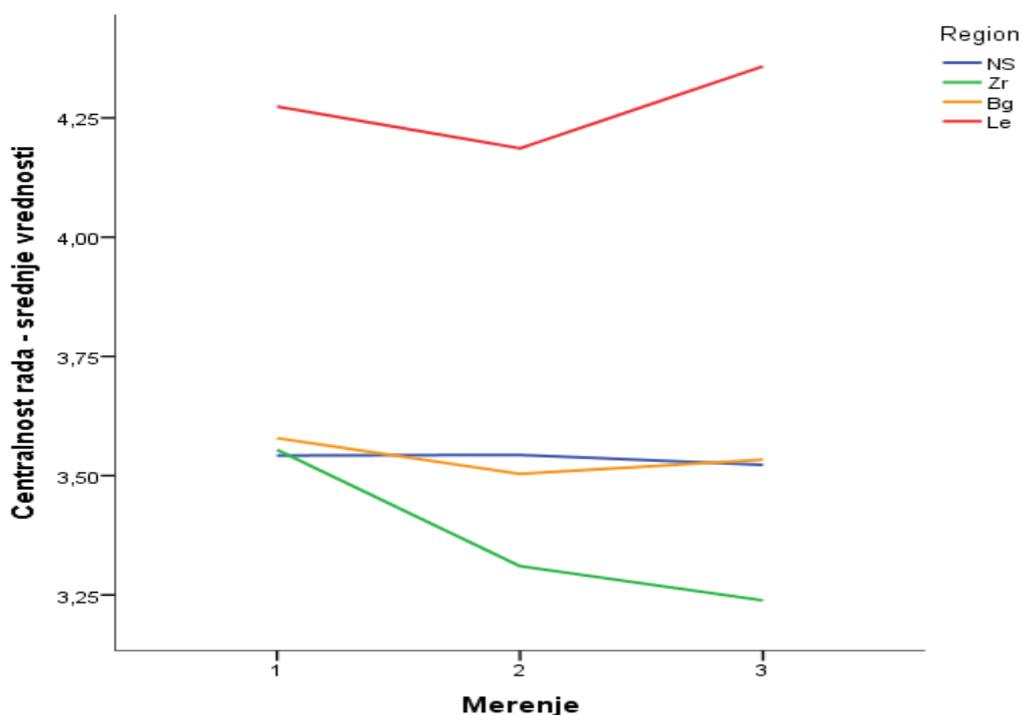
ispitanika sa srednjom školom čije su srednje vrednosti niže od ostalih obrazovnih grupa. Kod ispitanika sa najnižim nivoom obrazovanja javlja se porast centralnosti rada i u drugom i u trećem merenju (Slika 96). Ovde je najverovatnije prisutan efekat starosti obzirom da možemo očekivati da su oni sa najvišim nivoom obrazovanja i sa srednjom školom istovremeno i najmlađi po godinama. Tako je utvrđeno da 42% od onih sa fakultetskim obrazovanjem u trećem merenju čine najmlađi nezaposleni, starosti od 26 do 35 godina.

Slika 96. Centralnost rada kod nezaposlenih različitog obrazovanja (N=222)



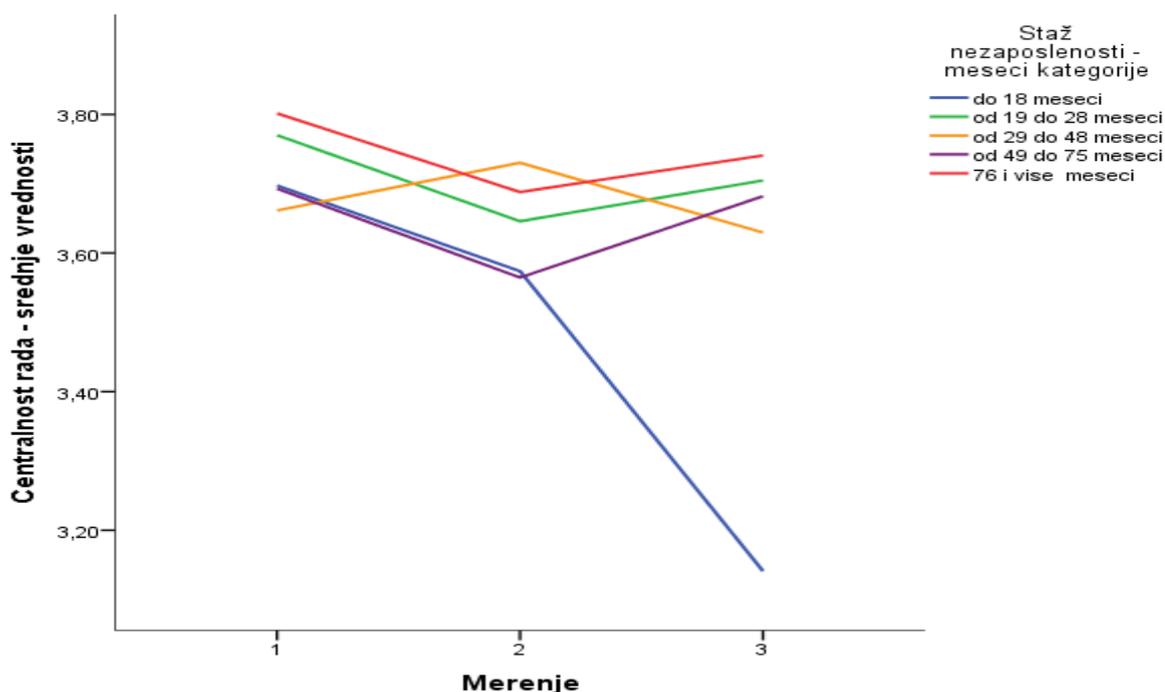
Utvrđeno je da nezaposleni iz Zrenjanina imaju najniži nivo centralnosti u zoni odgovora „ni tačno ni netačno“ sa tendencijom daljeg opadanja u vremenu. Rezultati pokazuju da najviši značaj radu pridaju nezaposleni iz Leskovca sa srednjim vrednostima u zoni odgovora „uglavnom tačno“ (Slika 97). Centralnost rada kod nezaposlenih iz Novog Sada i Beograda je stabilna tokom vremena.

Slika 97. Centralnost rada kod nezaposlenih iz različitih regiona Srbije (N=222)



Trend centralnosti rada se razlikuje kod ispitanika sa različitom dužinom staža nezaposlenosti (Slika 98). Kod grupe ispitanika koji na posao čekaju između 29 i 48 meseci dolazi do porasta značaja rada u drugom merenju i pada u trećem merenju. Kod ispitanika koji na posao čekaju između 19 i 28 meseci i od 49 meseci navise primećuje se istovetni trend blagog pada centralnosti rada u drugom merenju i porasta u trećem merenju. Kod onih koji najkraće čekaju na posao (do 18 meseci) beleži se blagi pad u drugom i nagli pad centralnosti rada u trećem merenju. Zanimljivo je da ovde nije reč o uticaju godina starosti na pad nivoa centralnosti rada u trećem merenju. Dodatne analize rasporeda frekvencija po ukrštenim varijablama staža nezaposlenosti i starosnih kategorija pokazala je da u trećem merenju u grupi sa stažom nezaposlenosti do 18 meseci imamo podjednako prisustvo svih starosnih grupa, čak i sa nešto više starijih nezaposlenih osoba u ovoj grupi. Objašnjenje za ovakvu tendenciju pada značaja rada u ovoj grupi mora se tražiti u nekim drugim faktorima, ne u godinama starosti. Tome će biti poklonjena pažnja u delu koji odnosi na analizu faktora centralnosti rada.

Slika 98. Centralnost rada kod nezaposlenih različitog staža čekanja na posao (N=222)



Samozapošljavanje kod nezaposlenih u Republici Srbiji

Jedna od aktivnih strategija prevazilaženja problema nezaposlenosti je svakako i rad na samozapošljavanju.⁵ Zalažanje u tom pravcu kod nezaposlenog ispitivana je pomoću jedne stavke upitnika FZA (Majstorović i dr., 2016) u kojem se od ispitanika traži da se opredeli za jedan od ponuđenih 6 iskaza koji na najbolji način opisuje stanje u trenutku merenja – 'Radim na otpočinjanju sopstvenog posla'. Procenat nezaposlenih u uzorku koji su svoje stanje opisali ovom stavkom u sva tri merenja je oko 15%, odnosno, ukupno oko 30 njih (32 u merenju 1, 29 u merenju 2 i 35 u merenju 3). Postavljeno je pitanje kakav je demografski i psihološki profil ove grupe nezaposlenih.

⁵ Procenat nezaposlenih sa evidencije Nacionalne službe za zapošljavanje koji traže posao u inostranstvu je vrlo nizak (ispod 2%) i zato ovaj oblik aktivizma u zapošljavanju ovde neće biti dalje analiziran.

Analiza distribucija frekvencija po demografskim faktorima u merenju 1 pokazala je da 16 žena i 16 muškaraca radi na samozapošljavanju, da su zastupljene u podjednako meri sve starosne kategorije, s tim da je nešto više preduzetnika koji su između 36 i 50 godina starosti (tabela 6). Ustanovljeno je i to da je najviše preduzetnika među nezaposlenima sa srednjom školom (25 od 32 u prvom merenju), da slede oni sa osnovnom školom (5) i oni sa završenim fakultetskim obrazovanjem (2) (tabela 5). Konačno, ukrštanjem ovih frekvencija sa regionom prebivališta pokazalo je da najviše preduzetnika nalazimo među nezaposlenima iz Novog Sada (11), Zrenjanina i Beograda (po 8) i najmanje iz Leskovca (5).

Tabela 5. Broj nezaposlenih koji rade na samozapošljavanju prema nivou obrazovanja

		Nivo obrazovanja kategorije				Total
		Do OŠ	SŠ	VŠ	Fakultet i više	
Merenje	1	5	25	0	2	32
	2	2	21	2	4	29
	3	3	28	2	2	35

Tabela 6. Broj nezaposlenih koji rade na samozapošljavanju prema starosti

		Starosne kategorije				Total
		26 - 35	36 - 45	46 - 50	51 - 59	
Merenje	1	6	11	9	6	32
	2	9	9	9	2	29
	3	10	10	10	5	35

Tabela 7. Broj nezaposlenih koji rade na samozapošljavanju prema regionu

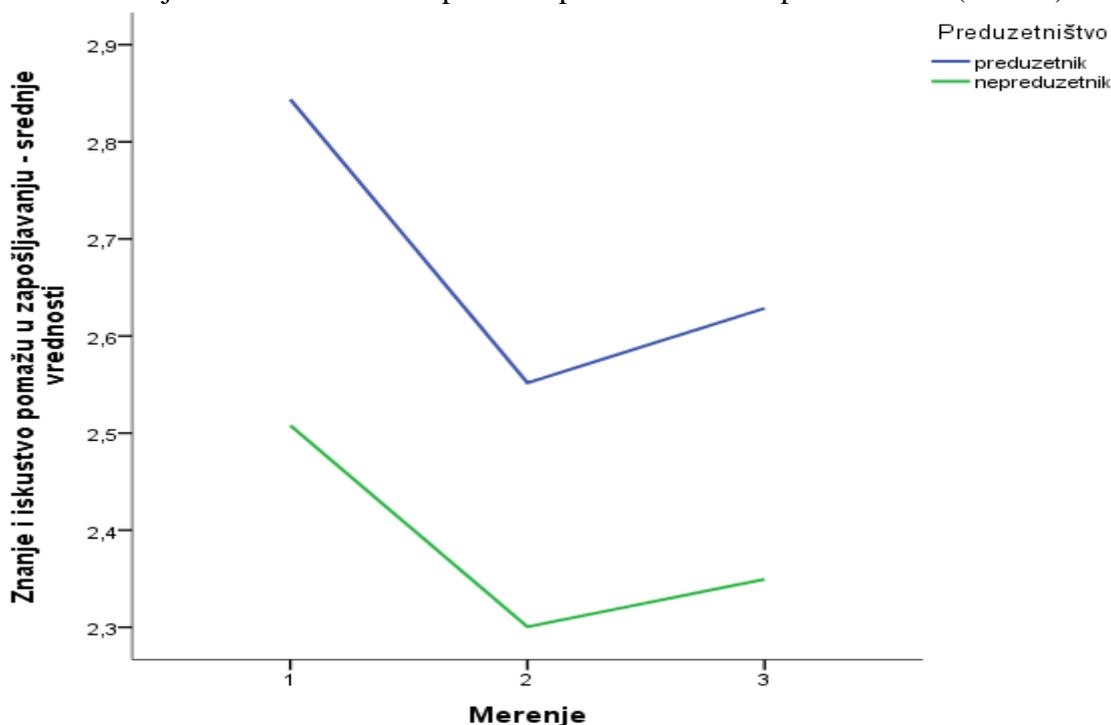
		Region				Total
		NS	Zr	Bg	Le	
Merenje	1	11	8	8	5	32
	2	12	6	9	2	29
	3	14	7	12	2	35

Ovde je postavljeno pitanje na čemu nezaposlene osobe, uglavnom sa nižom školskom spremom, baziraju svoju spremnost za preduzetništvo. Pitanje je analizirano

pomoću upoređivanja preduzetničke i nepreduzetničke grupe nezaposlenih osoba u merenju

1. Ustanovljeno je da preduzetnička grupa nezaposlenih ima značajno niže skorove na merama centralnosti rada, fleksibilnosti u zapošljavanju i ukupnog aktivizma u traženju zaposlenja u odnosu na nepreduzetničku grupu. Međutim, u sva tri merenja nađeno je da preduzetnička u odnosu na nepreduzetničku grupu nezaposlenih više veruje da će stečeno znanje i iskustvo olakšati novo zaposlenje (Slika 99). Rezultati navode na zaključak da preduzetništvo kod nezaposlenih nije čvrsto zasnovano na vrednosnim osnovama, čak i da ne predstavlja manifestaciju fleksibilnosti u njihovom zapošljavanju nego da ukazuju na uverenje o relevantnosti i dovoljnosti stečenog znanja i iskustva za samozapošljavanje. Ovo dalje ukazuje na to da druge grupe nezaposlenih, one koje ne izveštavaju o samozapošljavanju kao strategiji nalaženja zaposlenja, nisu stekli takva znanja i iskustva na bazi kojih bi razvili i uverenje da su spremni za pokretanje sopstvenog posla.

Slika 99. Znanje i iskustvo kod nezaposlenih preduzetnika i nepreduzetnika (N=222)

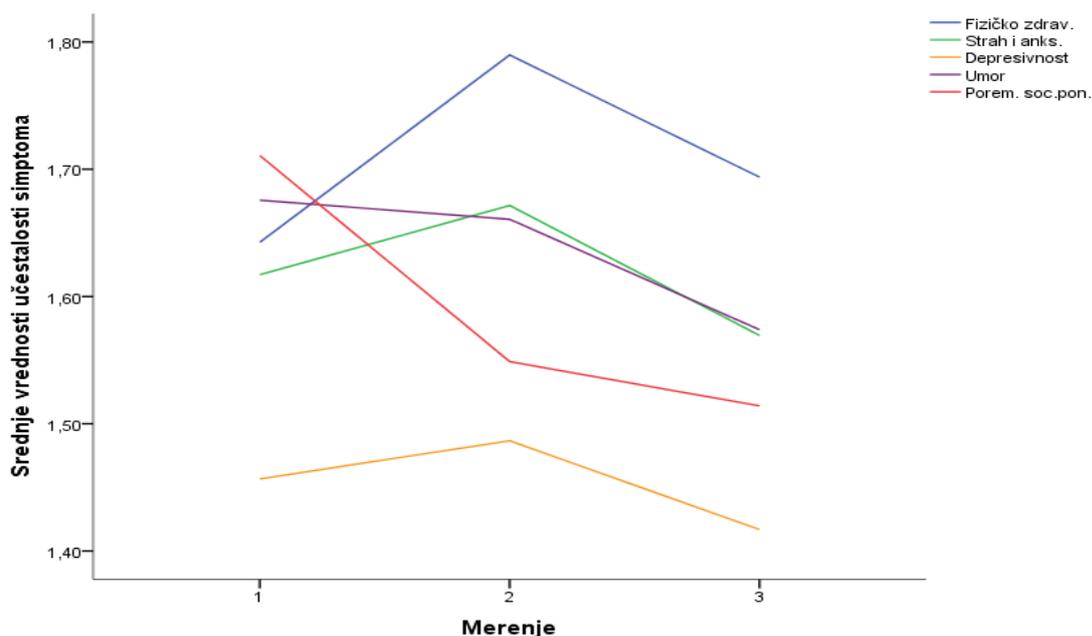


Faktori psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih u Srbiji

Srednje vrednosti učestalosti simptoma poremećaja ukupnog psiho-fizičkog zdravlja dobijene u drugom merenju pokazuju porast broja simptoma i njihov pad u trećem merenju (Slika 11, str. 40). Da li je ovaj pad simptoma i statistički značajan promena? Rezultati analize pokazuju da postoji značajan efekat vremena na mere ukupnog zdravlja (Wilks Lambda= .961, $F(2,220)= 4.494$, $p= .012$), odnosno, da je mera poremećaja ukupnog zdravlja statistički značajno niža u trećem merenju u odnosu na drugo.

Ovakav trend pada učestalosti simptoma poremećaja u trećem merenju se manifestuje i kada se zdravlje nezaposlenih posmatra po njegovim dimenzijama: fizičko zdravlje, strah i anksioznost, depresivne reakcije, umor i poremećaj socijalnog ponašanja (Slika 100). Kao najčešći, primetan je obrazac promena po kome se nešto niža učestalost simptoma javlja u prvom merenju, povišena učestalost u drugom i snižena učestalost u trećem merenju. Izuzetak je obrazac promena kod dimenzije zdravlja 'Poremećaj socijalnog ponašanja'. Tu nalazimo povećanu učestalost simptoma ovog poremećaja u prvom merenju i potom 'poboljšanje' i u drugom i u trećem merenju. Obrazac promena kod dimenzija 'Umor' je takođe donekle drugačiji. Možemo konstatovati da protok vremena (ovde period oko 7 meseci između merenja) sistematski utiče na javljanje simptoma poremećaja zdravlja kod nezaposlenih dovodeći do značajnog 'poboljšanja' zdravlja nakon 7 meseci praćenja. Ovi pojavni obrasci će biti analizirani spram brojnih faktora koji mogu da posreduju u odnosu trajanja nezaposlenosti i psiho-fizičkog zdravlja.

Slika 100. Učestalost simptoma poremećaja zdravlja po dimenzijama (N= 222)

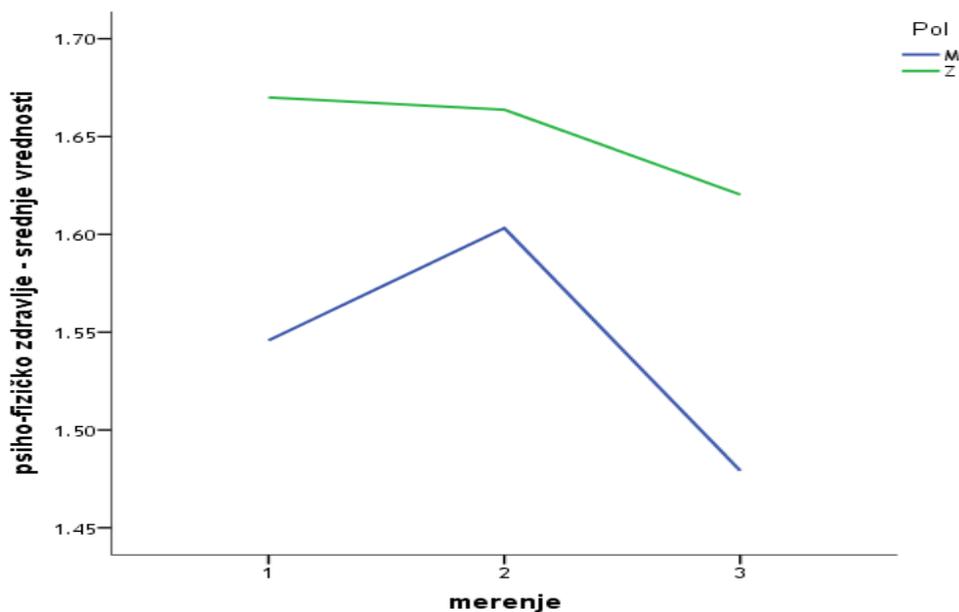


Pol i efekti nezaposlenosti na zdravlje

Na osnovu analize unutargrupnih razlika po ukupnom psiho-fizičkom zdravlju, statistički značajna razlika nađena je između skorova zabeleženih u drugom u odnosu na skorove dobijene u trećem merenju (Wilks Lambda= .96, $F(2,204)= 4.52$, $p < .01$).

Kada je reč o polnim razlikama u izraženosti simptoma narušenog psiho-fizičkog zdravlja, pokazuje se da žene izveštavaju o više simptoma u odnosu na muškarce, i to u svim tačkama merenja (Slika 101). Razlika u trendovima primetna je u smislu da žene ostvaruju najviše skorove u prvom merenju, pogoršanje psiho-fizičkog zdravlja kod muškaraca javlja se u drugoj tački merenja, dok obe grupe u trećem merenju izveštavaju o najmanjoj učestalosti simptoma. Međutim, iako nezaposlene žene navode veću učestalost simptoma, kada je u pitanju ukupan skor na psiho-fizičkom zdravlju, razlika nije statistički značajna ($F(1,205)= 3.28$, $p > .05$).

Slika 101. Srednje vrednosti na ukupnom zdravlju u tri merenja kod muškaraca i žena (N=222)



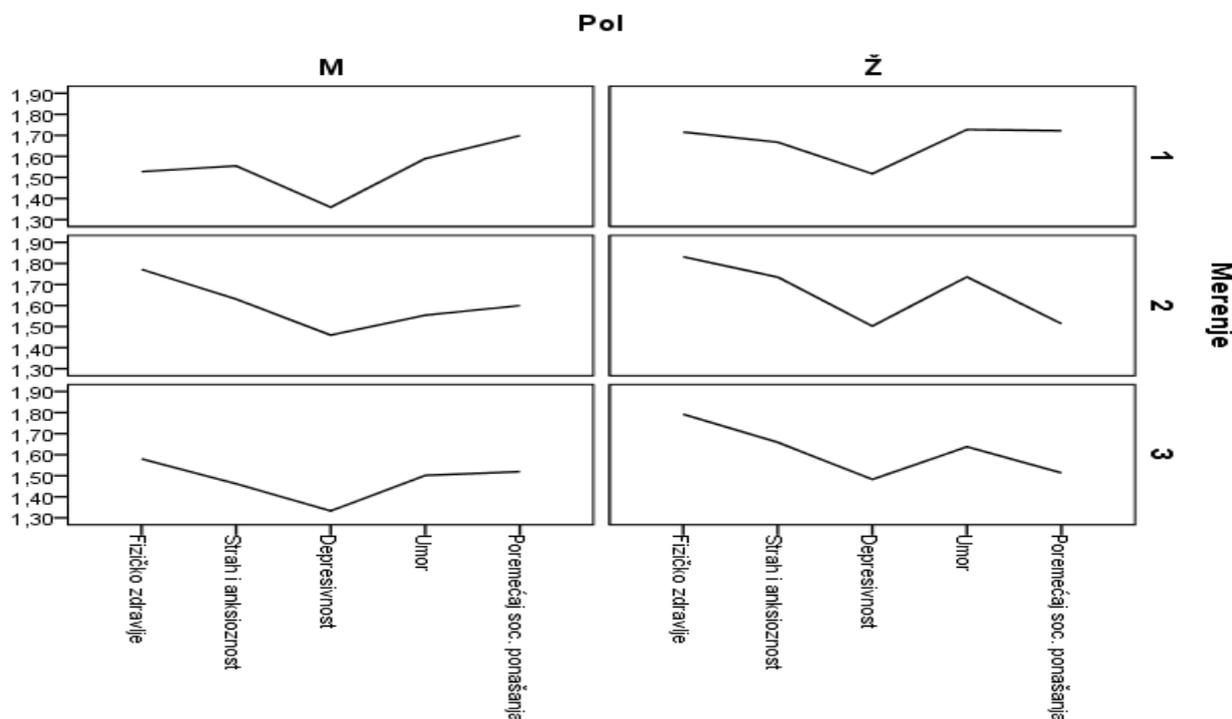
Posmatrano po pojedinačnim dimenzijama zdravlja, rezultati pokazuju da žene u značajno većoj meri izveštavaju o narušenom fizičkom zdravlju, kao i da su anksioznije i sklonije depresivnim reakcijama u odnosu na muške ispitanike u svim tačkama merenja. Dakle, i pored neznačajnog omnibus F-testa po ukupnom skor zdravlja, individualni F-testovi su redom značajni osim u slučaju Poremećaja socijalnog ponašanja.

Tabela 8. Razlike u izraženosti simptoma psihofizičkog zdravlja u odnosu na pol

Dimenzije psiho-fizičkog zdravlja	Df	Mean Square	F	P
Poremećaj fizičkog zdravlja	1	3.573	4.313	.039
	205	.829		
Strah i anksioznost	1	3.022	3.929	.049
	204	.769		
Depresivne reakcije	1	2.201	4.138	.043
	204	.532		
Umor	1	3.728	3.740	.055
	204	.997		
Poremećaj socijalnog ponašanja	1	.074	.193	.661
	205	.385		

Donji dijagram pokazuje da je profil simptoma poremećaja zdravlja kod žena podignut u odnosu na profil kod muškaraca (Slika 102).

Slika 102. Srednje vrednosti po dimenzijama zdravlja nezaposlenih muškaraca i žena (N=222)

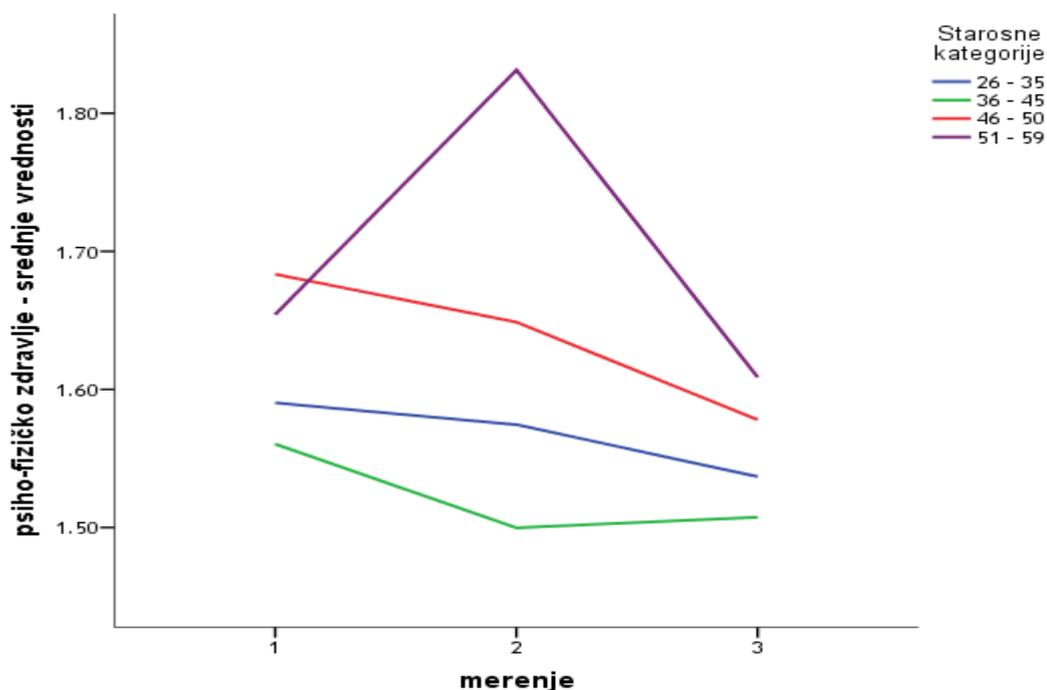


Godine starosti i efekti nezaposlenosti na zdravlje

Kada je reč o značaju starosti za efekte gubitka posla na ukupno psiho-fizičko zdravlje, analiza je pokazala da postoji značajan efekat vremena (Wilks Lambda=.957, $F(2,217)=4.897$, $p=.008$) kao i interakcije vremena i starosti nezaposlenih (Wilks Lambda=.936, $F(6,434)=2.437$, $p=.025$). Naime, u drugom merenju nađene su značajne razlike u narušenom psiho-fizičkom zdravlju između ispitanika starosti 36 do 45 ($M=1.499$) i najstarije grupe od 51 do 59 godina ($M=1.832$). Slika 103 pokazuje da nastariji nezaposleni izveštavaju o najvećoj učestalosti simptoma poremećja ukupnog psiho-fizičkog zdravlja. Kod ove grupe se u drugom merenju javlja pogoršanje simptoma ($M=1.831$) u odnosu na prvo merenje ($M=1.654$), dok u trećem dolazi do stabilizacije i vraćanja na nivo koji je niži od onog zabeleženog u prvom merenju ($M=1.609$). Drugi osnov za ovu razliku je taj što nezaposleni starosti od 36 do 45 godina, u odnosu na najstariju grupu, pokazuju vrlo blage

oscilacije u izraženosti simptoma poremećaja zdravlja tokom 14 meseci praćenja (M1=1.560, M2=1.500, M3=1.507).

Slika 103. Ukupno zdravlje kod različitih starosnih grupa nezaposlenih



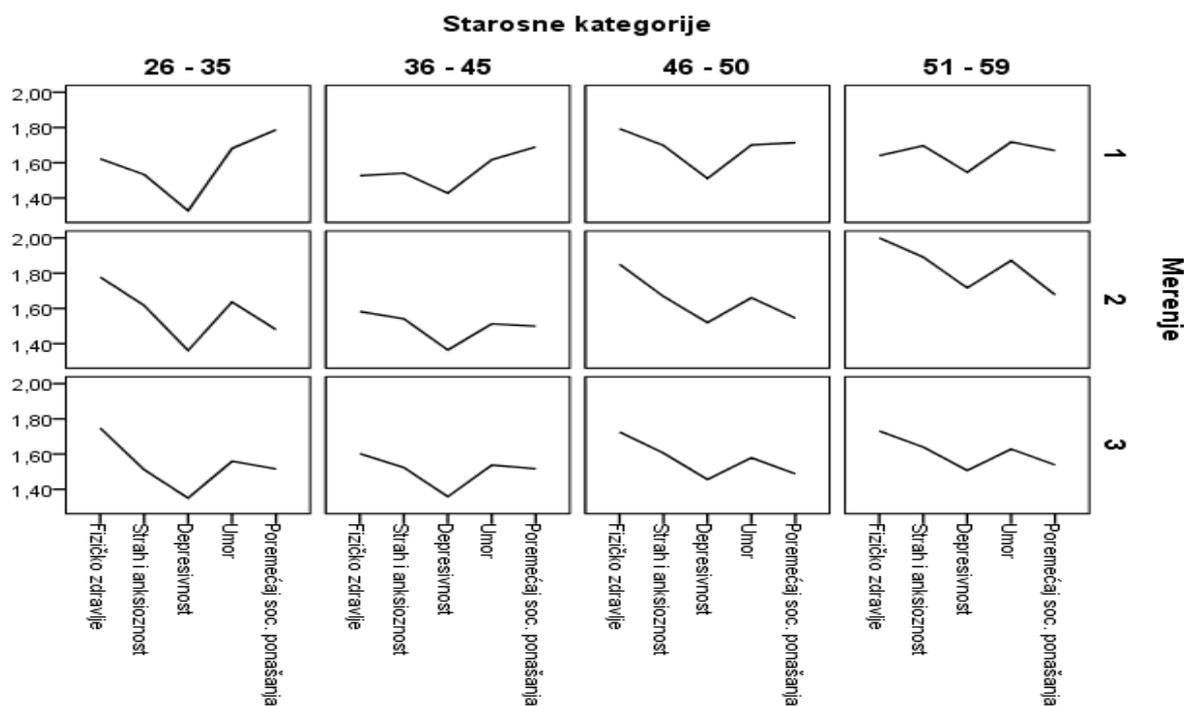
Posmatrano po pojedinačnim dimenzijama, rezultati ukazuju na statistički značajne razlike na dimenziji *Depresivne reakcije* (tabela 9). Uočen je efekat vremena (Wilks' Lambda= .970, $F(2,216)= 3.332$, $p= .038$) ali ne i efekat interakcije protoka vremena i godina starosti (Wilks' Lambda= .947, $F(6,432)= 1.979$, $p= .067$). Analiza razlika između starosnih grupa pokazala je da postoje značajne razlike, $F(3,217)= 3.711$, $p= .012$. Naime, statistički značajne razlike u izraženosti simptoma depresivnih reakcija uočene su na drugom merenju i to između grupe nezaposlenih starosti od 26 do 35 (M=1.361) i od 35 do 45 (M=1.364) godina, sa jedne strane, i najstarije starosne grupe, sa druge (M=1.717). Ove tri grupe pokazuju isti trend, odnosno porast simptoma narušenog zdravlja u drugom merenju i stabilizaciju simptoma u trećem, dok kod ispitanika od 46 do 50 godina sa protokom vremena dolazi do linearnog pada stepena izraženosti depresivnih reakcija.

Tabela 9. Razlike u izraženosti simptoma psiho-fizičkog zdravlja u odnosu na godine starosti

Dimenzije psiho-fizičkog zdravlja	Df	Mean Square	F	P
Poremećaj fizičkog zdravlja	3	2.026	2.507	.60
	218	.808		
Strah i anksioznost	3	1.562	2.083	.103
	217	.750		
Depresivne reakcije	3	1.946	3.711	.012
	217	.524		
Umor	3	2.026	2.507	.060
	217	.808		
Poremećaj socijalnog ponašanja	3	.108	.292	.831
	218	.371		

Na Slici 104 mogu se uočiti dobijene značajne razlike u drugom merenju između prve dve starosne grupe i nastarije grupe prema učestalosti simptoma depresivnih reakcija. U svim dosadašnjim analizama efekti nezaposlenosti u drugom merenju se pojavljuju kao kritični, što je vidljivo i ovde.

Slika 104. Srednje vrednosti po dimenzijama zdravlja i starost nezaposlenih (N=222)



Nivo obrazovanja i efekti nezaposlenosti na zdravlje

Analize pokazuju da nema značajnog efekta protoka vremena na učestalost simptoma poremećaja ukupnog psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih različitog obrazovanja (Wilks' lambda= .982, $F(2,217)= 1.962$, $p= .143$), niti efekta interakcije protoka vremena nezaposlenosti i nivoa obrazovanja (Wilks' lambda= .981, $F(6,434)= .683$, $p= .663$). Iako opis podataka ukazuje na to da nezaposleni sa završenom višom školom izveštavaju o najvećoj učestalosti simptoma narušavanja opšteg psiho-fizičkog zdravlja (Slika 105), utvrđeno je da se ova grupa ne razlikuje značajno od drugih obrazovnih grupa ($F(3,218)=.388$, $p= .762$).

Slika 105. Ukupno zdravlje i nivo obrazovanja nezaposlenih

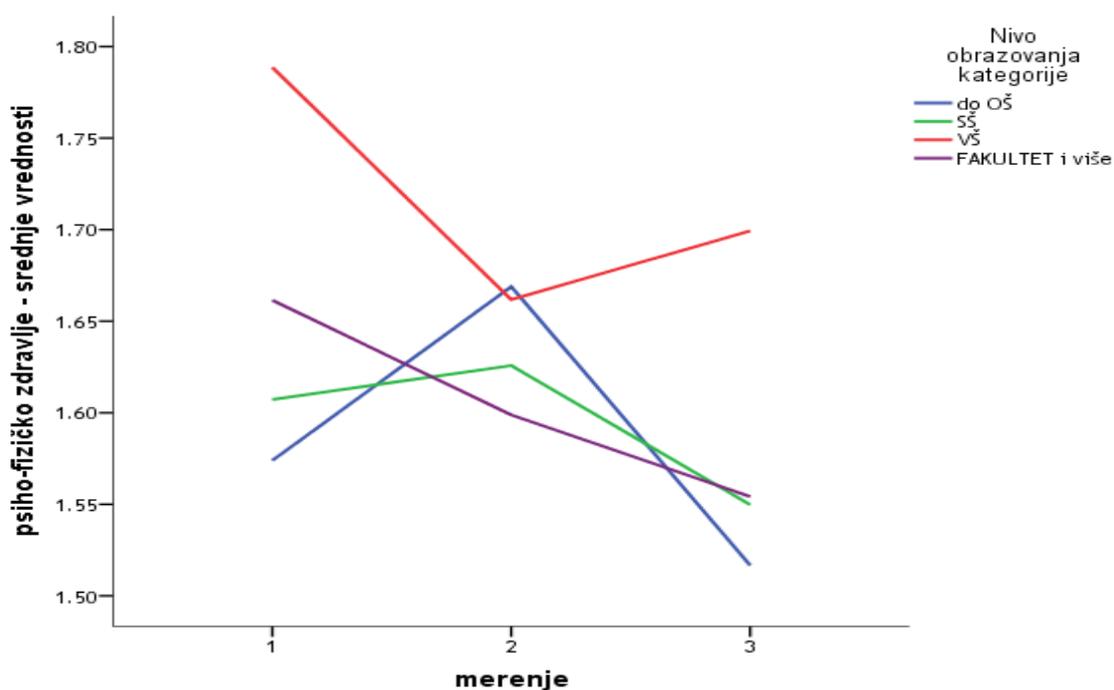
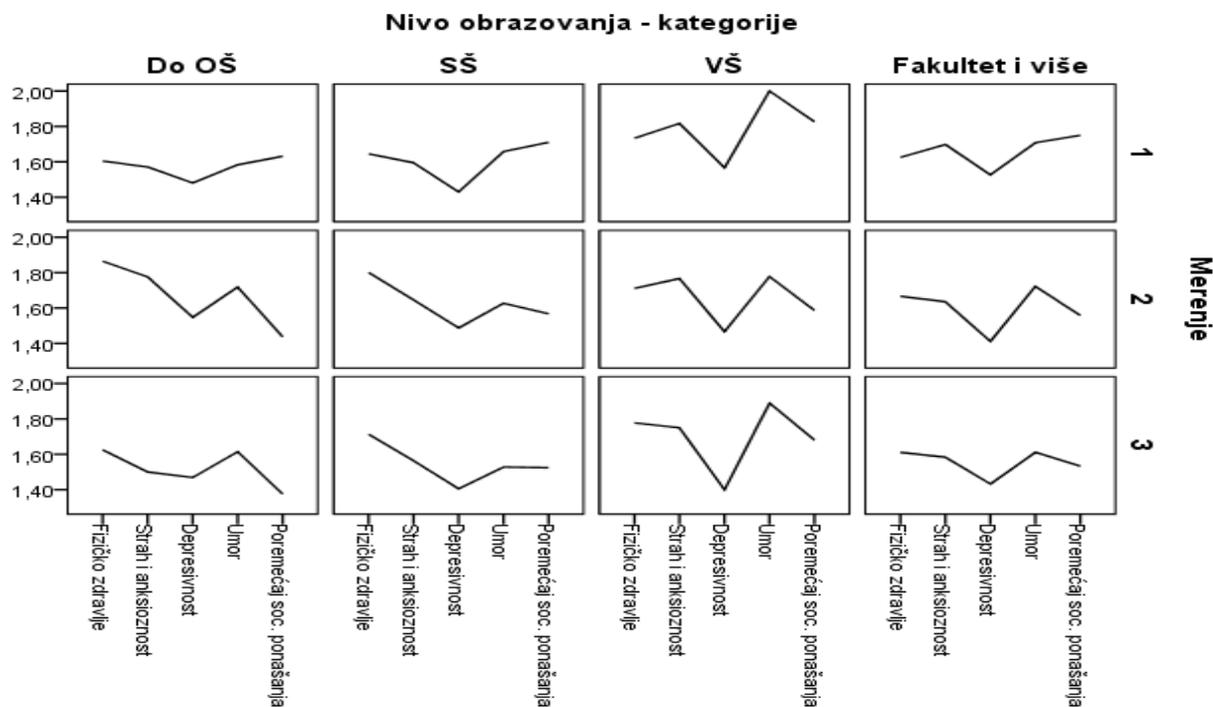


Tabela 10. Dimenzije psiho-fizičkog zdravlja u odnosu na nivo obrazovanja

Dimenzije psiho-fizičkog zdravlja	Df	Mean Square	F	P
Poremećaj fizičkog zdravlja	3	.173	.207	.891
	218	.834		
Strah i anksioznost	3	.426	.557	.644
	217	.765		
Depresivne reakcije	3	.092	.167	.919
	217	.550		
Umor	3	1.146	1.142	.333
	217	1.003		
Poremećaj socijalnog ponasanja	3	.585	1.604	.189
	218	.365		

Kao što se može uočiti iz tabele 10 analiza razlika po pojedinim dimenzijama zdravlja ne pokazuje da se obrazovne grupe nezaposlenih značajno razlikuju. Ovakav nalaz govori da je zdravlje različitih obrazovnih grupa podjednako osetljivo na gubitak zaposlenja kao i to da gubitak posla i vreme od 14 meseci nisu doveli do sistematskih promena i razlika između ovih grupa. Odsustvo sistematskih razlika između obrazovnih grupa je vidljivo i na donjoj Slici 106.

Slika 106. Srednje vrednosti po dimenzijama zdravlja kod obrazovnih grupa nezaposlenih (N=222)

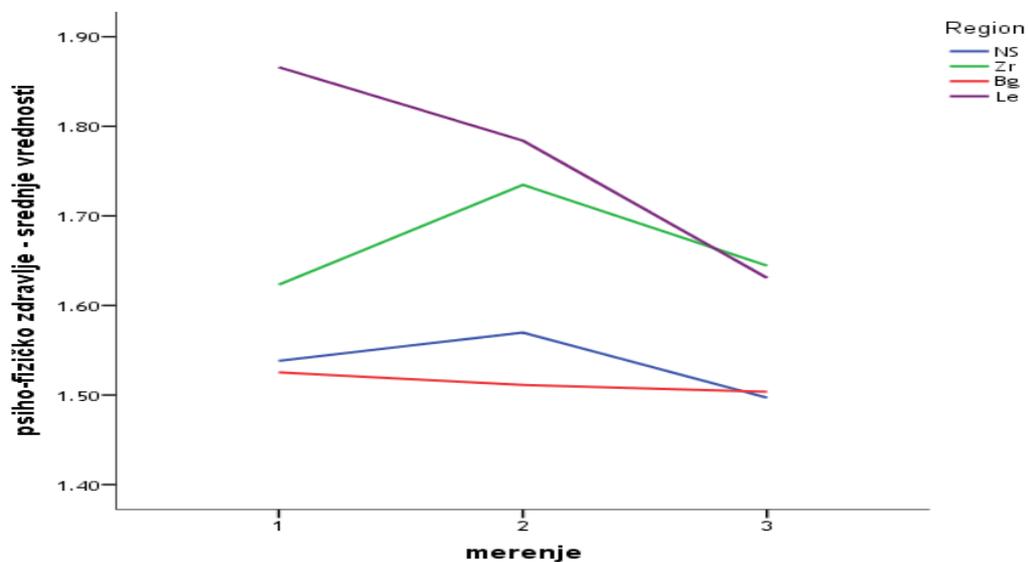


Regioni u Republici Srbiji i efekti nezaposlenosti na zdravlje

Multivarijantni test je pokazao da postoji efekat protoka vremena na izraženost simptoma narušenog psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih iz 4 regiona (Wilks' Lambda= .956, $F(2,217)= 4.967$, $p= .008$) ali ne i interakcije vremena i regionalne pripadnosti (Wilks' Lambda= .949, $F(6,434)= 1.910$, $p= .078$). Ovaj nalaz govori da generalno postoje značajne promene u ukupnom zdravlju kod nezaposlenih iz četiri regiona tokom perioda praćenja od 14 meseci. Dobijeno je da kod nezaposlenih iz regiona Leskovac u drugom merenju ($M=1.784$) dolazi do značajnog pada simptoma poremećaja ukupnog psiho-fizičkog zdravlja ('poboljšanje') u odnosu na prvo merenje ($M=1.867$) i da se taj trend nastavlja i u trećem merenju ($M=1.631$), dok stanovnici regiona Zrenjanin ($M=1.735$) i Novi Sad ($M=1.570$) najviše skorove ostvaruju u drugom merenju (Slika 107). Kod nezaposlenih sa područja Beograda izraženost simptoma psiho-fizičkog zdravlja stabilna je kroz vreme i najniža je u

odnosu na preostala tri regiona ($M=1.503$). Ispitane su i razlike u učestalosti simptoma poremećaja ukupnog psiho-fizičkog zdravlja s obzirom na mesto prebivališta nezaposlenih lica, bez obzira na protok vremena. Utvrđeno je da postoje značajne razlike prema srednjim vrednostima na merama ukupnog psihofizičkog zdravlja ($F(3,218)=4.105$, $p=.007$). Post-hoc analizama otkriveno je da značajne razlike postoje između nezaposlenih iz Leskovca ($M=1,760$) u odnosu na nezaposlene iz Novog Sada ($M=1.535$) i iz Beograda ($M=1.513$).

Slika 107. Ukupno zdravlje i regionalna pripadnost nezaposlenih

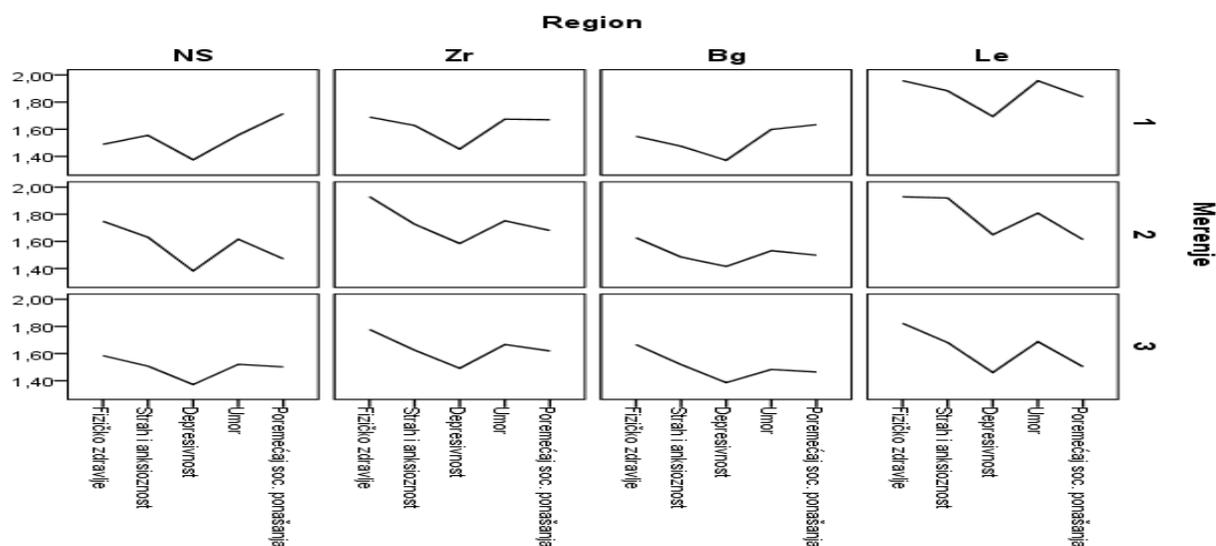


Dalja analiza razlika po dimenzijama zdravlja pokazala je da, u poređenju sa nezaposlenima iz Beograda i Novog Sada, nezaposlene osobe iz regiona Leskovca ostvaruju značajno viši nivo simptoma poremećaja po svim aspektima psiho-fizičkog zdravlja, izuzev poremećaja socijalnog funkcionisanja (tabela 11).

Tabela 11. Dimenzije psihofizičkog zdravlja u odnosu na regionalnu pripadnost

Dimenzije psiho-fizičkog zdravlja	Df	Mean Square	F	P
Poremećaj fizičkog zdravlja	3	3.423	4.339	.005
	218	.789		
Strah i anksioznost	3	3.314	4.569	.004
	217	.725		
Depresivne reakcije	3	1.869	3.556	.015
	217	.526		
Umor	3	2.690	2.741	.044
	217	.981		
Poremećaj socijalnog ponašanja	3	.633	1.738	.160
	218	.364		

Slika 108. Srednje vrednosti po dimenzijama zdravlja regionalna pripadnost nezaposlenih (N=222)

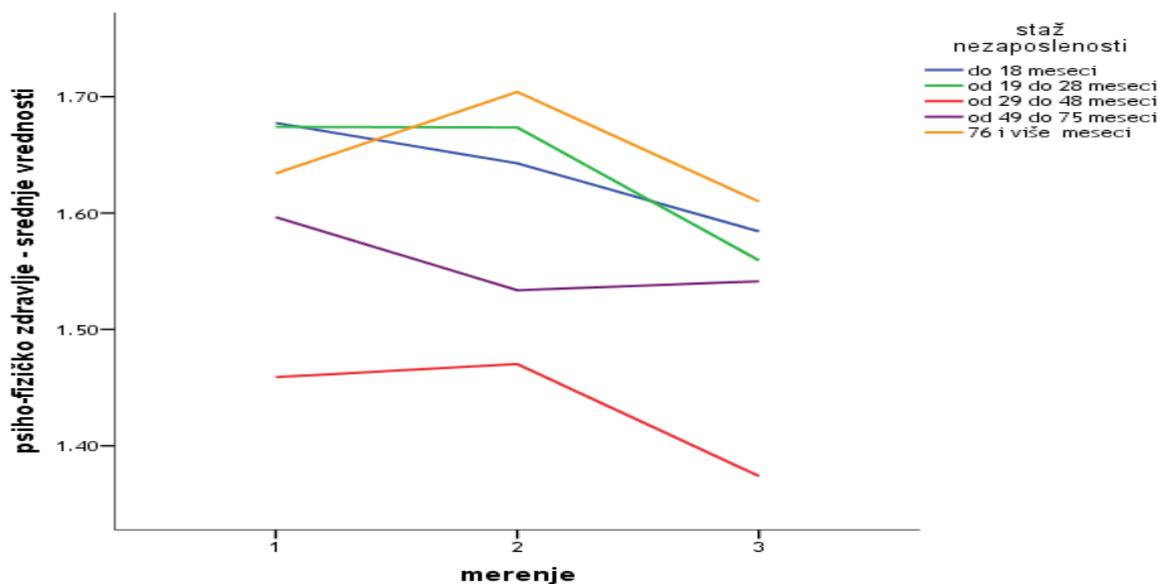


Na Slici 108. se može lako uočiti da, prema razlikama u merenim dimenzijama zdravlja, nezaposleni iz Leskovca i Zrenjanina čine jedan klaster dok nezaposleni iz Beograda i Novog čine drugi.

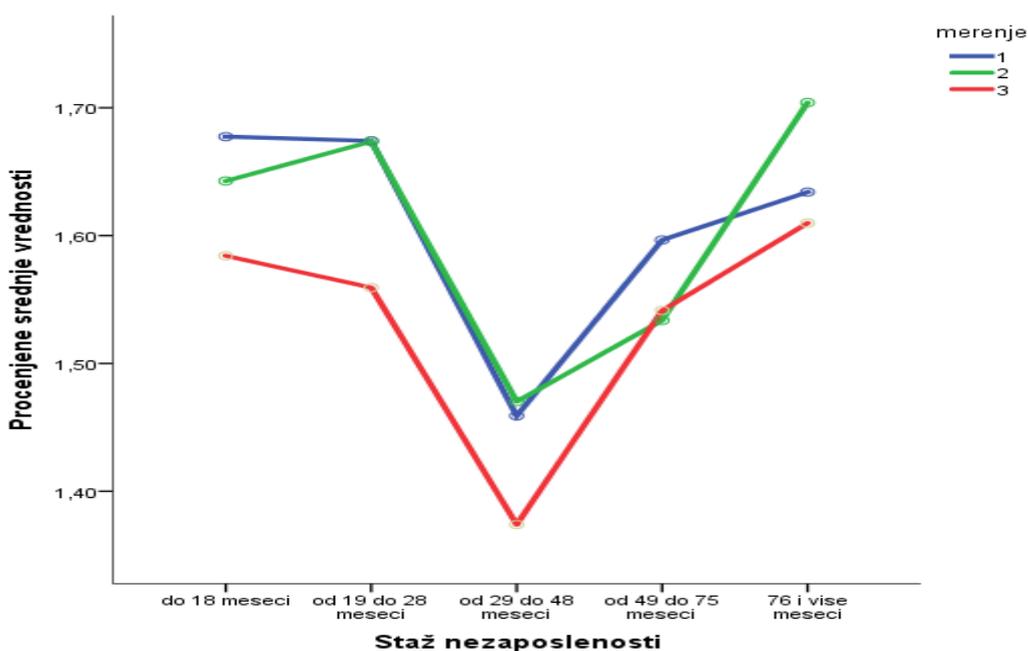
Trajanje (staž) nezaposlenosti i zdravlje

Koliko staža nezaposlenosti je potrebno da bi se ostvario efekat na zdravstveni status nezaposlenih postalo je kontroverzno pitanje u istraživanjima nezaposlenosti. Poredeći ispitanike koji su različit vremenski period nezaposleni po ukupnom skor na skali psiho-fizičkog zdravlja, uočeno je da postoji efekat protoka vremena na izraženost simptoma poremećaja ukupnog psiho-fizičkog zdravlja (Wilks' Lambda=.965, $F(2,200)= 3.663$, $p=.027$) ali ne i interakcije vremena i staža nezaposlenosti (Wilks' Lambda= .983, $F(8,400)= .419$, $p=.909$). Ovakav rezultat govori da generalno postoje značajne promene u ukupnom zdravlju tokom perioda praćenja od 14 meseci kod nezaposlenih kada su oni grupisani po stažu nezaposlenosti. Dobijeno je da se nezaposleni, klasifikovani po dužini staža nezaposlenosti, značajno razlikuju po ukupnom psiho-fizičkom zdravlju u drugom u odnosu na treće merenje ($F(2,402)= 3.578$, $p=.05$). Konkretno, utvrđeno je da kod svih nezaposlenih dolazi do značajnog pada u učestalosti simptoma poremećaja zdravlja u trećem ($M= 1.53$) u odnosu na drugo merenje ($M=1,61$). Analiza razlika između grupa, bez obzira na protok vremena, pokazala je da ne postoji značajna razlika po ukupnom zdravlju ($F(4,201)= 1.727$, $p=.145$). Međutim, post-hoc analiza (LSD test) pokazuje da postoje značajne razlike između grupe nezaposlenih sa stažom između 29 do 48 meseci ($M=1.460$), sa jedne strane, i grupa nezaposlenih od 19 do 28 meseci ($M=1.678$) i nezaposlenih duže od 76 meseci ($M=1.634$), sa druge (Slika 109). Čini se da grupa sa stažom nezaposlenosti od 29 do 48 meseci najbolje stoji sa zdravljem kao i to da zdravlje onih koji su izgubili posao relativno nedavno i onih sa najdužim stažom trpi najveći efekat gubitka zaposlenja. Rezultati pokazuju da zaista postoji trend opadanja simptoma nakon 7 meseci nezaposlnosti (poboljšanje zdravlja nezaposlenih) kao i to da je takav pad simptoma najveći kod grupe sa stažom čekanja na posao između 29 i 48 meseci nakon 7 meseci praćenja (Slika 110).

Slika 109. Srednje vrednosti na ukupnom zdravlju - staž nezaposlenosti i merenja (N=222)



Slika 110. Srednje vrednosti na ukupnom zdravlju spram staža nezaposlenosti (N=222)



Posmatrano po pojedinačnim dimenzijama zdravlja, uočen je efekat protoka vremena od 14 meseci (Wilks' Lambda= .847, $F(2,200)= 18.094$, $p = .000$) kao i značajne razlike u slučaju izraženosti simptoma poremećaja socijalnog ponašanja (tabela 12). Pad učestalosti simptoma je značajan u drugom merenju, dok najviše skorove na merama poremećaja socijalnog ponašanja beleži u prvom merenju grupa osoba nezaposlenih sa najkraćim stažom

do 18 meseci, grupa od 19 do 28 meseci ($M=1.80$) u odnosu na grupu sa stažom između 29 i 48 ($M=1.58$).

Tabela 12. Razlike u izraženosti simptoma psihofizičkog zdravlja u odnosu na staž nezaposlenosti

Dimenzije psiho-fizičkog zdravlja	Df	Mean Square	F	p
Poremećaj fizičkog zdravlja	4	1.453	1.816	.127
	201	.800		
Strah i anksioznost	4	.684	.965	.428
	200	.709		
Depresivne reakcije	4	.519	1.053	.381
	200	.493		
Umor	4	1.435	1.527	.196
	200	.940		
Poremećaj socijalnog ponasanja	4	1.157	3.376	.011
	201	.343		

Procena finansijske situacije i zdravlje nezaposlenih

U uvodnom delu teksta navedeni su rezultati prethodnih istraživanja koji ukazuju na povezanost težine finansijske situacije nastale gubitkom zaposlenja i psiho-fizičkog blagostanja nezaposlenog. Otuda, u ovom delu analiziraćemo odnos procene sopstvene finansijske situacije nezaposlenog i mera njegovog/njenog psiho-fizičkog zdravlja. Procena finansijske situacije je izvršena pomoću skale dužine 3 pitanja na koja ispitanik odgovara opredeljući se za jedan od stupnjeva težine: *U kojoj meri očekujete da ćete tokom sledeća dva meseca trpeti zbog nemaštine?*; *U kojoj meri očekujete da ćete tokom sledeća dva meseca snižavati životni standard zbog nemaštine?* i *U ovom trenutku, koliko Vam je teško da živite sa novčanim sredstvima koja imate u domaćinstvu?*

Analiza podataka pokazuje da se procena finansijske situacije vremenom ne menja značajno, odnosno, da percepcija finansijskog stanja kod nezaposlenog ostaje nepromenjena

tokom perioda od 14 meseci praćenja (Wilks' Lambda= .988, $F(2,220)= 1.286$, $p= .279$). U kojoj meri je percepcija finansijske situacije važna za razumevanje stanja psiho-fizičkog zdravlja kod nezaposlenog? Ovo pitanje je rešavano primenom korelacione analize između mera procene situacije i mera zdravlja. U tabeli 13 može se uočiti da su sve korelacije procena finansijske situacije i ukupnog zdravlja nezaposlenih statistički značajne. Pored toga, u dijagonali tabele nalaze se najviši koeficijenti povezanosti između vremenski korespondirajućih mera situacije i zdravlja.

Tabela 13. Korelacije procena težine finansijske situacije i mera ukupnog zdravlja (N=222)

		Tezina finansijske sit.1	Tezina finansijske sit.2	Tezina finansijske sit.3
spfzTotal.1	Pearson koleracija	,359**	,296**	,324**
	Značajnost (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	222	222	222
spfzTotal.2	Pearson koleracija	,278**	,352**	,348**
	Značajnost (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	222	222	222
spfzTotal.3	Pearson koleracija	,212**	,294**	,383**
	Značajnost (dvosm.)	,001	,000	,000
	N	222	222	222

** . Korelacija je značajna na nivou 0.01 (dvosm.).

Može se postaviti i pitanje koje od mera zdravlja su afektirane procenom ukupne finansijske situacije. U tabeli 14 predstavljeni su koeficijenti povezanosti procena situacije i 5 dimenzija zdravlja u tri tačke merenja. Jasno je da su svi koeficijenti korelacija statistički značajani i visoki u velikoj dijagonali gde se nalaze vremenski korespondentne mere.

Tabela 14. Korelacije procena težine finansijske situacije i dimenzija zdravlja (N=222)

		Težina finansijske sit.1	Težina finansijske sit.2	Težina finansijske sit.3
spfzFiz.1	Pearson korelacije	,307**	,286**	,312**
	Značajnost (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	222	222	222
spfzFiz.2	Pearson korelacije	,206**	,247**	,267**
	Značajnost (dvosm.)	,002	,000	,000
	N	222	222	222
spfzFiz.3	Pearson korelacije	,160*	,252**	,355**
	Značajnost (dvosm.)	,017	,000	,000
	N	222	222	222
spfzStrah.1	Pearson korelacije	,272**	,227**	,247**
	Značajnost (dvosm.)	,000	,001	,000
	N	222	222	222
spfzStrah.2	Pearson korelacije	,212**	,309**	,264**
	Značajnost (dvosm.)	,002	,000	,000
	N	222	222	222
spfzStrah.3	Pearson korelacije	,218**	,282**	,346**
	Značajnost (dvosm.)	,001	,000	,000
	N	221	221	221
spfzDepr.1	Pearson korelacije	,339**	,246**	,301**
	Značajnost (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	222	222	222
spfzDepr.2	Pearson korelacije	,279**	,343**	,317**
	Značajnost (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	222	222	222
spfzDepr.3	Pearson korelacije	,190**	,230**	,319**
	Značajnost (dvosm.)	,005	,001	,000
	N	221	221	221
spfzUmor.1	Pearson korelacije	,301**	,236**	,300**
	Značajnost (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	222	222	222
spfzUmor.2	Pearson korelacije	,266**	,336**	,373**
	Značajnost (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	222	222	222
spfzUmor.3	Pearson korelacije	,175**	,285**	,346**
	Značajnost (dvosm.)	,009	,000	,000
	N	221	221	221

spfzPorSP.1	Pearson korelacije	,298**	,259**	,162*
	Značajnost (dvosm.)	,000	,000	,016
	N	222	222	222
spfzPorSP.2	Pearson korelacije	,259**	,308**	,291**
	Značajnost (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	222	222	222
spfzPorSP.3	Pearson korelacije	,179**	,227**	,295**
	Značajnost (dvosm.)	,007	,001	,000
	N	222	222	222

** . Korelacija je značajna na nivou 0.01 (dvosm.).

*. Korelacija je značajna na nivou 0.05 (dvosm.).

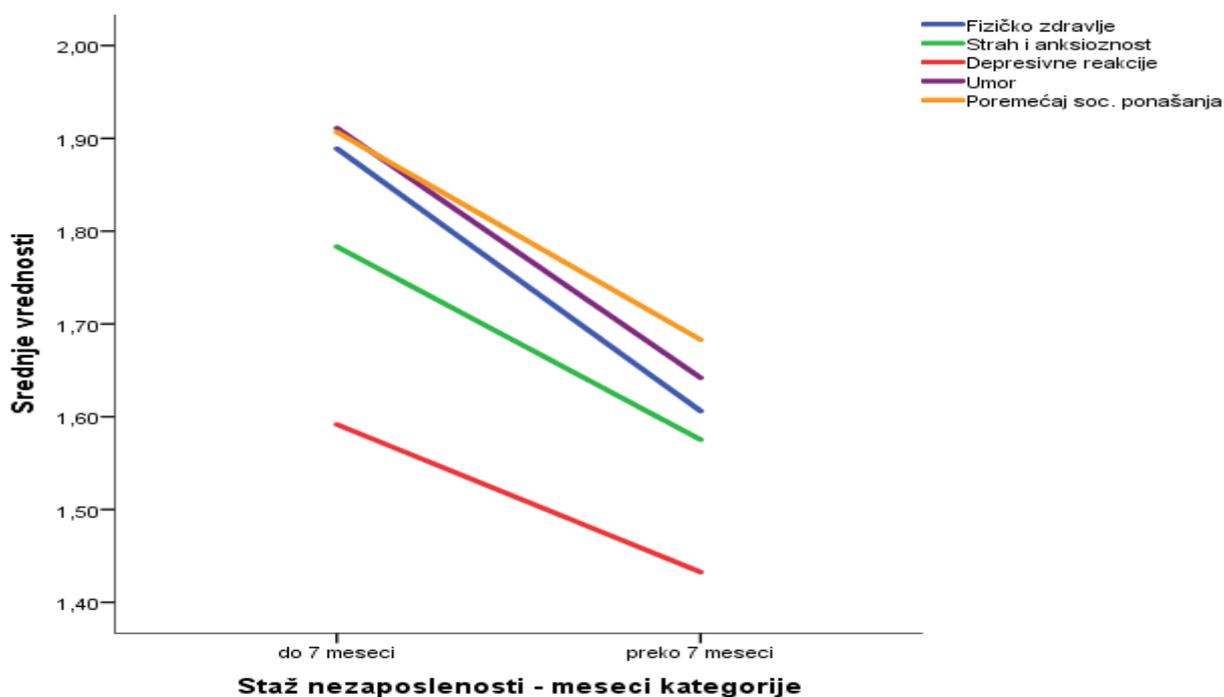
U tabeli 14 može se uočiti i tendencija da za 3 od 5 dimenzija korespondentne korelacije rastu kako idemo od prvog do trećeg merenja. Možemo zaključiti da je procena finansijske situacije, nastala nakon gubitka zaposlenja, značajan faktor zdravlja nezaposlenih osoba po svim njegovim dimenzijama. Sa pogoršanjem finansijske situacije postoji i tendencija ka većoj učestalosti simptoma poremećaja po svim dimenzijama psiho-fizičkog zdravlja.

Paradoks poboljšanja zdravlja kod nezaposlenih

Uprkos zdravorazumskom očekivanju da produžena nezaposlenost dovodi do stalnog opadanju zdravlja, u našim prethodnim istraživanjima uočena je pojava značajnog poboljšanja u ukupnom zdravlju nakon sedmog meseca nezaposlenosti (Majstorović, 2011). Da bismo ovu pojavu ispitali i u ovom istraživanju podelili smo nezaposlene u dve grupe: do 7 meseci staža i preko 7 meseci staža nezaposlenosti. Analiza razlika je zaista pokazala da grupa do 7 meseci staža nezaposlenosti pokazuje statistički značajno više simptoma poremećaja ukupnog zdravlja u odnosu na grupu koja posao traži duže od tog perioda ($t(204) = 2.63, p = .009$). Pored toga, nađeno je i da se dve grupe značajno razlikuju po svim dimenzijama zdravlja, sa izuzetkom dimenzije depresivnih reakcija kod kojih je takođe primetna tendencija pada učestalosti simptoma u grupi koja čeka na posao duže od 7 meseci

(Slika 111). Testiranje alternativne pretpostavke da je tačka preloma možda 24 meseca, kako je sugerisano u ranijem istraživanju, pokazalo je da se tako formirane grupe ne razlikuju značajno po učestalosti simptoma narušavanja ukupnog zdravlja.

Slika 111. Pad simptoma ('poboljšanje') posle 7 meseci nezaposlenosti (N= 222)



Kako se može objasniti pad učestalosti simptoma poremećaja zdravlja kod nezaposlenih koji čekaju na posao duže od 7 meseci? Analize razlika između ovih grupa po drugim svojstvima merenim u ovom istraživanju, pokazuju da grupa sa stažom nezaposlenosti do 7 meseci značajno češće koristi poricanje kao strategiju prevladavanja dok grupa sa stažom preko 7 meseci značajno češće koristi strategiju fokusiranje na problem ($X^2(2) = 6.22, p < .05$). Konkretno, nađeno je da značajno više nezaposlenih do 7 meseci koristi strategiju poricanja (50%) nego oni sa stažom nezaposlenosti dužim od 7 meseci (26%). U slučaju strategije fokusiranja na problem, prva grupa je koristi značajno ređe (46%) u odnosu na drugu grupu (66%). Dalje analize su pokazale i to da se ove dve grupe nezaposlenih značajno ne razlikuju po starosti, polu, nivou obrazovanja, proceni težine finansijske situacije

nakon gubitka posla, po centralnosti rada kao ni po nivou optimizma (procena šansi da će naći novi posao).

Uvažavajući ovakve nalaze ostaje da konstatujemo da paradoksalno poboljšanje zdravlja nezaposlenih nakon 7 meseci bez posla nastaje zato što se, nakon ovog perioda, značajno više osoba orijentiše prema strategiji rešavanja problema nezaposlenosti. Drugim rečima, nezaposleni sa stažom čekanja na posao dužim od 7 meseci, u odnosu na one koji su bez posla kraće od 7 meseci, značajno češće traže oglase za posao, raspituju se za posao, stiču nova znanja i veštine, šalju biografiju u firme umesto da ne mogu da se pomire sa gubitkom posla, da izbegavaju da misle o tome ili da ne prihvataju gubitak posla kao realan.

Faktori aktivizma u traženju novog zaposlenja

Kao što je već istaknuto, aktivizam u zapošljavanju predstavlja stepen vidljivog zalaganja nezaposlene osobe u stvaranju uslova za pronalaženje zaposlenja. Stepem aktivizma se manifestuje u učestalosti pojedinih aktivnosti u traženju posla i govori o tome sa koliko energije, istrajnosti i veštine nezaposleni reaguje na svoj radni status, odnosno, šta sve čini i koliko to često čini kako bi došao do zaposlenja. U ovom istraživanju, pored nastojanja da opišemo trend nivoa aktivizma u nalaženju zaposlenja, postavljen je i cilj da analiziramo značaj različitih faktora koji mogu da utiču na nivo aktivizma kod nezaposlenih u Republici Srbiji.

Analiza tendencija generalnog aktivizma duž staža nezaposlenosti (Slika 112) u dva od tri merenja ukazuje na to da nakon gubitka posla angažovanost u traganju za poslom raste najkasnije do 28. meseca kada se javlja njegovo opadanje. U drugom merenju pojavljuje se tendencija porasta nivoa aktivizma kod nezaposlenih sa stažom čekanja na posao od 29 do 75 meseci. Ovaj nalaz je sličan onom koji je i ranije dobijen na našem uzorku nezaposlenih kada je predloženo da se aktivizam tretira različito u periodima do i nakon 25. meseca staža

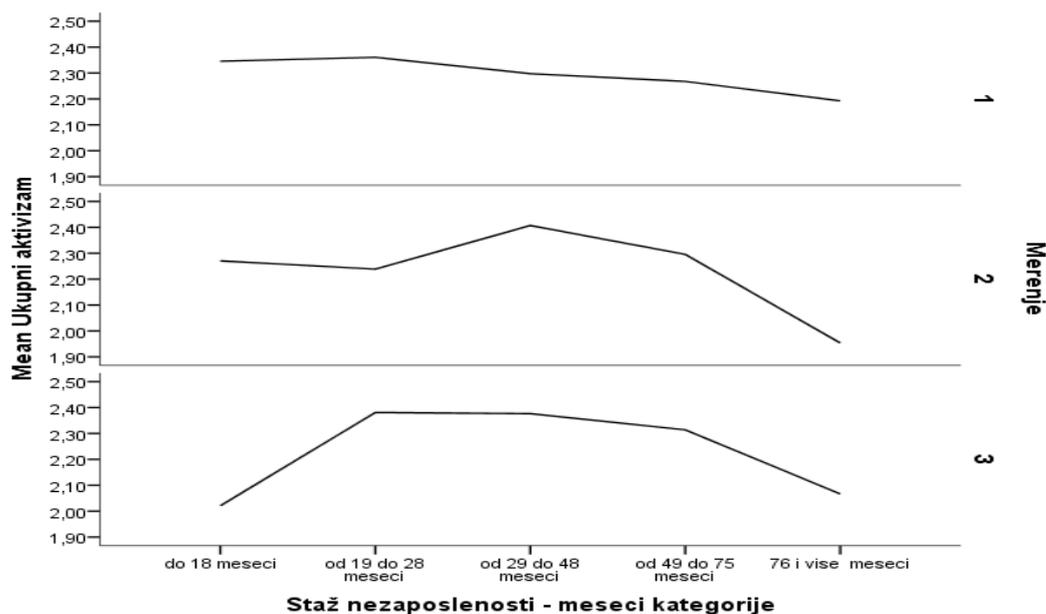
nezaposlenosti (Majstorović, 2011). Poređenjem dveju grupa formiranih na osnovu ove klasifikacije (do 25 i preko 25 meseci staža nezaposlenosti) utvrđeno je da se dve grupe nezaposlenih značajno razlikuju po učestalosti na dve od 11 aktivnosti u traženju zaposlenja merene upitnikom UTP-1. Reč je o tome da nezaposleni sa stažom nezaposlenosti do 25 meseci u prvom merenju značajno češće *prate oglase za posao na Internetu* ($t_{(204)} = 3.118$; $p < .01$) a u drugom merenju ovoj razlici pridodata je i ta da ista grupa nezaposlenih češće *šalje biografije na adrese kompanija* ($t_{(204)} = 2.576$; $p < .01$). Pretpostavka da je reč o mlađim osobama ispitana je analizom distribucije frekvencija po kategorijama matrice koja je ukrštala 4 starosne kategorije i 2 kategorije po stažu nezaposlenosti (tabela 15). Analiza je pokazala da se starosne grupe ne razlikuju značajno u distribuciji frekvencija po kategorijama staža nezaposlenosti ($\chi^2(3) = 5.19$, $p > .05$).

Tabela 15. Distribucija ispitanika po starosti i stažu nezaposlenosti

		Starosne kategorije					
			26 - 35	36 - 45	46 - 50	51 - 59	Total
Stož nezaposlenosti	do 25 meseci	Broj	26	26	22	19	93
		%	60,5%	41,9%	40,0%	41,3%	45,1%
	preko 25 meseci	Broj	17	36	33	27	113
		%	39,5%	58,1%	60,0%	58,7%	54,9%
Ukupno	Broj	43	62	55	46	206	
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Faktori koji dovode do ovih i drugih razlika po nivou aktivizma predmet su analiza u nastavku teksta. Pored pitanja uvezi sa trendom aktivizma, postavljena su pitanja da li pol, godine starosti, nivo obrazovanja, region, trajanje (staž) nezaposlenosti i njihova interakcije značajno utiču na nivo ukupnog aktivizma ili na nivo dimenzija aktivizma koje su imenovane kao 'sopstveno zalaganje' i 'pomoć drugih'.

Slika 112. Staž nezaposlenosti i ukupni aktivizam u traženju novog zaposlenja (N=222)

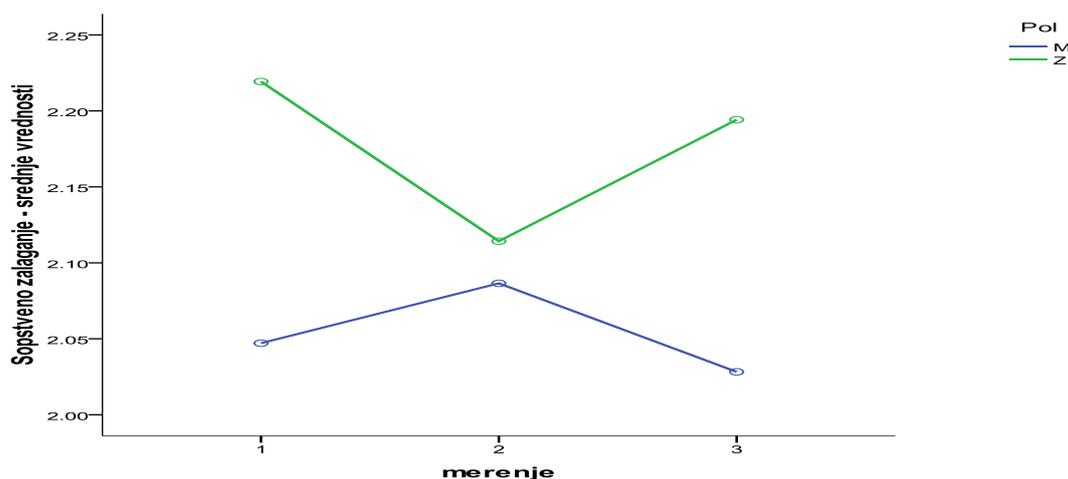


Pol nezaposlenih i aktivizam

Da li se žene i muškarci razlikuju po stepenu aktivizma u traženju novog zaposlenja? Analiza pokazuje da nema značajnog efekta vremena na stepen ukupnog aktivizma (Wilks' Lambda= .988, $F(2,204)= 1.216$, $p= .299$) kao ni efekta interakcije vremena i pola (Wilks' Lambda= .977, $F(2,204)= 2.413$, $p= .092$). Međutim, kada su grupe upoređene po dimenzijama aktivizma utvrđeno je da postoji efekat interakcije vremena i pola po merama 'sopstveno zalaganje' (Wilks' Lambda= .970, $F(2,204)= 3.189$, $p= .043$). Naime, ustanovljeno je da postoje značajne polne razlike u sopstvenom zalaganju u smislu da su na prvom merenju žene pokazale značajno viši nivo sopstvenog zalaganja nego muškarci ($F(1,205)= 4.372$, $p= .038$). Na Slici 113. vidljivo je da žene na prvom merenju pokazuju više sopstvenog zalaganja u traženju zaposlenja dok takva razlika ne dostiže nivo značajnosti u trećem merenju. Detaljnija analiza otkriva da nezaposlene žene značajno češće nego nezaposleni muškarci šalju svoju biografiju u kompanije, volontiraju i koriste usluge privatnih agencija za zapošljavanje. Kada je reč o drugoj dimenziji aktivizma 'pomoć drugih', rezultati analiza pokazuju da nema značajnog efekta vremena (Wilks' Lambda= .980,

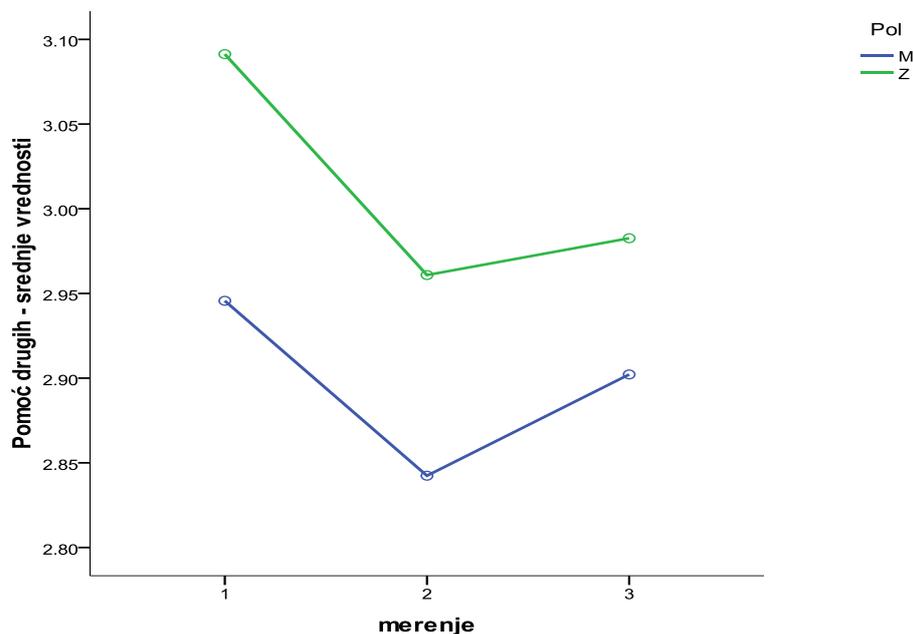
$F(2,204)= 2.086$, $p= .127$) kao ni efekta interakcije vremena i pola (Wilks' Lambda= .998, $F(2,204)= .163$, $p= .849$). Iako žene pokazuju tendenciju ka češćoj primeni 'pomoći drugih' u traženju novog posla nego muškarci, ova razlika nije i statistički značajna (Slika 114).

Slika 113. Pol i sopstveno zalaganje u traženju zaposlenja u tri merenja (N=222)



Dijagrami pokazuju da žene i muškarci imaju tendenciju da aktivizam u zapošljavanju manifestuju različito tokom 14 meseci praćenja. Generalno, žene pokazuju više entuzijazma u traženju posla u svim tačkama merenja a značajno više u prvom merenju (opovrgnuta hipoteza H5b). Zanimljivo je da je obrazac manifestacija sasvim drugačiji u slučaju dimenzije aktivizma 'pomoć drugih'. Naime, obrazac kretanja srednjih vrednosti je potpuno uniforman za obe polne grupe - svi kreću sa više aktivizma u obliku traženja pomoći od drugih, potom ovaj vid aktivizma gubi na snazi, da bi se u trećem merenju ponovo pojačao u izvesnoj meri. Utisak je da žene i muškarci na različite načine regulišu istrajnost u sopstvenom zalaganju kao i da na vrlo sličan način istrajavaju u slučaju tražanja za pomoći od drugih.

Slika 114. Pol i 'pomoć drugih' u traženju zaposlenja u tri merenja (N=222)

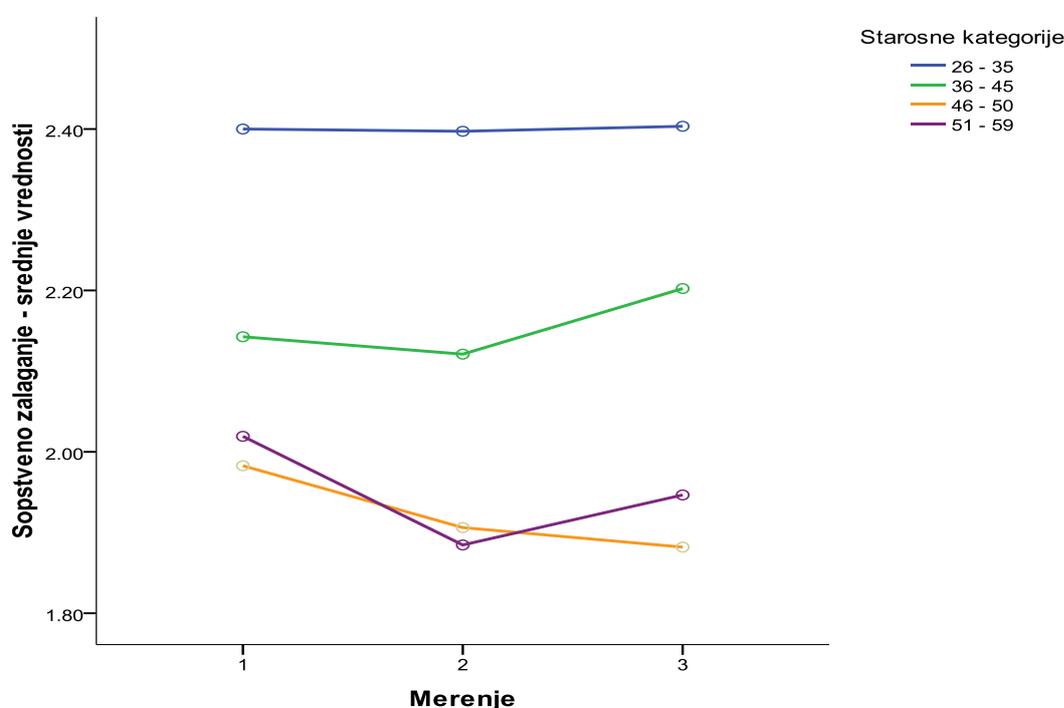


Godine starosti nezaposlenih i aktivizam

Jedno od ovde postavljenih pitanja bilo je i to da li je aktivizam u zapošljavanju značajno različit kod nezaposlenih različite starosti. Jednako tako, analizirano je da li se aktivizam unutar starosnih grupa značajno menja s vremenom, kao i to da li su razlike po aktivizmu statistički značajne između pojedinih starosnih kategorija tokom 14 meseci praćenja. Rezultati pokazuju da ne postoje značajne promene ukupnog aktivizma tokom vremena (Wilks' Lambda= .977, $F(2,217)= 2.527$, $p= .082$) kao ni efekta interakcije vremena i starosti (Wilks' Lambda= .971, $F(6,434)= 1.082$, $p= .372$). Statistički značajne razlike su dobijene između starosnih grupa bez obzira na vreme merenja ($F(3,218)= 8.221$, $p= .000$). Post-hoc analizom (Bonferroni test) ustanovljeno je da je najmlađa grupa nezaposlenih (od 26 do 35 godina) značajno aktivnija u traženju posla u odnosu na dve starije grupe, ali ne i od grupe nezaposlenih starosti od 36 do 45 godina. O ovim razlikama će biti više reči nakon analize razlika po dimenzijama aktivizma. Naime, multivarijatan test razlika po dimenziji aktivizma 'sopstveno zalaganje' pokazao je da ponovo nema značajnog efekta vremena niti

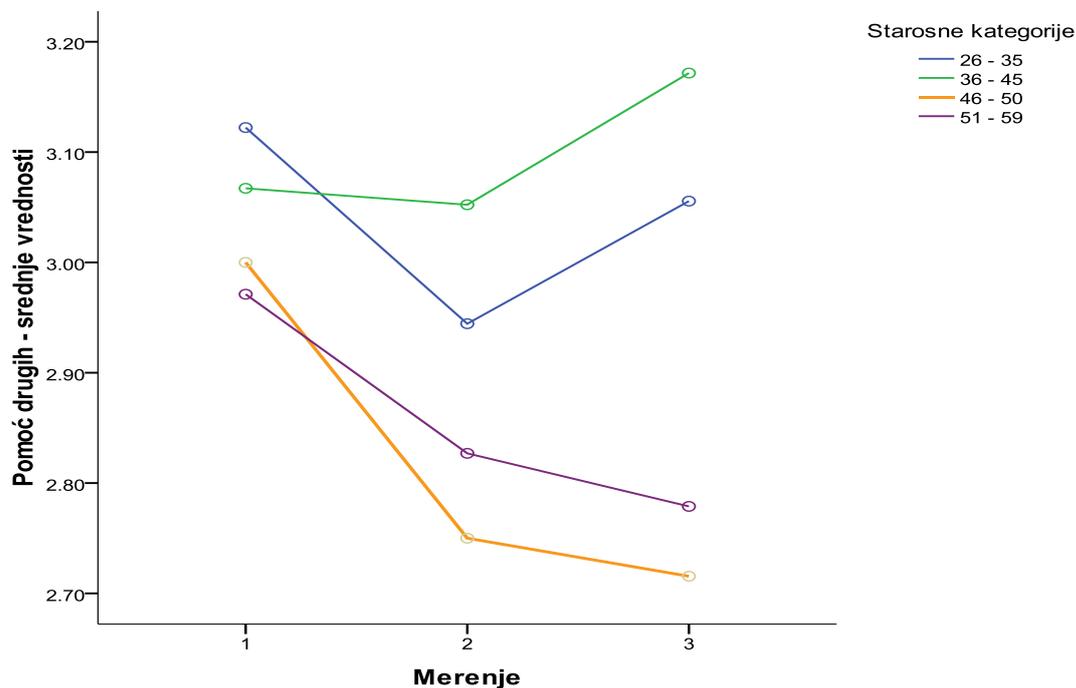
interakcije vremena i starosti nezaposlenih. Ponovo je dobijeno da postoji značajna razlika između grupa bez obzira na vreme merenja ($F(3,218)= 8.718, p= .000$). Analiza razlika između starosnih grupa jasno je pokazala da je najmlađa grupa nezaposlenih značajno aktivnija u traženju novog zaposlenja u odnosu na dve grupe raspona starosti od 45 do 59 godina. Na Slici 115 se mogu prepoznati ujednačeni nivoi aktivizma tokom vremena praćenja kao i dva klastera starosnih grupa prema nivou sopstvenog zalaganja u traženju novog posla – mlađi (do 45 godina) i stariji (46 godina i stariji).

Slika 115. Starost i sopstveno zalaganje u traženju zaposlenja u tri merenja (N=222)



Kada je reč o 'pomoć drugih' kao dimenziji aktivizma rezultati analiza su drugačiji. Pokazalo se da postoji efekat vremena na učestalost sa kojom nezaposleni traže pomoć drugih (Wilks' Lambda= .968, $F(2,217)= 3.557, p= .030$). Na Slici 116 se jasno vidi da u prvom merenju sve starosne grupe imaju podjednaku učestalost korišćenja pomoći drugih kao i to da tokom 14 meseci dolazi do različitih tendencija u njihovoj učestalosti.

Slika 116. Starost nezaposlenih i pomoć drugih u traženju zaposlenja u tri merenja (N=222)



Naime, svi ispitanici su u proseku značajno više tražili pomoć drugih u prvom merenju ($M=3.040$), u odnosu na merenje koje je izvršeno 7 meseci kasnije ($M=2.893$). Kao što je već rečeno, analiza nije pokazala je da interakcija godina starosti i protoka vremena statistički značajna iako se na dijagramima može lako uočiti tendencija da dve grupe starijih ispitanika pokazuju pad u traženju podrške drugih i u trećem merenju, dok se grupe mlađih nezaposlenih u trećem merenju ponovo okreću ovom obliku aktivizma. Post-hoc testiranje razlika pokazalo je da značajne razlike zaista postoje u trećem merenju i to u smislu da grupa nezaposlenih starosti između 36 i 45 godina pokazuje više orijentacije ka pomoći drugih u nalaženju posla nego što to čine dve grupe osoba starosti između 46 i 50 i između 51 i 59 godina.

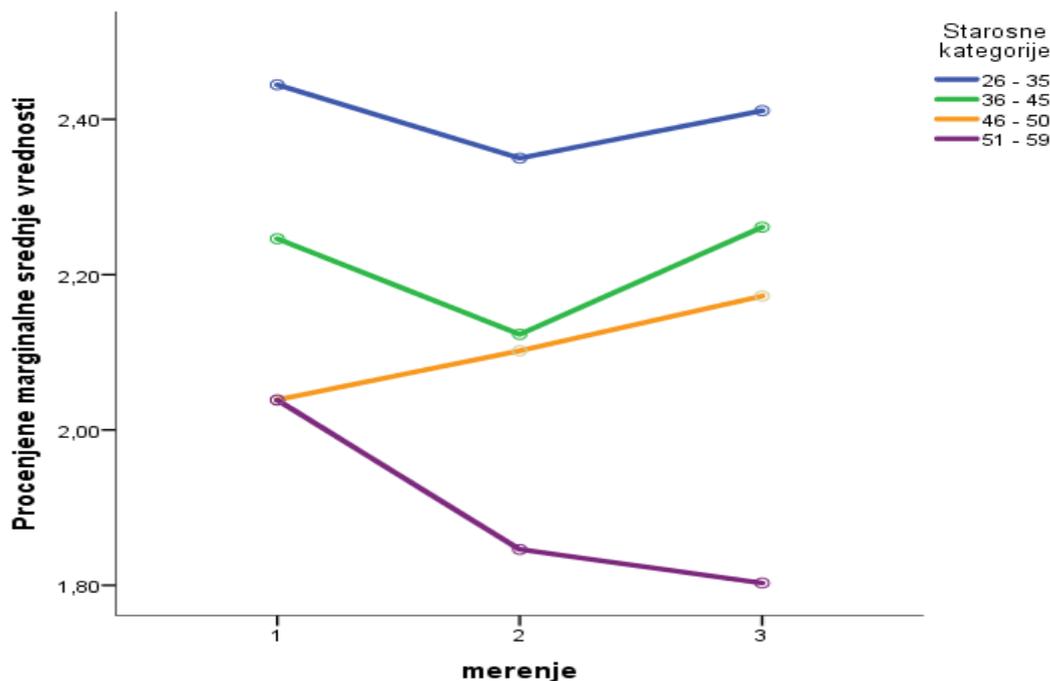
Ove razlike u obrascu ponašanja četiri starosne grupe nezaposlenih analizirali smo i na drugačiji način – formiranjem dve starosne grupe: mlađu (starosti od 26 do 45 godina) i stariju (starosti od 46 do 59 godina). Primena t-testa u tri tačke merenja pokazala je da se

ovako formirane grupe mlađih i starijih značajno razlikuju, ne samo u trećem merenju, nego i u drugom ($t_{1(220)} = 1.023$; $p > .05$; $t_{2(220)} = 2.119$; $p < .05$; $t_{3(220)} = 3.575$; $p < .01$;). Ovakav nalaz govori da se za 7 meseci starosne grupe značajno menjaju u pogledu uverenja o važnosti pomoći drugih u nalaženju zaposlenja, te da nakon 14 meseci ta razlika postaje još uočljivija. Utisak je, da se sa godinama sarosti i verovatno iskustvom u traženju zaposlenja, kod starije grupe razvija uverenje da pomoć drugih nije obećavajuća.

Dodatnim analizama proverena je pretpostavka da je odustajanje od podrške drugih povezana sa nivoom optimizma (kognitivna procena šansi za zaposlenje) koji kod starijih opada tokom vremena. Testiranje ove pretpostavke je pokazalo da nema efekta vremena od 14 meseci na nivo optimizma ali da taj nivo jasno sledi godine starosti grupa nezaposlenih – najmlađi pokazuju najviše optimizma a najstariji pokazuju najmanje (Slika 117).

Obzirom da nije zabeležen efekat vremena na nivo optimizma, takve razlike nisu dalje analizirane. Međutim, dobijene su značajne razlike između grupa, bez obzira na vreme merenja koje ukazuju na to da je nivo optimizma relativno stabilna i na nečemu drugom zasnovana osobina, odnosno, da se značajno ne menja tokom perioda od 14 meseci i da nije pod uticajem vremena i iskustva u zapošljavanju tokom tog istog perioda ($F(3,218) = 8.731$, $p = .000$). Post-hoc analiza (Bonferroni) pokazala je da najmlađi nezaposleni (26-35 godina) pokazuju značajno najviše optimizma u odnosu na sve druge starosne grupe, da grupa starosti između 36 i 45 godina nije značajno optimističnija u odnosu na grupu starosti 46-50 godina, a da najstarija grupa (51-59) sebi daje ubedljivo najmanje šanse da će se zaposliti.

Slika 117. Optimizam u zapošljavanju i godine starosti (N=222)



Može se konstatovati da je nizak nivo sklonosti ka podršci od drugih kod najstarijih nezaposlenih jednim delom uslovljen i procenom malih šansi za zaposlenje kod ove grupe. Naime, niska učestalost traženja podrške od drugih uglavnom prati i stepen optimizma, barem kod najstarije grupe nezaposlenih.

Nivo obrazovanja nezaposlenih i aktivizam

Aktivizam nezaposlenih u Republici Srbiji razmatran je i u smislu značaja nivoa obrazovanja. Otuda je postavljeno i pitanje da li su u podjednako meri angažovani traženjem novog zaposlenja oni koji imaju završenu osnovnu školu, srednju, višu ili nezaposleni sa fakultetom i višim obrazovanjem? Rezultati analize pokazuju da nema efekta vremena na nivo ukupnog aktivizma (Wilks' Lambda= .997, $F(2,217)= .342$, $p= .711$) niti efekta interakcije vremena i nivoa obrazovanja nezaposlenih (Wilks' Lambda= .983, $F(6,434)= .626$, $p= .710$). Međutim, dobijeno je da se obrazovne grupe značajno razlikuju po ukupnom aktivizmu bez obzira na vreme merenja ($F(3,218)= 8.981$, $p= .000$). Utvrđeno je da aktivizam

prati nivo obrazovanja i da pokazuje stabilnost u periodu od 14 meseci praćenja. Naime, nađeno je da nezaposleni sa završenom osnovnom školom pokazuju i najmanje ukupnog aktivizma u odnosu na sve druge obrazovne grupe. Nezaposleni sa fakultetskom diplomom ili sa još više škole pokazuju značajno više i aktivizma u traženju posla u odnosu na ostale obrazovne grupe, osim grupe sa završenom višom školom.

Analiza razlika po dimenzijama aktivizma – 'sopstveno zalaganje' i 'pomoć drugih', pokazala je da nema značajnog efekta vremena niti interakcije vremena i nivoa obrazovanja po obe dimenzije. Dobijeno je da se obrazovne grupe razlikuju međusobno po sopstvenom zalaganju kao i da takvih razlika nema po podršci drugih u traženju novog zaposlenja (tabela 16).

Tabela 16. Generalne razlike između obrazovnih grupa po dve dimenzije aktivizma (N=222)

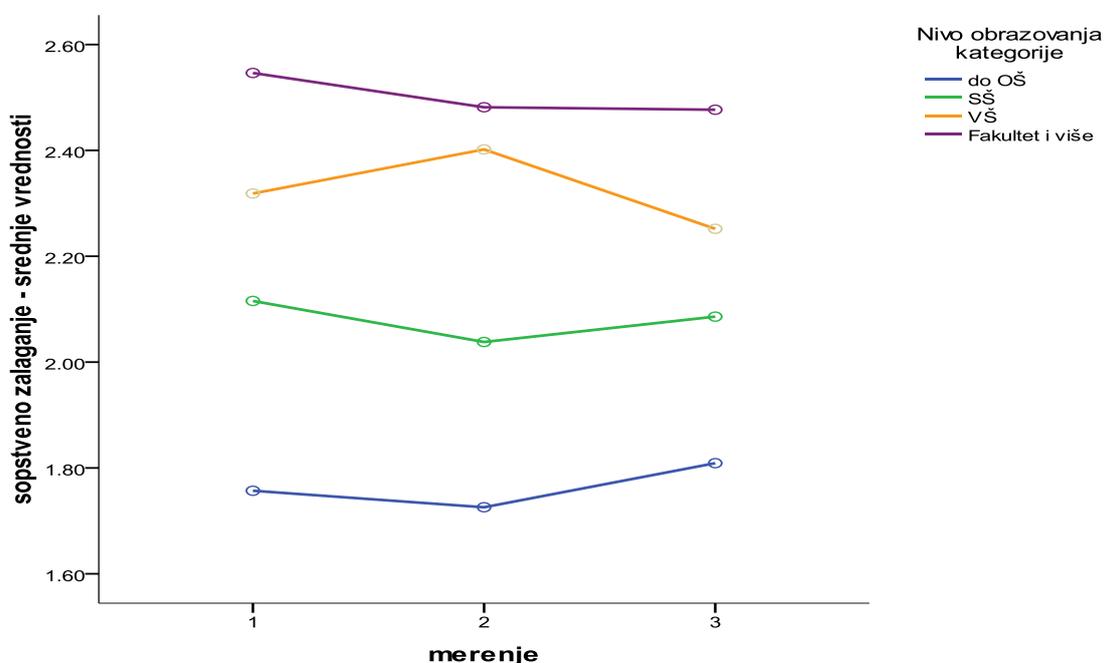
Aktivizam	Df	Mean Square	F	p
Aktivizam - sopstveno zalaganje	3	8.297	10.184	.000
	218	.815		
Aktivizam - oslanjanje na pomoć drugih	3	1.463	1.272	.285
	218	1.150		

Kao što se iz tabele 16 može videti, postoji statistički značajan efekat nivoa obrazovanja na generalni nivo sopstvenog zalaganja u nalaženju zaposlenja. Grupa sa najvišim obrazovanjem pokazuje i najviši stepen sopstvenog zalaganja (M=2.502), prati je grupa ispitanika sa završenom višom školom (M=2.324), dok su značajno manje sopstvenog zalaganja pokazali ispitanici sa srednjom školom (M=2.080) i ispitanici sa osnovnom školom (M=1.764).

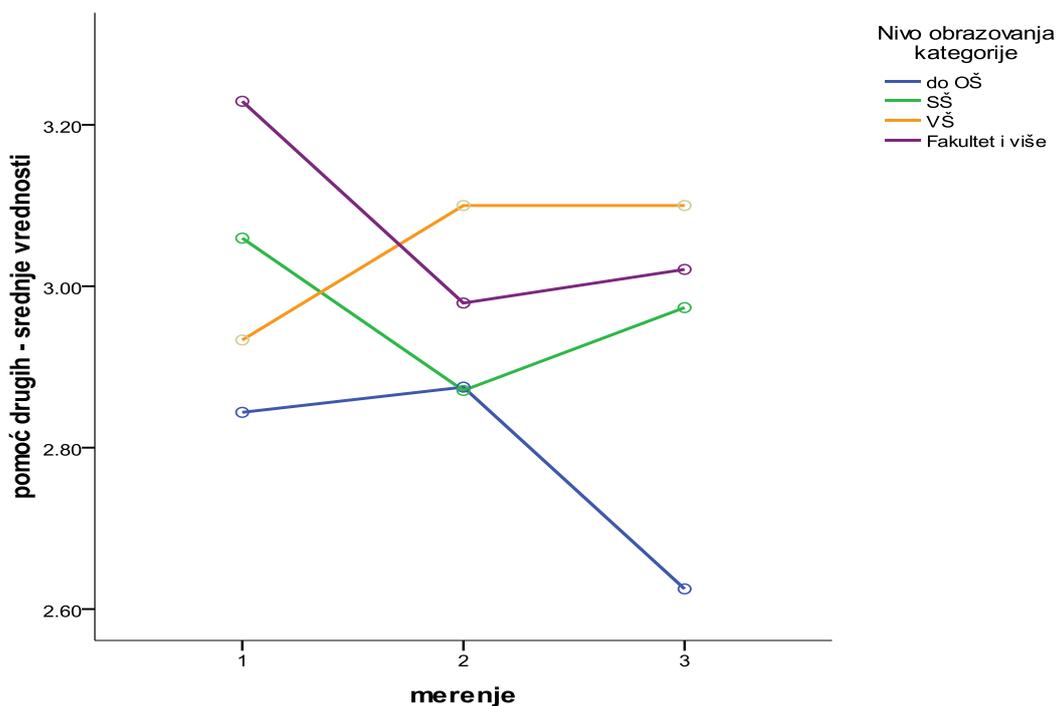
Na osnovu ovakvih nalaza možemo konstatovati da se obrazovne grupe nezaposlenih ponašaju na različit način kada je reč o sopstvenom zalaganju, sa jasnom korelacijom između nivoa obrazovanja i nivoa sopstvenog zalaganja. Na drugoj strani, obrazovne grupe se

ponašaju uniformno kada je reč o traženju pomoći od drugih u zapošljavanju. To pokazuje i donji dijagram (Slika 118) na kome se vidi relativna homogenost srednjih vrednosti učestalosti traženja pomoći od drugih unutar obrazovnih grupa, kako po tačkama merenja između grupa tako i po kombinaciji vremena i nivoa obrazovanja (Slika 119). Iako je najveća promena u traženju pomoći od drugih unutar grupe nezaposlenih sa osnovnoškolskim obrazovanjem (pad u trećem merenju), pokazalo se da ova promena takođe nije statistički značajna.

Slika 118. Obrazovanje i sopstveno zalaganje u traženju zaposlenja u tri merenja (N=222)



Slika 119. Obrazovanje i pomoć drugih u traženju zaposlenja u tri merenja (N=222)



Regioni u Srbiji i aktivizam

Istraživače je zanimalo i to da li lokalni socio-ekonomski kontekst sredine u kojoj nezaposleni boravi utiče i na nivo aktivizma u traženju zaposlenja. Rezultati analiza prikupljenih podataka iz četiri regiona Republike Srbije ne ukazuju na različit nivo ukupnog aktivizma sa kojim nezaposlene osobe iz ovih regiona traže novo zaposlenje. Utvrđeno je da nema efekta vremena (Wilks' Lambda= .982, $F(2,217)= 2.016$, $p= .136$) niti efekta interakcije vremena i regionalne pripadnosti nezaposlenih (Wilks' Lambda= .987, $F(6,434)= .479$, $p= .824$).

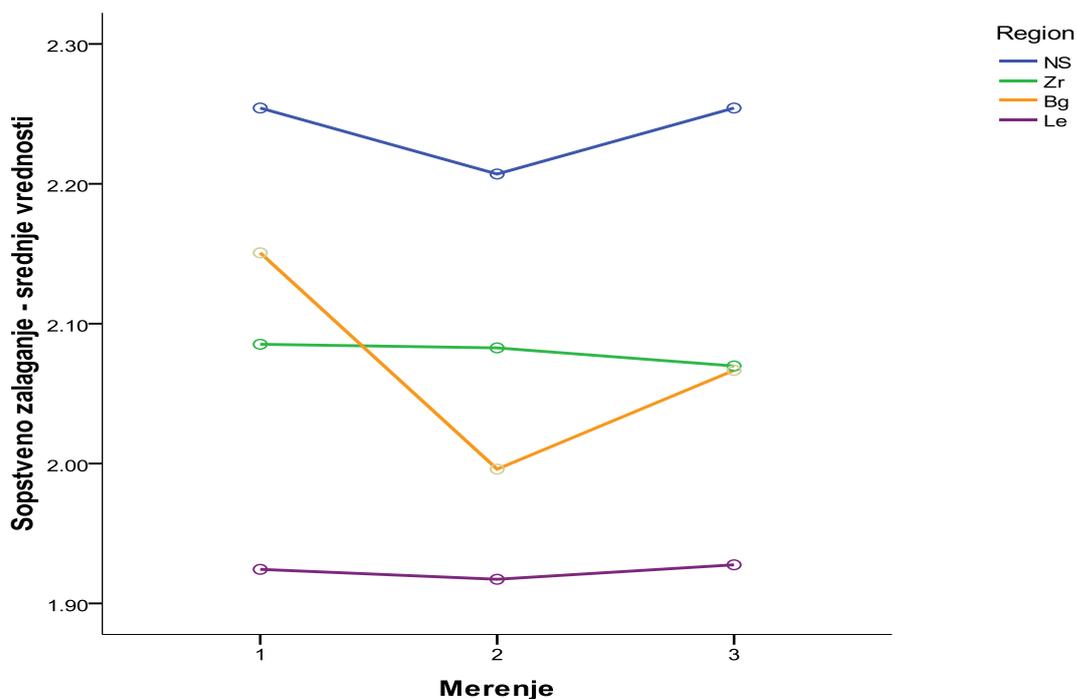
Međutim, kada se regionalne grupe uporede po sopstvenom zalaganju i pomoći drugih kao dimenzijama aktivizma, razlike se javljaju. Naime, utvrđeno je da se sa protokom vremena nivo merenih dimenzija aktivizma ne menja značajno, ali je nađeno da se regionalne grupe međusobno razlikuju po obe dimenzije (tabela 17). Ustanovljeno je da su nezaposleni

sa prebivalištem u Novom Sadu značajno aktivniji u pogledu sopstvenog zalaganja ($M=2.238$), nego nezaposleni iz Leskovca ($M=1.923$) (Slika 120) (opovrgnuta hipoteza H5c).

Tabela 17. Generalne razlike između regionalnih grupa po dve dimenzije aktivizma ($N=222$)

Aktivizam	Df	Mean Square	F	p
Aktivizam - sopstveno zalaganje	3	2.936	3.304	.021
	218	.888		
Aktivizam - oslanjanje na pomoć drugih	3	5.651	5.171	.002
	218	1.093		

Slika 120. Region boravka i sopstveno zalaganje u traženju zaposlenja u tri merenja ($N=222$)

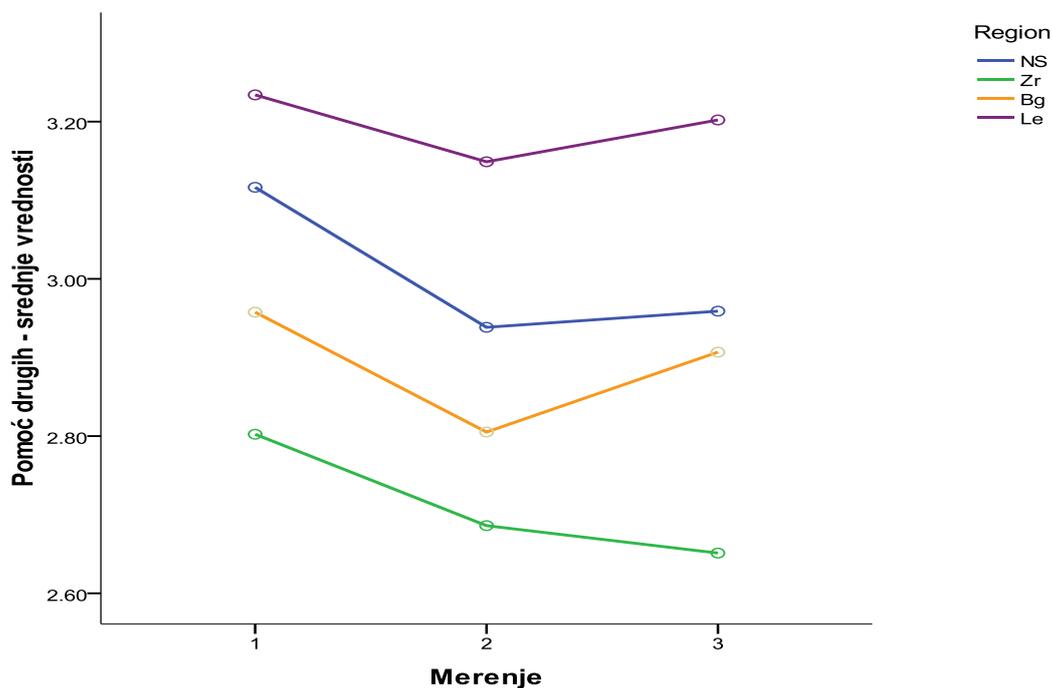


Kada je reč o podršci drugih u zapošljavanju, situacija je znatno drugačija. Rezultati pokazuju da se nezaposleni sa prebivalištem u Leskovcu generalno najviše oslanjaju na pomoć drugih ($M=3.195$), zatim slede nezaposleni sa prebivalištem u Novom Sadu ($M=3.005$), u Beogradu ($M=2.890$), a najmanje ovaj vid aktivizma pokazuju nezaposleni iz

Zrenjanina ($M=2.713$). Post-hoc analizom (Bonferroni test) utvrđeno je i to da je razlika statistički značajna između nezaposlenih iz Leskovca i Zrenjanina (Slika 121).

Utisak je da se nezaposleni iz Novog Sada značajno više uzdaju u sopstveno zalaganje kada traže posao nego što je to slučaj sa nezaposlenima iz Leskovca, kao i to da nezaposleni iz Leskovca znatno više rade na uspostavljanju kontakata sa drugima kao načinom nalaženja novog posla. Sa druge strane, nezaposleni iz Novog Sada ne isključuju pomoć drugih iako su snažno usmereni na sopstveno zalaganje u zapošljavanju. Zanimljiv je nalaz i to da se pomoć drugih u Zrenjaninu najređe koristi. Koje karakteristike socijalnog konteksta utiču na preferenciju jednog oblika aktivizma nad drugim ili koje su to okolnosti koje dovode do kombinacije obeju dimenzija aktivizma sada ne možemo pouzdano reći. Takva tema istraživanja bi se svakako odnosila na utvrđivanje nivoa socijalnog kapitala u lokalnim zajednicama, ne ponudu radnih mesta u ovim zajednicama, vrstu kompanija koje lokalno zapošljavaju, intervencije Nacionalnih službi za zapošljavanje u ovim sredinama, prethodno iskustvo u prevazilaženju barijera kod osoba iz ovih sredina, kao i opšti nivo socijalne podrške u njima.

Slika 121. Region boravka i pomoć drugih u traženju zaposlenja u tri merenja (N=222)



Trajanje (staž) nezaposlenosti i aktivizam

Odnos trajanja nezaposlenosti i aktivizma tiče se pitanja da li se kod istih nezaposlenih javlja značajna promena u nivou ukupnog aktivizma tokom perioda praćenja od 14 meseci, a u zavisnosti od dužine perioda prethodnog čekanja na posao (staža nezaposlenosti). Na primer, može se postaviti pitanje da li se kod nezaposlenih sa dužim čekanjem na posao pojavljuje i veće opadanje aktivizma tokom perioda od 14 meseci praćenja. Utvrđeno je da nema značajnog efekta protoka vremena od 14 meseci praćenja (Wilks' Lambda= .981, $F(2,200)= 1.924$, $p= .149$), niti efekta interakcije protoka vremena i staža nezaposlenosti na nivo ukupnog aktivizma (Wilks' Lambda= .958, $F(8,400)= 1.075$, $p= .380$). Neznačajne razlike su dobijene i kada je analiza sprovedena na dimenzijama aktivizma, odnosno, na merama sopstvenog zalaganja i pomoći drugih tokom ponovnog zapošljavanja. Zanemarujući faktor protoka vremena od 14 meseci po kome nisu nađena značajne promene, analizirane su razlike između grupa nezaposlenih različitih po stažu

čekanja na posao po dvema dimenzijama aktivizma. Ponovo je utvrđeno je da se ove grupe ne razlikuju po učestalosti aktivnosti po dvema dimenzijama (tabela 18).

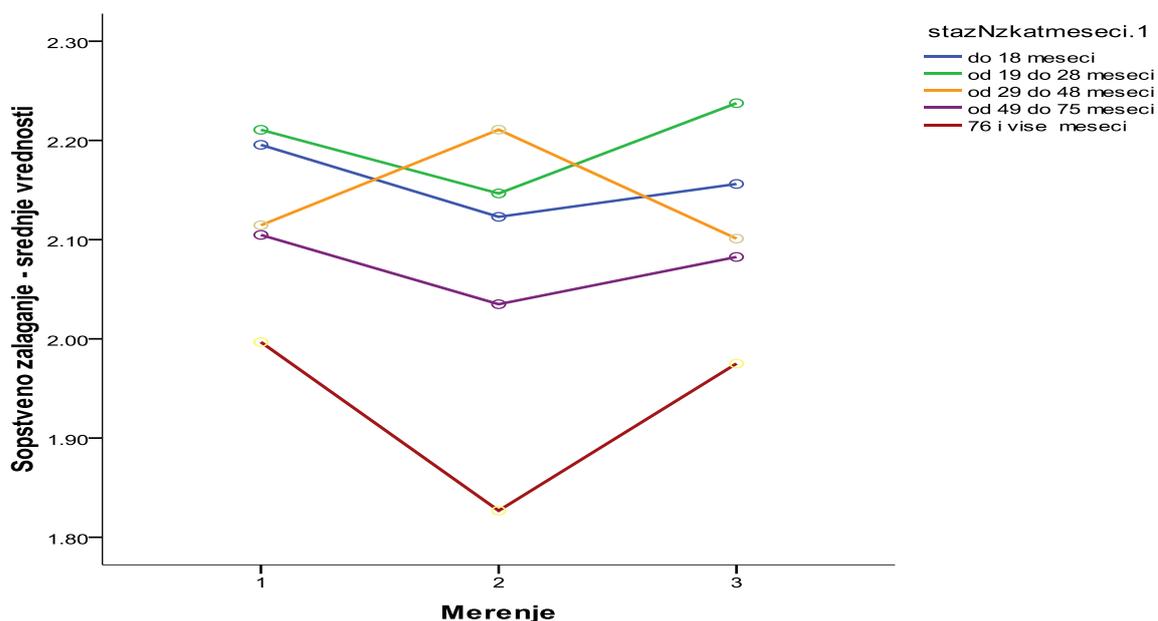
Tabela 18. Generalne razlike po dve dimenzije aktivizma između grupa formiranih prema stažu nezaposlenosti na (N=222)

Aktivizam	Df	Mean Square	F	p
Aktivizam - sopstveno zalaganje	4	1.160	1.247	.292
	201	.930		
Aktivizam - oslanjanje na pomoć drugih	4	1.317	1.137	.340
	201	1.158		

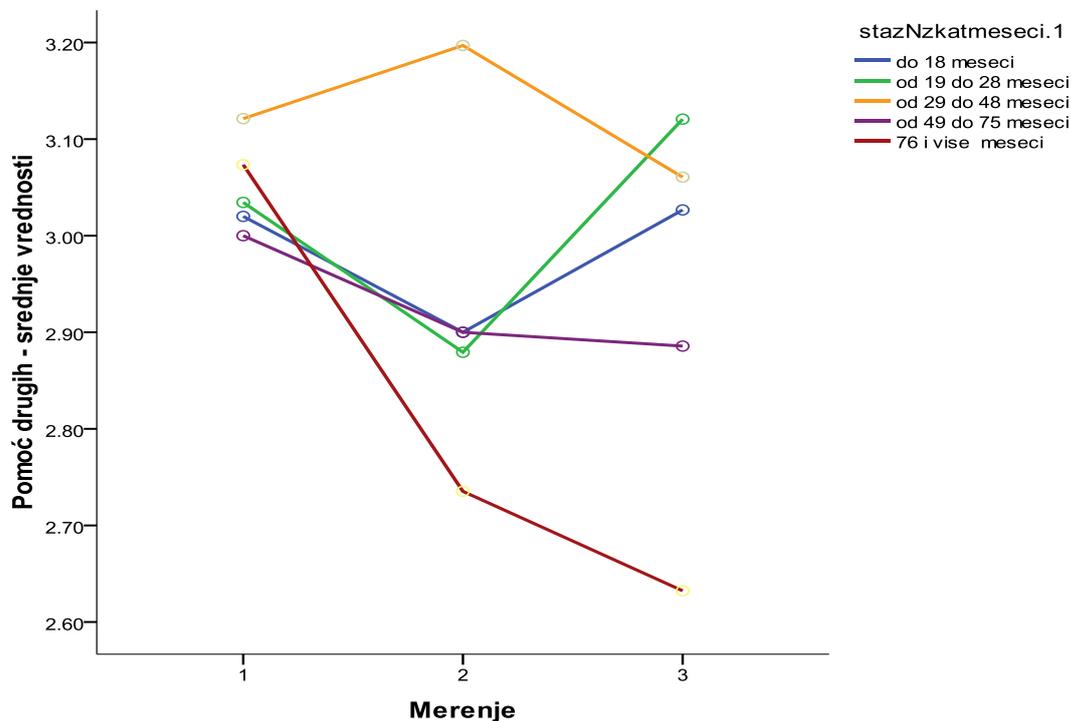
Da bi bila proverena pretpostavka o povišenom ukupnom aktivizmu u traženju zaposlenja u prvih 25 meseci nezaposlenosti, ispitanici su klasifikovani u dve grupe: do 25 meseci staža i preko 25 meseci staža nezaposlenosti. Rezultat analize je pokazao da se dve grupe ne razlikuju značajno po nivou aktivizma, odnosno, da su ove dve grupe nezaposlenih homogene po nivou ukupnog zalaganja u traženju zaposlenja ($t_{(204)} = .840$; $p > .05$). Neznačajane razlike među ovim grupama dobijene su i po dvema dimenzijama aktivizma u svim tačkama merenja. Jednako tako, u sva tri merenja neznačajne razlike nađene su i između grupa kakve su formirane u testiranju efekata staža na ukupno zdravlje: do 7 meseci staža i preko 7 meseci staža nezaposlenosti (npr., u prvom merenju $t_{(204)} = .724$; $p > .05$). Konačno, formirana je i klasifikacija nezaposlenih prema modelu OECD-a (1988) na kratkotrajno (do 12 meseci) i dugotrajno nezaposlene (preko 12 meseci). Analize razlika po svim merama aktivizma ponovo su pokazale da se ovako formirane grupe po stažu nezaposlenosti, kao i kada su u interakciji sa protokom 14 meseci praćenja, ne razlikuju značajno.

Kada je reč o sopstvenom zalaganju kao jednog od oblika aktivizma, može se uočiti tendencija da nezaposleni sa kraćim stažom čekanja na posao pokazuju i više sopstvenog zalaganja u zapošljavanju. Primećuje se i tendencija grupisanja u četiri grupe nezaposlenih sa kraćim stažom i povišenim sopstvenim zalaganjem na jednoj strani, i grupa sa najdužim stažom i sniženim nivoom sopstvenog zalaganja, na drugoj (Slika 122). Međutim, testiranje efekta protoka vremena (Wilks' Lambda= .988, $F(2,200)= 1.238$, $p= .292$), interakcije vremena i staža nezaposlenosti (Wilks' Lambda= .966, $F(8,400)= .865$, $p= .546$), kao i između grupa po stažu bez obzira na vreme merenja a prema nivou sopstvenog zalaganja u ponovnom zapošljavanju ($F(4,201)= 1.247$, $p= .292$), pokazalo je da uočene tendencije u razlikama ne dostiže nivo statističke značajnosti.

Slika 122. Staž nezaposlenosti i sopstveno zalaganje u traženju zaposlenja u tri merenja (N=222)



Slika 123. Staž nezaposlenosti i pomoć drugih u traženju zaposlenja u tri merenja (N=222)



U slučaju traženja pomoći drugih u zapošljavanju, gornji dijagram ukazuje na drugačije tendencije (Slika 123). Vidimo da oni sa stažom čekanja između 29 i 48 meseci pokazuju najjaču tendenciju ka traženju pomoći od drugih u zapošljavanju, a nezaposleni sa 6 i više godina čekanja na posao pokazuju da se najmanje uzdaju u taj oblik aktivizma. Iako podaci ukazuju na neke smislene tendencije u odnosu između staža nezaposlenosti i ovih mera aktivizma u ponovnom zapošljavanju, moramo konstatovati da dužina staža nezaposlenosti ne objašnjava razlike između nezaposlenih prema nivou njihovog korišćenja pomoći drugih u ponovnom zapošljavanju. Na osnovu svih rezultata možemo konstatovati da ne postoji sistematski uticaj dužine staža nezaposlenosti na nivo aktivizma sa kojim nezaposleni traže novo zaposlenje.

Zdravlje i aktivizam

Prethodna domaća i inostrana istraživanja ukazuju na značaj psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenog za stepen njegovog/njenog zalaganja u traženju novog posla. Otuda,

postavljeno je pitanje kakav je uticaj zdravlja nezaposlenog na njegov ukupni aktivizam kao i na spremnost na sopstveno zalaganje i na pomoć drugih. Opis zdravlja nezaposlenih osoba pokazao je da postoje fluktuacije njegovih pokazatelja sa protokom vremena kao i da postoji potencijalni uticaj različitih demografskih odlika na kretanja pokazatelja zdravlja. Analize pokazuju da se ukupno psiho-fizičko zdravlje nezaposlenih osoba značajno poboljšava padom učestalosti simptoma u trećem u odnosu na drugo merenje (Wilks' Lambda= .961, $F(2,220)=4.494$, $p=.012$). Kada je reč o pojedinim dimenzijama zdravlja dobijeni su sledeći rezultati: fizičko zdravlje se značajno pogoršava nakon prvih 7 meseci praćenja (značajno je gore u drugoj tački merenja u odnosu na prvu), strah i anksioznost kao i depresivne reakcije se značajno smanjuju nakon 14 meseci (u trećoj tački merenja u odnosu na drugu), stanje umora u celini značajno opada tokom 14 meseci praćenja, poremećaj socijalnog ponašanja statistički značajno opada tokom prvih 7 meseci praćenja (značajno manje simptoma poremećaja u drugoj tački merenja u odnosu na prvu) da bi učestalost ovih simptoma ostala nepromenjena u periodu između 7 i 14 meseci. Ovi nalazi ukazuju na to da se zdravlje nezaposlenih 'poboljšava' sa protokom vremena od 14 meseci kao i to da se takva tendencija nalazi kod većine mera dimenzija zdravlja nezaposlenih.

Kakav je odnos ukupnog zdravlja i aktivizma nezaposlenih? Ovaj odnos je analiziran serijom regresijskih analiza sa ciljem da se utvrde relacije ukupnog zdravlja i dimenzija zdravlja, sa jedne strane, sa ukupnim aktivizmom i aktivizmom u obliku sopstvenog zalaganja ili traženja pomoći drugih osoba tokom zapošljavanja, sa druge. Prethodna analiza pokazala je da ukupno zdravlje negativno korelira sa ukupnim aktivizmom, odnosno, tendencija da pogoršanje zdravlja nezaposlenih prati pad aktivizma u traženju zaposlenja. Da li sve dimenzije zdravlja podjednako doprinose ovakvom odnosu ili se ova povezanost bazira na nekim od njih? Primenom višestruke regresijske analize (stepwise method) dobijena su tri prediktora koji značajno doprinose objašnjenju vrianse ukupnog aktivizma – strah i

anksioznost, poremećaj socijalnog ponašanja i depresivne reakcije. Konkretno, nađeno je da su značajni prediktori strah i anksioznost i poremećaj socijalnog ponašanja u prvom merenju ($R^2 = .06$, $F(2,219) = 7.724$, $p < .01$), dok su u drugom i trećem merenju (nakon 7 i 14 meseci praćenja) značajan prediktor aktivizma jedino depresivne reakcije ($R^2 = .04$, $F(1,220) = 10.037$, $p < .01$; $R^2 = .02$, $F(1,219) = 4.423$, $p < .01$). Naime, u prvom merenju je utvrđeno da povećana učestalost simptoma straha i anksioznosti kao i simptoma poremećaja socijalnog ponašanja dovodi i do značajnog smanjenja ukupnog aktivizma kod nezaposlenih. Zanimljivo je da ovi prediktori potpuno izostaju u drugom i trećem merenju a da se kao prediktor aktivizma jedino pojavljuje učestalost depresivnih reakcija. Jednako tako, primetan je i pad koeficijenta determinacije od prvog do trećeg merenja, što govori i o tendenciji opadanja značaja ukupnog zdravlja za nivo ukupnog aktivizma sa protokom vremena od 14 meseci.

Kada je reč o prediktorima aktivizma u prvom merenju možemo konstatovati da učestale reakcije straha i anksioznosti značajno umanjuju učestalost sledećih aktivnosti u traženju zaposlenja: pozivanje kompanija, slanje biografija na adrese kompanija, učenje novih veština, posećivanje sajмова zapošljavanja i praćenje oglasa u novinama. Na drugoj strani, utvrđeno je da poremećaj socijalnog ponašanja smanjuje spremnost nezaposlenih da kontaktiraju privatne agencije za zapošljavanje.

U drugom i trećem merenju, češće depresivne reakcije predviđaju ređe slanje biografije na adrese kompanija, ređe praćenje oglasa u novinama i na Internetu, ređe kontaktiranje privatnih agencija za zapošljavanje i ređe učenje novih veština potrebnih za zaposlenje i rad na novom poslu.

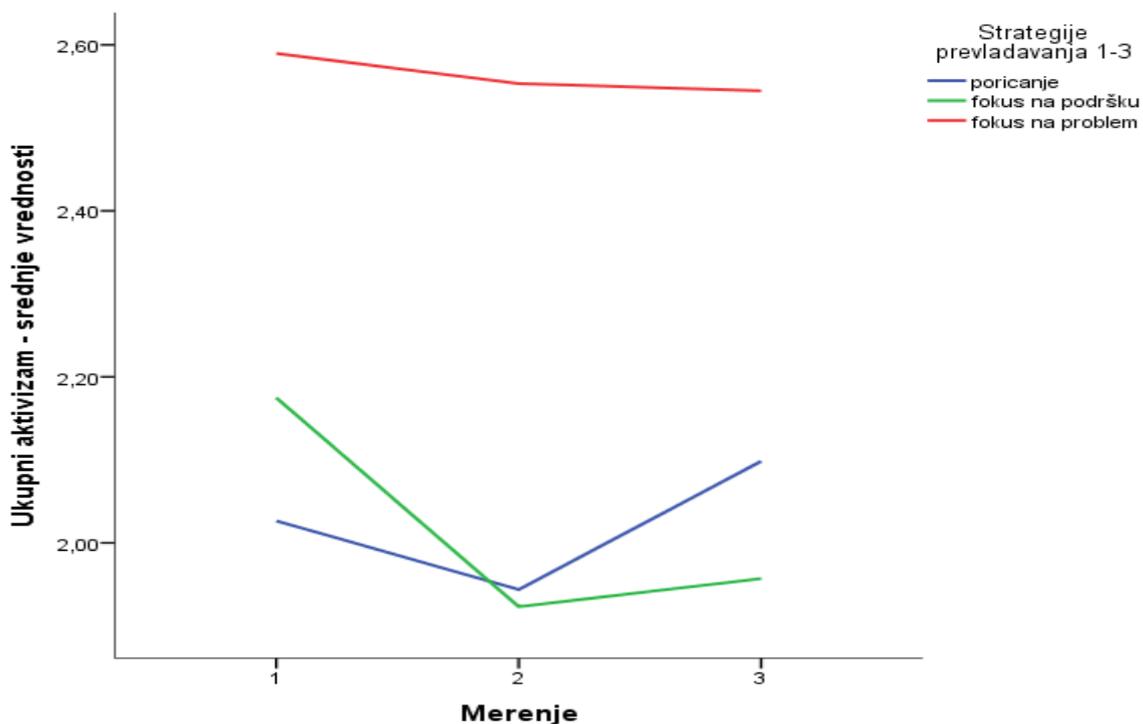
Iz ovih nalaza možemo zaključiti da značaj simptoma poremećaja zdravlja za formu aktivizma u ponovnom zapošljavanju (sopstveno zalaganje) opada sa protokom vremena. Utvrđeno je da su prediktori pada u aktivizmu, povećani strah i anksioznost i poremećaj

socijalnog ponašanja, dok sa protokom 14 meseci ovi prediktori bivaju potpuno zamenjeni depresivnim reakcijama. Kada je reč o traženju pomoći od drugih kao oblika aktivizma, rezultati pokazuju da nijedna mera zdravlja nije njegov značajan prediktor.

Strategije prevladavanja i aktivizam

Postavljeno je i pitanje kakav je odnos između vrste strategije prevladavanja kojom se nezaposleni dominantno služi u traženju novog posla i nivoa aktivizma sa kojim pristupa traženju zaposlenja. Utvrđeno je da nema efekta vremena (Wilks' Lambda= .983, $F(2,167)=1.477$, $p=.231$), niti efekta interakcije vremena i vrste dominantne strategije prevladavanja na nivo ukupnog aktivizma (Wilks' Lambda= .969, $F(4,334)=1.306$, $p=.268$). Ovi nalazi govore da nivo ukupnog aktivizma ostaje relativno konstantan bez obzira na protok vremena ili kombinaciju vremena i preferirane strategije prevladavanja. Međutim dobijena je jasna razlika između grupa prema nivou ukupnog aktivizma ($F(2,168)=21.483$, $p=.000$). Utvrđeno je da nezaposleni koji primenjuju strategiju fokus na problem pokazuju i značajno viši nivo aktivizma u traženju posla. Nezaposleni koji biraju strategije fokusa na podršku i poricanje imaju značajno niži nivo aktivizma i međusobno se ne razlikuju značajno (Slika 124).

Slika 124. Aktivizam kod nezaposlenih sa različitim strategijama u tri merenja (N=222)

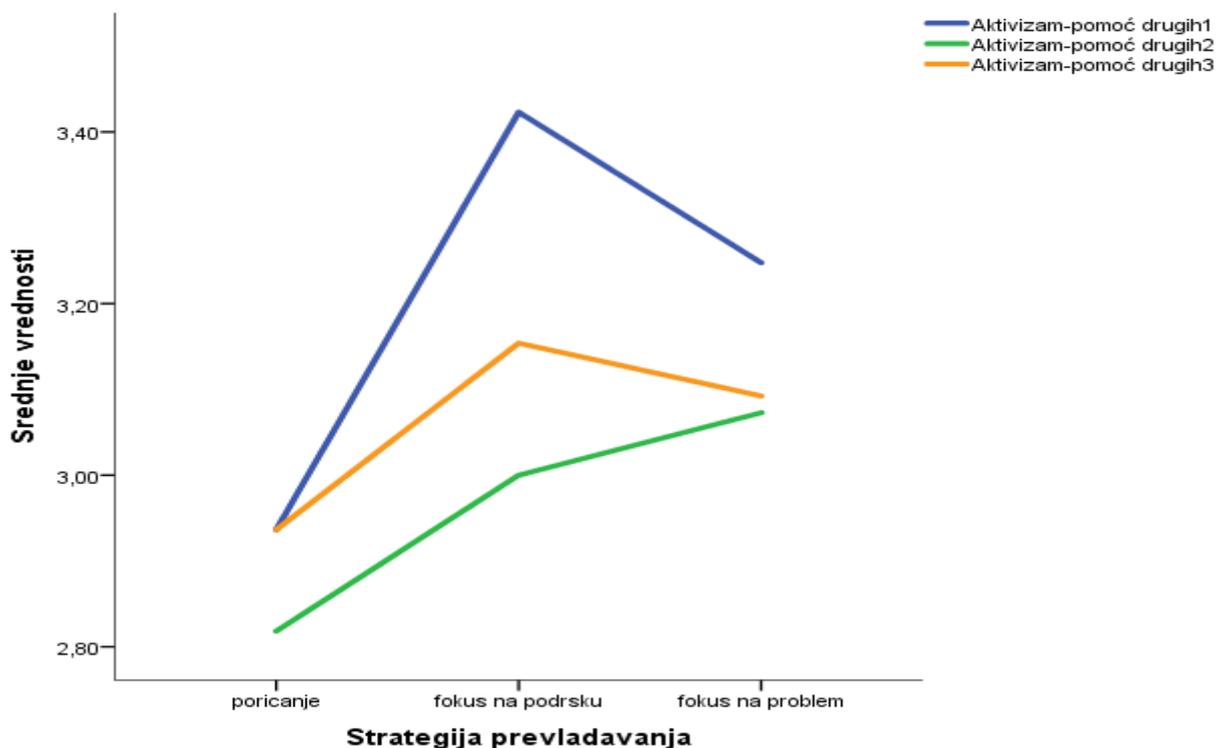


Dalje analize pokazuju da je, što se tiče ukupnog aktivizma, strategija fokusirana na problem najefikasnija u sva tri merenja (1. merenje $F(2,152)=8.63$; 2. merenje $F(2,152)=13.61$; 3. merenje $F(2,152)=14.74$). Post-hoc analize ukazuju na model razlika bez obzira na vreme merenja – razlike po ukupnom aktivizmu su stabilne tokom vremena i značajne su između strategije fokusiranja na problem i ostale dve strategije, dok takve razlike nisu značajne između grupa koje biraju poricanje i fokus na podršku.

Kada su razlike testirane spram sopstvenog zalaganja kao dimenzije aktivizma, rezultati u potpunosti slede nalaze u vezi sa ukupnim aktivizmom – izostaje efekat vremena i kombinacije efekta vremena i tipa strategije prevladavanja, razlike su značajne između grupa po strategiji prevladavanja bez obzira na vreme merenja ($F(2,168)= 24.391$, $p= .000$). Ponovo je dobijeno da najviši nivo sopstvenog zalaganja pokazuju nezaposleni koji se oslanjaju na strategiju usmerenu na problem.

Sa druge strane, analiza razlika između grupa prema preferenciji strategija prevladavanja a prema oslanjanju na pomoć drugih kao dimenzije aktivizma pokazala je drugačiji obrazac. Utvrđeno je da nivo pomoći drugih značajno varira tokom 14 meseci praćenja (Wilks' Lambda= .958, $F(2,167)= 3.661$, $p= .028$), ali i da nema efekta interakcije protoka vremena i vrste dominantne strategije prevladavanja na manifestaciju učestalosti traženja pomoći drugih u zapošljavanju (Wilks' Lambda= .984, $F(4,334)= .663$, $p= .618$). Poređenje nivoa pomoći drugih po tačkama merenja pokazalo je da nezaposleni u drugom merenju (nakon 7 meseci praćenja) pokazuju značajno niži nivo usmerenosti na pomoć drugih u odnosu na prvo merenje. Značajne razlike su dobijene i između grupa po strategijama prevladavanja bez obira na vreme merenja ($F(2,168)= 3.476$, $p= .033$). Konkretno, grupa sa fokusom na problem kao strategijom prevladavanja značajno češće traži pomoć drugih u odnosu na grupu nezaposlenih koji preferiraju poricanje. Slika 125 pokazuje takav odnos bez obzira na vreme merenja ovog oblika nivoa aktivizma. Razlika između grupe sa fokusom na problem i grupe sa fokusom na podršku kao strategija prevladavanja a prema traženju pomoći drugih kao oblika aktivizma nije statistički značajna. To nam govori da pomoć drugih kao oblik aktivizma u podjednako meri koriste kako nezaposleni koji su usmereni na samostalno rešavanje problema tako i oni koji su usmereni na pomoć drugih kao strategiju prevladavanja. Takođe, ovaj nalaz ukazuje i na to da nezaposleni fokusirani na rešavanje problema, barem delom, koriste i pomoć drugih kao oblik aktivizma, odnosno, da strategija fokusa na problem na manifestnom planu uključuje i traženje pomoći drugih u zapošljavanju, ne samo sopstveno zalaganje.

Slika 125. Pomoć drugih kod nezaposlenih sa različitim strategijama prevladavanja (N=222)



Centralnost rada i aktivizam

Prethodna domaća i inostrana istraživanja ukazuju na efekat koji centralnost rada ima na nivo aktivizma nezaposlenih u nalaženju novog zaposlenja. Osobe koje pozicioniraju rad i angažovanost u središtu svog vrednosnog sistema pokazuju i više fleksibilnosti kao i samog aktivizma u ponovnom zapošljavanju. Prethodni opis ovog konstrukta pokazao je da je centralnost rada relativno stabilna individualna osobina kao i to da neke demografske odlike nezaposlenih doprinose razlikama u stepenu centralnosti (npr., pol, starost, nivo obrazovanja i region). U ovom delu analiziraćemo značaj centralnosti rada za nivo aktivizma imajući u vidu i prethodne karakteristike nezaposlenih osoba. Pre toga, razmotrićemo značaj tih odlika na manifestaciju centralnosti.

Analize pokazuju da je centralnost rada stabilna individualna karakteristika koja se ne menja značajno tokom 14 meseci praćenja (Wilks' Lambda= .983, $F(2,219)= 1.941$, $p=.146$). Ispitivanje razlika s obzirom na pol nezaposlenih pokazalo je da se žene i muškarci

međusobno ne razlikuju po toj osobini. Kada je reč o značaju godina starosti, nije dobijena značajna interakcija vremena i starosti u manifestaciji centralnosti. Međutim, dobijene su značajne razlike između starosnih grupa bez obzira na vreme merenja ($F(3,217)= 6.043, p=.001$). Konkretno, ustanovljeno je da najmlađa grupa (26-35 godina) ima značajno nižu centralnost rada u odnosu na sve druge starosne grupe. Analiza značaja nivoa obrazovanja nezaposlenih nije pokazala da se centralnost rada manifestuje različito kod nekih grupa u nekom od merenja tokom perioda od 14 meseci, niti da se obrazovne grupe međusobno značajno razlikuju po ovoj osobini. Konačno, analiza značaja regiona prebivališta pokazala je da nema efekta interakcije vremena i regiona ali da se po ispoljenoj centralnosti rada regionu značajno međusobno razlikuju ($F(3,217)= 15.347, p=.000$). Post-hoc analizom (Bonferroni test) nađeno je da nezaposleni iz leskovačkog regiona pokazuju značajno viši nivo centralnosti rada nego nezaposleni iz ostala tri regiona.

Analiza značaja centralnosti rada za nivo aktivizma u traženju zaposlenja biće sprovedena imajući u vidu faktore po kojima se nezaposleni razlikuju u centralnosti: starost i region prebivališta. Tabela 19 pokazuje da vremenski korespondirajuće mere centralnost rada značajno koreliraju sa merama ukupnog aktivizma, iako su to relativno niske korelacije. Obzirom da se nezaposleni starosti od 26 do 35 godina razlikuju od ostalih starosnih grupa izračunate su iste korelacije za ove dve grupe (tabele 20 i 21).

Tabela 19. Korelacije aktivizma i ukupnog aktivizma u tri merenja (N=222)

		Nivo aktivizma1	Nivo aktivizma2	Nivo aktivizma3
Centralnost rada1	Pearson korelacije	,266**	,233**	,199**
	Znač. (dvosm.)	,000	,000	,003
	N	221	221	221
Centralnost rada2	Pearson korelacije	,179**	,241**	,216**
	Znač. (dvosm.)	,007	,000	,001
	N	222	222	222
Centralnost rada3	Pearson korelacije	,112	,174**	,203**
	Znač. (dvosm.)	,096	,009	,002
	N	222	222	222

** . Korelacija značajna na nivou 0.01(dvosm.).

Tabela 20. Korelacije aktivizma i ukupnog aktivizma kod nezaposlenih starosti 26-35 (N=45)

		Nivo aktivizma1	Nivo aktivizma2	Nivo aktivizma3
Centralnost rada1	Pearson korelacije	,354*	,332*	,333*
	Znač. (dvosm.)	,017	,026	,025
	N	45	45	45
Centralnost rada2	Pearson korelacije	,377*	,394**	,398**
	Znač. (dvosm.)	,011	,007	,007
	N	45	45	45
Centralnost rada3	Pearson korelacije	,282	,278	,378*
	Znač. (dvosm.)	,060	,064	,011
	N	45	45	45

*. Korelacija značajna na nivou 0.05 (dvosm.).

** . Korelacija značajna na nivou 0.01(dvosm.).

Kada je reč o regionima, obrazac korelacija centralnosti rada i aktivizma se menja. Kod nezaposlenih iz leskovačkog regiona u potpunosti izostaju korelacije centralnosti rada i aktivizma u trećem merenju (nakon 14 meseci praćenja). Razlike između regiona se odražavaju i u tome što kod nezaposlenih iz Leskovca izostaju značajne korelacije između centralnosti rada i sopstvenog zalaganja kao oblika aktivizma u zapošljavanju (Tabela 22). Ovaj nalaz ukazuje na to da centralnost rada podstiče oba oblika aktivizma kod nezaposlenih

iz beogradskog, novosadskog i zrenjaninskog, dok kod nezaposlenih iz leskovačkog regiona centralnost rada je značajna samo za podršku drugih kao oblik aktivizma.

Tabela 21. Korelacije centralnosti i aktivizma kod nezaposlenih starosti preko 36 (N=176)

		Nivo aktivizma1	Nivo aktivizma2	Nivo aktivizma3
Centralnost rada1	Pearson korelacije	,319**	,291**	,244**
	Znač. (dvosm.)	,000	,000	,001
	N	176	176	176
Centralnost rada2	Pearson korelacije	,222**	,308**	,271**
	Znač. (dvosm.)	,003	,000	,000
	N	177	177	177
Centralnost rada3	Pearson korelacije	,156*	,245**	,259**
	Znač. (dvosm.)	,038	,001	,000
	N	177	177	177

** . Korelacija značajna na nivou 0.01(dvosm.)

*. Korelacija značajna na nivou 0.05 (dvosm.)

Tabela 22. Korelacije centralnosti i aktivizma kod nezaposlenih iz Leskovaca (N=47)

		Centralnost rada1	Centralnost rada2	Centralnost rada3
Ukupni aktivizam- sopstveno zalaganje1	Pearson korelacije	,272	,146	,225
	Znač. (dvosm.)	,068	,326	,129
	N	46	47	47
Ukupni aktivizam- sopstveno zalaganje2	Pearson korelacije	-,036	,180	,002
	Znač. (dvosm.)	,815	,227	,989
	N	46	47	47
Ukupni aktivizam- sopstveno zalaganje3	Pearson korelacije	-,043	,059	-,112
	Znač. (dvosm.)	,776	,695	,453
	N	46	47	47
Ukupni aktivizam- pomoć drugih1	Pearson korelacije	,569**	-,110	,097
	Znač. (dvosm.)	,000	,461	,515
	N	46	47	47
Ukupni aktivizam- pomoć drugih2	Pearson korelacije	-,019	,565**	,225
	Znač. (dvosm.)	,901	,000	,128
	N	46	47	47
Ukupni aktivizam- pomoć drugih3	Pearson korelacije	,136	,089	,120
	Znač. (dvosm.)	,367	,550	,421
	N	46	47	47

** . Korelacija značajna na nivou 0.01(dvosm.).

Tabela 23. Korelacije centralnosti i aktivizma kod nezaposlenih iz drugih regiona (N=175)

		Centralnost rada1	Centralnost rada2	Centralnost rada3
Ukupni aktivizam- sopstveno zalaganje1	Pearson korelacije	,311**	,218**	,128
	Znač. (dvosm.)	,000	,004	,093
	N	175	175	175
Ukupni aktivizam- sopstveno zalaganje2	Pearson korelacije	,279**	,199**	,194*
	Znač. (dvosm.)	,000	,008	,010
	N	175	175	175
Ukupni aktivizam- sopstveno zalaganje3	Pearson korelacije	,258**	,250**	,284**
	Znač. (dvosm.)	,001	,001	,000
	N	175	175	175
Ukupni aktivizam- pomoć drugih1	Pearson korelacije	,233**	,290**	,263**
	Znač. (dvosm.)	,002	,000	,000
	N	175	175	175
Ukupni aktivizam- pomoć drugih2	Pearson korelacije	,405**	,456**	,377**
	Znač. (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	175	175	175
Ukupni aktivizam- pomoć drugih3	Pearson korelacije	,300**	,369**	,373**
	Znač. (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	175	175	175

** . Korelacija značajna na nivou 0.01 (dvosm.).

* . Korelacija značajna na nivou 0.05 (dvosm.).

Procena šansi za zaposlenje i aktivizam

Analiza varijanse pokazala je da nema značajnog efekta protoka vremena na nivo kognitivne procene šansi za ponovno zaposlenje (Wilks' Lambda= .986, $F(2,204)= 1.487$, $p= .229$). Ispitivanje razlika s obzirom na pol nezaposlenih pokazalo je da se žene i muškarci međusobno ne razlikuju po proceni svojih šansi za posao niti da ima interakcije pola i protoka vremena po ovom svojstvu. Kada je reč o starosti nezaposlenih pokazalo se da nema interakcije sa protokom vremena ali je dobijeno da se starosne grupe značajno međusobno razlikuju po svom optimizmu ($F(3,218)= 8.731$, $p= .000$). Značajane razlike postoje između mlađe grupe (26-35 godina) koja pokazuje značajno veći optimizam u ponovnom zapošljavanju u odnosu na dve starije grupe (46-50; 51-59). Analize razlika između

obrazovnih grupa pokazale su da se one ne razlikuju po nivou optimizma, niti se ove grupe razlikuju u protoku vremena. U odnosu na regionalnu pripadnost dobijeno je da se grupe generalno značajno razlikuju ($F(3,218)= 10.392, p= .000$), ali ne i u kombinaciji sa vremenom merenja. Post-hoc poređenja pokazuju da se grupe nezaposlenih iz većih centara ne razlikuju značajno po optimizmu (NS i Bg), kao ni grupe iz manjih gradova međusobno (Zr i Le), ali i to da su razlike između velikih centara i manjih gradova značajne, odnosno, da su nezaposleni iz većih centara značajno optimističniji.

Prethodne analize pokazuju da je optimizam nezaposlenih relativno stabilan u vremenu kao i da, prema ovoj osobini, postoje značajne razlike između starosnih i regionalnih grupa. Otuda, u ovom delu analiziraćemo značaj optimizma u zapošljavanju za nivo aktivizma imajući u vidu i navedene demografske odlike po kojima postoje značajne razlike u proceni šansi za zaposlenje.

Kada je reč o starosti nezaposlenih osoba, dobijene su skoro nulte korelacije između vremenski korespondirajućih mera optimizma i aktivizma kod grupe najmlađih nezaposlenih (26-35 godina). Kod dve starije grupe ove korelacije su značajne kod sopstvenog zalaganja kao oblika aktivizma i nulte ili neznačajne kod traženja pomoći drugih (tabela 24). U odnosu na regionalnu pripadnost dobijeno je da optimizam predstavlja osnov za aktivizam u leskovačkom i zrenjaninskom regionu (tabela 25) dok to nije slučaj sa razvijenijim regionima Beograda i Novog Sada (tabela 26).

Pored ovih demografskih odlika nezaposlenih, uočeno je i to da postoji značaj procene finansijske situacije nakon gubitka posla za povezanost procene šansi za novi posao i aktivizma. Naime, nakon parcijalizacije procene težine finansijske situacije korelacija optimizma i aktivizma se uvećava sa .17 na .27.

Tabela 24. Korelacije optimizma i aktivizma kod nezaposlenih starosti 46 - 59 godina (N=110)

		Kognitivna procena1	Kognitivna procena2	Kognitivna procena3
Ukupni aktivizam- sopstveno zalaganje1	Pearson korelacije	,159	,282**	,082
	Znač. (dvosmer.)	,097	,003	,392
	N	110	110	110
Ukupni aktivizam- sopstveno zalaganje2	Pearson korelacije	,140	,270**	,159
	Znač. (dvosmer.)	,144	,004	,098
	N	110	110	110
Ukupni aktivizam- sopstveno zalaganje3	Pearson korelacije	,117	,248**	,201*
	Znač. (dvosmer.)	,225	,009	,035
	N	110	110	110
Ukupni aktivizam- pomoć drugih1	Pearson korelacije	,027	-,097	,068
	Znač. (dvosmer.)	,779	,314	,481
	N	110	110	110
Ukupni aktivizam- pomoć drugih2	Pearson korelacije	,038	,078	,047
	Znač. (dvosmer.)	,696	,420	,623
	N	110	110	110
Ukupni aktivizam- pomoć drugih3	Pearson korelacije	,119	,019	,174
	Znač. (dvosmer.)	,214	,845	,068
	N	110	110	110

** . Korelacija značajna na nivou 0.01 (dvosm.).

* . Korelacija značajna na nivou 0.05 (dvosm.).

Tabela 25. Korelacije optimizma i aktivizma kod nezaposlenih u regionima Le i Zr (N=90)

		Kognitivna procena1	Kognitivna procena2	Kognitivna procena3
Nivo aktivizma1	Pearson korelacije	,296**	,221*	,092
	Znač. (dvosmer.)	,005	,036	,387
	N	90	90	90
Nivo aktivizma2	Pearson korelacije	,352**	,351**	,310**
	Znač. (dvosmer.)	,001	,001	,003
	N	90	90	90
Nivo aktivizma3	Pearson korelacije	,329**	,303**	,217*
	Znač. (dvosmer.)	,002	,004	,040
	N	90	90	90

** . Korelacija značajna na nivou 0.01(dvosm.).

* . Korelacija značajna na nivou 0.05(dvosm.).

Tabela 26. Korelacije optimizma i aktivizma kod nezaposlenih u regionima Bg i NS (N=132)

		Kognitivna procena1	Kognitivna procena2	Kognitivna procena3
Nivo aktivizma1	Pearson korelacija	,100	,070	,058
	Znač. (dvosmer.)	,254	,422	,507
	N	132	132	132
Nivo aktivizma2	Pearson korelacija	,037	,042	,067
	Znač. (dvosmer.)	,673	,635	,442
	N	132	132	132
Nivo aktivizma3	Pearson korelacija	,018	,018	,085
	Znač. (dvosmer.)	,835	,842	,334
	N	132	132	132

Fleksibilnost u zapošljavanju i aktivizam

U opisu varijable Fleksibilnost u zapošljavanju (str 21) mogli smo uočiti da postoji moguć uticaj brojnih faktora na distribuciju njenih mera. Ovde ćemo analizirati značajnost efekata tih faktora a potom i značaj fleksibilnost za aktivizam u nalaženju novog zaposlenja.

Iako postoji tendencija povećanja ukupne fleksibilnosti tokom perioda od 14 meseci, rezultati analiza pokazuju da je fleksibilnost u zapošljavanju stabilna individualna karakteristika koja se nije menjala značajno tokom perioda praćenja (Wilks' Lambda= .981, $F(2,219)= 2.087$, $p= .127$). Nadalje, ispitivanje razlika u fleksibilnost s obzirom na pol, godine starosti, regionalnu pripadnost, nivo obrazovanja kao i njihove interakcije i interakciju sa vremenom merenja pokazalo je da te razliku ni u kojem slučaju nisu statistički značajne. Otuda, odnos između fleksibilnosti i aktivizma razmatraćemo direktno bez uticaja demografskih odlika na tu relaciju. Iz tabele 27 može se uočiti da je pozitivna korelacija između mera fleksibilnosti i aktivizma stabilna kroz period od 14 meseci.

Tabela 27. Korelacije fleksibilnosti u zapošljavanju i aktivizma kod nezaposlenih (N=222)

		Nivo aktivizma1	Nivo aktivizma2	Nivo aktivizma3
ufzTotal.1	Pearson korelacije	,334^{**}	,272 ^{**}	,257 ^{**}
	Znač. (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	221	221	221
ufzTotal.2	Pearson korelacije	,273 ^{**}	,345^{**}	,237 ^{**}
	Znač. (dvosm.)	,000	,000	,000
	N	222	222	222
ufzTotal.3	Pearson korelacije	,214 ^{**}	,254 ^{**}	,345^{**}
	Znač. (dvosm.)	,001	,000	,000
	N	222	222	222

^{**}. Korelacija značajna na nivou 0.01(dvosm.).

Dalja analiza pokazala je i koje mere fleksibilnosti najviše doprinose nivou ukupnog aktivizma kod nezaposlenih. Putem multiple regresijske analize utvrđena je značajnost koeficijenta multiple korelacije ($F(4,216)= 8.447, p < .000$) sa R^2 od .135 kao i značajnost doprinosa dve od četiri mere fleksibilnosti: prihvatanje treninga (ufzPrTr.1) i prihvatanje manje plaćenog posla (ufzPrNp.1) (tabela 28). Može se konstatovati da postoji oko 14% zajedničke varijanse između mera fleksibilnosti u zapošljavanju i mera aktivizma pri čemu značajan doprinos tome ostvaruju spremnost nezaposlenog da prihvati treninge za nove veštine i spremnost da prihvati nižu platu.

Tabela 28. Parcijalni doprinosi mera fleksibilnosti merama ukupnog aktivizma (N=221)

Model		Nestandardiz.		Standardiz.		
		B	St. greška	Beta	t	Znač.
1	Konstanta	1,743	,112		15,617	,000
	ufzDos.1	,071	,095	,056	,750	,454
	ufzNno.1	-,023	,137	-,014	-,169	,866
	ufzPrTr.1	,450	,149	,229	3,012	,003
	ufzPrNp.1	,287	,099	,205	2,908	,004

Procena finansijske situacije i aktivizam

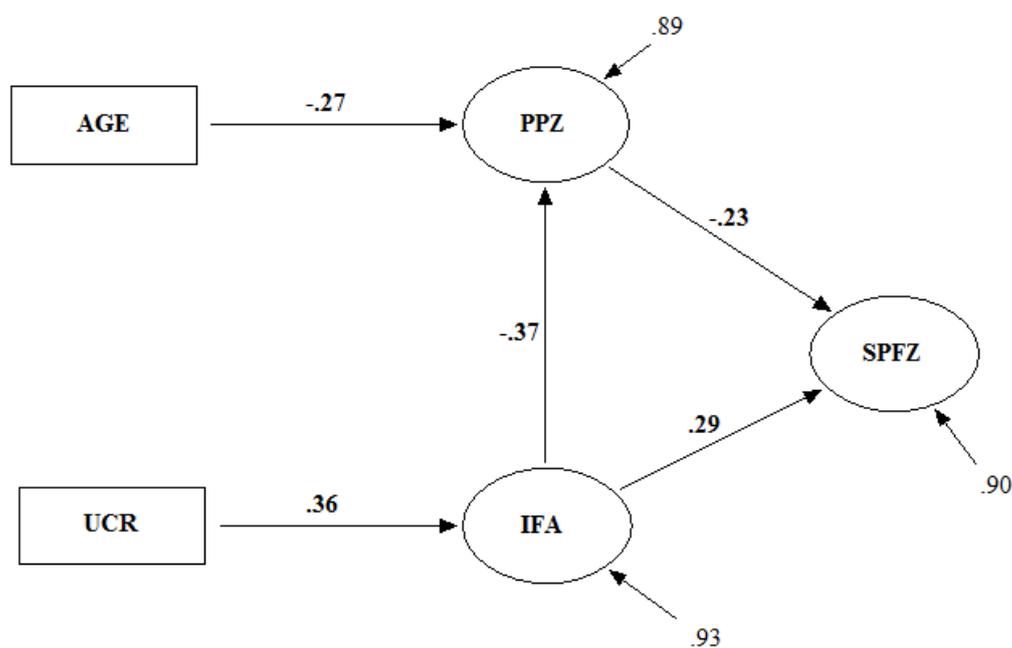
Pored toga što znamo da percepcija finansijske situacije kod nezaposlenog kovarira sa učestalošću simptoma poremećaja zdravlja, potrebno je da ispitamo i kakva je relacija percepcije finansijske situacije i aktivizma u traženju novog posla. Da li je teža finansijska situacija podsticaj za preduzimanje više aktivnosti u traženju zaposlenja ili je taj uticaj negativan? Prethodna istraživanja povremeno govore o značaju finansijskog pritiska na nezaposlenog u smislu da se više angažuje u nalaženju posla i time prevaziđe nastale finansijske teškoće. Da li je takvu mehaniku u odnosu ovih konstrukata nalazimo i kod nezaposlenih u Republici Srbiji?

Analize pokazuju da odnos percepcije finansijske situacije nakon gubitka posla i ukupnog aktivizma nije jednostavan. Dobijena je niska pozitivna korelacija između procene finansijske situacije i ukupnog aktivizma i to samo u prvom merenju ($r = .172, p < .05$), dok su korelacije u ostala dva merenja skoro nulte. Dalje analize su pokazale da stanje psiho-fizičkog zdravlja posreduje u tom odnosu. Naime, parcijalizacijom uticaja zdravlja korelacija procene situacije i aktivizma postaje značajna u prvom merenju ($r = .262, p < .01$) kao i u drugom ($r = .165, p < .05$), dok u trećem ova korelacija postaje nulta ($r = .089, p > .05$). Ovakav nalaz govori da je direktan uticaj finansijskog pritiska na aktivizam privremen i da zavisi od stanja ukupnog zdravlja kod nezaposlenog tokom vremena. Sa značajnim poboljšanjem ukupnog zdravlja u trećem merenju (Slika 11 u poglavlju o zdravlju str. 40) gubi se značajan doprinos zdravlja u relaciji percepcije finansijske situacije i aktivizma. Da li ovakva promena znači da percepcija finansijske situacije ima uticaja na aktivizam samo ukoliko takva percepcija dovodi i do negativnih posledica po ukupno zdravlje nezaposlene osobe? Ovi rezultati ukazuju na to da se efekat finansijskog pritiska na aktivizam u traženju zaposlenja gubi upravo onda kada dođe do pada učestalosti simptoma poremećaja zdravlja. Poboljšanje zdravlja nije nastalo zato što je došlo do promene i percepcije finansijske

situacije. Naime, znamo da percepcija težine finansijske situacije ne varira značajno u vremenu (vidi na str. 73), odnosno, da nezaposleni svoju finansijsku situaciju vide uglavnom na isti način tokom perioda od 14 meseci. Ostaje nam da zaključimo da percepcija finansijske situacije deluje kao motivator da nezaposleni traže posao sve dok se zdravlje značajno ne poboljša nakon 7 meseci. Nakon ovog poboljšanja zdravlja i percepcija težine finansijskog stanja prestaje da bude podsticaj aktivizmu u traženju zaposlenja.

Prediktori zdravlja kod nezaposlenih u Srbiji – model

Kako je već navedeno u uvodu ove monografije, zdravlje nezaposlenih je analizirano pomoću modela koji navodi nekoliko mogućih prediktora: centralnost rada, procena šansi za zaposlenje, resursi i strategije prevladavanja, kao i neke demografske karakteristike (Slika 126).



Slika 126. Finalni model opšteg psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih (N=222).

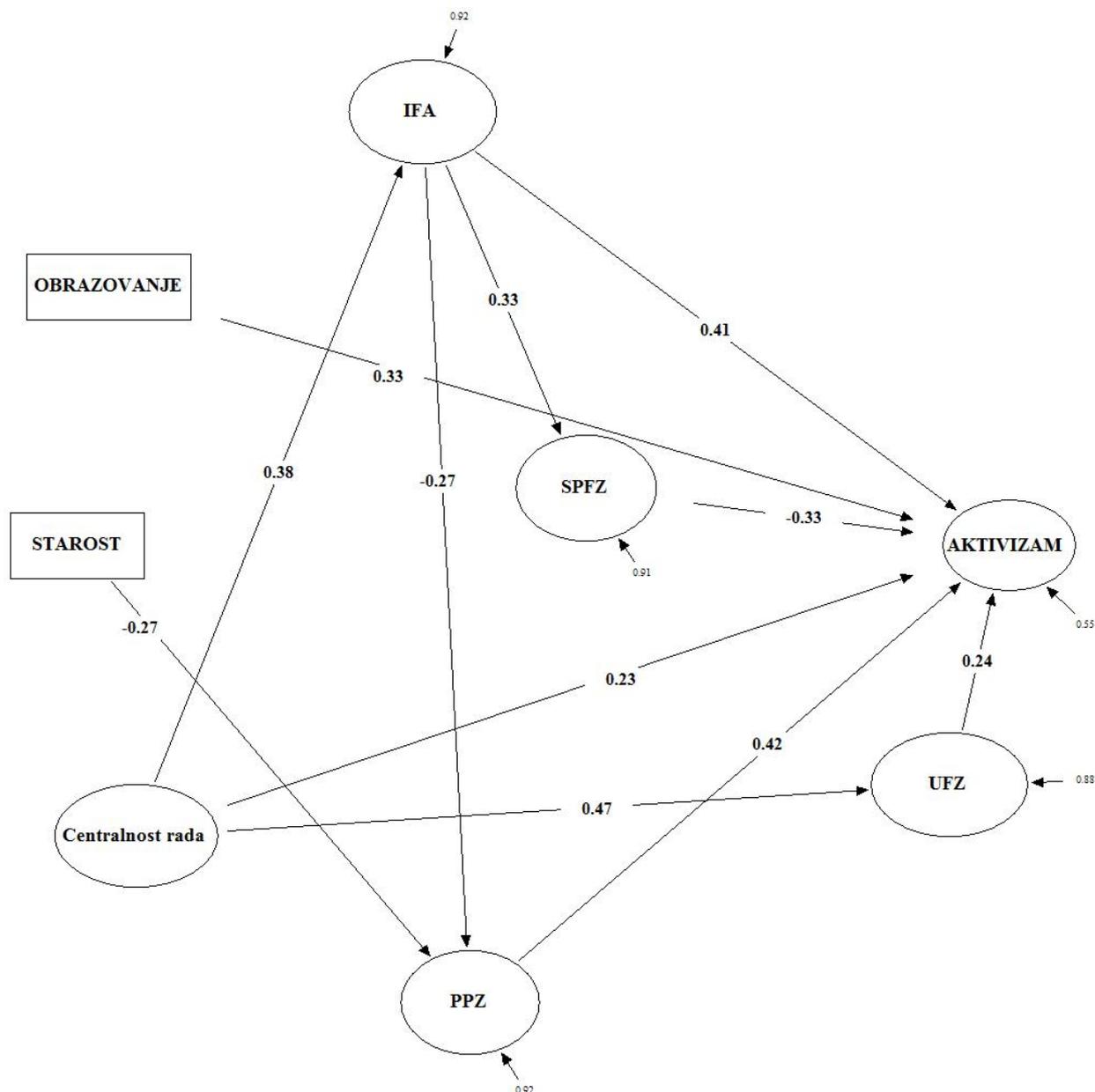
Note: SPFZ – opšte psiho-fizičko zdravlje; UCR – centralnost rada; PPZ – procena šansi za zaposlenje; IFA – procena finansijskih teškoće usled gubitka posla; AGE – starost u godinama.

Nakon testiranja mernih modela instrumenata korišćenih za merenje prediktora, utvrđeno je da strukturni model opšteg psiho-fizičkog zdravlja ima zadovoljavajuću uklopljenost u empirijske podatke (engl., fit) (S-B χ^2 (74)= 127.26, $p < .01$, CFI= .95; RMSEA= .06). Kako se može uočiti, glavni prediktori poremećaja ukupnog zdravlja kod nezaposlenih su ocena finansijske situacije kao teške kao i snižen optimizam u proceni šansi za nalaženje novog zaposlenja. Pored ovih direktnih efekata na pogoršanje zdravlja, na modelu se mogu uočiti i indirektni efekti povišene centralnosti rada na ocenu finansijske situacije kao teške koja, zajedno sa starenjem, smanjuju optimizam u traženju novog posla (potvrđena hipoteza H6). Dakle, model navodi na zaključak da zdravlje nezaposlenih u Srbiji trpi najviše usled pogoršane finansijske situacije nakog gubitka posla kao i usled pesimizma u vezi sa ponovnim zaposlenjem u okruženju u kojem nezaposleni živi. Važno je uočiti da nezaposlene osobe koje visoko cene uposlenost i rad imaju tendenciju i da svoju finansijsku situaciju ocenjuju kao težu, odnosno, da teže podnose stanje bez redovnih prihoda.

Prediktori aktivizma kod nezaposlenih u Srbiji – model

Analiza pomoću strukturnih jednačina pokazala je da strukturalni model poseduje veoma dobre indekse uklopljenosti u podatke (engl., fit) (S-B χ^2 = 171.86, $p < .01$; CFI= .95; RMSEA= .05). To praktično znači da skup prediktora u modelu predviđa kriterijsku varijablu, u ovom slučaju aktivizam, na zadovoljavajući način. Rezultati testiranja modela (Slika 127) pokazali su da centralnost rada (.23), optimizam (.42), fleksibilnost (.24), nivo obrazovanja (.33) i procena težine finansijskih teškoća (.41) pozitivno predviđaju aktivizam, dok je zdravlje takođe značajan prediktor aktivizma ali sa negativnim predznakom (-.33). To znači da će više aktivizma u traženju novog zaposlenja pokazati nezaposleni koji više vrednuju sam rad kao nešto što im je lično važno, oni koji više veruju da mogu pronaći novi posao, oni koji su fleksibilniji pri zapošljavanju, višeg nivoa obrazovanja, oni kojima nezaposlenost predstavlja ozbiljnu pretnju u finansijskom smislu, kao i oni koji su zdraviji (tj.

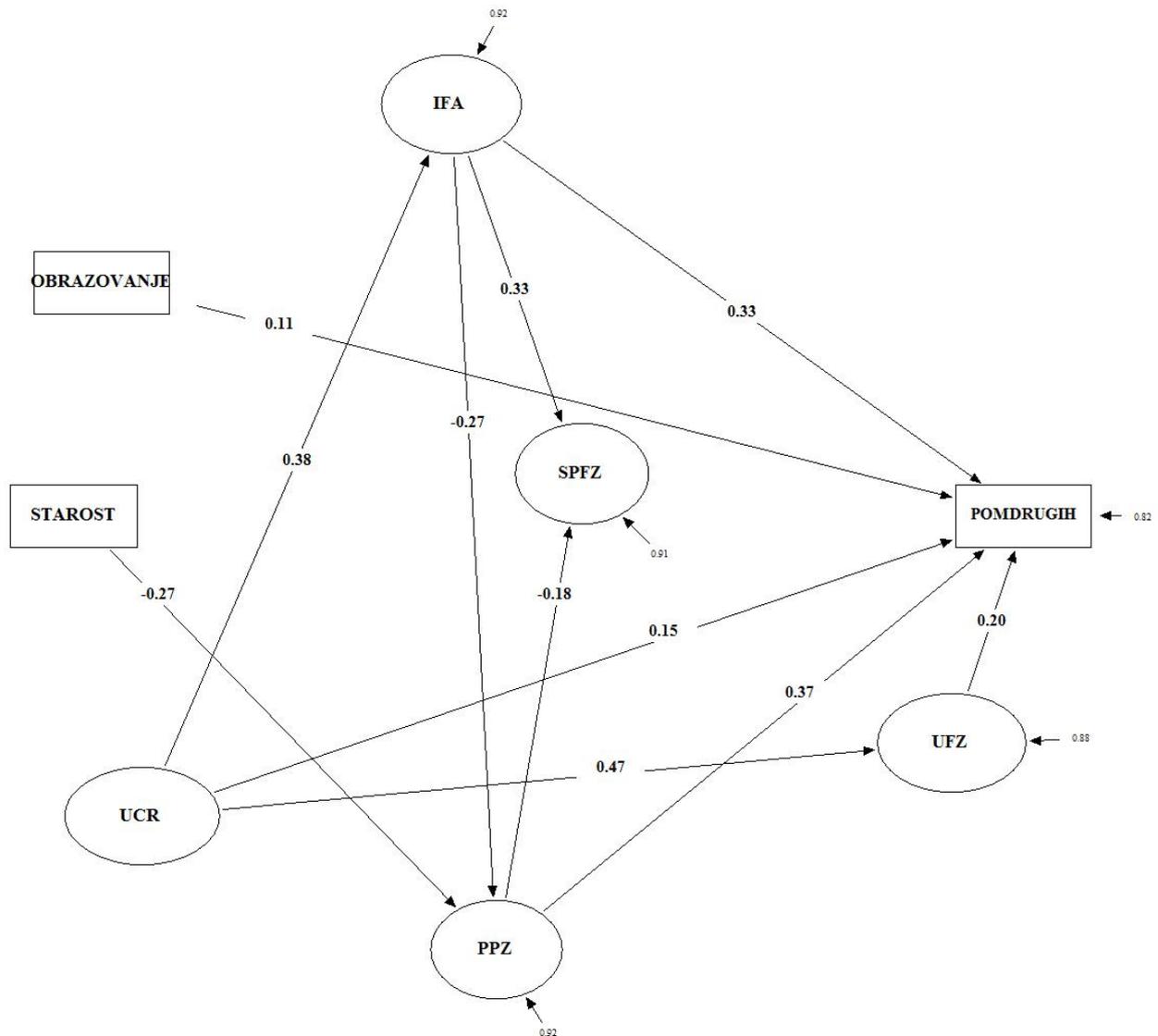
oni koji izveštavaju o manje simptoma poremećaja psiho-fizičkog zdravlja) (potvrđena hipoteza H7). Rezultati su takođe pokazali da starost ne utiče na nivo ukupnog aktivizma ali da kovarira sa nivoom optimizma u ponovnom zapošljavanju (kod starijih se očekuje i manje optimizma).



Slika 127. Finalni model ukupnog aktivizma kod nezaposlenih (N=222).

Note: SPFZ – opšte psiho-fizičko zdravlje; PPZ – procena šansi za zaposlenje; IFA – procena finansijskih teškoće usled gubitka posla; UFZ – fleksibilnost u zaposlenju.

drugih osoba u pronalaženju novog zaposlenja se ne menja usled promena u učestalosti simptoma poremećaja psiho-fizičkog zdravlja.



Slika 129. Finalni model pomoći drugih kod nezaposlenih (N=222).

Note: SPFZ – opšte psiho-fizičko zdravlje; PPZ – procena šansi za zaposlenje; IFA – procena finansijskih teškoće usled gubitka posla; UFZ – fleksibilnost u zaposlenju.

Poređenjem dva modela može se uočiti da je nivo obrazovanja snažniji prediktor sopstvenog zalaganja nego što je to slučaj sa predikcijom oslanjanja na pomoć drugih.

Naime, parcijalni doprinos nivoa obrazovanja predikciji sopstvenog zalaganja je .30, dok je takav doprinos predikciji oslanjanja na pomoć drugih .11.

Dobijeni model ukazuje na to da je putem ispitanih prediktora moguće objasniti 45% varijanse ukupnog aktivizma u traženju zaposlenja. Pri tom, najveći značaj u prognozi ukupnog aktivizma imaju kontekstualni faktori poput procene sopstvene finansijske situacije nakon gubitka posla (sistemska podrška za nezaposlenost) i procene šansi za pronalaženje novog zaposlenja (ponuda radnih mesta u okruženju). Nadalje, ukupni aktivizam u ponovnom zapošljavanju zavisi i od nivoa ukupnog psiho-fizičkog zdravlja, fleksibilnosti tokom zapošljavanja i značaja rada i angažovanosti u vrednosnom sistemu nezaposlenog.

Pored ovih direktnih efekata, nalazimo i faktore koji indirektno utiču na nivo aktivizma. Tako, centralnost rada dovodi do procene finansijske situacije nakon gubitka posla kao teže, čime utiče i na pogoršanje ukupnog zdravlja nezaposlenog. Nadalje, sem što utiče na zdravlje nezaposlenih, procena težine finansijske situacije negativno utiče i na nivo njihovog optimizma u zapošljavanju. Utisak je da postoji sprega faktora koji se kreću oko procene finansijske situacije koja, ako je teža, nedvosmisleno utiče na pogoršanje zdravlja nezaposlenog, ali deluje i kao stimulativni faktor u pravcu podizanja nivoa ukupnog aktivizma u traženju novog posla. Imajući na umu da pogoršanje zdravlja direktno umanjuje sopstveno zalaganje u traženju posla, možemo zaključiti da finansijske teškoće imaju dvosmerno dejstvo – sa jedne strane stimuliše nezaposlenog da reši svoj status čim pre, a sa druge deluje destimulišuće na aktivizam preko pogoršavanja zdravlja. Ovakva situacija znači da nezaposlena osoba biva motivisana da reši svoje finansijske teškoće nalaženjem novog zaposlenja a, u isto vreme, njeni potencijali za nalaženje novog posla bivaju umanjeni pogoršavanjem ukupnog zdravlja.

Diskusija rezultata

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je da se ispituju efekti nedobrovoljnog gubitka zaposlenja na psiho-fizičko zdravlje kao i da se analiziraju faktori aktivizma kod nezaposlenih u procesu njihovog ponovnog zaposlenja u Srbiji. Konkretnije, istraživači su hteli da analiziraju značaj različitih demografskih obeležja na distribuciju simptoma poremećaja zdravlja u periodu od 14 meseci trajanja projekta, kao i da ustanove značaj istih ovih faktora za nivo aktivizma (spremnost na sopstveno zalaganje i traženje pomoći od drugih) sa kojim nezaposleni pristupaju potrazi za zaposlenjem. Konačno, na bazi demografskih odlika kao i psiholoških karakteristika nezaposlenih, istraživači su hteli da formiraju modele po kojima bi mogli da prognoziraju stanje psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih kao i nivo njihovog aktivizma u traženju zaposlenja. Na taj način, bio bi ponuđen odgovor na pitanje da li gubitak zaposlenja utiče na progresivno pogoršanje zdravlja kod svih nezaposlenih kao i odgovor na pitanje šta najviše doprinosi povećanju aktivizma u traženju zaposlenja kod nezaposlenih u Republici Srbiji.

Na osnovu nalaza prethodnih istraživanja nezaposlenosti (npr. Latack et al., 1995; McKee-Ryan et al., 2005; Wanberg, 2010; Majstorović, 2011; Šverko, Maslić Seršić, Galešić, 2004; Dragun et al., 2006) formulisane su hipoteze na koje će odgovor biti dat u okviru diskusije o stanju zdravlja, aktivizma kao i o njihovoj prognozi.

Faktori psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih u Srbiji

Rezultati brojnih prethodnih istraživanja najčešće sugerišu da je gubitak zaposlenja povezan sa pogoršanjem psiho-fizičkog zdravlja osobe u smislu pojave simptoma depresije, povećane anksioznosti, sa suicidalnošću, psiho-somatskim tegobama i drugim poremećajima (npr., Wienfeld et al., 1991; Donovan & Oddy, 1982; Argyle, 1989; Šverko, Maslić Seršić, Galešić, 2004; Marić, 2005a, 2005b; Karsten & Moser, 2009;). Rezultati pokazuju da

nezaposleni u Srbiji u prvih 7 meseci nakon gubitka zaposlenja imaju češće simptome umora, poremećaja socijalnog ponašanja, poremećaja fizičkog zdravlja, straha i anksioznosti i nešto manju učestalost depresivnih reakcija. Ovakvi nalazi delimično potvrđuju pretpostavku o profilu najizraženijih poremećaja kod nezaposlenih (H_1).

Nadalje, istraživanja pokazuju da se pogoršanje zdravlja ubrzava u početnom periodu nakon gubitka posla ali da se sa protokom vremena trend pogoršanja značajno ublažava. Nema saglasnosti istraživača oko dužine staža nezaposlenosti potrebnog za 'poboljšanje' zdravlja. Tako neki autori nalaze značajan pad simptoma poremećaja nakon 3 meseca nezaposlenosti (Fryer & Payne, 1986), dok neki drugi nalaze da se to desi nakon 7 meseci staža nezaposlenosti (Majstorović, 2011). Rezultati ovog istraživanja pokazuju da do značajnog 'poboljšanja' zdravlja kod nezaposlenih dolazi nakon 7 meseci čekanja na posao. Time je potvrđena hipoteza H_2 i odbačena alternativna pretpostavka da se značajna promena u stanju zdravlja dešava nakon 24 meseca staža nezaposlenosti. Ako se porede grupe sa stažom nezaposlenosti iznad 7 meseci rezultati pokazuju da nezaposleni sa stažom između 29 i 48 meseci pokazuju najniži stepen učestalosti simptoma (najbolje 'poboljšanje'), značajno niži nego grupe sa stažom nezaposlenosti od 19 do 28 meseci i sa stažom dužim od 76 meseci. Moguće objašnjenje ovog kurvilinernog odnosa, već dobijenog u ranijim istraživanjima (Winnefeld & Tiggemann, 1990), je da su osobe sa kraćim stažom redovno i mlađe, odnosno, da su bliže periodu jače reakcije na gubitak zaposlenja (prvih 7 meseci). Osobe nezaposlene duže od 75 meseci su najčešće uzrasta preko 45 godina, čije zdravlje generalno opada i čija je percepcija gubitka zaposlenja negativnija nego što je slučaj kod mlađih ispitanika. Ovo potvrđuju i nalazi da je najvulnerabilnija grupa nezaposlenih starosti od 51 do 59 godina kao i da je sledeća grupa sa najizraženijim simptomima poremećaja grupa starosti od 46 do 50 godina. Lako se može pretpostaviti da kod ovih starosnih grupa faktori kao što su ekonomska zavisnost članova porodice, približavanje penziji i zahtevi savremenog

tržišta rada, dovode do negativnije percepcije svoje ekonomske i socijalne situacije usled gubitka zaposlenja nego što se to nalazi kod mlađih nezaposlenih. Najmanji stepen negativnih posledica nezaposlenosti po zdravlje u našem istraživanju zabeležen je upravo u starosnoj grupi od 36 do 45 godina, kao i kod ispitanika starosti od 26 do 35 godina. Jedna od pretpostavki može da bude ta da ovi ispitanici, pre svega najmlađi, imaju finansijsku podršku ostalih članova porodice kao i da pokazuju veću fleksibilnost u zapošljavanju manifestovanu kroz spremnost na preseljenje i prekvalifikaciju nego stariji ispitanici (Leana i Feldman, 1992). Samim tim, posledice nezaposlenosti po zdravlje kod mlađih grupa su manje izražene nego što je to slučaj kod starijih osoba. Na osnovu navedenog, može se zaključiti da ovi podaci nisu u skladu sa prethodnim istraživanjima u kojima je utvrđeno da nezaposlene osobe srednje životne dobi pokazuju više simptoma poremećaja zdravlja nego najmlađa i najstarija grupa ispitanika (Daniel, 1974; Hepworth, 1980; Warr & Jackson, 1984; Šverko, Galešić, Maslić-Seršić, 2004). Naši nalazi pokazuju suprotno, odnosno, da su vulnerabilnije grupe najstarijih i najmlađih nezaposlenih, dok je najmanji stepen simptoma poremećaja psiho-fizičkog zdravlja zabeležen u grupi nezaposlenih starosti između 36 i 45 godina. Ovakav nalaz u skladu je sa rezultatima meta-analize kurvilinearne odnosa nezaposlenosti i zdravlja koju se preduzeli Paul i Moser (2009). Na ovaj način hipoteza o ranjivosti grupe sredovečnih nezaposlenih (H_{4a}) je opovrgnuta. Moguće je da je manifestacija ekonomske krize na lokalno tržište rada u Srbiji proizvela najjači stres usled gubitka posla kod uzrasnih grupa koje su najmanje poželjne za zapošljavanje - oni stariji i oni bez dovoljno radnog iskustva.

Prethodna istraživanja otkrivaju da postoje značajne polne razlike u pogoršanju zdravlja nakon gubitka posla (npr., Gordo, 2006), kao i to da su moguće kros-kulturalne kao i regionalne razlike u učestalosti simptoma poremećaja zdravlja kod nezaposlenih osoba (Gallie et al., 2001). Jedan od ciljeva sprovedenog istraživanja odnosio se i na utvrđivanje razlika u izraženosti simptoma narušenog psiho-fizičkog zdravlja kod nezaposlenih

muškaraca i žena. Rezultati pokazuju da kod žena postoji tendencija ka većem narušavanju zdravlja usled radne deprivacije nego kod nezaposlenih muškaraca. Naime, iako se skor na ukupnom psiho-fizičkom zdravlju ne razlikuje značajno kod ove dve grupe, žene u sva tri merenja pokazuju viši stepen vulnerabilnosti. To je posebno uočljivo u slučaju simptoma poremećaja fizičkog zdravlja, pojave anksioznosti i depresivnih reakcija. Dobijeni podaci u suprotnosti su sa nalazima Leana & Feldman (1991) koji nalaze da žene nakon gubitka posla doživljavaju tzv. „psihičko rasterećenje“ usled mnogobrojnih i važnih životnih uloga (uloga majke, osobe zadužene za brigu o domaćinstvu,...). Naši rezultati su u skladu sa rezultatima meta-studije McKee-Ryan et al. (2005) koji pokazuju da nezaposleni muškarci izveštavaju o nešto boljem mentalnom zdravlju nego nezaposlene žene, odnosno da u muškom poduzorku ne dolazi do značajnih promena u psiho-fizičkom zdravstvenom statusu, dok su kod žena one evidentirane. Obrazac promena sa vremenom takođe je različit kod žena i muškaraca. Naime, kod žena protok vremena dovodi do pada stepena izraženosti simptoma, dok se kod muškaraca pad simptoma javlja nakon pogoršanja u drugom merenju. Moguće objašnjenje rezultata o većoj vulnerabilnosti žena u našem istraživanju je da višestrukost životnih uloga kod naših nezaposlenih žena ne deluje kompenzatorno nego iscrpljujuće i doprinosi većem poremećaju fizičkog zdravlja, pojavi anksioznosti i depresivnih reakcija. Moguće je i da finansijska i emotivna podrška u porodici nije značajna ili nije na raspolaganju tokom perioda nezaposlenosti žene. Konačno, moguće je i da gubitak zaposlenja kod žena u kombinaciji sa odsustvom dovoljne podrške od strane partnera, dovodi do poremećaja funkcionisanja porodice što u većoj meri narušava zdravlje žene.

Kada je reč o regionalnim razlikama u simptomima narušenog psiho-fizičkog zdravlja, rezultati pokazuju da su nezaposleni iz leskovačkog regiona najvulnerabilnija grupa. Razlozi za ovakav nalazi mogu poticati iz šireg socio-ekonomskog konteksta. Naime, prema podacima popisa Republičkog zavoda za statistiku (RZS, 2011) jug Srbije identifikovan je

kao ekonomsko najnerazvijeniji region zemlje. Prosečne zarade u ovom području su u proseku za 10 000 dinara niže nego zarade u Vojvodini i Beogradu, a stopa nezaposlenosti veća je u odnosu na ostatak Srbije. Imajući u vidu nepovoljnu ekonomsku situaciju i visinu zarada, gubitak zaposlenja može dovesti do izraženijih psiho-fizičkih simptoma nego što je to slučaj u Vojvodini, a pre svega u beogradskom regionu. Stepen ekonomske razvijenosti se može oceniti na osnovu dve subjektivne mere: nivoa optimizma i procenjene težine finansijske situacije kod nezaposlenih. Utvrđeno je da se najmanje optimizma i teža finansijska situacija beleže kod nezaposlenih u manjim sredinama - Leskovcu i Zrenjaninu, dok su značajno viši nivoi optimizma zabeleženi kod nezaposlenih u Novom Sadu i Beogradu. Značajne polne i regionalne razlike po ukupnom zdravlju kao i po nekim pojedinačnim dimenzijama zdravlja opovrgavaju hipotezu H_{5a} . Jednako tako, iako nalazi McKee-Ryan et al. (2005) i Marić (2005a) pokazuju da nezaposlene osobe sa višim stepenom obrazovanja izveštavaju o manjoj učestalosti simptoma poremećaja zdravlja, u našem istraživanju ovi rezultati nisu potvrđeni. Kao što je nađeno i u istraživanju Majstorovića (2011), dobijeno je da se nezaposlene osobe različitog obrazovnog statusa ne razlikuju značajno prema izraženosti simptoma poremećaja psiho-fizičkog zdravlja. Time je odbačena pretpostavka o većoj vulnerabilnosti nezaposlenih osoba sa nižim obrazovanjem (H_{4b}).

Faktori nivoa aktivizma u ponovnom zapošljavanju

Pored analize efekata gubitka zaposlenja na psiho-fizičko zdravlje, ovo istraživanje je imalo za cilj da utvrdi u kojoj meri se nezaposleni angažuju u traženju novog zaposlenja, kao i to koji faktori značajno doprinose većem zalaganju u ponovnom zapošljavanju. Istraživanjem smo obuhvatili merenje generalnog nivoa aktivizma, kao i faktore koji utiču na nivo sopstvenog zalaganja, ali i oslanjanja na pomoć drugih osoba tokom traženja novog zaposlenja. Na deskriptivnom planu, rezultati ukazuju na tendenciju ka promeni nivoa ukupnog aktivizma sa protokom staža nezaposlenosti. Krivulja ukupnog aktivizma ukazuje

na tendenciju porasta najkasnije do 25. meseca nezaposlenosti, nakon čega nastupa njegov pad. Ovakva tendencija slična je onoj dobijenoj u našem prethodnom istraživanju (Majstorović, 2011), kada je uočeno da negde nakon 24. meseca dolazi do pada nivoa ukupnog zalaganja u traženju novog zaposlenja. Prethodno izneti rezultati analiza, međutim, nedvosmisleno govore da ovakve tendencije ne predstavljaju i statistički značajne promene u nivou aktivizma sa produženim čekanjem na novi posao. Rezultati ukazuju i na to da nivo ukupnog aktivizma kao i njegovih dimenzija, nezavisno od staža nezaposlenosti ili u interakciji sa njim, ostaje relativno stabilan tokom vremena praćenja od 14 meseci. Pored ovih generalnih tendencija, u poglavljima koja slede biće diskutovan efekat pojedinih demografskih karakteristika na nivo aktivizma u traženju novog zaposlenja.

Pol i aktivizam

Dobijeni rezultati ukazuju da se muškarci i žene ne razlikuju po ukupnom nivou aktivizma tokom vremena, iako rezultati sugerišu da osobe različitog pola na različite načine regulišu aktivnosti u traženju posla tokom vremena. Naime, žene tokom vremena imaju nešto viši nivo aktivizma, koji u drugom merenju (nakon 7 meseci) opada a u trećem blago raste. Kod muškaraca nalazimo potpuno suprotne tendencije - nivo njihovog aktivizma u drugom merenju blago raste a u trećem opada. Statistički značajna razlika utvrđena je na dimenziji „sopstveno zalaganje“, gde osobe ženskog pola pokazuju značajno više zalaganja u prvom i trećem merenju. Čini se da je istrajnost u traženju zaposlenja viša kod žena, odnosno, da su žene otpornije na neuspeh jer uspevaju da pronađu nove lične resurse u traganju za poslom. U slučaju aktivizma u obliku „pomoći od drugih“ nema statistički značajnih razlika među rodnim grupama tokom vremena. Iako žene i u ovom slučaju ostvaruju nešto više rezultate, možemo konstatovati da muškarci i žene na sličan način koriste pomoć drugih u zapošljavanju. Ovi rezultati nisu u skladu sa rezultatima inostranih istraživanja koji ukazuju na viši nivo aktivizma kod muškaraca (Kulik, 2000; Kanfer, Wanberg, & Kantrowitz, 2001),

ali su u skladu sa nalazima domaćih istraživanja (Mirković i Čizmić, 2011). Na osnovu naših rezultata možemo zaključiti da se polne grupe u pogledu sopstvenog zalaganja ponašaju različito kao i to da je sekvencijalni model primenljiv kod žena jer objašnjava njihovu veću istrajnost u sopstvenom zalaganju tokom traganja za zaposlenjem . Ovakav rezultat možemo objasniti nivoom optimizma kod ispitanika različitog pola. Naime, iako u trećoj tački merenja muškarci imaju viši nivo ukupnog optimizma, analiza po stavkama nam pokazuje da nezaposlene žene imaju znatno izraženiji stav da im znanje i iskustvo koje su stekle pomažu u traženju novog zaposlenja.

Godine starosti nezaposlenih i aktivizam

Nastojali smo da utvrdimo i to da li se ispitanici različite starosti razlikuju u manifestnim aktivnostima vezanim za traženje zaposlenja, kao i da li se aktivizam menja tokom vremena unutar starosnih grupa ispitanika. Rezultati su pokazali da se starosne grupe generalno različito ponašaju u smislu vidljive spremnosti da nađu novo zaposlenje. Najveće ukupno zalaganje nađeno je kod nezaposlenih starosti od 26 do 35 godina. Statistički značajne razlike su evidentirane između svih starosnih grupa, osim između dve grupe najstarijih nezaposlenih. Kada je reč o sopstvenom zalaganju, utvrđeno je da su najmlađi ispitanici najaktivniji u traženju zaposlenja. Slede ih ispitanici starosti 36-45 godina. Ovakvi rezultati pokazuju da su najmlađi nezaposleni upravo oni koji se najviše oslanjaju na svoje resurse i da pokazuju najviši nivo sopstvenog zalaganja u pronalaženju posla. Nađeno je da je nivo sopstvenog zalaganja stabilan tokom vremena od 14 meseci unutar svih starosnih kategorija nezaposlenih osoba, odnosno, da ne dolazi do značajnih promena u sopstvenom zalaganju kod starosnih grupa. Kulik (2000) izveštava da ispitanici srednjih godina najintenzivnije traže posao i to povezuje sa povećanim nivoom porodične odgovornosti na tom uzrastu, međutim naši rezultati ne podržavaju ovo stanovište, imajući u vidu da u svim

vremenskim tačkama sredovečni ispitanici pokazuju značajno slabiji aktivizam u odnosu na mlađe nezaposlene.

Kada je reč o pomoći drugih kao dimenziji aktivizma, utvrđeno je da sa protokom vremena ispitanici prijavljuju značajno niži nivo „pomoći drugih“. Tokom analize podataka uočili smo klastere starosnih grupa koje se ponašaju relativno uniformno spram ove dimenzije aktivizma. Otuda smo četiri starosne grupe ispitanike podelili u dve (mlađu grupu od 26-45 godina i stariju od 46-59 godina) i utvrdili značajne razlike među njima. Naime, ustanovljeno je da u drugom i trećem merenju značajno opada nivo „pomoći drugih“ kod starijih ispitanika. Sa protokom vremena, kod starijih nezaposlenih opada verovanje da će im drugi ljudi pomoći da pronađu novo zaposlenje.

Obrazovanje i aktivizam

Prethodna istraživanja pokazuju da osobe sa visokim obrazovanjem pokazuju i viši nivo aktivizma u traženju novog zaposlenja (Kanfer, Wanberg & Kantrowitz, 2001; Petrović, Čizmić i Kovačević, 2009; Mirković i Čizmić, 2011). Naši nalazi u skladu su sa nalazima spomenutih autora, i ukazuju na to da viši nivo obrazovanja prati podizanje nivoa sopstvenog zalaganja u traženju zaposlenja. Konkretno, utvrđeno je da grupe nezaposlenih sa najvišim nivoom obrazovanja kao i grupe nezaposlenih sa završenom višom školom pokazuju značajno viši stepen sopstvenog zalaganja u odnosu na nezaposlene sa završenom srednjom i osnovnom školom. S obzirom da razlike po stepenu sopstvenog zalaganja praćene tokom vremena nisu statistički značajne, kao ni interakcija nivoa obrazovanja i vremena merenja, možemo konstatovati da je značajno više sopstveno zalaganje kod nezaposlenih sa najvišim i višim obrazovanjem, kao i to da je reč o relativno stabilnom svojstvu ovih obrazovnih grupa nezaposlenih.

Kada je reč o pomoći drugih u zapošljavanju kao obliku aktivizma u nalaženju zaposlenja, utvrđeno je da po ovom obliku aktivizma ne postoje statistički značajne razlike između obrazovnih grupa, kao ni po vremenu merenja niti interakcijski. Ovaj nalaz se može razumeti kao dokaz da nijedna obrazovna grupa ne koristi sistematski pomoć drugih u zapošljavanju, da protok vremena tokom nezaposlenosti po sebi ne dovodi do sistematske primene ovog oblika aktivizma, niti da pojedine obrazovne grupe u nekom momentu nezaposlenosti sistematski više traže pomoć drugih u odnosu na neke druge grupe.

Regioni u Srbiji i aktivizam

Želeli smo da utvrdimo i to da li nivo aktivizma naših nezaposlenih zavisi od regiona njihovog prebivališta. Kao što je već napomenuto, ispitanici su bili iz četiri regiona naše zemlje: iz Novog Sada, Beograda, Zrenjanina i Leskovca. Ako se osvrnemo na faktore aktivizma, osnovni rezultat ukazuje na to da su ispitanici iz Novog Sada značajno aktivniji u pogledu sopstvenog zalaganja, kao i u pogledu generalnog skora na aktivizmu.

Iako prethodne studije identifikuju stepen finansijske deprivacije kao jedan od glavnih faktora aktivizma u ponovnom zapošljavanju (Kanfer 1985; Wanberg i sar. 1996; Vinokur i Schul, 1997), u našem istraživanju ispitanici koji izveštavaju o najmanjem stepenu finansijskih poteškoća (region Novi Sad) pokazuju najviši nivo aktivizma. Kao i kada su u pitanju regionalne razlike u nivou optimizma, odgovor možemo potražiti u socio-ekonomskom kontekstu (Jelić i sar., 2016). Teritorija Južne Srbije raspolaže sa najmanjim brojem radnih mesta na tržištu rada i moguće je da usled ovakvog stanja, ispitanici iz Leskovca smatraju da sopstveno zalaganje, ma koliko ono bilo izraženo, neće dovesti do zaposlenja. Otuda, nezaposleni iz ovog regiona u većoj meri računaju na pomoć drugih. Leskovčani se dosledno trude da uspostave socijalne kontakte, nadajući se da će uz pomoć drugih osoba lakše doći do zaposlenja, dok se Novosađani uglavnom oslanjaju na sopstvene

resurse, neisključujući ni pomoć drugih. Ranija istraživanja ukazuju da sistemske razlike u podršci proizvode značajno različite efekte gubitka posla na zdravlje (Lai et al., 1997), što je potvrđeno i u našem istraživanju nalazom da nezaposleni iz Leskovca ostvaruje najviše skorove na skali narušenog psiho-fizičkog zdravlja.

Trajanje (staž) nezaposlenosti i aktivizam

Prethodna istraživanja pokazuju da nivo aktivizma raste do 3. meseca čekanja na posao kao i to da sa produženjem čekanja taj nivo pokazuje tendenciju opadanja (Kulik, 2000). Na uzorku nezaposlenih u Republici Srbiji dobijeno je da period rasta aktivizma traje do 7. meseca staža nezaposlenosti i da se potom pojavljuje trend opadanja (Majstorović, 2011). Međutim, u ovom istraživanju analize razlika između grupa ispitanika razvrstavnih prema različitim klasifikacijama po stažu nezaposlenosti pokazale su da nema značajnih razlika po ukupnom aktivizmu niti po njegovim dimenzijama - sopstveno zalaganje i pomoć drugih. Nivo aktivizma ostaje relativno stabilan tokom 14 meseci praćenja, a grupe različite po stažu nezaposlenosti ne ponašaju se različito po pitanju nivoa aktivizma u inicijanom merenju, nakon 7 niti nakon 14 meseci. Vrlo je važan nalaz da se ovakve grupe (5 grupa prema stažu nezaposlenosti; 2 grupe do 7 meseci i preko 7 meseci, do 25 meseci i preko 25 meseci; do 12 meseci i preko 12 meseci) međusobno ne razlikuju po aktivizmu u sve tri tačke merenja. Dakle, i onda kada se grupe uvećavaju, kao u slučaju dihotomizacije, i time povećava statistička moć testa, razlike prema aktivizmu ne dostižu nivo statističke značajnosti. Na osnovu ovakvih nalaza ostaje da se zaključi da dužina staža nezaposlenosti ne utiče sistematski na nivo aktivizma sa kojim nezaposleni traže novi posao nego da se izvor razlika u aktivizmu mora tražiti u drugim faktorima. Praktična implikacija ovog nalaza je da ne treba očekivati značajnu promenu nivoa aktivizma sa produžetkom čekanja na posao ko i to da intervenciju za pojačavanje aktivizma treba prilagođavati drugim svojstvima nezaposlenog, ne tome koliko dugo već čeka na posao.

Model zdravlja kod nezaposlenih u Srbiji

Pored utvrđivanja značaja pojedinih faktora u analizi efekata gubitka zaposlenja na ukupno zdravlje, jedan od ciljeva ovog istraživanja bio je i da testiramo strukturne modele odnosa merenih svih prediktora i indiatora ukupnog zdravlja nezaposlenih u Republici Srbiji.

Kako je predstavljeno strukturnim modelom prediktora zdravlja nezaposlenih (Slika 126) glavni faktori su pesimizam u proceni šansi za nalaženje novog posla i procena finansijske situacije kao teške. Važno je naglasiti da je faktor koji utiče na procenu težine finansijske situacije i nivo centralnosti rada kod nezaposlenih kao i da starenje dovodi do porasta pesimizma u očekivanju novog posla. Ovakvi nalazi su u skladu sa rezultatima prethodnih istraživanja koja govore o većem narušavanju zdravlja kod nezaposlenih osoba sa manjom finansijskom podrškom (Lai et al., 1997) i kod nezaposlenih sa višom centralnošću rada (npr. Ashforth, 2001). Novost u našim rezultatima je u tome da centralnost rada ne ostvaruje direktan uticaj na zdravlje nego preko procene težine finansijske situacije nakon gubitka posla. Ovaj nalaz nam ukazuje na mogućnost očuvanja zdravlja kod onih koji visoko vrednuju rad ukoliko im se, kao resurs za prevazilaženja stanja nezaposlenosti, pruži više finansijske podrške. Ukoliko se takva podrška kombinuje sa većim optimizmom u nalaženju zaposlenja, to bi svakako imalo pozitivnog efekta na zdravlje nezaposlenih u Srbiji. Ovaj optimizam je, kako je pokazano u posebnim analizama, povezan sa ekonomskom snagom regiona gde nezaposleni živi (Jelić i dr., 2016). Otuda, na osnovu rezultata moglo bi se zaključiti da kod nezaposlenih u Srbiji zdravlje ponajviše zavisi od dejstva kontekstualnih faktora – od ponude radnih mesta u okruženju i finansijske podrške dok traje nezaposlenost.

Model aktivizma kod nezaposlenih u Srbiji

Jedan od glavnih ciljeva ove studije bio je da se pronađu faktori od kojih najviše zavisi nivo aktivizma sa kojim nezaposlena osoba traži novo zaposlenje. Dobijeni strukturni

modeli pokazuju da postoje dve grupe faktora od kojih zavisi nivo zalaganja u traženju novog posla: 1 kontekstualni faktori i 2. individualni faktori.

Kada je reč o kontekstualnim faktorima, rezultati pokazuju da ocena finansijske situacije nakon gubitka posla kao teže utiče na podizanje nivoa aktivizma kod nezaposlenih. Ovaj nalaz je u skladu sa rezultatima prethodnih inostranih (Fether, 1982) kao i sa rezultatima domaćih istraživanja (Marić, 2005b). Međutim, strukturni model ukupnog aktivizma otkriva da ocenjena težina finansijske situacije indirektno utiče na aktivizam i to tako da ga smanjuje. Taj efekat se ostvaruje preko poremećaja ukupnog zdravlja nezaposlene osobe u slučaju ocene finansijske situacije kao otežane. Ova dinamika ukazuje na to da postoji uticaj težine materijalne situacije kao oblik negativne motivacije za aktivizam (traži posao jer je prisiljen na to), mada smo pokazali da je ta korelacija niska. Drugi efekat finansijskih teškoća opisuje stanje koje ometa aktivizam (manje je aktivan jer finansijska situacija narušava njegovo zdravlje). Kao što smo već pokazali u prethodnim analizama, ovaj efekat opstaje samo dok ne dođe do poboljšanja zdravlja kod nezaposlenih. Nakon ovog poboljšanja zdravlja i percepcija težine finansijskog stanja prestaje da bude podsticaj aktivizmu u traženju zaposlenja. Dakle, možemo zaključiti da težina finansijske situacije nagoni nezaposlenog da traži novi posao ali i da ista ta situacija otežava aktivizam jer narušava zdravlje nezaposlenog.

Drugi kontekstualni faktor koji direktno doprinosi aktivizmu je procena šansi za pronalaženje novog zaposlenja u okruženju. Subjektivnu procenu šansi shvatili smo kao subjektivnu ocenu snage tržišta rada, odnosno, ocenu kolika je verovatnoća da će aktuelna ponuda radnih mesta u okruženju dovesti i do zapošljavanja. Ovaj nalaz ukazuje na to da se određene grupe nezaposlenih ponašaju racionalno tokom traženja posla, odnosno, da se zalažu više ako u okruženju ima više radnih mesta u ponudi. Iz prethodnih analiza znamo da je reč o nezaposlenima starosti 26-35 godina kao i o nezaposlenima koji žive u leskovačkom i zrenjaninskom regionu kod kojih optimizam u proceni šansi korelira sa ukupnim aktivizmom.

Individualne faktore ukupnog aktivizma u traženju novog posla u strukturnom modelu nalazimo kao nivo ukupnog psiho-fizičkog zdravlja, fleksibilnost tokom zapošljavanja, nivo obrazovanja i centralnost rada. Kao što je već istaknuto, poremećaj psiho-fizičkog zdravlja umanjuje nivo aktivizma i to, sudeći prema prethodnim analizama, najverovatnije zato što se javljaju pojačani strah i anksioznost, više simptoma poremećaja socijalnog ponašanja i više simptoma depresivnih reakcija. Kada je reč o fleksibilnosti u zapošljavanju, potrebno je istaći da značajne efekte ostvaruju dve njene mere: spremnost nezaposlenog da prihvati trening i da prihvati posao sa manjom platom. Kao i u prethodnom istraživanju, ustanovljeno je da su nezaposlene osobe sa višim i visokim obrazovanjem istovremeno i aktivnije u traženju novog zaposlenja (Majstorović, 2011). Rezultati prethodnih analiza pokazuju da se ove dve obrazovne grupe više zalažu u smislu većeg sopstvenog zalaganja kao jednog oblika aktivizma, dok se ne razlikuju od drugih obrazovnih grupa kada je reč o traženju pomoći drugih.

Centralnost rada nezaposlenog, kako pokazuje strukturni model, predstavlja ključno mesto modela obzirom da energizira druga dva ključna faktora aktivizma. Naime, centralnost rada ostvaruje indirektan efekat na aktivizam na dva načina: dovodeći do procene finansijske situacije kao teže i podstičući fleksibilnost u zapošljavanju. Pored uviđanja kakva je finansijska situacija objektivno, nezaposlena osoba koja ima višu centralnost rada sklona je i da, usled nedostatka redovnih prihoda, dodaje na težini ovog problema. Na ovaj način, centralnost rada pokazuje svoje naličje u procesu motivisanja za ponovno zapošljavanje. Njeno pozitivno lice svakako je vidljivo u podsticanju fleksibilnosti pri zapošljavanju, pogotovo je to primetno u stabilnim korelacijama centralnosti sa spremnošću za prihvatanje manje plaćenog posla.

Ocenjujući strukturni model ukupnog aktivizma u celini, možemo reći da je ovo istraživanje na iscrpan način analiziralo polje potencijalnih prediktora i ustanovilo smislene

veze između percepcije kontekstualnih okolnosti i individualnih faktora, sa jedne, i aktivizma u ponovnom zapošljavanju, sa druge strane. Ostaje da se neki delovi modela kao i relacije između nekih merenih konstrukata i dalje istražuju. Cilj takvih istraživanja mogla bi biti validacija ovih nalaza na daleko većem uzorku nezaposlenih u Republici Srbiji kao i proširenje liste varijabli koje bi formirale informacijsku bazu za kreiranje lokalnih strategija aktivnog zapošljavanja. Na osnovu dobijenih rezultata ovog istraživanja možemo da kažemo da bi intervencije praktičara koji rade u oblasti savetovanja nezaposlenih osoba trebalo da budu usmerene ka akcijama koje bi unapređivale psiho-fizičko zdravlje nezaposlenih, podsticale fleksibilnost u zapošljavanju, i pomagale u proceni šansi za zaposlenje u datom ili nekom drugom okruženju u Republici Srbiji. Značaj faktora percepcije finansijske situacije za aktivizam nezaposlene osobe nalaže saradnju sa sistemom socijalne zaštite kako bi se kroz zajedničku intervenciju uticalo na realno poboljšanje finansijskog stanja nezaposlenih i njihovih porodica kao i percepcije tog istog stanja nastalog nakon nedobrovoljnog gubitka zaposlenja.

Zaključak

Na uzorku od 222 nezaposlene osobe u Republici Srbiji sprovedena su tri merenja tokom 2012. i 2013. godine sa ciljem da se analiziraju glavne zavisne varijable u ovom projektu: faktori psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih osoba i stepena zalaganja (aktivizma) u traženju novog zaposlenja. Istraživanje je sprovedeno na uzorku nezaposlenih koji po rodnim, obrazovnim, starosnim odlikama reprezentuje populaciju nezaposlenih u 4 regiona Republike Srbije (Novi Sad, Beograd, Leskovac i Zrenjanin). Projekat je realizovan uz podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Nacionalne službe za zapošljavanje Republike Srbije.

Rezultati pokazuju da se nivo psiho-fizičkog zdravlja nezaposlenih u Srbiji nalazi između mera učestalosti simptoma poremećaja '1-nikada' i '2-da, ali retko'. Ovo nam govori da je reč o radno sposobnoj i relativno zdravoj populaciji ljudi koji, sa protokom vremena i uz odgovarajuću orijentaciju u suočavanju sa nezaposlenošću, pokazuju znakove oporavka već nakon sedmog meseca praćenja. Od merenih dimenzija zdravlja najveću učestalost pokazuju simptomi poremećaja fizičkog zdravlja a najnižu simptomi depresivnih reakcija. Utvrđeno je da je zdravlje nezaposlenih žena podložnije efektu gubitka zaposlenja, da nezaposlene osobe starije od 50 godina pokazuju i najviše simptoma narušenog zdravlja a da su najotpornijeg zdravlja nezaposleni starosti između 36 i 45 godina, da se obrazovne grupe nezaposlenih ne razlikuju po učestalosti simptoma poremećaja zdravlja, da postoje značajane regionalne razlike po zdravlju nezaposlenih, da je produžena nezaposlenost u nelinearnom odnosu sa poremećajem zdravlja, kao i da su ključni prediktori ukupnog zdravlja nezaposlenih ocena težine finansijske situacije nastale nakon gubitka zaposlenja i procena nezaposlenog kakve ima šanse za ponovno zaposlenje u svom okruženju.

Kada je reč o nivou aktivizma u ponovnom zapošljavanju, rezultati pokazuju da nema značajnih oscilacija tokom perioda od 14 meseci praćenja, da nezaposlene žene pokazuju više aktivizma i to u smislu da češće nego muškarci šalju svoju biografiju u kompanije, volontiraju i koriste usluge privatnih agencija za zapošljavanje, da nezaposleni starosti između 26 i 45 godina pokazuju više aktivizma nego stariji nezaposleni, da su grupe sa visokim i višim obrazovanjem značajno aktivnije od nezaposlenih sa završenom srednjom ili osnovnom školom, da postoje značajane regionalne razlike po nivou aktivizma nezaposlenih, da nivo aktivizma ne zavisi od staža nezaposlenosti, kao i da su ključni prediktori ukupnog aktivizma ocena težine finansijske situacije, ukupno zdravlje nezaposlenog, ocena šansi za zaposlenje, fleksibilnost u zapošljavanju, nivo obrazovanja i centralnost rada.

Dobijeni rezultati su diskutovani sa praktičarima u filijalama Nacionalne službe za zapošljavanje, a delovi ovog izveštaja dodatno su unapređeni prema potrebama prakse. Na osnovu istraživačkih nalaza i uvida profesionalaca formulisane su preporuke za primenu nalaza u svakodnevnom radu sa nezaposlenima a sa ciljem unapređenja njihovog psiho-fizičkog zdravlja i posebno podizanja nivoa aktivizma u njihovom ponovnom zapošljavanju.

Preporuke praktičarima

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na specifičnosti pojedinih grupa nezaposlenih kao i na potrebu da se sistem podrške nezaposlenima usmeri na unapređenje njihovog statusa na nekim oblicima i prediktorima aktivizma u ponovnom zapošljavanju. Analize pokazuju da je volontiranje vrlo retko među nezaposlenima, posebno muškarcima, i da bi bilo neophodno raditi na popularizaciji ovog oblika aktivizma u ponovnom zapošljavanju. Naši nalazi pokazuju i to da je samozapošljavanje takođe veoma retko i da se tome okreću skoro isključivo nezaposleni sa završenom srednjom školom koji veruju da za samozapošljavanje raspolažu relevantnim znanjem i iskustvom.

Glavni nalazi sugerišu da je potrebno podsticati ukupni aktivizam u zapošljavanju posebno kod nezaposlenih sa završenom osnovnom i srednjom školom. S obzirom na to da nivo optimizma (procena šansi za ponovno zapošljavanje) značajno utiče i na zdravlje i na aktivizam, trebalo bi raditi na detaljnom informisanju nezaposlenih o stanju na tržištu rada na teritoriji cele Republike, ne samo lokalno. Diskutovanjem prilika za zaposlenje izbegao bi se negativan uticaj procene slabih šansi za zaposlenje u neposrednom lokalnu na zdravlje nezaposlenih što, jasno se pokazalo, umanjuje i ukupan nivo aktivizma u zapošljavanju. Uvereni smo i da je velika migracija za poslom iz manjih sredina u veće gradske centre motivisana upravo time što nezaposleni veruju da će na taj način povećati svoje šanse za zaposlenje. Međutim, ukoliko bi nezaposleni tokom savetovanja dobili informacije u celokupnm tržištu rada u Republici Srbiji, oni bi adekvatno zaposlenje eventualno mogli naći i u nekim drugim sredinama, ne samo u najvećim gradskim centrima. Jasno je i to da ocena težine finansijske situacije značajno utiče na zdravlje i na nivo aktivizma te bi trebalo poraditi kako na obezbeđivanju značajnije finansijske podrške porodici nezaposlenog tako i na savetovanju porodica nezaposlenih koje, u periodu bez posla, moraju biti spremne da upravljaju svojim finansijama na primereniji način. Konačno, savetnici bi mogli da rade i na unapređenju nivoa fleksibilnosti u zapošljavanju koje, kroz prihvatanje privremenih zaposlenja, može dovesti i do konačnog nalaženja adekvatnog posla.

Ove preporuke su zasnovane na ovde iznetim nalazima dok bi se praksa u radu sa nezaposlenima mogla dalje unaprediti i u direktnoj saradnji između istraživača i praktičara. Nadalje, rezultati ovog istraživanja bi se mogli validirati, kao i dopuniti novim, u istraživanju na mnogo većem uzorku nezaposlenih. Nakon toga, bilo bi produktivno iskoristiti osvojenu istraživačku metodologiju i formirati sistem regularnih sondaža stanja zdravlja i aktivizma kod nezaposlenih u Republici Srbiji. Na osnovu ovakvih podataka kreatori politika mogli bi

da prate ključne indikatore statusa nezaposlenih lica i donose odluke koje bi bile od koristi za sticanje ekonomske nezavisnosti najvećeg broja radno-sposobnih osoba u Republici Srbiji.

Literatura

- Argyle, M. (1989). *The social psychology of work*. London: Penguin.
- Barber, A. E., Daly, C. L., Giannantonio, C. M., & Philips, J. M. (1994). Job search activities: An examination of changes over time. *Personnel Psychology*, 47, 739-765.
- Bentler, P. M. (2006). EQS 6 Structural Equations Program Manual. Encino, CA: Multivariate Software, Inc. ISBN 1-885898-03-7.
- Björklund, O., Söderlund, M., Nyström, L. and Häggström, E. (2013) Unemployment and Health: Experiences Narrated by Young Finnish Men. *American Journal of Men's Health*, Vol. 9(1) 76–85. DOI: 10.1177/1557988314536725.
- Carlier, B. E., Schuring, M., Lötters, F.J.B., Bakker, B., Borgers, N. and Burdorf, A. (2013). The influence of re-employment on quality of life and self-rated health, a longitudinal study among unemployed persons in the Netherlands. *BMC Public Health*, 13:503. <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/13/503>.
- Clark, A., Knabe, A., & Rätzl, S. (2010). Boon or bane? Others' unemployment, well-being and job insecurity. *Labour Economics*, 17(1), 52-61.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- De Witte, H. (1993). Gevolgen van langdurige werkloosheid voor het psychisch welzijn: Overzicht van de onderzoeksliteratuur./Psychological consequences of long-term unemployment: Review of the literature. *Psychologica Belgica*, 33, 1–35.
- Dollard, M. F. & Winefield, A. H. (2002). Mental health: Overemployment, underemployment, unemployment and healthy jobs. *Australian e-Journal for the advancement of Mental Health*, 1(3), 1-26.

- Donovan, A., & Oddy, M. (1982). Psychological aspects of unemployment: An investigation into the emotional and social adjustment of school leavers. *Journal of Adolescence*, 5, 15–30.
- Dragun, A., Russo, A., & Rumboldt, M. (2006). Socioeconomic Stress and Drug Consumption: Unemployment as an Adverse Health Factor in Croatia. *Croatian Medical Journal*, 47(5), 685-292.
- Eden, D., & Aviram, A. (1993). Self-efficacy training to speed reemployment: Helping people to help themselves. *Journal of Applied Psychology*, 78(3), 352-360.
- Feather, N. T. & O'Brien, G. E. (1987). Looking for employment: An expectancy valence analysis of job-seeking behaviour among young people. *The British Psychological Society*, 78, 251-272.
- Feather, N.T. (1990). *The psychological impact of unemployment*. New York: Springer.
- Fryer, D. & Payne, R. (1986). Being unemployed: A review of the literature on the psychological experience of unemployment. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 1, 235-278
- Gallie, D., Kostova, D., & Kuchar, P. (2001). Social consequences of unemployment: an East-West comparison. *Journal Of European Social Policy*, 11(1), 39.
- Goldsmith, A.H. & Veum, J.R. (1996). *The psychological impact of unemployment and joblessness*. *Journal of Socio-Economics*, 2 (3), 333-358.
- Gordo, L.R.(2006).Effects of short- and long-term unemployment on health satisfaction: evidence from German data. *Applied Economics*, 38, 2335–2350.
- Gowan, M.A. & Gatewood, R.D. (1997). A Model of Response to the Stress of Involuntary Job Loss. *Human Resource Management Review* 7(3), 277-298.

- Hanish, K. A., (1999). Job Loss and Unemployment Research from 1994 to 1998: A Review and Recommendations for Research and Intervention. *Journal of Vocational Behavior* 55, 188-220
- Jahoda, M. (1981). Work, employment and unemployment: Values, theories and approaches in social research. *American Psychologist*, 36, 2, 184–191.
- Jahoda, M. (1982). *Employment and unemployment: The psychology of social issues*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jelić, D., Popov, B., Majstorović, N., Matanović, J., Slijepčević V. (2016) Regionalne razlike u izraženosti aktivizma u ponovnom zapošljavanju. U: *Relacije i granice psihologija - i interpersonalni odnosi: zbornik radova 64*. Naučnog skupa. Zlatibor: Društvo psihologa Srbije.
- Justice, B., & Duncan, D. F. (1977). Child abuse as a work-related problem. *Corrective and Social Psychiatry and Journal of Behavior Technology, Methods and Therapy*, 23, 53–55.
- Kanfer, R., & Hulin, C. L. (1985). Individual differences in successful job searches following lay off. *Personnel Psychology*, 38, 835-848.
- Kanfer, R., Wanberg, C. R. & Kantrowitz T. M. (2001). Job Search and Employment: A Personality-Motivational Analysis and Meta-Analytic Review. *Journal of Applied Psychology*, 86, 837-855.
- Karsten, P. I. & Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational Behavior* 74, 264–282.
- Kasl, S. V., & Cobb, S. (1980). The experience of losing a job: Some effects on cardiovascular functioning. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 34, 88–109.

- Kinicki, A.J., Prussia, G.E. & McKee-Ryan, F.M. (2000). A panel study of coping with involuntary job loss. *Academy of Management Journal*, 43(1), 90-101.
- Koen, J. (2013). Prepare and pursue: Routes to suitable (re-)employment, neobjavljena doktorska teza. FMG: Psychology Research Institute Preuzeto: 14.5.2016. sa <http://hdl.handle.net/11245/2.120343>.
- Konjović, S. (2012). *Psihofizičko zdravlje i strategije prevladavanja kod zaposlenih i nezaposlenih*. Diplomski rad. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju.
- Kulik, L. (2001). Impact of length of unemployment and age on jobless men and women: A comparative analysis. *Journal of Employment Counselling*, 38(1), 15-27.
- Lai, J.C.L, Chan, R.K.H. & Luk, C.L. (1997). Unemployment and psychological health among Hong Kong Chinese Women. *Perceptual and Motor Skills*. No.81, pp.499-505.
- Latack, J. C., Kinicki, A. J., & Prussia, G. E. (1995). An integrative process model of coping with job loss. *Academy of Management Review*, 20,311–342.
- Leana, C. R., & Feldman, D. C. (1994). The psychology of job loss. In G. R. Ferris (Ed.), *Research in personnel and human resources management* (pp. 271–302). Greenwich, CT: JAI Press.
- Leana, C.R. & Feldman, D.C. (1988). Individual responses to job loss: Perceptions, reactions and coping behaviors. *Journal of Management*, 14(3), 375-389.
- Majstorović, N. (2011). Efekti nezaposlenosti i faktori aktivizma u ponovnom zapošljavanju. *Primenjena psihologija*, Vol.3, str.205-227.
- Majstorović, N. (2012). *Istraživačke metode i tehnike u industrijskoj/organizacijskoj psihologiji*. Filozofski fakultet, Novi Sad. ISBN: 978-86-6065-116-9.

- Majstorović, N., Popov, B. & Matanović, J. (2015). Unemployment health consequences and factors of activism in re-employment. Sopštenje na 14th European Congress of Psychology, 7-10.7.2015, Milan, Italy. Abstract book, str.943. ISBN 9788898116225. Knjiga abstrakata dostupna na http://www.ecp2015.it/wp-content/uploads/2015/07/ECP-2015-Abstract-Book_upd27jul1.pdf
- Majstorović, N., Popov, B., Matanović, J. i Slijepčević, V. (2016). Psychophysical health during prolonged unemployment: Longitudinal data. *Primenjena psihologija*, Vol. 9 (4), str. 379-394. UDK:331.565:159.9. doi: 10.19090/pp.2016.4.379-394.
- Marić, Z (2005a). Predikcija simptoma depresije kod nezaposlenih osoba. *Psihologija*, 38, 1, 5–17.
- Marić, Z (2005b). Predikcija intenziteta i namere traženja posla na uzorku nezaposlenih. *Psihologija*, 38, 2.
- McKee-Ryan, F. M., & Kinicki, A. J. (2002). Coping with job loss: A life-facet model. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 17, 1–29.
- McKee-Ryan, F.M., Song, Z., Wanberg, C.R. & Kinicki, A.J. (2005). Psychological and physical well-being during unemployment: A meta-analytic study. *Journal of Applied Psychology*, 90(1), 53-76.
- Milanković, D., Majstorović, N. i Vuković, O. (2011). Integrisan model aktivizma u ponovnom zapošljavanju. Usmeno saopštenje na 59. Naučno-stručnom skupu psihologa Srbije, Naš identitet i društvene promene. Soko Banja, 1.-4. juna 2011. Knjiga rezimea, Beograd: Društvo psihologa Srbije, str. 133-134. ISBN: 978-86-83797-85-1.
- Mirković, B., Čizmić, S. (2011). Active job search: The influence of socio-demographic characteristics. *Sociološki pregled*, 45(4), 505–530.

OECD (1988). *Employment Outlook*, Longer-run Labour Market Issues, Chapter 2, str. 71.

Paul, K. I., & Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational Behavior*, 74(3), 264-282.

Peterson, C., Maier, S.F. & Seligman, M.E.P. (1993). *Learned Helplessness*. Oxford University Press, Oxford.

Petrović, I., Čizmić, S., Kovačević, P. (2009). Lokus kontrole na radu i aktivno traženje posla, *Andragoške studije*, 2, 307-322.

Price, R. H., & Fang, L. (2002). Unemployed Chinese workers: The survivors, the worried young, and the discouraged old. *International Journal of Human Resource Management*, 13, 416–430.

Reine, I. I., Novo, M. M., & Hammarström, A. A. (2004). Does the association between ill health and unemployment differ between young people and adults? Results from a 14-year follow-up study with a focus on psychological health and smoking. *Public Health (Elsevier)*, 118(5), 337-345.

Stankunas M, Kalediene R, Starkuviene S, & Kapustinskiene V. (2006). Duration of unemployment and depression: a cross-sectional survey in Lithuania. *BMC Public Health*, 6, 174.

Šverko, B., Maslić Seršić, D., Galesic, M. (2004). Unemployment and subjective health. Are middle-aged unemployed persons the most vulnerable? *Suvremena psihologija*, 7(2), 201-214.

Šverko, B., Galić, Z. i Maslić Seršić, D. (2006). Nezaposlenost i socijalna isključenost: longitudinalna studija. [Unemployment and Social Exclusion: A Longitudinal Study.] *Revija za socijalnu politiku*, 13 (1): 1-15.

- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*. Pearson Education Inc., Allyn & Bacon, Boston.
- Taris, T. W. & Heesink, J. M. (1995). The evaluation of unemployment and job searching behaviour: a longitudinal study. *Journal of psychology*, 129(3), 301-314.
- Ullah, P. (1990). The association between income, financial strain and psychological well-being among unemployed youths. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 317–330.
- Vasteenkiste, M., Lens, W., De Witte, S., De Witte, H. & Deci, E.L. (2004). The ‘why’ and ‘why not’ of job search behaviour: Their relation to searching, unemployment experience, and well-being. *European Journal of Social Psychology*, 34, 345–363.
- Vinokur, A. & Cplan, R.D.(1987). Attitudes and social support: determinants of job-seeking behavior and well-being among unemployed. *Journal of Applied Social Psychology*, 17, 1007- 1024.
- Vinokur, A., & Schull, Y. (1997). Mastery and inoculation against setbacks as active ingrediants in the JOBS intervention for the unemployed. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 65, 867 – 877.
- Wanberg, C. R., (2012). The Individual Experience of Unemployment. *Annual Review of Psychology*, 63, 369-396.
- Wanberg, C. R., Glomb, T. M., Zhaoli, S. & Sorenson, S. (2005). Job-search Persistence During Unemployment: A 10-Wave Longitudinal Study. *Journal of Applied Psychology*, 90(3), 411-430.

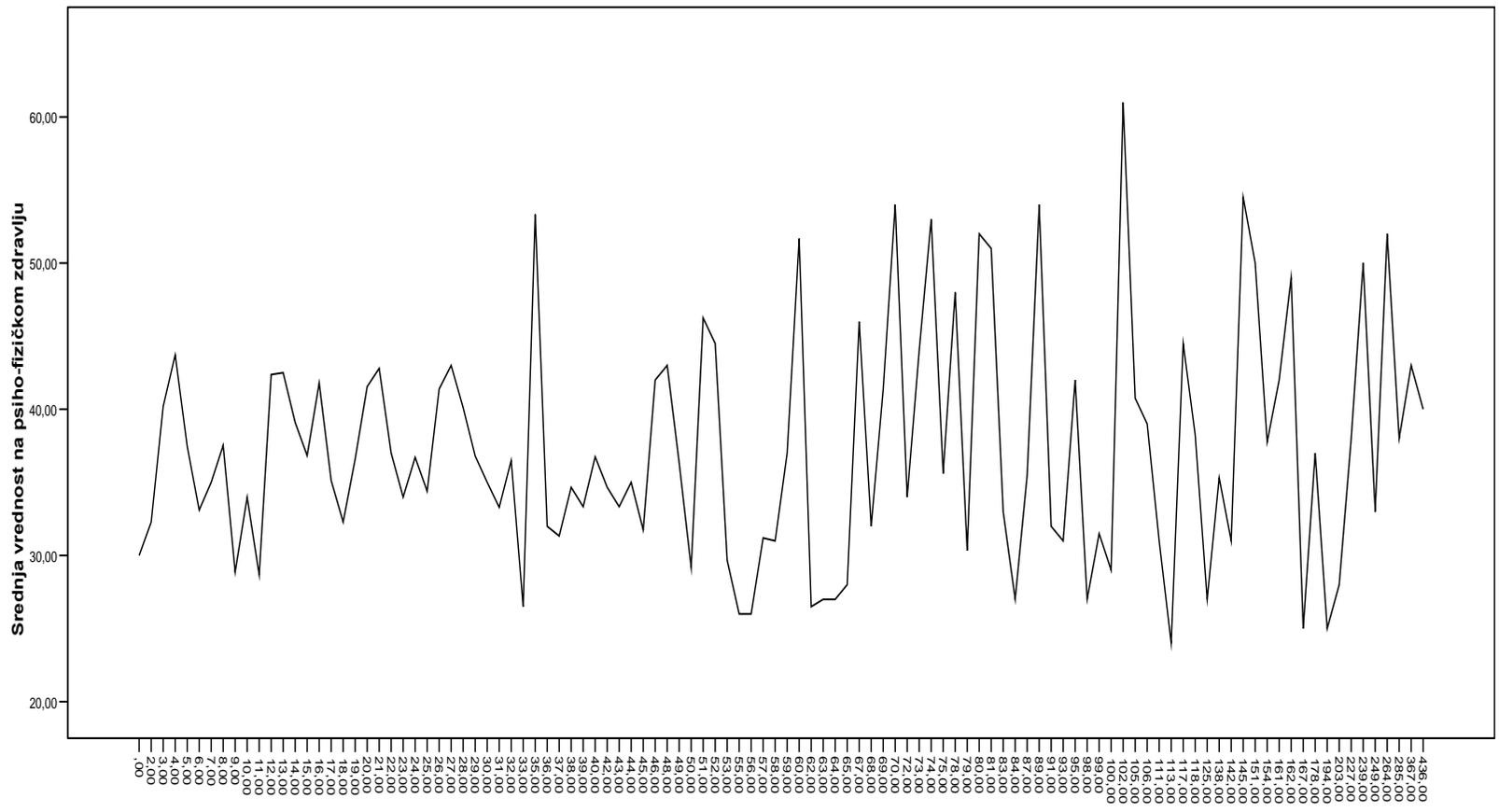
- Wanberg, C. R., Kanfer, R. & Rotundo, M. (1999). Unemployed Individuals: Motives, Job-Search Competences, and Job-Search Constraints as Predictors of Job Seeking and Reemployment. *Journal of Applied Psychology*, 84(6), 897-910.
- Wanberg, C.R., Griffiths, R.F. & Gavin, M.(1997). Time structure and unemployment: A longitudinal investigation. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 70, 75-95.
- Wanberg, C.R., Watt, J.D. & Rumsey, D.J.(1996). Individuals without jobs: An empirical study of job-seeking behavior and reemployment. *Journal of Applied Psychology*, 81(1), 76-87.
- Warr, P. & Jackson, P.(1984). Men without jobs: Some correlates of age and length of unemployment. *Journal of Occupational Psychology*, 57, 77-85.
- Warr, P. (1983). Work and unemployment. *Handbook of Work and Organization Psychology*. London: Wiley.
- Warr, P. (1987). *Psychology at Work*. Penguin Books, London.
- Warr, P., Jackson, P. & Banks, M. (1988). Unemployment and mental health: Some British studies. *Journal of Social Issues*, 44(4), 47-68.
- Wiener, K.K. & Oei, T.P.S.(1999). Predicting job-seeking frequency and psychological wellbeing in the unemployed. *Journal of Employment Counseling*, 36(2), 67-81.
- Wilkinson, R.G. (1996). *Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality*, Routledge, London.
- Winnefield, A.H. & Tiggemann, M. (1990). Length of unemployment and psychological distress: Longitudinal and cross-sectional data. *Social Science & Medicine*, 31, 461-465.

Wright, S. (1934) "The method of path coefficients," *Annals of Mathematical Statistics*, 5, 161–215.

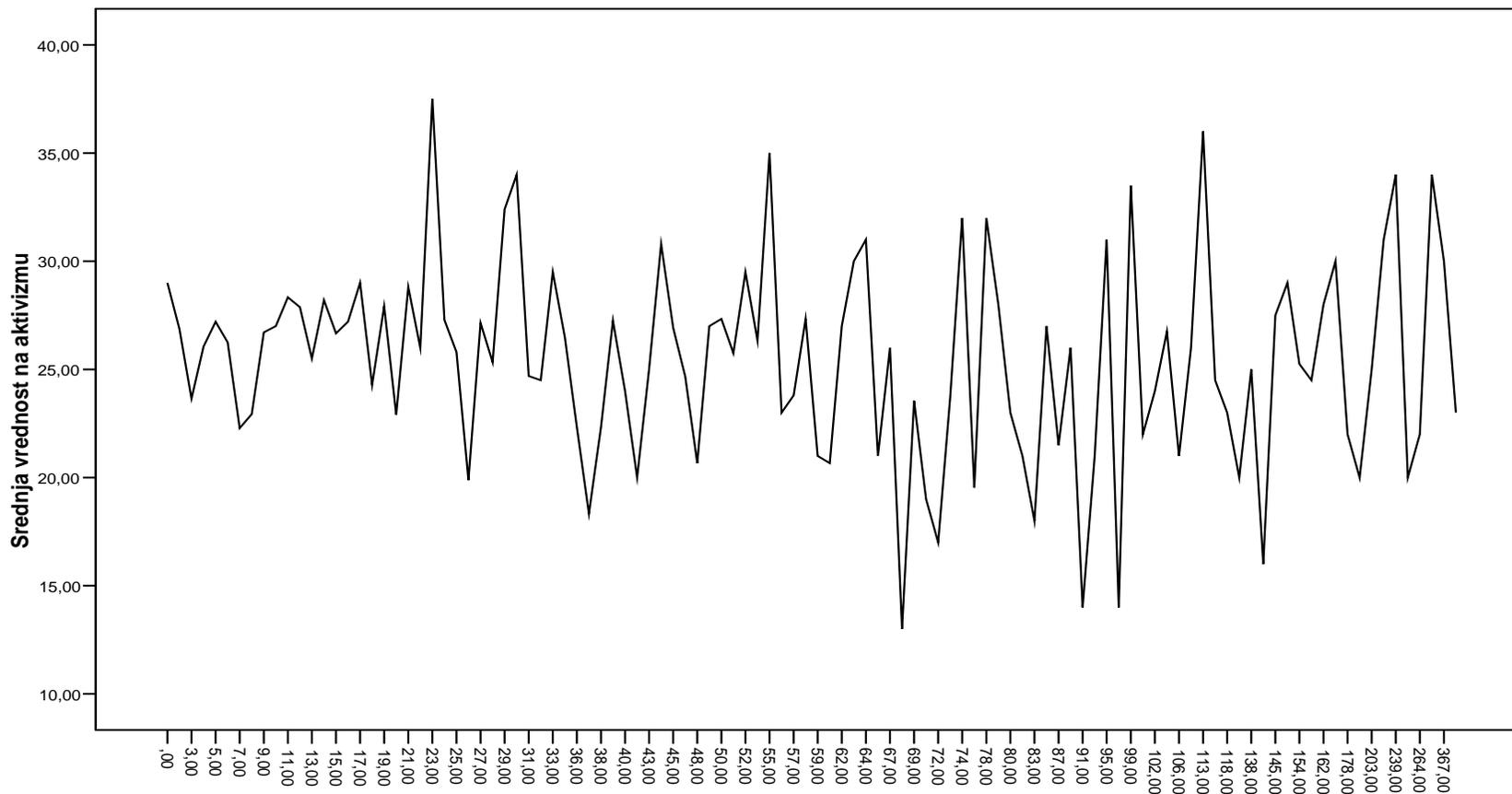
Prilog

Prilog 1. Dijagram zdravlja duž staža nezaposlenosti (u mesecima)

Prilog 2. Dijagram aktivizma duž staža nezaposlenosti (u mesecima)



Trend srednjih vrednosti psiho-fizičkog zdravlja tokom perioda nezaposlenosti (u mesecima)



Trend srednjih vrednosti aktivizma tokom perioda nezaposlenosti (u mesecima)

UNIVERZITET U NOVOM SADU,
FILOZOFSKI FAKULTET NOVI SAD,
21000 Novi Sad,
Dr Zorana Đinđića br. 2
www.ff.uns.ac.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

331.56:613.86(497.11)

331.5(497.11)

NEZAPOSLENOST u Republici Srbiji: posledice po psiho-fizičko zdravlje i ključni faktori uspeha u ponovnom zapošljavanju [Elektronski izvor] / Nebojša Majstorović ... [et al.]. - Novi Sad : Filozofski fakultet, 2017

Način dostupa (URL): <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadržaj/2017/978-86-6065-410-8>. - Opis zasnovan na stanju na dan: 23.5.2017. - Nasl. s naslovnog ekrana. - Bibliografija.

ISBN 978-86-6065-410-8

1. Мајсторовић, Небојша

a) Незапосленост - Последице - Здравље - Србија b) Запошљавање - Фактори успеха - Србија

COBISS.SR-ID 314540807